

ผ้าและการแต่งกาย

ในสมัยโบราณจากจิตรกรรมฝาผนังบน
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

709.593

ณ342ผ

ฉ.03

ONAL LI

ผ้าและการแต่งกายในสมัยโบราณ
จากจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

ณัฐภัทร จันทวิช

ผ้าและการแต่งกายในสมัยโบราณ จากจิตรกรรมฝาผนัง บนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

เลขหมู่หนังสือ ๖๗๗.๐๒๘

ISBN : ๙๗๔-๔๑๘-๐๖๖-๘
สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
กรมศิลปากร
พิมพ์ครั้งแรก ๒,๐๐๐ เล่ม กันยายน ๒๕๔๕

ที่ปรึกษา นาวาอากาศเอก อาวุธ เงินชูกลิ่น อธิบดีกรมศิลปากร
นายอาร์กย์ สึงหิตกุล รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายวีระ โรจน์พจนรัตน์ รองอธิบดีกรมศิลปากร
นายพิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถาน
นายกำธรเทพ กระต่ายทอง ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑสถาน
นายสด แดงเอียด ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
นางโสมสุตา ลียะวนิช เลขานุการกรมศิลปากร

ผู้เขียน นางณัฏฐภัทร จันทวิช ภัณฑารักษ์ ๘ ว.
กลุ่มงานวิชาการพิพิธภัณฑ

ถ่ายภาพ นางณัฏฐภัทร จันทวิช

พิมพ์ต้นฉบับ นางสาวจิตินุช นาวิกชีวิน

พิมพ์ที่ บริษัท อาทิตย์ โปรดักส์ กรุ๊ป จำกัด โทร. ๐-๒๘๖๙-๔๔๙๐ โทรสาร ๐-๒๔๕๘-๑๑๖๕

คำนำ

สมเด็จพระบรมราชเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชที่ทรงสร้างพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๕ เพื่อเป็นพระที่นั่งสำหรับประกอบพระราชพิธีตรุษสารท และพระราชพิธีโสกันต์ของเจ้านายในพระราชวังบวรสถานมงคล จนกระทั่งปีพุทธศักราช ๒๓๓๘ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุริยวงศาธรรมิกราชอัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญจากเมืองเชียงใหม่มาประดิษฐานเป็นพระประธาน โดยโปรดให้เขียนภาพพระพุทธรูปประวัติจากปฐมสมโพธิกถา และภาพเทพชุมนุมบนผนังด้านในทั้งสี่ด้านเป็นพุทธบูชา จัดเป็นจิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างหลวงสกุลช่างวังหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับได้ว่าเป็นผลงานที่หาชมได้ยาก

จากรายละเอียดของภาพจิตรกรรมฝาผนัง แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผ้าที่ถูกนำมาใช้ในรูปแบบต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณีของไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งสืบทอดมาแต่ครั้งสมัยอยุธยาได้อย่างน่าสนใจ ก่อให้เกิดโครงการศึกษาเรื่องผ้าและการแต่งกายในสมัยโบราณจากจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล ระหว่างปีงบประมาณ ๒๕๓๘ ถึงปีงบประมาณ ๒๕๔๐ ทำให้ได้ความรู้เกี่ยวกับผ้าและลักษณะการแต่งกายของคนในสังคมสมัยนั้น รวมทั้งการนำชิ้นผ้ามาใช้ตกแต่งในแง่มุมต่างๆ ซึ่งพบว่าประเพณีการใช้ผ้าบางอย่างได้สูญไปแล้ว และมีอีกหลายประเพณีที่ยังสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน แต่รูปแบบการนำชิ้นผ้ามาใช้มีรายละเอียดที่แตกต่างกันไปตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง

ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะได้มีการศึกษา ค้นคว้า และเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจให้เห็นถึงความคิดและจินตนาการของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในการนำชิ้นผ้ามาใช้ในวิถีชีวิตของไทยในรูปแบบต่างๆ ด้วยภูมิปัญญาที่สูงยิ่ง อันรวมไปถึงการออกแบบลวดลายที่เหมาะสมกับผืนผ้าที่นำมาใช้ในงานในแต่ละประเภทได้อย่างดี การศึกษาเกี่ยวกับการใช้ผ้าจากจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นั้น จัดได้ว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมไทยจากข้อมูลขั้นต้นที่อยู่ในระยะเวลาจริง โดยผ่านสื่อจากภาพเล่าเรื่องพระพุทธรูปประวัติ และจัดว่าเป็นข้อมูลของวิถีชีวิตของคนไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช

โครงการศึกษาผ้าและการแต่งกายในสมัยโบราณจากจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พระราชวังบวรสถานมงคล เป็นโครงการที่กรมศิลปากรให้การสนับสนุน นางณัฐภัทร จันทวิช ภัณฑารักษ์ ๘ ว. กลุ่มงานวิชาการพิพิธภัณฑ์ สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นผู้ศึกษาค้นคว้าโดยเน้นถึงพัฒนาการขององค์ประกอบของลายผ้าซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของไทย และสื่อถึงภูมิปัญญาของช่างเขียนไทยที่ออกแบบลวดลายได้อย่างสมดุล มีความงามโดดเด่นที่ทำให้ชิ้นผ้าแต่ละผืนเป็นงานที่น่ายกย่องและภาคภูมิใจ ผลงานนี้มีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการศึกษานอกระบบเกี่ยวกับมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทยในด้านต่างๆ เพื่อให้การสืบค้นสู่ปัจจุบันและอนาคต กับทั้งใช้เป็นสื่อการศึกษาเรื่องอื่นได้อีกด้วย

กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้คงจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและได้รับความสนใจตามสมควร

นาวาอากาศเอก

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)

อธิบดีกรมศิลปากร

สารบัญ

คำนำ อธิบตีกรรมศิลปากร	๔
บทนำ	๔
ร่องรอยของผ้าและลักษณะการแต่งกายในสมัยโบราณบนผืนแผ่นดินไทย	๙
- ผ้าสมัยก่อนประวัติศาสตร์	๙
- ผ้าสมัยประวัติศาสตร์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘	๑๓
- รัฐฟูนัน	๑๕
- รัฐทวารวดี	๑๗
- รัฐศรีวิชัย	๑๘
- รัฐลพบุรี (ละโว้-ลพบุรี)	๒๑
- ผ้าสมัยประวัติศาสตร์ หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘	๓๑
- อาณาจักรสุโขทัย	๓๑
- อาณาจักรเชียงใหม่-ล้านนา	๓๕
- อาณาจักรอยุธยา	๔๕
- อาณาจักรรัตนโกสินทร์	๖๐
คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้า	๙๑
ลักษณะผ้าโบราณ	๙๒
กรมพระราชวังบวรสถานมงคลแห่งกรุงรัตนโกสินทร์	๑๕๒
- สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท	๑๕๓
สถาปัตยกรรมที่ทรงสร้าง	๑๕๕
- พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)	๑๕๖
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ : หอพระ ในพระราชวังบวรสถานมงคล	๑๕๖
- ลักษณะทางสถาปัตยกรรม	๑๕๘
- จิตรกรรมฝาผนัง : ภาพเทพชุมนุม และพระพุทธรูปประวัติ	๑๖๐
- ลักษณะโครงสร้างของจิตรกรรมไทยประเพณี	๑๖๕
พระพุทธรูปประวัติ จากปฐมสมโพธิกถา	๑๘๖
- จิตรกรรมฝาผนัง : สื่อสะท้อนภาพ วัฒนธรรมประเพณีการใช้ผ้า และลักษณะการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๑๘๖
สรุป	๒๕๓
บรรณานุกรม	๒๕๕

บทนำ

เครื่องนุ่งห่มที่นำเอาฝ้าย ปอ และไหม มาทอ เป็นผืนผ้า ได้มีมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และได้พัฒนาเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ผ้าได้เจริญขึ้นถึงขั้นมีการค้นคิดประดิษฐ์ใยสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ ขึ้นมาทอผ้าใช้อยู่ดาษดื่นในปัจจุบัน จนหาผ้าที่ทำจาก ฝ้ายแท้ได้ยาก

ในประเทศไทยได้พบหลักฐานที่แสดงถึงวัฒนธรรมอันเก่าแก่และพบว่าคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ รู้จักทอผ้าใช้แล้วเป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๓,๐๐๐ ปี คือตั้งแต่ยุคหินใหม่ถึงยุคโลหะ ดังเช่น การค้นพบแวดินเผา ที่ใช้สำหรับปั่นเส้นด้าย เข็มเย็บผ้าทำด้วยกระดูกสัตว์ พบที่บ้านเก่า อำเภอมือง จังหวัดกาญจนบุรี หินทุบผ้า เปลือกไม้พบที่จังหวัดชุมพรและประจวบคีรีขันธ์ และได้พบร่องรอยของเศษผ้าฝ้ายและผ้าไหมติดอยู่กับ กำไลและขวานสำริด ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

ประมาณตั้งแต่พุทธศักราช ๑๐๐๐ เป็นต้นมา หลักฐานทางโบราณคดีบนแผ่นดินไทย ได้เริ่มเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดีย และมีการค้าขายติดต่อกับจีนและชนชาติไทยได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ครอบครองแผ่นดินไทย ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้นเมื่อประมาณ พุทธศักราช ๑๘๐๐ สมัยก่อนอาณาจักรสุโขทัย ผืนแผ่นดินไทยเป็นดินแดนที่รับอารยธรรมอินเดีย ซึ่งนักโบราณคดีได้จำแนกสมัยเป็นสมัยทวารวดี สมัยศรีวิชัย และสมัยลพบุรี ประวัติศาสตร์ในระยะเวลาระหว่างพุทธศักราช ๑๐๐๐-๑๘๐๐ จากจดหมายเหตุบันทึกของพ่อค้าและพระภิกษุของชาวอินเดีย ชาวจีน เปอร์เซีย อาหรับ และชาวยุโรป มาประกอบกับหลักฐานจากศิลาจารึก และศิลปกรรมที่เหลืออยู่ จากหลักฐานดังกล่าว

ยืนยันได้ว่า การใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม คงได้จากประเทศอินเดียและมีการซื้อผ้าจากประเทศอินเดีย และจีน

ในระยะเวลาของสมัยทวารวดีจากจดหมายเหตุจีนบันทึกว่า มีการใช้ผ้าตามฐานะ คือ พระเจ้าแผ่นดินนุ่งฝ้ายกดอกได้ ขุนนางและเจ้านายใช้ ได้แก่ฝ้ายกดอกหางๆ ขุนนางธรรมดาใช้แต่ฝ้ายกดอกสองชาย ราษฎรสามัญเฉพาะผู้หญิงใช้ฝ้ายกดอกได้ ผู้ชายใช้แต่ผ้าฝ้ายกับผ้าทอจากปอกะเจา จากหลักฐานทางประติมากรรมแสดงให้เห็นว่า ผู้ชายนุ่งผ้ากรอมเท้า ไม่สวมเสื้อ ส่วนผู้หญิงจะมีผ้าสไบหรือผ้าแถบพาดไหล่

วัฒนธรรมทางภาคใต้ซึ่งรู้จักกันในชื่อ รัฐศรีวิชัย ในจดหมายเหตุจีนกล่าวว่า ประชาชนทั้งผู้หญิงและผู้ชายสยงผมสวมเสื้อไม่มีแขน ตัดเย็บด้วยผ้ากันหมัน ทอด้วยผ้ากิเป พระเจ้าแผ่นดินและขุนนางคาดเข็มขัด ทอด้วยเชือกทอง และมีการทอผ้าเป็นลวดลายสีต่างๆ มีสินค้าฝ้ายที่มีคุณภาพดี ใช้ผ้ามีสีทั้งสีแดงและสีเขียวอื่นๆ

สมัยลพบุรี ทั้งผู้ชายและผู้หญิงไว้ผมยาวมุ่นมวย มีทั้งสวมเสื้อและไม่สวมเสื้อ นุ่งผ้ายาว ซึ่งมีความสวยงามแตกต่างกันไปตามฐานะยศศักดิ์ ทั้งยังมีการซื้อขายและกำหนดราคาทาสด้วยการเทียบกับจำนวนผ้า เช่น ทาสแข็งแรงมีค่าตัวเท่ากับผ้าร้อยผืน ดังนั้นเป็นต้น ซึ่งแสดงว่าผ้าในยุคนี้มีความสำคัญอยู่มาก

สมัยสุโขทัยจากศิลาจารึกจดหมายเหตุจีน และบันทึกของพ่อค้าทราบบว่า สมัยนี้มีผ้าไหม ผ้าแพร ผ้ากำมะหยี่ ผ้าฝ้าย และผ้าทอ ซึ่งย่อมเป็นสีต่างๆ คือ สีดำ ขาว แดง เขียว และเหลือง เรียกว่า ผ้าเบญจรงค์ และจากหนังสือไตรภูมิพระร่วง ปรากฏมีชื่อผ้าอีกหลายอย่าง ได้แก่ ผ้าสุกุลพัตร ผ้าเล็กหลก ผ้าสำลี ผ้าชมพู

ผ้าหนง ผ้ากรอบ นอกจากผ้าทอพื้นเมืองแล้ว ยังสั่งมาจากประเทศจีนด้วย คือ ผ้าแพรชนิดต่างๆ ชนิดที่ดีที่สุดเรียกแพรหมั่งตั้ง ซึ่งมักเป็นผ้าที่พระจักรพรรดิจีนส่งมาเป็นเครื่องราชบรรณาการ และมีผ้าเบงคลีหรือเจตตะศรีจากอินเดียด้วย นอกจากใช้ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ยังใช้เป็นเครื่องปลูก ตกแต่งบ้านเรือน ทำหมอนนั่ง หมอนนอน พูก ธงทิว สัปทน ม่าน ฯลฯ

ในภาคเหนือมีอาณาจักรล้านนาไทยเป็นอิสระอีกอาณาจักรหนึ่งในสมัยเดียวกับอาณาจักรสุโขทัย ปรากฏมีผ้าแพร ผ้าไหม ผ้าสักหลาด ผ้าสีจันทน์ขาว ผ้าสีจันทน์แดง ผ้าสีดอกจำปา ผ้ากัมพล ซึ่งเป็นผ้าที่มาจากอินเดียและจีน และมีผ้าพื้นเมืองที่ทอเอง

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีหลักฐานทั้งจากจดหมายเหตุจีนและจดหมายเหตุของชาวยุโรปจากหนังสือวรรณคดี และกฎหมายต่างๆ กล่าวถึงผ้าชนิดต่างๆ มากมาย ยิ่งกว่าสมัยก่อนๆ ที่กล่าวมาแล้ว เพราะกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางการค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผ้าจากดินแดนต่างๆ มีปรากฏชื่อ เช่น ผ้าชมพู ผ้าคาคคด ผ้าหนังกั๊ก ผ้าสักหลาด ผ้าขาว ผ้าแดง ผ้าสายบัว ผ้าเหลือง ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้าสมปัก ผ้าปุม ผ้าเชิงปุม ผ้าจวน ผ้าปักไหม ผ้าปักดินทอง และผ้าพิมพ์ ซึ่งมีทั้งสั่งทำและซื้อจากอินเดีย มีการเขียนและพิมพ์ผ้าจำหน่ายที่ย่านวัดขุนพรหม และมีย่านขายผ้าอีกหลายแห่ง เดิมคนไทยนิยมผ้าจากจีน ต่อมานิยมน้อยลง หันมานิยมผ้าอินเดียจากเบงกอล และผ้าลินินที่มาจากฝรั่งเศส ผ้าต่างๆ เหล่านี้ไทยรับซื้อไว้มากมาย แล้วส่งไปจำหน่ายต่อยังประเทศญี่ปุ่น และเมืองมะนิลาในเกาะฟิลิปปินส์

นอกจากนี้ ปรากฏชื่อผ้านานาชาติ เช่น ผ้าตาด ผ้ายก ผ้าริ้ว แพรลายทอง แพรดารากร แพรเคราพ แพรจาร์จว ผ้าสมปักปุม ผ้าสมปักลาย ผ้าสมปักไหม ผ้าขลิบดำ ผ้าสะปะนุ่น ผ้าลาย ผ้าขาวม้า ผ้ากะแสง

ผ้าหนามขนุน ผ้าเปลือกไม้ ผ้าคารอง ผ้าไหมพัสดร์ ฯลฯ จากจดหมายเหตุและบันทึกของพ่อค้าปรากฏมีชื่อผ้าเปอร์เซียและยุโรปอีกมาก ทั้งประเภทผ้าฝ้าย ผ้าแพร ผ้ากำมะหยี่ ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้ายก มีชื่อแปลกๆ มากมาย เช่น ผ้าคาฟินิส ผ้าเซราเซส ผ้าชอร์เตอร์ ฯลฯ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีผ้าเพิ่มขึ้นจากครั้งสมัยอยุธยาอีกหลายชนิด ส่วนมากเป็นผ้าพิมพ์ลายต่างๆ เช่น ลายนกยูง ลายกบินรวั ลายดาวกระจาย ลายเครื่องดอกไม้ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ฯลฯ และมีผ้าหัตถ์ ผ้าเขมรัฐ ผ้าปักตู ผ้าไหมด ผ้าไหมเทศ ผ้าสาน ผ้าฉีก ผ้าแพรหนังกั๊ก ผ้าใยบัว ผ้ากรองทอง ผ้าเข้มขาบ ผ้าตาวัวปอก ผ้านอกส้มดอกเทียน ผ้านาเล็ด ผ้านาแม่กลำ ผ้าหิ้งห้อย ผ้าอุทุมพร ผ้านั่งเวียน ผ้านาสมุก ผ้าไหมตาตาราง ผ้าไหมตะเกา ผ้าเข้มทองแพรเพลาะ ผ้าม่วง ผ้ามัสหลู ผ้ากุหลาบ ผ้าลูกไม้ และผ้าลายสอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการติดต่อกับยุโรปอย่างใกล้ชิด มีแบบเครื่องแต่งกายสตรี นุ่งโจงกระเบน หรือนุ่งซิ่น ผ้ายกไหมใส่เสื้อแขนพอง (ที่เรียกกันทั่วไปว่าแขนขาหมูแฮม) ตัดด้วยผ้าลูกไม้สอดเอ็นให้เข้ารูป ใช้ผ้าลูกไม้จากยุโรป นับแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมาได้มีผ้ายุโรปประเภทผ้าลูกไม้ ผ้าแพร และผ้าสักหลาดเข้ามาจำหน่ายมากขึ้นเป็นลำดับ

ผ้าห่อคัมภีร์

อย่างไรก็ดีผ้าต่างๆ เหล่านี้ นอกจากจะใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม เครื่องปลูกและนำมาตกแต่งอาคารต่างๆ โดยเฉพาะตกแต่งผนังโบสถ์วิหารในคราวมีงานเทศกาลต่างๆ แล้ว ยังนำมาใช้ห่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นการนำผ้ามาใช้เป็นเครื่องพุทธบูชา ผ้าพิมพ์เหล่านี้มีใช้มาตั้งแต่สมัยอยุธยา และบางชิ้นได้ตกทอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน ผ้าเหล่านี้ส่วนใหญ่

จะเก็บรักษาไว้ตามวัดวาอารามสำหรับห่อคัมภีร์ใบลาน และสมุดข่อยเก็บอยู่ เพื่อรวบรวมรักษาคัมภีร์ต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่ และกันฝุ่นแมลงบางชนิดไม่ให้เข้าไปกินหรือทำลายคัมภีร์เหล่านั้นได้ เพราะมีกรรมวิธีการห่ออย่างดีมาก

ผ้าห่อคัมภีร์ที่มีเหลืออยู่ตามวัดวาอารามเหล่านี้มีประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาค้นคว้าเรื่องผ้าโบราณและถ้านำมาศึกษากันอย่างจริงจังแล้ว จะทำให้เราได้ทราบถึงลักษณะของผ้าและวิวัฒนาการของลวดลายผ้าได้อย่างมาก ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าประวัติศาสตร์โบราณและประณีตศิลป์ต่อไป

ผ้าพื้นเมือง

เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เป็นเครื่องบอกถึงฐานะในสมัยโบราณด้วย พระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายและขุนนางแต่งกายต่างกับสามัญชน และส่วนใหญ่ใช้ผ้าชนิดต่างๆ ที่สั่งจากต่างประเทศ โดยเฉพาะสามัญชนส่วนใหญ่ใช้ผ้าพื้นเมือง ซึ่งมีอยู่ทุกภาค ทั้งผ้าฝ้าย และผ้าไหม ที่มีฝีมือดีและลวดลายก็มีอยู่มากมาย และยังคงผลิตอยู่จนกระทั่งปัจจุบัน เช่น ชิ่นตีนต่อ และผ้าไหมของทางภาคเหนือ ผ้ามัดหมี่ของทางภาคอีสาน มีทออยู่ทั่วไป ตั้งแต่จังหวัดอุดรธานี นครพนม ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ ซึ่งมีผ้าทอทั้งแบบคล้ายเขมรและแบบลาว ภาคกลางมีชิ่นตีนจกของสุโขทัย ผ้าตีนจกจากอำเภอลับแล อุดรดิตถ์ ภาคตะวันออกมีผ้าพื้นจันทบุรี ภาคใต้มีผ้าพุมเรียง ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผ้าเกาะยอ จังหวัดสงขลา เป็นต้น

อย่างไรก็ดีพบว่าหากจะศึกษาเกี่ยวกับผ้าโบราณ และลักษณะการแต่งกายของผู้คนนั้น งานศิลปกรรมจะเป็นหลักฐานที่สามารถนำมาใช้ศึกษาเปรียบเทียบกับคู่กับรายละเอียดในพงศาวดารและประวัติศาสตร์ได้อย่างดี โดยเฉพาะการศึกษาเรื่องผ้าโบราณที่ใช้ในสมัยรัชกาล

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว สมควรศึกษาจากภาพจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า ซึ่งปัจจุบันคือ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร นั่นเอง

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ เพื่อใช้ประกอบพระราชพิธีตรุษ สงกรานต์ และพระราชพิธีโสกันต์ ต่อมาได้ทรงปรับปรุงเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์ ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงอัญเชิญมาจากเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๓๓๘ โดยภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เขียนภาพพระพุทธรูปประวัติจากปฐมสมโพธิกถาและภาพเทพชุมนุมเป็นพุทธบูชาจิตรกรรมฝาผนังนี้เป็นงานฝีมือช่างหลวงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นผลงานที่หาชมได้ยาก จากรายละเอียดของภาพจิตรกรรมฝาผนังจะเห็นถึงความสำคัญของผ้าที่ถูกนำมาใช้ในรูปแบบต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณีของไทย แต่โบราณได้อย่างน่าสนใจทั้งการใช้ในด้านพิธีกรรม การใช้ในชีวิตประจำวัน ในด้านศาสนาและความเชื่อซึ่งการใช้ผ้าในแต่ละด้านนั้นจะเห็นลักษณะและลวดลายของผ้าที่ใช้ในแต่ละเรื่องว่า มีลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างราชสำนักและสามัญชน รวมถึงการแต่งกายของบุคคลต่างๆ ด้วย

ดังนั้นจึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวและเผยแพร่ให้เห็นถึง แนวความคิดในการนำผ้ามาใช้ในวิถีชีวิตของคนไทยในรูปแบบต่างๆ ตั้งแต่สมัยโบราณด้วยภูมิปัญญาที่สูงยิ่ง อันรวมไปถึงการออกแบบลวดลายที่เหมาะสมกับการใช้งานในแต่ละประเภทได้อย่างเหมาะสมเป็นอย่างดี และการศึกษาเกี่ยวกับผ้าโบราณจากจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นั้น จัดว่าเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทยจากข้อมูลขั้นต้นที่อยู่ในช่วงระยะเวลาจริง

และน่าจะเป็นข้อมูลของประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจ

ปัจจุบันการใช้ผ้าได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบลวดลาย การออกแบบรูปทรงของเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน การตกแต่งเครื่องประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีไทยที่สืบทอดมาแต่อดีตอันยาวนาน ทำให้คนในยุคปัจจุบันขาดความเข้าใจ ในการนำผ้าแต่ละประเภทมาใช้ให้ถูกต้องตามประเพณีเดิม ดังนั้นการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนให้เห็นและเข้าใจถึงการใช้นุ่งผ้าในรูปแบบต่างๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และจะเป็นข้อมูลที่สำคัญให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจถึงความคิด

ความเชื่อและสุนทรียะของบรรพชนไทยได้กระจ่างชัดกับทั้งนี้เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้มาใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาเปรียบเทียบกับวิถีชีวิตและบทบาทของผ้าไทยในโลกปัจจุบันเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิต สังคมและเศรษฐกิจของชาติได้ในอีกแง่หนึ่ง และเพื่อให้อนุชนได้รู้คุณค่าและพร้อมที่จะสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีของไทยในเรื่องการใช้นุ่งผ้าให้ถูกต้องตามประเภทของผ้า อันจะเป็นศรีและมงคลแก่ตัวเอง และเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นคนไทยให้เป็นที่ภาคภูมิใจในความเป็นอารยชนมีวัฒนธรรมที่เจริญรุ่งเรือง ตลอดมานานนับพันปี ให้คงความโดดเด่นตลอดไป

ร่องรอยของผ้า และลักษณะการแต่งกาย ในสมัยโบราณ บนผืนแผ่นดินไทย

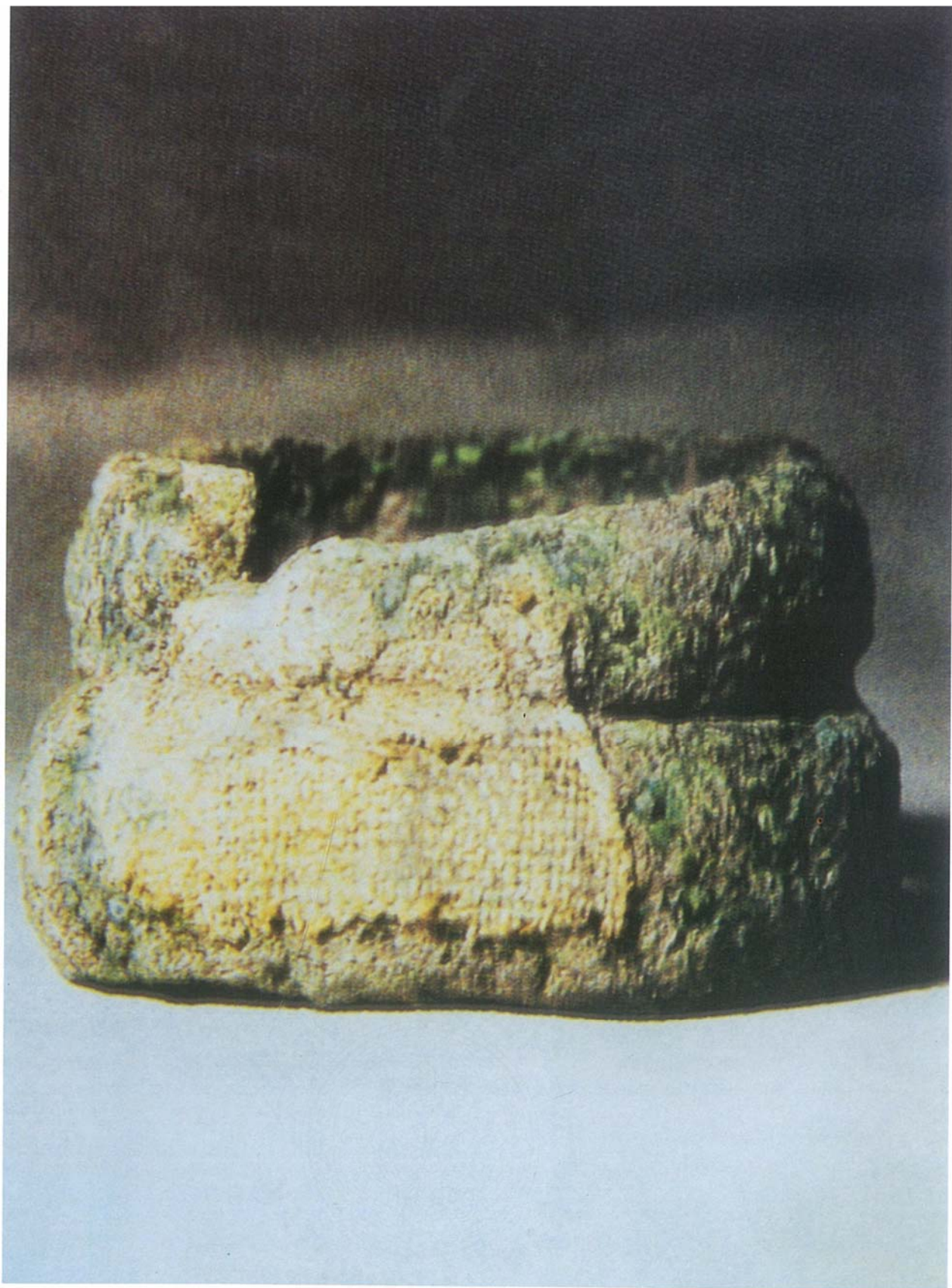

ภาพเขียนสีบนเพิงผา เป็นภาพกลุ่มคน สมัยก่อนประวัติศาสตร์ แสดงการแต่งกายอย่างง่าย ๆ บางคนกำลังล่าสัตว์ถือธนู บางคนกำลังเดินรำ บางคนกำลังนั่งเล่น นอกจากนี้พบว่ามีกรเลียงสุนัขแล้ว ภาพเขียนที่ เขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา อายุประมาณ ๔,๐๐๐ ปี มาแล้ว

ผ้า ที่เรานำมาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มได้มีผู้คิดค้น ขึ้นตั้งแต่เมื่อไรนั้น ไม่มีหลักฐานแน่นอนเด่นชัด แต่เป็นที่ทราบว่าคุณเรารู้จักนำเอาฝ้าย ปอ และไหมมาทอเป็นผ้าได้นานแล้ว และปัจจุบันเจริญถึงขั้นมีการค้นคิดประดิษฐ์เส้นใยสังเคราะห์ทางวิทยาศาสตร์ขึ้นมาใช้ทอเป็นผืนผ้าดังที่พบอยู่มากมาย

ผ้าสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ในประเทศไทยปัจจุบันนี้ได้ค้นพบหลักฐานที่แสดงถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ คนในยุคก่อนประวัติศาสตร์

ร่องรอยของเศษผ้า ปรางค์บนกำแพงสำริด สมัยก่อนประวัติศาสตร์ วัดธรรมบ้านเชียง อายุประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว เป็นหลักฐานที่แสดงว่า ผู้คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความรู้ในการทอผ้ามานานนับพันปี

ร่องรอยของเศษผ้าในวัฒนธรรมบ้านเชียง ยังปรากฏบนเครื่องใช้สำริดเช่นกัน ในภาพเป็นเสียมโลหะสำริด ซึ่งพบที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

รู้จักทอผ้าใช้แล้ว เป็นเวลากว่า ๕,๐๐๐ ปี คือตั้งแต่สมัยยุคหินใหม่ ลงมาถึงยุคโลหะ และมาสิ้นสุดเมื่อราวพุทธศักราช ๑๐๐๐

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคหินใหม่ หลักฐานที่แสดงว่ามีการทอผ้าใช้ คือหลักฐานจากการขุดค้นที่บ้านเก่า ตำบลจระเข้ม่อก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี พบแฉกเหล็กในดินเผาที่ใช้ในการปั่นฝ้ายเพื่อนำไปทอผ้าเป็นจำนวนมาก รวมทั้งเข็มเย็บผ้าที่ทำด้วยกระดูกสัตว์อีกด้วย เช่นเดียวกับที่โคกพนมดี จังหวัดฉะเชิงเทรา วัสดุที่นำมาใช้ในการทอผ้า น่าจะเป็นปอและฝ้าย และได้พบหินทุบผ้าเปลือกไม้ที่จังหวัดชุมพร และจังหวัดประจวบคีรีขันธ์

ในยุคโลหะ จากการขุดค้นที่ศูนย์กลางทหารปืนใหญ่ จังหวัดลพบุรี ที่อำเภอท่าวุ้ง จังหวัดอุทัยธานีที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และที่อื่นๆ ก็ได้พบแฉกเหล็กในดินเผาเป็นจำนวนมากด้วย

และที่สำคัญได้พบร่องรอยเศษผ้าฝ้ายติดอยู่ที่กำไลสำริดและขวาน แสดงว่ามีการใช้ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มหรือเป็นเครื่องประดับแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีพุทธศักราช ๒๕๑๕-๒๕๑๖ กรมศิลปากรได้ขุดค้นพบวัฒนธรรมก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ปรากฏว่าเป็นแหล่งอารยธรรมยุคโลหะที่เจริญมากที่สุดและเก่าที่สุดที่เคยพบในประเทศไทย ทั้งนี้เพราะจากการนำภาชนะดินเผาสีดำและที่มีลายเขียนสีไปทำการทดสอบอายุตามหลักวิทยาศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย สหรัฐอเมริกา และที่มหาวิทยาลัยการศึกษาแห่งเมืองนารา ประเทศญี่ปุ่น ปรากฏว่ามีอายุประมาณระหว่าง ๖,๓๐๐-๑,๒๐๔ ปีมาแล้ว ในแหล่งนี้พบหลักฐานว่ามีความเจริญถึงขั้นใช้ผ้ากันอย่างมากมาย โดยทอได้ทั้งผ้าฝ้าย ผ้าปอ กัญชา เรียบๆ ทั้งยังมีผู้สันนิษฐานว่า คนในยุคนี้รู้จักตกแต่งผ้าให้เกิดลวดลายงดงามด้วยการใช้^๒ ลูกกลิ้ง

^๑ ชิน อยู่ดี, สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย, กรมศิลปากร (พระนคร, ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, ๒๕๑๑) หน้า ๕๖.

^๒ ยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ นักปราชญ์บางท่านให้ข้อคิดเห็นว่าเป็นเครื่องราง.

ลูกกลิ้งดินเผา สมัยก่อนประวัติศาสตร์ วัดนธรรมบ้านเชียง อายุราว ๔,๐๐๐ ปีมาแล้ว กล่าวว่าเป็นลูกกลิ้งที่ใช้ทำลายบนผ้า จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี

จุ่มสีลงบนผ้าอีกด้วย^๓ หลักฐานที่พบคือแฉกเหล็กในดินเผา ลูกกลิ้งและร่องรอยของเศษผ้าที่ติดอยู่ตามกำไลสำริดหลายวง

สมัยประวัติศาสตร์

หลักฐานบนแผ่นดินไทย เริ่มเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์เพราะได้พบจารึกที่เก่าที่สุด อายุประมาณพุทธศักราช ๘๐๐ ที่ปราสาทเขาน้อย อำเภอธวัชบุรี จังหวัดสระแก้ว จากหลักฐานหลายอย่างสนับสนุนว่าได้มีรัฐต่างๆ ที่มีความเจริญอยู่ก่อนหลายรัฐ เริ่มแต่ได้รับอารยธรรมอินเดียที่แพร่เข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๗ แล้ว รัฐต่างๆ บนแผ่นดินไทยตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงหลักฐานทางวัฒนธรรมเด่นชัดแล้วในระบะเวลานั้น ได้แก่

๑. รัฐฟูนัน พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑
๒. รัฐทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖

๓. รัฐศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘

๔. รัฐลพบุรีหรือละโว้ หรือลพบุรี

พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙

ทั้ง ๔ รัฐนี้ นักปราชญ์ทางด้านโบราณคดี จัดอยู่ในสมัยโบราณคดีประวัติศาสตร์ เราทราบเรื่องราวของรัฐเหล่านี้บ้าง จากจดหมายเหตุ บันทึกของพวกพ่อค้านักเผชิญโชค และพระภิกษุ ที่เดินทางมาในสมัยนั้น มีทั้งชาวจีนและชาวอาหรับ ประกอบกับหลักฐานจากศิลาจารึกและจดหมายเหตุ โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ ล้วนแต่มีหลักฐานแสดงการใช้ผ้า ซึ่งปรากฏชื่อและลักษณะต่างๆ กัน

และจีนเช่นเดียวกัน การแต่งกายจึงน่าจะคล้ายกันหรือใกล้เคียงกัน คือ โดยทั่วไปเมื่ออยู่กับบ้านหรือไม่มีพิธีการมักไม่นิยมสวมเสื้อ มีผ้านุ่งคือใช้ผ้าพันเองลงไป ถ้าออกนอกบ้านก็มีผ้าพันใหญ่พันทับผ้าผืนเล็กอีกทีหนึ่ง

^๓ ชิน อยู่ดี, วัดนธรรมบ้านเชียง, กรมศิลปากร (พระนคร, การศาสนา, ๒๕๑๕) หน้า ๗.

^๔ จีรวัดน์ จักรพันธ์, ม.ร.ว., แปล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์, (พระนคร, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕) หน้า ๔-๕.

ผ้าสมัยประวัติศาสตร์ ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘

แวนดินเผา วัฒนธรรมทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖ พบที่แหล่งโบราณคดีเมืองอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แวนดินเผา มีลักษณะรูปกลมแบน ตรงกลางนูนสูงกว่าขอบ เจาะรูตรงกลาง สำหรับสวมแกนไม้ สำหรับปั่นเส้นใยทอผ้า เช่นเดียวกับที่พบตามแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และแหล่งโบราณคดีทวารวดีทั่วทุกภาค จะแตกต่างกันเฉพาะในรายละเอียดของสัณฐานและขนาด

การใช้ผ้าสมัยประวัติศาสตร์

ห ลังจากพุทธศักราช ๑๐๐๐ เป็นต้นมา หลักฐานบนแผ่นดินไทยเริ่มเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ จากหลักฐานหลายอย่างสนับสนุนว่า得有รัฐต่างๆ ที่มีความเจริญอยู่ก่อนหลายรัฐ เริ่มแต่ได้รับอารยธรรมอินเดียที่แพร่เข้ามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖-๗ แล้ว รัฐต่างๆ บนแผ่นดินไทยตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏแสดงให้เห็นถึงหลักฐานทางวัฒนธรรมเด่นชัดแล้วในเวลานั้น ได้แก่

๑. รัฐฟูนัน	พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑
๒. รัฐทวารวดี	พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖
๓. รัฐศรีวิชัย	พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๘
๔. รัฐลพบุรีหรือละโว้ หรือลพบุรี	พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙

ทั้ง ๔ รัฐนี้ นักปราชญ์ทางด้านโบราณคดี จัดอยู่ในสมัยโบราณคดีประวัติศาสตร์ เราทราบเรื่องราวของรัฐเหล่านี้บ้าง จากจดหมายเหตุ บันทึกของพวกพ่อค้านักเผชิญโชค และพระภิกษุ ที่เดินทางมาในสมัยนั้น มีทั้งชาวจีนและชาวอาหรับ ประกอบกับหลักฐานจากศิลปะจารึกและจดหมายเหตุ โดยเฉพาะสมัยรัตนโกสินทร์ ล้วนแต่มีหลักฐานแสดงการใช้ผ้า ซึ่งปรากฏชื่อและลักษณะต่างๆ กัน

รัฐฟูนัน (พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑)

จากจดหมายเหตุและบันทึกของจีน ในพุทธศตวรรษที่ ๘ และ ๑๔^๑ เช่น บันทึกของราชทูตจีนกั๋งไถ่ หลวงจิ้นฟาเหียน และหลวงจิ้นอี่จิง กล่าวถึงรัฐฟูนัน ไว้อย่างคร่าวๆ และมีนักปราชญ์ทางโบราณคดีได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับที่ตั้งของรัฐนี้บ้าง เช่น^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่า อยู่ทีนครพนม ซึ่งน่าจะคือ อาณาจักรศรีโคตรบูรณ ศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ (George Coedès) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสสันนิษฐานว่า รัฐฟูนันคงอยู่ทางดินแดนที่เป็นประเทศกัมพูชา เวียดนาม และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน

ภาพซ้าย : รูปสตรี ฟูนัน วัฒนธรรมทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ จากแหล่งโบราณสถานคูบัว จังหวัดราชบุรี สตรี ๒ นางสันนิษฐานว่าเป็นเจ้าหญิงกับนางกำนัล ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภาพเล่าเรื่องชาดก ที่ประดับรอบฐานศาสนสถานที่คูบัว แหล่งโบราณคดีทวารวดี แสดงลักษณะการแต่งกายในยุคนั้นว่า สตรีชั้นสูงที่มีผ้านุ่งผ้าห่ม ไข่มุกยาว มุ่นเป็นมวยสูงเหนือกระหม่อม มีเครื่องประดับศีรษะ สวมคัมพูโลหะขนาดใหญ่ และหนัก จึงทำให้คัมพูยาวย้อยลงมาถึงไหล่ สวมกรองคอ ตรงกลางมีลักษณะคล้ายทับทรวง สวมกำไลหลายวงตามฐานะ รวมทั้งสวมพาดูริศ หรือกำไลต้นแขนด้วย ส่วนผ้านุ่งมีการคาดเข็มขัดทับ

“ดร. จอง บวชเชลีย (Dr. Jean Boisselier) นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสอีกท่านหนึ่งมีความเห็นว่า ศูนย์กลางดั้งเดิมของอาณาจักรนี้ อาจตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในบริเวณเมืองอู่ทองก่อนก็ได้ แล้วสมัยต่อมา จึงย้ายราชธานีไปตั้งอยู่แถบลุ่มน้ำโขง

“จากรายละเอียดในประวัติศาสตร์ของรัฐฟูนัน แสดงให้เห็นได้ว่า ชาวฟูนันและแม่แต่นางพญาของรัฐที่จีนเรียกชื่อว่า นางหลิวเย่ หรือนางโสมมา รู้จักนุ่งผ้าไหม เมื่อโกณฑัญญะ (หัวนเถิน) ชาวอินเดียพบกับนาง และมีชัยชนะต่อนาง เมื่อนางยอมอ่อนน้อมยอมเป็นชายาแล้ว โกณฑัญญะจึงเอาผ้านุ่งให้ เพราะนางไม่มีผ้านุ่ง นี่เป็นเรื่องราวของรัฐนี้จากจดหมายเหตุจีน

จากจดหมายเหตุจีนกั๋งไถ่ (K'ang T' ai) ซึ่งเดินทางไปรัฐฟูนันในพุทธศตวรรษที่ ๘ ได้กล่าวถึงคนในอาณาจักรนี้ว่า ไม่สวมเสื้อผ้า ชอบเดินเท้าเปล่า แต่ชอบเครื่องประดับกายด้วยเงิน ในพุทธศักราช ๗๙๑-๘๓๑ เมื่อจีนได้แต่งราชทูตมาและได้บันทึกพ้องกันว่า ผู้ชายในอาณาจักรนี้ไม่มีเสื้อผ้านุ่งห่ม ส่วนผู้หญิงมีแต่ผ้าผืนเดียวพันกาย

จากประวัติศาสตร์การค้าของไทย^๓ สามารถสรุปสาระให้ทราบว่า ราวพุทธศักราช ๙๐๐ เศษ สินค้าที่ซื้อหากันระหว่างอินเดียและสุวรรณภูมิ มีแพรหรือผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าเนื้อบางอย่างดี ผ้าเขียบบัว และพรม ฯลฯ แต่การค้าแพรของจีนมีมานานแล้ว ซึ่งไม่เพียงแต่ค้ากับชาติทางเอเชียด้วยกันเท่านั้น ยังนำไปขายยังประเทศ

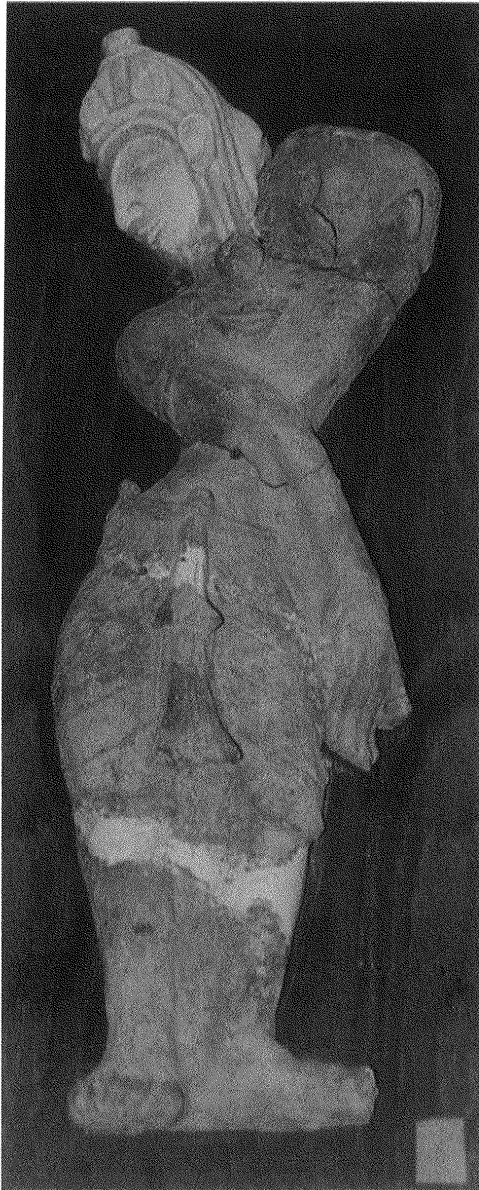
^๑ จีรวัดน์ จักรพันธุ์, ม.ร.ว., แปล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์, (พระนคร, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕) หน้า ๔-๕.

^๒ Coedes, George, The Making of south East Asia, translate by H.M. Wright, London Poutledge & Kean, page ๕๗-๖๐

^๓ ศิลปากร, กรม, โบราณวิทยาเรื่องเมืองอู่ทอง, (พระนคร, ศิวพร, ๒๕๐๙) หน้า ๑๖๕-๑๗๒.

^๔ Coedes, George, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗-๖๑.

^๕ สำนักนายกรัฐมนตรี, ประวัติการค้าของไทย, (พระนคร, ไทยพาณิชย์การ, ๒๔๘๖) หน้า ๑๒.

ช่างฟ่อนดินเผา ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ พบที่เมืองโบราณอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี แสดงการแต่งกายและเครื่องประดับที่นิยมในสมัยนั้น

ตะวันตกด้วย โดยบรรทุกไปทางบกซึ่งเรียกว่าเส้นทางสายแพรไหม การเดินทางออกจากกำแพงเมืองจีน ผ่านคัซการ์ ชาร์มากัน ไปออกทะเลเมดิเตอร์เรเนียน และมุ่งสู่ตะวันตก แต่พอหลังพุทธศักราช ๑๒๐๖ ประเทศทิเบตแข็งเมืองไม่ยอมขึ้นกับจีน เส้นทางเดินของสินค้าแพรไหมที่จำเป็นต้องส่งผ่านไปดินแดนทิเบตก็ต้องชะงักลง พ่อค้าจึงต้องหันมาใช้ทางทะเล ซึ่งต้องมาผ่านรัฐโบราณทางภาคใต้ของไทยด้วย

พุทธศตวรรษที่ ๑๐ จดหมายเหตุจีนได้กล่าวถึงสินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐฟูนันว่า ได้แก่ ผ้าไหมและแพร ทั้งยังกล่าวว่า พวกชนชั้นสูงมีเครื่องนุ่งห่มทอด้วยไหมเงินไหมทอง พวกผู้หญิงใช้ผ้าคลุมศีรษะชนิดหนึ่งรูปคล้ายหมวกแขก คนจนก็มีผ้าถุง นอกจากนี้มีการใช้ผ้าปูลาดตรงหน้าประทับของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐฟูนันมีการใช้ผ้าในรูปแบบต่างๆ ทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหมและผ้าแพร นอกจากใช้ผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มแล้ว ชาวฟูนันยังนำผ้ามาประดับที่อยู่อาศัยและเครื่องใช้ต่างๆ อีกด้วย และบันทึกของชาวฟูนันเองกล่าวว่า “ ลูกผู้มีตระกูลจะสวมใส่รองเท้า ชาวฟูนันนิยมเครื่องประดับที่เป็นแหวน หรือสร้อยทองคำ หรือเครื่องใช้ที่ทำด้วยเงิน...” ภายหลังพุทธศักราช ๑๐๘๓ จดหมายเหตุจีนก็ได้กล่าวถึงรัฐฟูนันอีกเลยกล่าวแต่เพียงว่าประเทศเงินละ (ตรงบริเวณประเทศเวียดนามใต้ปัจจุบัน) ซึ่งเป็นหัวเมืองประเทศราชกับภูมิซชายะเหนื่อรัฐฟูนัน แล้วรวมฟูนันเข้าอยู่ในรัฐเงินละในเวลาต่อมา^๖

^๖ Robert Silverberg, *Lost Cities and Vanished civilization*, ๑๙๖๓ Bantan Books, New York, page ๑๓๗.

^๗ ไพโรจน์ โพธิ์ไทร, ภูมิหลังของเอเชียอาคเนย์, (พระนคร, เพ็ญอักษร, ๒๕๑๕) หน้า ๓๙.

รัฐทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๖)

คำว่า “ทวารวดี” เดิมเป็นเพียงข้อสันนิษฐานจากจดหมายเหตุจีน^๙ ที่เรียกดินแดนระหว่างศรีเกษตร (สหภาพพม่า) และอีสานปุระ (ราชอาณาจักรกัมพูชา) ว่า “โตโลปอดี้” ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ ได้สันนิษฐานว่าน่าจะตรงกับคำในภาษาสันสกฤตว่า “ทวารวดี” และนำเอาชื่อนี้มาเรียกและใช้กำหนดชื่อสมัยรูปแบบโบราณศิลปวัตถุและร่องรอยโบราณคดี ที่พบในกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ต่อมาได้พบเหรียญจารึกอักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤตอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ที่จังหวัดนครปฐมและที่อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี จารึกดังกล่าวอ่านได้ว่า “ศรีทวารวดี สวรปุณยะ” แปลว่า “บุญกุศลของพระราชาแห่งศรีทวารวดี” เหรียญนี้เข้าใจว่าเป็นเหรียญเงินสร้างเป็นที่ระลึก

เนื่องจากประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับเรื่องราวในราชสำนักของรัฐนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดเลย เราจึงไม่ทราบเรื่องราวของรัฐ หรือประเพณีอันใดมากนัก การใช้ผ้าของคนในรัฐทวารวดีนั้นไม่อาจทราบได้โดยตรง แต่อาจสันนิษฐานจากประวัติศาสตร์ของรัฐข้างเคียงที่ร่วมสมัยกัน เป็นต้นว่า จากบันทึกของจีนที่กล่าวถึงการแต่งกายของคนในรัฐอีสานปุระหรือเงินละ^{๑๐} ซึ่งมีความเจริญอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ ได้บันทึกไว้ว่า “...ภาษาทรงของพระเจ้าแผ่นดินมีมูลค่าเป็นเงิน ๓-๕ คำลึง เป็นภาษาที่สวยงามและประณีตที่สุด แม้ว่าในประเทศจะทอผ้าได้เองก็ยังมีมาจากเสียนล่อ และจ้านเจิง^{๑๑}

ลักษณะของผ้าที่ใช้ยังสามารถบอกถึงฐานะของคนสมัยนั้นได้อีกด้วย เป็นต้นว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงนุ่งผ้ายกดอกได้ ขุนนางผู้ใหญ่และเจ้านายใช้ได้แต่ผ้ายกดอกหว่าๆ ถ้าขุนนางธรรมดาใช้ได้แต่ผ้ายกดอกสองชาย ส่วนราษฎรสามัญจะใช้ผ้าดอกได้แต่ผู้หญิงเท่านั้น ส่วนผู้ชายคงใช้ได้แต่ผ้าฝ้ายกับผ้าทอจากปอกะเจา

บันทึกของมาตวนหลิน ได้กล่าวถึงการใช้ผ้าของกษัตริย์กัมพูชาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ว่าฉลองพระองค์ทำด้วยผ้าสีขาวเนื้อละเอียดที่เรียกว่า “ผ้าเปตี” คาตรัดพระองค์ด้วยผ้าฝ้ายกิเปสีแดง ดังนั้นเมื่อเทียบรัฐเงินละและกัมพูชา กับรัฐทวารวดีแล้วสันนิษฐานได้ว่าชาวเมืองต่างๆ อาจจะใช้ผ้าคล้ายกันหรืออย่างเดียวกัน ด้วยมีการติดต่อค้าขายกับอินเดียและจีนเช่นเดียวกัน การแต่งกายจึงน่าจะคล้ายกันหรือใกล้เคียงกัน คือ โดยทั่วไปเมื่ออยู่กับบ้านหรือไม่มีพิธีการมักไม่นิยมสวมเสื้อ มีผ้าห่มคือใช้ผ้าพันเองลงไป ถ้าออกนอกบ้านก็มีผ้าผืนใหญ่พันทับผ้าผืนเล็กอีกทีหนึ่ง

ผ้าที่กล่าวมานี้ไม่สามารถทราบได้ว่าจะตรงกับผ้าชนิดใดในปัจจุบัน ทั้งนี้ด้วยไม่มีรายละเอียดบันทึกชื่อชนิดของผ้าเอาไว้ จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่ง

จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่คูบัว จังหวัดราชบุรี ที่จันเสน จังหวัดนครสวรรค์ และที่เจดีย์จุลปะโทน จังหวัดนครปฐม ได้พบหลักฐานที่สำคัญคือ บรรดาประติมากรรมรูปคน เทวดา และนักดนตรี ซึ่งประดับอยู่รอบฐานสลุบเจดีย์นั้น แสดงให้เห็นได้ชัดว่า คนในสมัยทวารวดีนุ่งผ้ายาวกรอมเท้า ไม่สวมเสื้อ ถ้าเป็นผู้หญิงก็มีผ้าสไบหรือผ้าแถบพาดไหล่ รูปเทวดาอาจ

^๙ สุภัทรทิศ ศิษกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า, ศิลปะในประเทศไทย, (พระนคร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๐๖) หน้า ๒.

^{๑๐} เฉลิม ขงบุญเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, (พระนคร, ชวนพิมพ์, ๒๕๑๐) หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๑} คือ อาณาจักรจัมปา

นักดนตรี ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๕ แสดงการแต่งกายของสตรี ไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวยสูง มีเครื่องประดับศีรษะ นุ่งผ้ายาว ห่มผ้าสไบ

ใช้การแต่งกายของชนชั้นสูง นุ่งผ้าเป็นริ้วแบบพันกาย ซึ่งพ้องกับจดหมายเหตุจีนที่เดียว

ผ้าในรัฐเงินละนั้น นอกจากมีประโยชน์ใช้เป็น เครื่องนุ่งห่มและประดับประดาเครื่องใช้เครื่องตกแต่ง บ้านเรือน ที่หนึ่งที่ได้ตามรสนิยม ทั้งยังสามารถใช้ตีราคาค่าของคนได้อีกด้วยว่าคนไหนมีค่าเทียบเท่ากับผ้า ที่ผืน รวมถึงการใช้ผ้าเป็นตัวกลางใช้แลกเปลี่ยนสินค้า ในการค้าขายแทนเงินตราอย่างปัจจุบันได้อีกด้วย

รัฐศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔)

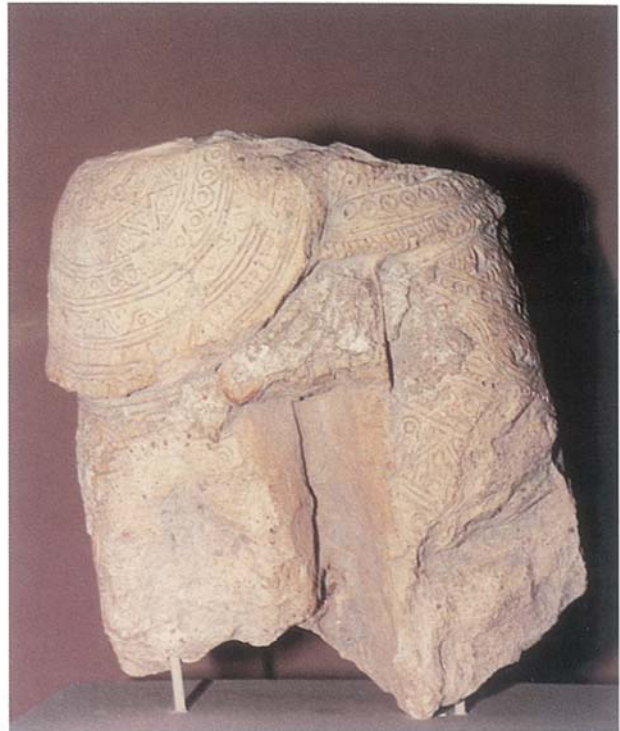
รัฐศรีวิชัยเป็นรัฐที่เกิดขึ้นทางภาคใต้ เมื่อราว พุทธศตวรรษที่ ๑๓ หรือ ๑๔ หรือเมื่อรัฐพุนนทีเคย มีอำนาจควบคุมทะเลทางทิศใต้ได้มากกว่า ๕๐๐ ปี ได้ล่มสลายลงในกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒ รัฐศรีวิชัยก็เข้า ควบคุมปากน้ำในภาคใต้ แต่เดิมมาในดินแดนแถบนี้ ได้มีรัฐต่างๆ ตั้งขึ้นมาหลายรัฐ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ เป็นต้นมา เช่น รัฐวิคคุรุ รัฐเกียวกะ รัฐเตียนซุน รัฐลัง

๑๑ ดูหลักฐานจากห้องทวารวดี อาคารมหาสุรสิงหนาท พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร.

ยาเสียว รัฐคำห่าหลิ่ง รัฐเฉตู รัฐบัวลิ และรัฐโฮหลิง เป็นต้น

ในพุทธศักราช ๑๒๑๔ พระภิกษุจีน ยี่ชิงหรือ อี้จิง ได้เดินทางจากประเทศจีนไปยังอินเดียเป็นครั้งแรก ได้หยุดพักที่รัฐโฝชี เป็นเวลา ๖ เดือน หลังจากกลับไปจีนแล้วก็ได้เดินทางมาอินเดียอีกในพุทธศักราช ๑๒๓๘ ท่านก็ได้มาพักที่รัฐโฝชีอีก แต่คราวนี้ได้บันทึกไว้ว่า “ปัจจุบันโฝชีได้กลายเป็นประเทศชื่อลีโฝชีไปแล้ว” คำว่า^{๑๒} “ชื่อลีโฝชี” นี้เองคงมาจากสำเนียงภาษาสันสกฤตว่า “ศรีวิชัย” แต่รัฐนี้บ้างก็ว่า พวกปัลลวะซึ่งมาจากอินเดียได้เป็นผู้สร้างอาณาจักรขึ้น เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๖-๗^{๑๓} รัฐศรีวิชัยตั้งอยู่ในทำเลค้าขายที่สำคัญที่สุดในแถบภูมิภาคแถบนี้ โดยที่ได้มีการค้าขายกับจีน อินเดีย และประเทศตะวันออกกลาง

^{๑๔} หลักฐานการใช้ผ้าของรัฐต่างๆ ทางใต้ขึ้นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ แล้ว คือ รัฐลังยาเสียว หรือ ลังกาสูกะ เมื่อพุทธศักราช ๑๐๕๘ จดหมายเหตุจีนราชวงศ์เหลียงได้บันทึกว่า “...ประชาชนทั้งชายและหญิง สยายผม และสวมเสื้อไม่มีแขนทำด้วยผ้ากันหมั่น อันทอดด้วยฝ้ายกิเป พระราชาและขุนนางคาดเข็มขัดด้วยเชือกทอง และสวมต่างหูทองเป็นวงกลม สตรีแต่งกายด้วยผ้าหม่ออย่างงดงามประดับเพชรพลอย...” แม้แต่บันทึกของม้วนตอนหลังที่เดินทางผ่านมายังแถบนี้ ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ก็บรรยายถึงการแต่งกายของกษัตริย์ในอาณาจักรเฉตูไว้คล้ายกัน

ส่วนลำตัวรูปบุคคล ดินเผา ศิลปะหริภุญไชย พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๖ แสดงลักษณะของผ้าถุงที่มีลวดลายคล้ายผ้ายกดอก

และจากจดหมายเหตุจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พุทธศักราช ๑๐๕๕-๑๐๙๙) บันทึกไว้ว่า^{๑๕} “...ประเทศนี้ทอผ้าเป็นลวดลายสีต่างๆ มีสินค้าฝ้ายและหมาก สินค้าของประเทศเหล่านี้มีคุณภาพดีกว่าของประเทศใดๆ” และมีการกล่าวถึงประเทศชื่อถู่ด้วย แต่สำหรับประเทศนี้ได้กล่าวถึงการแต่งกายของพระเจ้าแผ่นดินว่า “แต่งองค์ด้วยผ้าสีกุหลาบ” ราษฎร “ทั้งผู้หญิงผู้ชายทอ

^{๑๒} D.G.E. Hall, A History of SouthEast Asia, ๑๙๖๔, page ๔๒.

^{๑๓} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า, สภาพการณ์ภาคเอเชียอาคเนย์ก่อน พ.ศ. ๑๘๐๐, ใน แถลงงานประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๑ เล่ม ๓. (พระนคร, สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐) หน้า ๑๙, ๒๓.

^{๑๔} Jawaharlal Nehru, Glimpses of World History, Lindsay Arummend Limited, ๑๙๔๙, page ๑๓๔.

^{๑๕} ธรรมทาส พานิช, พนม ทวารวดี ศรีวิชัย (พระนคร, แพรววิทยา, ๒๕๑๕) หน้า ๔๖, ๕๗, ๕๘.

ผ้านุ่งห่มด้วยด้ายสีแดง และสีเขียว เมื่อบิดามารดาถึงแก่กรรมลูกหลานก็โกนศีรษะ และนุ่งผ้าขาว” แสดงว่าชาวศรีวิชัยรู้จักทอผ้าและย้อมผ้าเป็นสีต่างๆ ได้อย่างดี และใช้สีชาเป็นสีไวท์กฤษ

จากบันทึกของหลวงจีนอี้จิงบันทึกไว้ว่า^{๑๖} “...ราษฎรในประเทศทั้งสิบมีรูปร่างคล้ายกับคนจีน เป็นประเพณีของพวกเขาที่ปล่อยท่อนขาเปลือยไว้และนุ่งคัมมัน เป็นผ้าผืนกว้างมากยาวถึงแปดฟุต ไม่มีการตัดเย็บหรือทำเป็นขอบสะเอว ใช้ผ้าผืนใหญ่นั้นนุ่งพันส่วนล่างของร่างกาย...”

จดหมายเหตุจีนอีกฉบับหนึ่งบันทึกไว้ว่า เป็นประเพณี หญิงชายประเทศนี้ที่เปลือยกาย (ท่อนบน) และไว้ผมปล่อยยาว นุ่งผ้าทั้งผืนเรียกว่า กัณหมัน ทำด้วยกิดปวย ซึ่งว่าเป็นสไบทำด้วยผ้าฝ้าย พระเจ้าแผ่นดินและเสนาบดีนอกจากจะนุ่งกัณหมันแล้วยังมีผ้าคลุมบ่าและสวมสร้อยคอทำด้วยเชือกทอง ใส่ตุ้มหูทองด้วย เห็นได้ว่าบันทึกแต่ละฉบับมีข้อความบรรยายถึงการแต่งกายคล้ายกัน ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๙ เป็นต้นมา จะแย้ง

กันตรงที่ว่า บางฉบับว่าสวมเสื้อแต่บางฉบับว่าเปลือยท่อนบน แต่ก็ยังเป็นหลักฐานว่าคนสมัยศรีวิชัยทอผ้าได้ดี ไม่แพ้รัฐอื่น และทอใช้มานานแล้ว

^{๑๗}นอกจากนี้ผ้ายังนำมาใช้เป็นเครื่องราชบรรณาการอย่างหนึ่งด้วย และเวลาที่พระเจ้าจักรพรรดิจีนทรงแต่งตั้งราชกุมารประเทศอื่น ให้เป็นนายพลกิตติมศักดิ์ของกองทัพจีน มักจะพระราชทานผ้าแพรให้ด้วยอย่างน้อยร้อยม้วน ทำให้ผ้าจากประเทศจีนเข้ามาแพร่หลาย และนิยมใช้กันต่อมา สมัยนี้การทำความสะดวกพระพุทธรูป จะใช้ผ้าหอมพิเศษเช็ดดู นอกจากนั้นการนำผ้ามาใช้ในการอื่นก็มี เป็นต้นว่า ถวายพระสงฆ์ด้วยผ้าขาว ตกแต่งที่ต่างๆ เช่น หน้าพระที่นั่งที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินมี “ผ้าปัก ด้วยเพชรพลอย” แฉวนประดับอยู่ หรือนำผ้ามาทำเป็นธงทิวประดับตามสถานที่ที่มียานต่างๆ เช่น งานรับราชทูต งานพระราชพิธีต่างๆ หรืองานศพ รวมถึงการแต่งตัวสัตว์ในพิธีต่างๆ และตกแต่งยานพาหนะ อย่างไรก็ตาม ชื่อและลักษณะชนิดของผ้าในสมัยนั้น เราไม่อาจทราบได้ละเอียดยิ่งไปกว่าทราบเพียงว่า ผ้าไหม ผ้าฝ้าย ผ้าแพรเท่านั้น

รัฐลาวประหรือละโว้หรือลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙)

เมืองลาวประหรือละโว้หรือลพบุรี เคยเป็นเมืองสำคัญมาแต่สมัยรัฐทวารวดี เมื่ออำนาจของรัฐทวารวดีในดินแดนภาคกลางของประเทศไทยเสื่อมลงไปแล้ว ลาวประหรือละโว้ได้ปรับเปลี่ยนคติความเชื่อพระพุทธศาสนาเป็นแบบขอมซึ่งได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในดินแดนส่วนนี้ ตั้งแต่ราวพุทธศักราช ๑๕๕๐ โดยแผ่อิทธิพล

ภาพซ้าย : ภาพสลักบนใบเสมาหิน เป็นภาพพระพุทธรูประวิตอนพระนางพิมพาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ศิลปะทวารวดี พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔ พบที่เมืองฟ้าแดดสงยาง ภาพสลักแสดงการแต่งกายและการใช้ผ้าในสมัยนั้น

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒, ๑๒๑.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐-๖๑.

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร สำริด
ศิลปะศรีวิชัย พุทธศตวรรษที่ ๑๔
แสดงลักษณะการแต่งกายนุ่งผ้า
ยาวใต้ คือ โจงกระเบนแบบชาว
อินเดียได้ ไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวย
สวมใส่เครื่องประดับตามฐานะ

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ศิลา-
จำหลัก ศิลปะศรีวิชัย พุทธ-
ศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ พบที่อำเภอ
ไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี แสดง
การแต่งกายของนักบวชในสมัย
ศรีวิชัย คือนุ่งผ้าคาดเอวด้วย
หนังเสือ ห่มด้วยหนังงวง

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดชลธารสิงเห จังหวัดนราธิวาส ศิลปะรัตนโกสินทร์ เป็นภาพพระพุทธประวัติ ตอนโปรดพระราหุล ในภาพจะเห็นผู้คน เช่น คนไทยภาคกลาง คนจีน และคนไทยภาคใต้ ซึ่งทราบได้จากการแต่งกาย ผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน ห่มสไบ ผู้ชายนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาวคอกลม ผ่าอก ผู้หญิงไทยภาคใต้นุ่งผ้าป่าเต๊ะ ขมวดปมผ้าไว้ที่เอวด้านหน้า ห่มผ้าคาดอก เหน็บปมไว้ที่เหนืออกด้านหน้าเช่นกันไว้ผมยาวมุ่นเป็นมวย ไว้ด้านหลังศีรษะ

เข้ามาทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคตะวันออก ในระยะนั้นภาคกลางมีเมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญ

จากบันทึกของโจวต้ากวาน หรือโจวเฉาถึง^{๑๔} ผู้ร่วมเดินทางมากับราชทูตจีนสมัยพระเจ้าเจิ้งจงแห่งราชวงศ์หมิง เมื่อพุทธศักราช ๑๘๓๘ ทำให้ทราบถึงการใช้ผ้าของพวกเงินละ ซึ่งเจริญอยู่ร่วมสมัยกับรัฐลาวปุระหรือละไวว่า “...ทุกคนนับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาทั้งชายและหญิงมุ่นมวย และเปลือยท่อนบนใช้

ผ้าพันเอวเมื่อออกไปนอกบ้าน ก็เพิ่มผ้าผืนใหญ่หนึ่งผืนพันทับผ้าผืนเล็ก ผ้าที่นุ่งนั้นมิชั้นมีอันดับอยู่มาก ภูษาทรงของพระเจ้าแผ่นดินมีมูลค่าเป็นเงิน ๓-๕ ตำลึง เป็นภูษาที่สวยงามและประณีตอย่างที่สุด แม้ว่าในประเทศจะทอผ้าได้เอง ก็ยังมีมาจากเสียนหลอและจ้านเจิง ที่มาจากทะเลตะวันตก มักจะเป็นชนิดเลศ เพราะเนื้อละเอียดและฝีมือประณีต...เฉพาะแต่พระเจ้าแผ่นดินเท่านั้นที่ทรงภูษายกดอกล้วนได้...ขุนนาง

^{๑๔} เฉลิม งบประมาณเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, (พระนคร, ขวนพิมพ์, ๒๕๑๐) หน้า ๗

ผู้ใหญ่และเจ้านายแต่งกายด้วยผ้ายกดอกหางได้ ขุนนางธรรมดาแต่งกายด้วยผ้ายกดอกสองชายได้ สำหรับในหมู่ราษฎร ผู้หญิงเท่านั้นที่ยอมให้แต่งได้...” นอกจากนี้เรายังทราบอีกว่า ชาวเจนละนั้นทอผ้าไม่จำเป็นต้องเอาชาวเสียม (คนสยาม) ไปสอนและขอให้รวมถึงการเลี้ยงไหม การเย็บและซุนผ้าก็ให้ชาวเสียมทำทั้งสิ้น

หลักฐานที่แน่ชัดอีกแห่งหนึ่ง ภาพจำหลักที่นครวัด^{๑๔} แสดงขบวนทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ประกอบด้วยกองทหารม้าของประเทศละโว้ มีเจ้าชายศรีชัยสิงหวรมัน (Prince Sri Jayasimhavarman) เป็นแม่ทัพ กับกองทหารแนวหน้า ประกอบด้วยแถวทหารเสียม มีแม่ทัพยืนอยู่บนหลังช้าง ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันการแต่งกายของคนรัฐลวปุระได้ แต่หลักฐานที่ได้เพิ่มเติมนอกเหนือไปจากการแต่งกายคือ รัฐละโว้กับเสียม ซึ่งเข้าใจว่าน่าจะเป็นรัฐสุโขทัยนั้น มีอยู่ในระยะเวลาเดียวกัน แต่รัฐสุโขทัยยังคงเป็นรัฐเล็กๆ รัฐหนึ่งเท่านั้น จากลักษณะจัดกระบวนทัพจะเห็นว่าทหารเสียมยังไม่มีระเบียบวินัยติดนัก ผิดกับกองทัพของรัฐละโว้ จัดแถวไว้อย่างมีระเบียบ นอกจากนี้ยังทำให้ศึกษาเกี่ยวกับผ้าที่ใช้ในการแต่งกาย และการตกแต่งอื่นๆ ได้บ้าง อย่างไรก็ตามจากศิลาจารึกหลักที่ ๑๘ ทำให้ทราบเรื่องราวในสมัยลวปุระได้ว่า มีการถวายผ้าเป็นการทำบุญให้วัด อันเป็นหลักฐานการใช้ผ้าของคนสมัยนี้อีก

อย่างหนึ่งด้วย จากข้อความเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า รัฐลวปุระหรือละโว้นั้น นอกจากทอผ้าเรียบๆ ได้แล้ว ยังมีความสามารถทอผ้าเป็นดอกกลดลายถี่ห่างได้ตามความต้องการ แสดงถึงความก้าวหน้าในกรรมวิธี และความชำนาญในการทอผ้าได้อย่างดี

นอกจากนี้ ผ้าถูกนำมาใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่งสิ่งต่างๆ เช่น ทำสัปทนด้วยผ้าแพรสีแดงหรือสีเขียว สถานที่ทำพิธีต่างๆ ก็ใช้ผ้าสีกันเป็นศาลาขึ้น การทำบุญทางศาสนา มีผ้าเป็นของถวายพระด้วย รวมทั้งการซื้อขายทาสก็กำหนดราคาด้วยผ้า เช่น “...คนหนุ่มสาวและแข็งแรงคนหนึ่งๆ มีค่าตัวเท่ากับผ้าร้อยผืน แต่ถ้าคนแก่เฒ่าไม่มีกำลังวังชาก็ซื้อมาได้ด้วยผ้าเพียงสามสี่สิบผืน...” สำหรับคนตายเมื่ออาบน้ำทำความสะอาดแล้ว นำศพมาห่มห่อด้วยเสื่อจากนั้นก็ใช้ผ้าคลุมอีกทีหนึ่ง นำไปทิ้งให้สัตว์กินหรือเผาสำหรับประโยชน์ของผ้าอย่างอื่น เช่น การใช้ผ้าทำเป็นธงทิวนำหน้าขบวนกองทัพบ้าง และทำเป็นยานพาหนะต่างๆ ด้วย เช่น เปลหาม หรือตกแต่งหลังช้าง หลังม้า เป็นต้น การค้าขายกับประเทศจีนก็มีผ้าเป็นสินค้าสำคัญ รองลงมาจากทองคำ และเงิน ผ้านี้ได้แก่ ผ้าไหม ผ้าแพรเนื้อบางละเอียดสีต่างๆ รวมถึงการซื้อขายก็มีผ้าหรือเงินตราเป็นตัวกลางใช้ในการแลกเปลี่ยนเช่นกัน

^{๑๔} Groslier, Bernard Philippe, Angkor, (Paris, Arthaoud, ๑๙๖๘).

ภาพสลักกองทัพสยาม (เสียมกุก) ที่ระเบียงปราสาทนครวัด พุทธศตวรรษที่ ๑๗ แสดงภาพทหารสยามที่ไปร่วมกับเมืองพระนคร อยุธยา แสดงลักษณะการแต่งกาย ๒ แบบๆ หนึ่ง ที่มีผ้าถุงคล้ายผ้ายาวกรอมเท้าหรือใส่รอง แต่บางคนผ้าถุงแหวกหน้าคล้ายถุงโจงกระเบนหรือคล้ายกางเกง แต่ทุกคนสวมเสื้อแขนสั้นผ่าอก คาดเข็มขัดประดับพู่ยาวรอบเอวอย่างสวยงาม เครื่องประดับศีรษะคล้ายสวมหมวกทรงประพาสที่มีชายด้านหลังย้อยลงมาปิดต้นคอ ซึ่งด้านนอกประดับด้วยสายลูกปัด ยาวลงมาระคอ สวมตุ้มหูรูปครึ่งวงกลมขอบตุ้มหูตกแต่งคล้ายหอยแครง ถืออาวุธประเภทต่างๆ ทั้งหอก ขอ และเครื่องป้องกันอาวุธไล่ ซึ่งมีรูปสี่เหลี่ยมยาวปลายบนหยัก ปลายล่างตัดตรง มีห่วงด้านในสำหรับสอดมือจับยึด ถือไว้ รอยของห่วงดูคล้ายสวมกำไล

สำหรับการนุ่งผ้าของทหารอีกกลุ่มหนึ่งที่เดินติดกันมานั้น คล้ายนุ่งกางเกงขายาวสวมเสื้อแขนสั้น มีผ้าผูกเอว ห้อยชายผ้ายาวลงมาด้านหน้า มีชายพกขนาดใหญ่ห้อยอยู่เหนือสะโพกถือหอกและเชนรูปสี่เหลี่ยมจตุรัส ลักษณะการนุ่งผ้าแบบนี้คล้ายประติมากรรมที่พบที่สุโขทัย

ส่วนท่อนบนของพระพุทธรูปสำริด ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๘ พระพุทธรูปองค์นี้นับว่ามีลักษณะพิเศษ คือ สวมเสื้อแขนยาวผ่าหน้าแทนห่มจีวร เสื้อคอกลมปาดมน มีการตกแต่งคล้ายกับการเดินเส้นติดผ้ากั้นตามขอบเสื้อตลอด ทั้งรอบคอและตะเข็บหน้า ชายเสื้อปาดมนคล้ายแหวกออกให้เห็นพระนาภี พระพุทธรูปองค์นี้เป็นหลักฐานที่แสดงว่าในสมัยลพบุรีผู้ชายสวมเสื้อเช่นกัน โดยเฉพาะในงานพระราชพิธีสำคัญ

ประติมากรรมรูปบุรุษ ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๖ พบที่
ปราสาทสระกำแพงใหญ่ จังหวัดศรีสะเกษ แสดงการแต่งกาย
ของชนชั้นสูง นุ่งผ้าสั้น ขอบผ้าโค้งลง คาดเข็มขัดทองมีพู่ห้อย
สวมกรองคอ พาหุรัดหรือกำไลด้นแขน ทองพระกรหรือกำไล
ข้อมือ ทองข้อพระบาทหรือกำไลข้อเท้า

ด้านหน้า

ด้านหลัง

การแต่งกายของสตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน ไว้ผมยาวเกล้าผมมวยสูง นุ่งผ้าซิ่นลายเป็นทางยาวแบบซิ่นเงินหรือซิ่นคั่น สวมเสื้อแขนยาว ห่มผ้าสไบทับ สำหรับผู้สูงอายุ นุ่งผ้าพื้น ห่มสไบขนาดกว้างแบบห่มเกือบทั้งตัว

การแต่งกายของสตรีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง แถบจังหวัดนครราชสีมา นุ่งผ้าซิ่นลายเป็นทางยาวแบบซิ่นคั่น สวมเสื้อแขนยาว ห่มสไบทับ ดัดผมสั้นแบบภาคกลาง

สตรีภาคอีสาน นุ่งผ้าขึ้นขาวกรอมเท้า สวมเสื้อ และห่มผ้าสไบทับ หรือห่มผ้าสไบซ้อนสองชั้น ไว้ผมยาว
มุ่นเป็นมวย ในภาพแสดงการใช้ผ้าจึงเป็นม้วนขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นลักษณะการตกแต่งสถานที่วิธีหนึ่ง ซึ่ง
พบในทุกภาคของไทย

ผ้าสมัยประวัติศาสตร์ หลังพุทธศตวรรษที่ ๑๘

ประติมากรรม รูปพระแม่ย่า ศิลปินหลัก สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ประติมากรรมรูปสตรียืน มือทั้งสองอยู่ข้างลำตัว นุ่งผ้า ชินยาวกรอมเท้า ปรากฏชายพกอยู่ได้นก ผ้า ชินแหวกหน้า ชอนเป็นชั้นๆ ตัวผ้าตกแต่ง ลวดลายดอกไม้ เป็นหลักฐานที่แสดงว่า วัฒนธรรม ไฉ่ฉานแพร่หลายในระดับศิราภรณ์สูง

อาณาจักรสุโขทัย

(ประมาณพุทธศักราช ๑๘๐๐-๑๙๖๓)

จากศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงบอกให้เราทราบว่า พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พระราชบิดาของพระองค์ได้ประกาศตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีของรัฐ ประมาณพุทธศักราช ๑๘๐๐ รัฐสุโขทัยมีอาณาอยู่ในบริเวณภาคกลางตอนบนและภาคตะวันออกเฉียง และทางใต้กล่าวถึงนครศรีธรรมราช และสุดแหลมมลายู

จากเอกสารต่างๆ สามารถศึกษาถึงผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันได้บ้าง อาทิจากจดหมายเหตุของราชทูตจีน^๑ หรือบันทึกของพวกพ่อค้า จะทราบถึงผ้าที่นำมาตัดเย็บเป็นฉลองพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดิน ดังความว่า “...เสียดี้ (ภูษาเฉียง) ยาวสามเชียว ใช้แพรตั้งสีแดง...ใช้ผ้าขาวพันศีรษะ ใช้หมวกทำด้วยแพรตั้ง และทำด้วยกำมะหยี่ นุ่งห่มใช้ผ้าสองผืน...ผ้าห่มทำด้วยด้ายห้าสีกดดอก ฟ้านุ่งทำด้วยด้ายห้าสี แต่เอาไหมทองยกดอก...”

จากบันทึกนี้ทราบได้ว่า สมัยสุโขทัย ผ้าที่มีค่าคือ ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้ากำมะหยี่ และรองลงมาคือ ผ้าที่ทอด้วยด้ายหรือฝ้าย และย้อมเป็นสีต่างๆ ที่เรียกว่า ผ้าห้าสี คงได้แก่ สีดำ สีขาว สีแดง สีเขียว และสีเหลือง ครั้ง

^๑ คุรุสภา, ประชุมพงศาวดารเล่ม ๔, (พระนคร, คุรุสภา, ๒๕๐๗) หน้า ๔๗.

ภาพปูนปั้นเหนือซุ้มเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ พระเจดีย์ประธาน วัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย ศิลปะสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙

นั้นเรียกว่า ผ้าเบญจรงค์^๒ มีจดหมายเหตุจีนหลายฉบับที่บันทึกตรงกันว่าคนไทยทอผ้าได้ดี ซึ่งคนจีนในสมัยนั้นเรียกรัฐสุโขทัยว่า “เสียน” ดังนั้นทักของโจวต้ากวน พ.ศ. ๑๘๓๙ ว่า “ชาวเสียนใช้ผ้าไหมทอผ้าแพรบางๆ สีดำใช้เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผู้หญิงเสียนนั้น เย็บซุนเป็น...” จากศิลาจารึกหลักที่ ๔ ทำให้ทราบว่าเมื่อคราวที่กรุงสุโขทัยรับรองพระมหาเถรจากนครพินมาจำพรรษาที่วัดป่ามะม่วง พ.ศ. ๑๙๐๔ พระมหากษัตริย์ทรงมีรับสั่งให้ใช้ผ้าเบญจรงค์ปูลาดพื้น ดังความว่า “...แล้วเสด็จให้ปูลาดซึ่งผ้าเบญจรงค์ไม่ให้พระบาทลงยังพื้นธรณีทุกแห่ง...” การใช้ผ้าหรือพรมปูลาดพื้นต้อนรับพระเจ้าแผ่นดิน หรือพระสงฆ์ชั้นพระราชคณะผู้ใหญ่ในการเสด็จพระราชดำเนินนั้นเป็นประเพณีของไทยมาช้านาน

ถือว่าเป็นการแสดงคารวะอย่างสูง สมัยที่ยังไม่มีพรมหรือยังไม่นิยมกัน ก็เอาผ้าสีต่างๆ มาปูลาดบนทางที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนิน หรือพระราชคณะจะเดินผ่าน จากหนังสือไตรภูมิพระร่วง^๓ ทำให้เราทราบชื่อผ้าอีกหลายชนิด เช่น ผ้าสุกุลพัสดุ ผ้าเล็กหลก ผ้าสำลี เป็นต้น ดังความว่า “...พญางค์นั้นจึงเอาผ้าขาวอันเนื้อละเอียดนั้นมาพาดเหนือพระอึ่งสาทั้งสองสองกรายหลายด้วยผ้าเล็กหลก ผ้าสำลี มีนางพวงห่มผ้าชมพู ผ้าหนัง ผ้ากรอบ...”

อย่างไรก็ดี ถึงคนไทยเราจะทอผ้าได้เอง ซึ่งปรากฏว่าวัฒนธรรมการทอผ้าของสุโขทัยได้เป็นมรดกตกทอดมาจนปัจจุบัน ดังความกล่าวว่า “...หน้าแล้ง ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก...” ที่ชาวสุโขทัยมักพูด

^๒ ศิลปากร, กรม, ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑ หลักที่ ๔ ด้านที่ ๒, (พระนคร, คุรุสภา, ๒๕๑๕)

^๓ เฉลิม ынบุญเกิด, บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, (พระนคร, ชวนพิมพ์, ๒๕๑๐) หน้า ๗.

^๔ ศิลปากร, กรม, อ้างแล้ว, หน้า ๕๘.

^๕ พญาสิทธิ, ไตรภูมิพระร่วง, (พระนคร, คุรุสภา, ๒๕๐๖) หน้า ๙๕, ๑๐๓.

ภาพปูนปั้นเป็นภาพเล่าเรื่องพระพุทธประวัติ ตอนพระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ แสดงการแต่งกาย นุ่งผ้ายาวกรอมเท้า ไข่มุกยาวเกล้ามวยประดับศิราภรณ์มงกุฎนารี สวมกรองศอและกำไลข้อพระกรพาหุรัด

กันเสมอๆ นอกจากนี้ชาวสุโขทัยอาจจะซื้อขายแลกเปลี่ยนผ้าไหมกับจีนแล้ว เวลาที่ไทยส่งทูตไปเฝ้าพระจักรพรรดิจีน หรือพระจักรพรรดิจีนส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรี ก็มักจะส่งเครื่องราชบรรณาการตอบแทน ในบรรดาเครื่องราชบรรณาการเหล่านี้จะมีผ้าอยู่ด้วย อย่างหนึ่ง ซึ่งมักจะเป็นผ้าแพร และจะส่งมาเป็นร้อยๆ ม้วน แพร่นี้มีหลายชนิด แต่ที่เป็นเครื่องราชบรรณาการมักเป็นแพรหมั่งตั้ง เข้าใจว่าเป็นแพรชนิดดีที่สุดในสมัยนั้น

นอกจากนี้มีการนำผ้ามาตกแต่งบ้านเรือน ทำหมอนนั่ง หมอนนอน พูก ธงทิว สัปทน ม่าน ฯลฯ ในการทำบุญจะมีผ้าเป็นปัจจัยอย่างหนึ่ง โดยถวายเป็นจีวรบ้าง ผ้าเช็ดหน้าบ้าง ถวายเป็นกองกัมมี เป็นผืนๆ กัมมี หรือนำผ้าแพรมาสอดคากะเชียบ เพื่อใช้เป็นที่ตั้งรองคัมภีร์ใบลานในเวลาอ่านหนังสือต่างโด้ะเล็กในปัจจุบัน หรือนำมาทำผ้าสมุดลายปัก สำหรับรองพระคัมภีร์ เป็นต้น ส่วนผ้าที่มาจากอินเดียกล่าวว่า มีผ้าเบงคลีหรือเจดดกรี ซึ่งไม่สามารถทราบได้ว่า มีลักษณะเนื้อผ้าเทียบได้กับผ้าชนิดใดในปัจจุบัน แต่เข้าใจว่าเป็นผ้าลายชนิดหนึ่ง

ตุ๊กตาสังคโลกรูปคนยืนถือคนที สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ แสดงการแต่งกายของผู้ชายชั้นสูงสมัยสุโขทัย นุ่งผ้ายาว สวมเสื้อแขนยาว

ส่วนลำตัวตุ๊กตาสังคโลก สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ แสดงลักษณะของผู้ชายนั่งบนเก้าอี้ สวมเสื้อแขนยาว

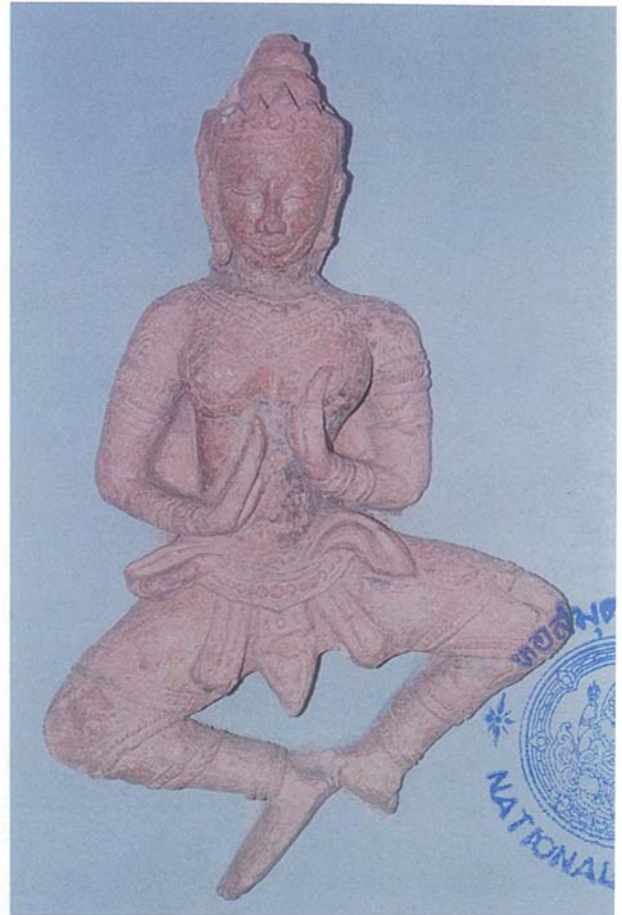
ตุ๊กตาสังคโลก สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ แสดงการแต่งกายของผู้ชายและผู้หญิงสมัยสุโขทัย ผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบน ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น มีผ้าคาดอก

อาณาจักรเชียงแสนหรือล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๔)

“เชียงแสน” ปัจจุบันเป็นชื่ออำเภอหนึ่งในจังหวัดเชียงราย แต่เดิมนักโบราณคดีได้กำหนดชื่อรูปแบบศิลปกรรมภาคเหนือว่า ศิลปะเชียงแสน เพราะเมื่อครั้งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เสด็จเชียงแสน และทรงพบพระพุทธรูปเป็นจำนวนมาก อยู่ตามวัดและโบราณสถานต่างๆ มีรูปลักษณะที่ต่างจากภาคกลาง จึงทรงตั้งชื่อศิลปะที่พบครั้งแรกนั้นว่า ศิลปะเชียงแสน เพื่อเป็นแนวทางการศึกษาศิลปกรรมในแถบภาคเหนือต่อไป อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันนักวิชาการนิยมเรียก รัฐเชียงแสนว่า รัฐล้านนาเพื่อให้ความหมายกว้างขึ้น คือ ล้านนาหมายถึงรัฐทางภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน รัฐนี้มีความเจริญ มีอารยธรรมและวัฒนธรรมเป็นแบบหนึ่งโดยเฉพาะ

จากพงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทำให้ทราบถึงความเจริญของรัฐล้านนา ในส่วนที่เป็นจังหวัดลำพูน ลำปาง ได้ว่า เจริญมาแต่ราวพุทธศักราช ๑๒๐๓ คือเริ่มแต่ระยะที่พระนางจามเทวีพระราชธิดาของกษัตริย์ลวปุระหรือกรุงละโว้เสด็จไปครองเมืองหริภุญไชย (ลำพูน) และเมืองนี้เจริญสืบต่อมาเมื่อพญามังรายทรงตั้งเมืองเชียงใหม่ และรวมเอาอาณาจักรเขตภาคเหนือตอนบนไว้ได้เป็นรัฐล้านนา พุทธศักราช ๑๘๓๙

การศึกษาเรื่องผ้าของรัฐเชียงแสน มีผ้าใช้แล้ว เช่นเดียวกับรัฐอื่นๆ ในยุคเดียวกัน นอกเหนือจากการแต่งกายแล้วทราบว่า การทำในบุญพระพุทธรูปศาสนา มี

นางรำ ประติมากรรมดินเผา จากกำแพงเพชรแสดงการนุ่งผ้าสมัยสุโขทัยที่สืบทอดมาถึงสมัยอยุธยาตอนต้น เป็นการนุ่งกางเกงขายาวไว้ข้างใน และนุ่งโจงกระเบนทับภายนอก มีผ้าคาดเอว ชักชายพกออกมาทับเข็มขัด เลื่อนนั้นน่าจะเป็นเสื้อแขนยาว คอกลมรัดตัว แล้วสวมเครื่องประดับทับ

การถวายจตุปัจจัยไทยธรรม สิ่งหนึ่งก็คือผ้า ดังเช่นว่า^๖ พราหมณ์อดีตเวสสะถวายจีวรห่มแก่พระโพธิสัตว์สำหรับผ้าที่มอบให้เป็นทานแก่ผู้ยากจนเดือดร้อน รวมทั้งถวายแด่พระสงฆ์ เท่าที่ทราบมี^๗ ผ้าแพรว

^๖ เฉลิม ขงบุญเกิด, อ้างแล้ว, หน้า ๗.

^๗ พระรัตนปัญญาเถระ, ชินกาลมาลีปกรณ์, ศาสตราจารย์ ร.ด.ท. แสง มนวิฑูร แปล พิมพ์ครั้งที่ ๔, พุทธศักราช ๒๕๑๗, หน้า ๗.

^๘ จีวร คือ ผ้าอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มมีด้วยกัน ๓ อย่าง เรียกไตรจีวร ได้แก่ จีวร สบงและสังฆาฏิ แต่เดิมบางแห่ง เรียก จีวร ว่า จีวรห่ม และเรียก สังฆาฏิว่า จีวรพาด.

^๙ พระรัตนปัญญาเถระ, อ้างแล้ว, หน้า ๒๖, ๔๘, ๑๓๑, ๑๓๔.

ภาพปูนปั้นเทพพนม ประดับบนผนังเจดีย์ วัดเจ็ดยอด แสดง
การแต่งกายของเจ้านายอาณาจักรล้านนา ในรัชสมัยพระเจ้า
ติโลกราช

ผ้าสักหลาด ผ้าสีจันทน์ขาว ผ้าสีจันทน์แดง ผ้าสี-
ดอกจำปา ผ้าธรรมดา ส่วนพวกชนชั้นสูงมีผ้ากำพล^{๙๐}
ใช้พันเอว ในทางศาสนาผ้าที่ถูกนำมาใช้ทำเป็นเครื่องใช้
เพื่อเป็นพุทธบูชาถวายพระพุทธรูปเจ้ามี ผ้าปูบรรทม
รัดปะคด ผ้าผัดตออบน้ำ ผ้าปูลาด ผ้ากรองน้ำ นอก
เหนือไปจากไตรจีวร สำหรับประชาชนทั่วไป เราไม่ทราบว่
ผ้าที่ใช้มีชนิดใดบ้าง ทราบแต่ว่าทหารแต่งกายด้วยผ้า
สีเขียว^{๙๑} และชาวเมืองที่เดือดร้อนรับแจกผ้าถุงผ้าห่ม
ผ้าเหล่านี้นคงจะทอขึ้นเองภายในเมือง ส่วนผ้าแพรและ

ผ้าสักหลาดคงซื้อจากจีนและอินเดีย สำหรับผ้าไหม
แม้จะไม่กล่าวถึงแต่สันนิษฐานว่าคนในอาณาจักร
เชียงแสนคงทอได้เองมานานแล้ว และสืบต่อมาจนถึง
ปัจจุบันคงศึกษาได้จากจิตรกรรมฝาผนังที่วัดพระสิงห์
วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ และที่วัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน
แสดงให้เห็นถึงการแต่งกายของชาวเหนือ โดยเฉพาะ
ผ้าชิ้นของผู้หญิงทุกชิ้น แสดงลวดลายของผ้าไหม ซึ่ง
ยังมีใช้อยู่ทางภาคเหนือในปัจจุบัน หรือแม้แต่ภาพ
จิตรกรรมที่วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ และที่อุโบสถวัด
บวรนครหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ที่วิหารพระเจ้าล้านทอง
รอบศาลาการเปรียญ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัด
ลำปาง ล้วนแสดงให้เห็นถึงลักษณะลวดลายผ้าไหมและ
ผ้าชิ้นที่ใช้สืบต่อกันเรื่อยมา

นอกจากนี้ในตำนานเมืองเงินยางเชียงแสนหน้า
๒๓๖ ได้กล่าวว่า “เมื่อขุนเจือง (เจียง) รับคำท้ารบของ
พระยาแมนดาตอกรอผ้าดาหยึดแล้ว เห็นว่าตนจะ
แพ้แน่แล้ว ก็เปลื้องเสื้อและผ้าพันพระเศียรใส่ผะอบ
ทองคำ ใช้อำมาตย์คนหนึ่งเากลับมาให้นางอัคมเหสี”
และจากตำนานพระธาตุแช่แห้งก็ว่า “...เมื่อปี (พุทธ-
ศักราช) ๒๓๖ พระโสมพะณะและพระอุตนระเถระ
ได้นำเอาพระเกศามาบรรจุที่เขานี้ เจ้าผู้ครองนครแพร่
ในเวลานั้นมีพระนามว่า เจ้าก้อมหรือสระอ้ายก้อม มี
ความเลื่อมใสมากจึงเปลื้องผ้าเอาผ้าแพร (ผ้าแสนพัน
เมืองก็เรียก) ซึ่งโพกศีรษะออกรอรับพระเกศา...”

จากตำนานทั้งสองนี้ เป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ใน
สมัยเชียงแสนหรือล้านนาได้นำผ้ามาตัดเย็บเป็นเสื้อสวมใส่
และนำผ้าแพรที่ทอจากไหมอย่างดีมาพันโพกศีรษะ ซึ่ง
ในสมัยนั้นทั้งผู้ชายและผู้หญิงไว้ผมยาวมุ่นมวยและ
ใช้ผ้าโพกประดับตามฐานะเอาไว้ด้วย

^{๙๐} ไคลงนิราศทริภุญไชย, (พระนคร, รัชพิมพ์, ๒๔๙๗) หน้า ๔๖.

^{๙๑} ศิลปากร, กรม, จามเทวีวงศ์ พงสาวดารเมืองทริภุญไชย, พิมพ์แจกในงานฉานาปนกิจศพ นายชัช แดงดีเลิศ, (พระนคร, พิมพ์เนศ, ๒๕๑๖) หน้า ๓๗.

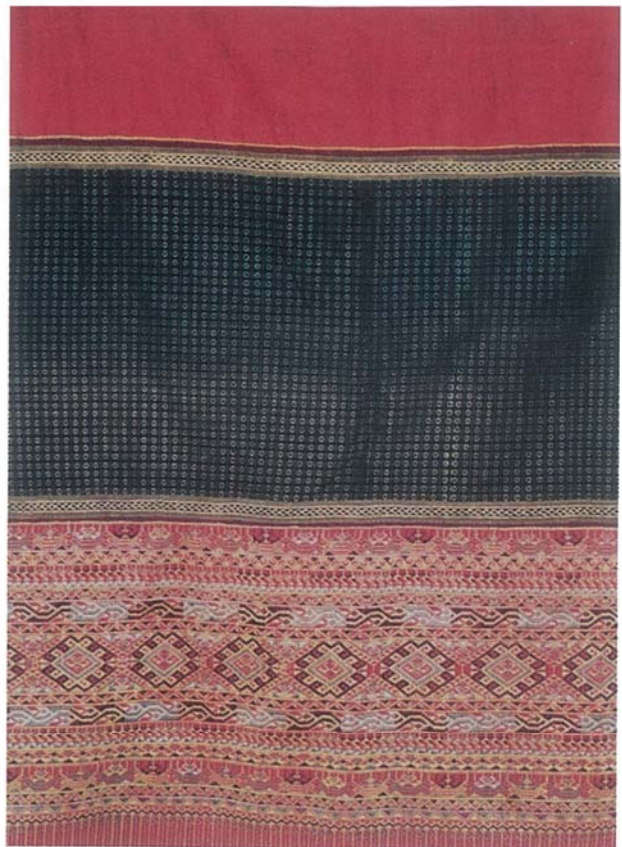

ภาพปูนปั้นเทพนม ประดับบนผนังเจดีย์วัดเจ็ดยอด
แสดงการแต่งกายของเจ้านายอาณาจักรล้านนา

ผ้าซิ่นตีนจก ล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ผ้าซิ่นผืนนี้มีลักษณะพิเศษในการตกแต่งลวดลาย ซึ่งใช้ความรู้ทั้งเรื่อง การมัดย้อม คือการทอผ้ามัดหมี่ในส่วนตัวซิ่น และมีความรู้ในเรื่องการจก นำมาทอส่วนตีนซิ่น บนพื้นสีแดง ด้วยลายดอกจันทาลายหงส์คู่ เจริญลายสร้อยสา จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร หมายเลข ฟ. ๕๗

ผ้าซิ่นตีนจก จากบ้านคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี
ผ้าซิ่นตีนจกผืนนี้มีสามส่วน คือ หัวซิ่นเป็นผ้าพื้นสีแดงและสีขาว ตัวซิ่นเป็นผ้ายกดอกลายหมึก คือลายดอกไม้เล็กๆ เรียงกันเป็นแถวๆ สีเหลืองบนพื้นสีเขียว ส่วนตีนซิ่นทอด้วยวิธีจกเป็นลายกาบขอ ตรงกลางเป็นลายหงส์คู่กินน้ำร่วมคั่น ด้วยสีต่างๆ ขนาบด้วยแนวลายคลื่น ลายหงส์และแนวลายเรือสลับลายหงส์คู่ ล่างสุดเป็นลายสร้อยสา ผ้าซิ่นตีนจกแบบนี้มีลักษณะคล้ายกับผ้าซิ่นตีนจกที่หาดเลี้ยว อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัยมาก

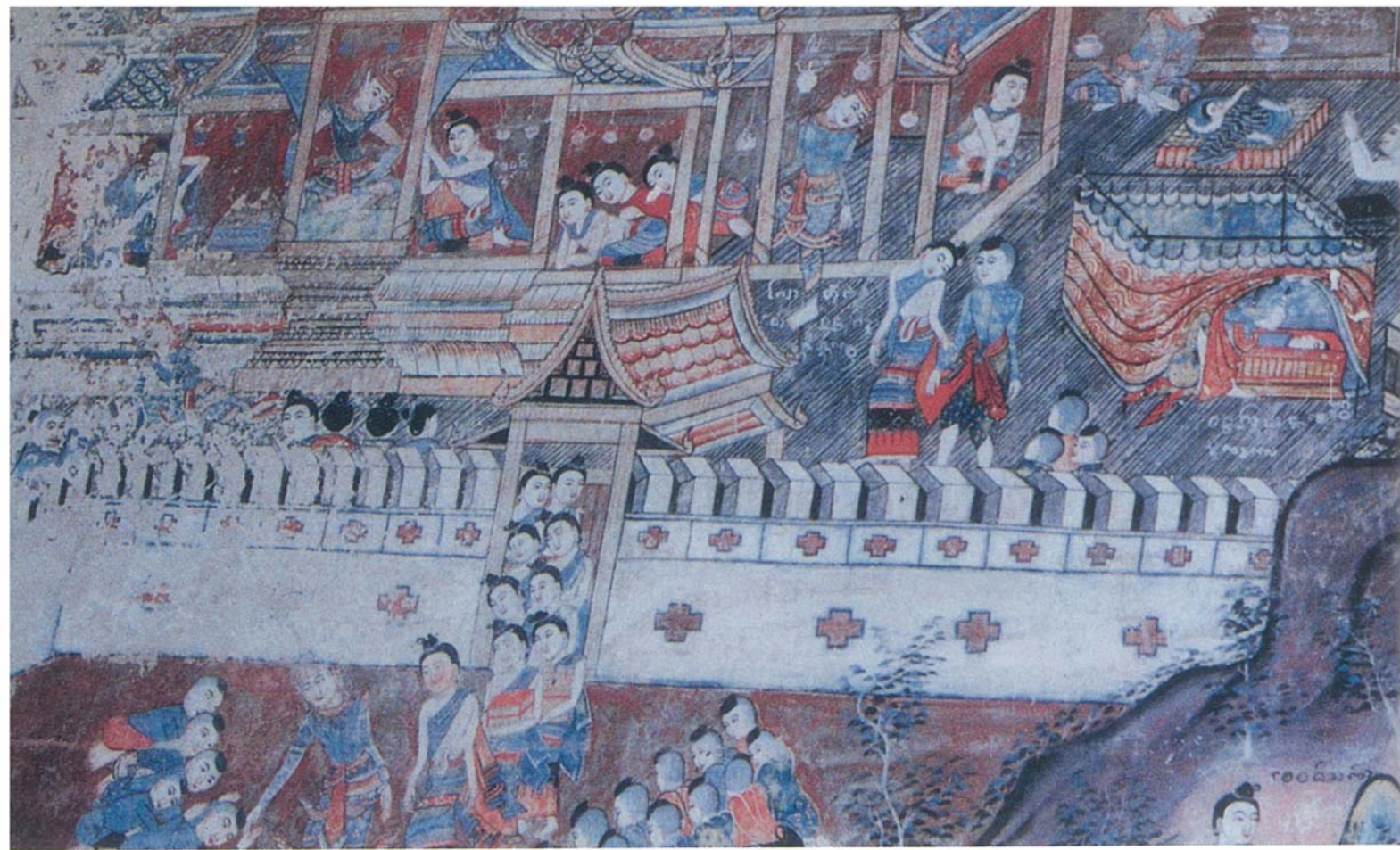

ลายผ้าขึ้นจกขิดของล้านนา ที่แสดงภูมิปัญญาการให้ลายและสีสันทนของผ้าได้อย่างสวยงาม ตัวแม่ลายเป็นลายกาบขอนอนและลายขาเป็ด

ผ้าจกไหมของภาคอีสาน ทำเป็นผ้าสไบ

จิตรกรรมฝาผนังที่วัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เขียนภาพเล่าเรื่องจันทราชาค แสดงภาพภายในพระราชวัง การแต่งกายของสตรีเป็นไปตามประเพณีล้านนา นุ่งผ้าซิ่นตา ตีนจก ส่วนผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบนที่เป็นผ้าลายอย่างหรือผ้าพิมพ์ ซึ่งสั่งจากอินเดีย ตามความนิยมของราชสำนัก และจัดว่าเป็นผ้าแสดงยศของผู้สูง เช่นเดียวกับเสื้อที่ใช้ผ้าอัตลัดบ้าง ผ้าพื้นเมืองบ้าง ตามฐานะ จะเห็นว่านอกเหนือจากการแต่งกายแล้ว ผ้าเข้ามามีบทบาทในการใช้เป็นเครื่องตกแต่งอาคารสถานที่ เช่น เป็นม่าน ผ้าปูลาด เป็นต้น

ผ้ายกพื้นเมืองภาคเหนือ ทอลายดอกพิกุล คั่นด้วยลายหยัก คล้ายลายน้ำไหล

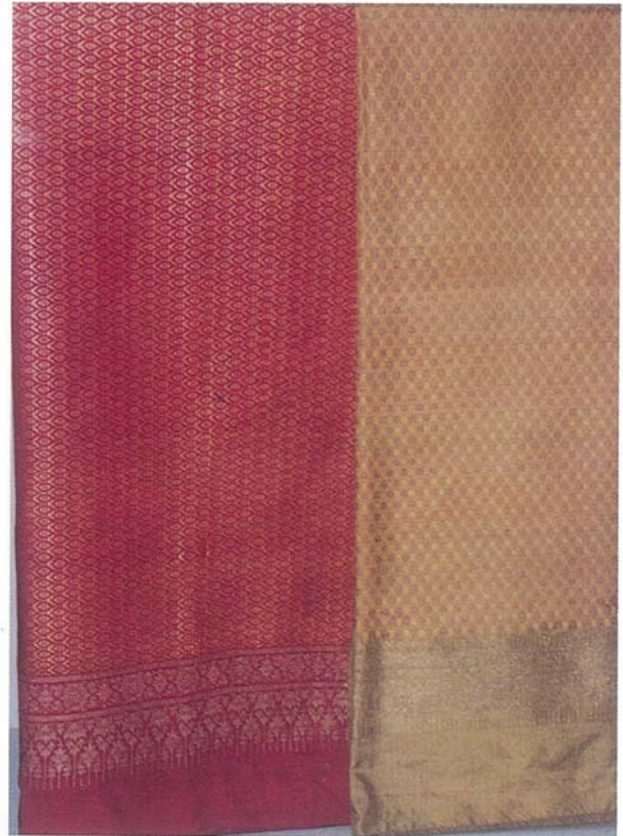

จิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน แสดงการแต่งกายของบุรุษและสตรีล้านนา บุรุษนุ่งผ้าโจงหยั่งรั้งเห็นลายสักที่ต้นขาทั้งสองข้าง สวมเสื้อและมีผ้าพาดไหล่ สตรีนุ่งซิ่น สวมเสื้อและห่มสไบ หรือผ้าคล้องไหล่ ไว้ผมยาวมุ่นมวย

จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง จันทราชาดก ที่วิหารวัดหนองบัว อำเภอท่าม่วง จังหวัดน่าน แสดงยุทธหัตถี ระหว่างนางพรหมจารีกับ พระเจ้ากนิษฐาธิราช ทำให้ทราบถึงการรบหลังช้างของกษัตริย์ล้านนาโบราณ การแต่งกายของสตรีที่นุ่งผ้าซิ่น ห่มผ้า ใ้ผ่มยาว มุ่นเป็นมวยบนศีรษะ ผ้าซิ่นเป็นผ้าซิ่นตีนจกซึ่งเป็นแบบประเพณีล้านนา ซึ่งสืบทอดมาจนปัจจุบัน ส่วนผู้ชายสวมเสื้อ นุ่งสนับเพลา (กางเกง) แล้วหัดด้วยโจงกระเบน ถ้าเป็นขุนนางธรรมดาและสามัญชนนิยมนุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อมีผ้าคาดเอว ส่วนในชีวิตประจำวันผ้านุ่งจะดึงให้สูง เรียกว่า หยั้งรั้ง เพื่อให้เห็นลายสักขา

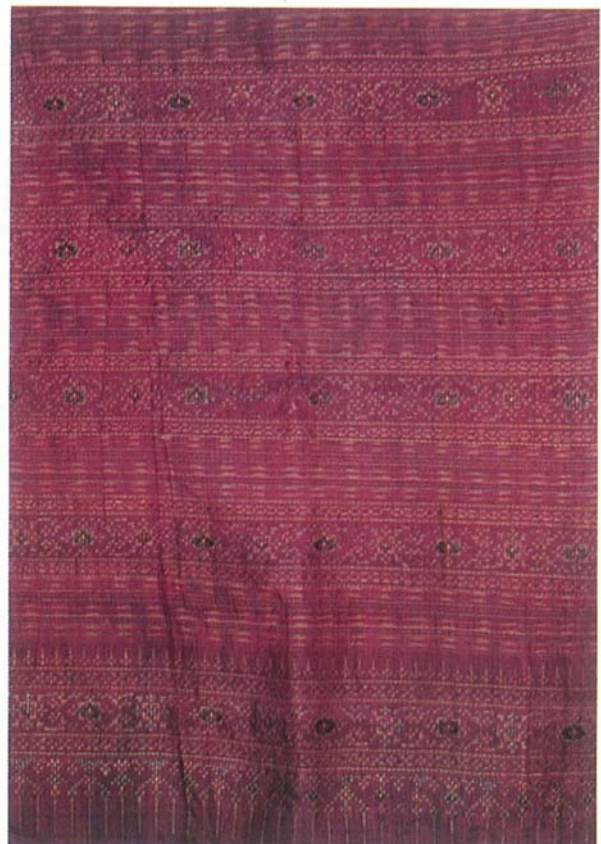
ผ้ายกดิน สมัยรัตนโกสินทร์ ทอจากเชียงใหม่ เรียกว่า ผ้ายกเมืองเชียงใหม่ ผ้าไหมทอยกดินทอง สีชมพู ลายดอกกลอยก้านแย่ง สีเหลือง ลายดอกพิกุล เชิงลายสร้อยสา หรือลายกรวยเชิงของทางภาคกลาง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมกัญญาอดุลยเดช ประธานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้าไหมไหม สมัยรัตนโกสินทร์ พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ผ้าไหมพื้นสีเหลืองไหล ตัวผ้าทอยกลายราชวัติดอกแก้ว สลับลายราชวัติดอกกลอย ขอบผ้าทั้งสองด้านเป็นลายทางสีเหลืองและสีเขียวบนพื้นสีแดง เชิงเป็นแนวลายขีดดอกแก้วสลับดอกกลายต่อด้วยลายช่อดอก เป็นเส้นยาวสีต่างๆ สลับกัน

ผ้าจีนยกดอก ล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๔
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้าไหม ล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๔ ผ้าไหมทอด้วยกลวิธีมัด
ย้อมหรือมัดหมี่เป็นลายตาหรือทางขวาง สลับลายยกคั่นและ
จกไหม เชิงยกคั่นลายสร้อยสา
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

อาณาจักรอยุธยา (พุทธศักราช ๑๘๔๓-๒๓๑๐)

การใช้ผ้าในสมัยกรุงศรีอยุธยาในระยะแรกๆ คงคล้ายกับสมัยสุโขทัย คือ ใช้ผ้าที่ทอได้ในประเทศ และมีบางส่วนซื้อจากจีนและอินเดีย ต่อมาระยะหลังเมื่อมีการค้ากับชาวยุโรปจึงนิยมสั่งซื้อผ้าจากยุโรปอีกด้วย จากตำนานกรุงเก่า และพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา มีรายละเอียดทำให้ทราบว่า

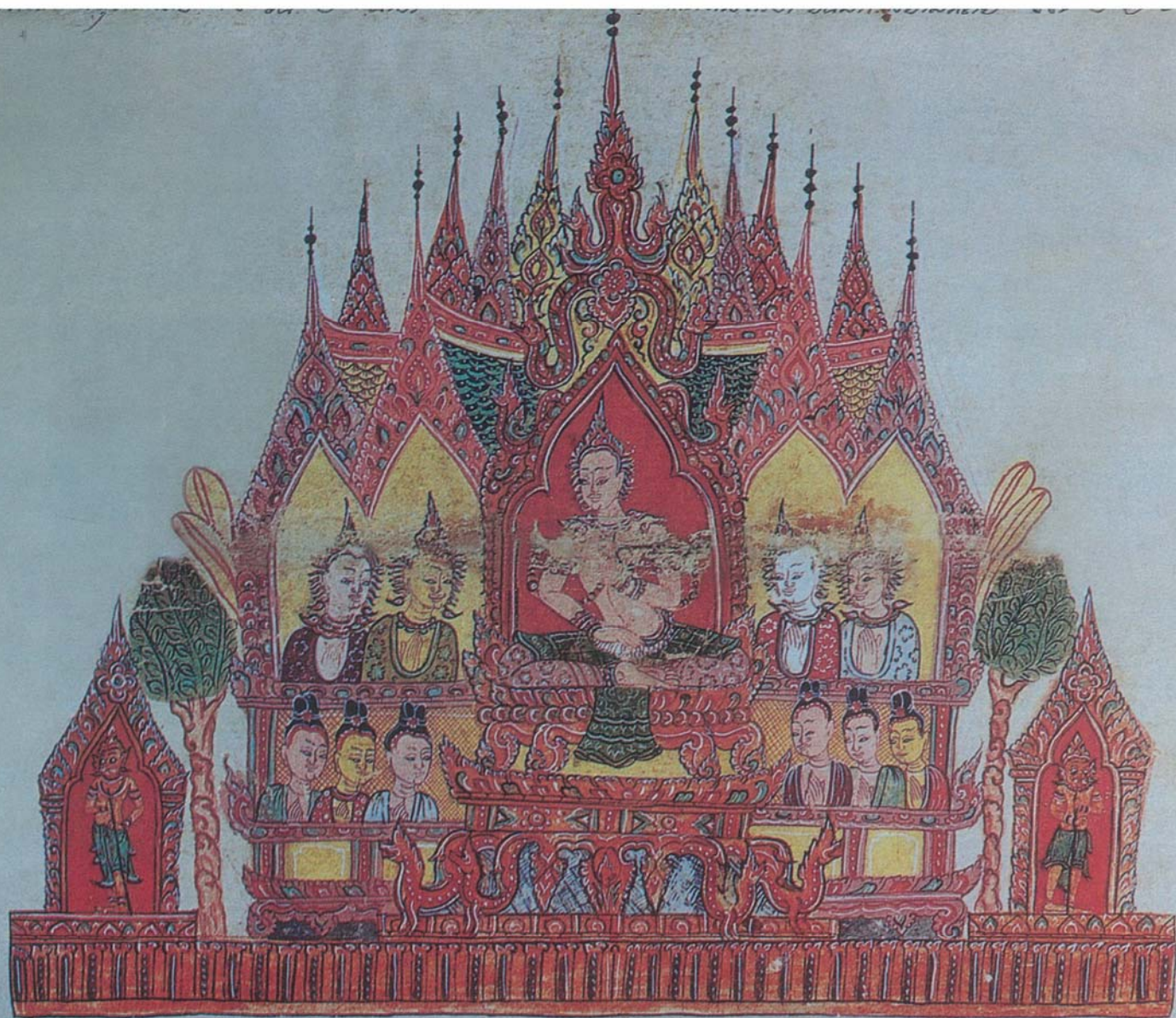
กรุงศรีอยุธยามีแหล่งขายผ้าต่างๆ หลายแห่ง^{๑๒} กล่าวได้ว่าเป็นตลาดจำหน่ายผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม และอุปกรณ์ต่างๆ ที่ทำด้วยผ้าอย่างมากมายในพระนครศรีอยุธยา ดังความว่า “...บ้านป่าชมภู คาคราดคตหนังไก่ ผ้าชมภูเลว ผ้าดินเลว ๑ ย่านป่าไหมป่าเหล็ก ฟากถนนซีกหนึ่ง ขายไหมครุยพัน ไหมเบญจพรรณ ย่าป่าฟูก ขายแต่ฟูกและหมอนเมาะ ๑ ย่านทุ่งหมาก กี่ว่าป่าผ้าเขียวก๊ว เชื้อเขียว เชื้อขาว เชื้อจิบเวย เชื้อฉีกอก เชื้อกรวมหัว กังเกงเขียว กังเกงขาว ล่วมศักลาด ล่วมเลว ลูกหมากศักลาดปักทองประดับกระจก ลูกหมากเลว ลูกยาสูบปักทองประดับกระจก ลูกยาสูบผ้าลายต่างกัน สำหรับทั้งทาน ชรองพลูศักลาดปักทองประดับกระจก ชรองพลูเลวศักดาลาดเขียวแดง แล้วรับผ้าแจกจามวัดแก้วฟ้า วัดลอดช่องมาใส่ร้านขาย ...ป่าหน้าพระกาลมีร้านขายผ้าหัวในโคลงไบบ้านฝ้าย ...แล้วไปย่านป่าผ้าเหลือง...แล้วไปย่านหน้าจวนคลังทำหีบฝ้ายขาย ย่านป่าต้องขายฝ้าย...” ทั้งหมดนี้เป็นแหล่งที่ขายผ้าและของที่เกี่ยวเนื่องกับผ้า จะเห็นว่าผ้าที่นำมาขายในแต่ละย่านมีทั้งผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าแพร ผ้าสองปักหรือสมปัก เจริญปุม ผ้าปุม และผ้าจวน และจากข้อความนั้นก็ยังทำให้เรารู้ว่า ครั้งกรุงศรีอยุธยา มี

เสื้อผ้ากันหลายแบบ ทั้งเสื้อจิบเวย เสื้อสวมหัว เสื้อผ่าด้านหน้า ซึ่งเรียกครั้งนั้นว่าเสื้อฉีกอก ทั้งยังนิยมนุ่งกางเกงด้วยซึ่งเข้าใจว่าเป็นของผู้ชายหนุ่ม ของใช้ เช่น ลูกใส่หมาก ลูกใส่ยาสูบ ชรองพลู ก็ทราบว่าเป็นเครื่องใช้จากผ้าสักหลาดเป็นส่วนมาก และตกแต่งให้สวยงามด้วยการปักไหมทองหรือด้นทอง แล้วประดับกระจก และยังมีผ้าที่น่าสนใจอีก เช่น ผ้าชมภู ผ้ากิมกองหมายถึงผ้าพิมพ์ลายนั่นเอง และมีผ้าหนังไก่ ผ้าเหล่านี้บางอย่างคงทอภายในอาณาจักร บางชนิดคงส่งมาจากอินเดีย จีน และที่อื่นๆ แต่ก็ไม่สามารถชี้ลงไปให้ได้แน่ชัดว่าผ้าใดจากแห่งใด นอกเสียจากว่าจะมีจดหมายเหตุปรากฏแน่ชัด และที่น่าสนใจคือ อุปกรณ์สำหรับการปั่นด้ายทอผ้า ก็มีผลิตขายด้วย เช่น ที่หีบฝ้าย หัวในหรือแว สำหรับปั่นด้ายเส้นฝ้าย และโคลงไบบ้านฝ้าย ส่วนเส้นใยที่ขายมี ไหมครุยพัน ซึ่งคือไหมที่เป็นใจๆ และไหมย้อมสีต่างๆ เรียกว่า ไหมเบญจพรรณ

ในพุทธศักราช ๑๙๕๑^{๑๓} รัชกาลพระนครินทราธิราช พบว่าการทำบุญต่างๆ มักมีการบรรจุของมีค่าลงในพระสถูปเจดีย์ ไม่ว่าจะเป็นทองหรือสิ่งใด และจะเทียบราคาเป็นจำนวนผ้า คล้ายกับการตีราคาทาสด้วยจำนวนผืนผ้าในอาณาจักรเงินละ ดังข้อความในจารึกลานเงินหลักที่ ๔๘ ว่า “...ธ ให้ทานทองแปดตำลึง กลับอันหนึ่ง ค่าผ้าล้านหนึ่ง...” หรือไม่ก็ถวายผ้าเลยทีเดียว เช่นผ้าพิจิตรพัสดร์ เป็นต้น และในจารึกหลักเดียวกันนี้ มีคำว่า “ผ้าขาว” แต่มิได้หมายถึง ผ้าสีขาว หากแต่หมายถึง ผู้ทรงศีลพวกหนึ่ง หรือพวกที่ทำงานให้วัด และจากจารึกหลักที่ ๕๐ มีกล่าวถึงผ้าชนิดหนึ่ง มีชื่อว่า “ผ้าสนอบลาย” ซึ่งไม่อาจทราบได้ว่า ผ้าชนิดนี้มีลักษณะอย่างไร

^{๑๒} ศิลปากร, กรม, ตำนานกรุงเก่า ประชุมพงศาวดารภาค ๖๓, (พิมพ์ครั้งที่ ๕, พระนคร, นิยมอักษร, ๒๕๑๕) หน้า ๑๒๘-๑๓๐.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

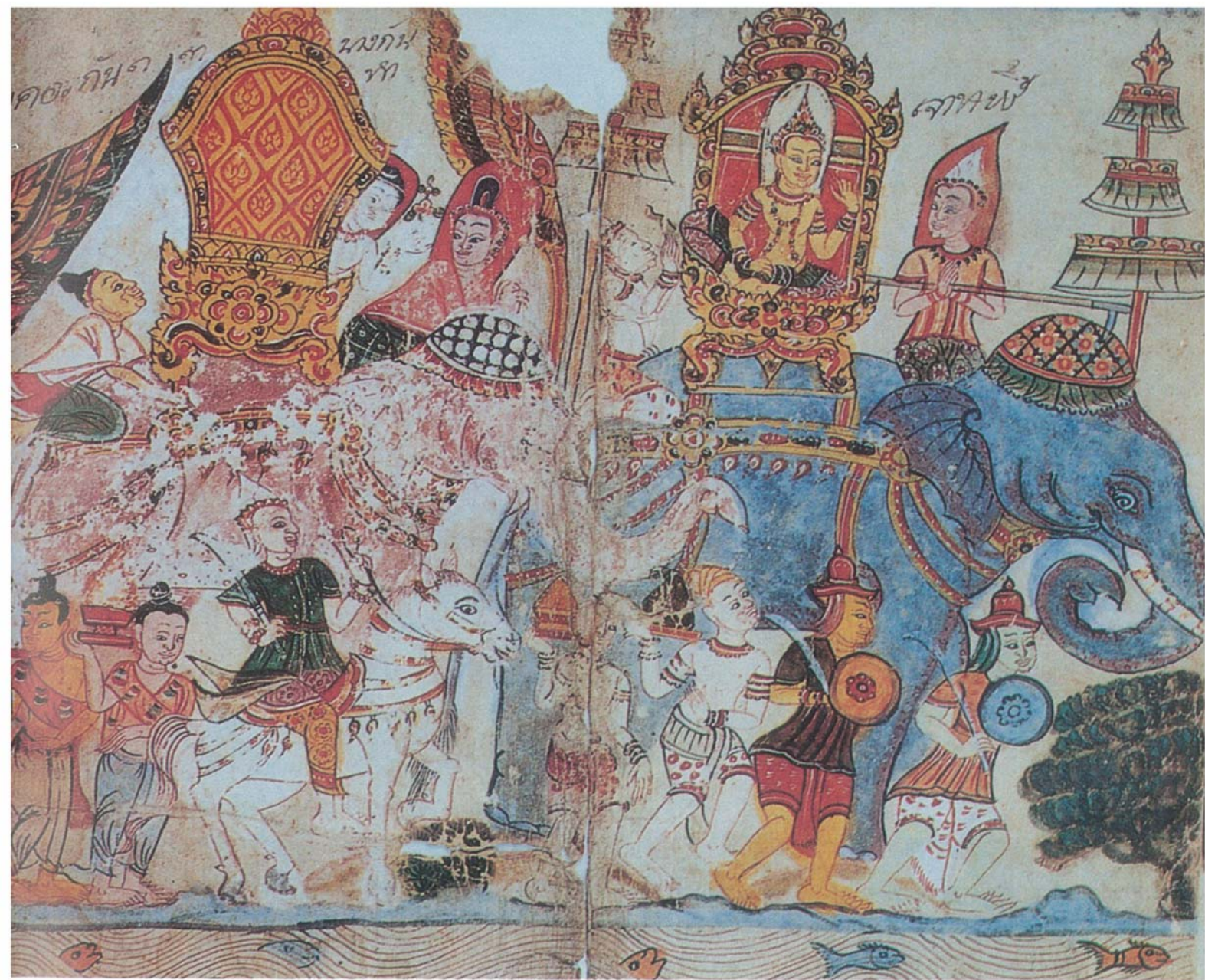

ภาพเขียนในสมุดไทย เรื่อง สมุดภาพไตรภูมิสมัยอยุธยา เป็นภาพวิมานของเทวดาบนสวรรค์จะเห็นว่าภาพเทพบริวารนั้นสวมมงกุฎ และเสื้อผ้าหน้าแขนยาว ซึ่งน่าจะเป็นแบบเสื้อสมัยอยุธยาตอนต้น เช่นเดียวกับภาพเทพธิดา ซึ่งไว้ผมยาวเกล้าเป็นมวยสูงและสวมเสื้อเช่นกัน ภาพเขียนในสมุดไทยนี้เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า ผู้หญิงและผู้ชายไทยแต่โบราณมา ไว้ผมยาว และสวมเสื้อ

สำหรับสถานที่ขายผ้าในกรุงศรีอยุธยา ยังมีอีกย่านหนึ่ง เรียกว่า ย่านฉะไกรใหญ่จะขายผ้าสุหรัค และผ้าขาว ที่วัดตลอดช่องก็มีพวกแขกจามทอผ้าไหมกับผ้าด้ายขาย ย่านวัดขุนพรหมเขียนผ้าพิมพ์ นี่แสดงว่าผ้าพิมพ์ลายนั้น นอกจากสั่งทำหรือซื้อจากอินเดีย

ตามที่ทราบกันแล้ว ภายในกรุงศรีอยุธยาก็มีการผลิตผ้าลายที่ย่านวัดขุนพรหมด้วย นอกจากนี้ยังมีผ้าจากตามหัวเมืองมาขาย เช่น จากโคราชมีผ้าตะราง และผ้าสายบัว ๔ คืบหน้าแกบ หรือผ้าขาวม้าแดง^{๑๔} ถูกส่งเป็นส่วยมาจากเมืองลพบุรี ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า กรุงศรีอยุธยา

^{๑๔} ศิลปากร, กรม, ส่วยและอากรในคำให้การชาวกรุงเก่า, (พระนคร, คลังวิทยา, ๒๕๑๕) หน้า ๒๗๙.

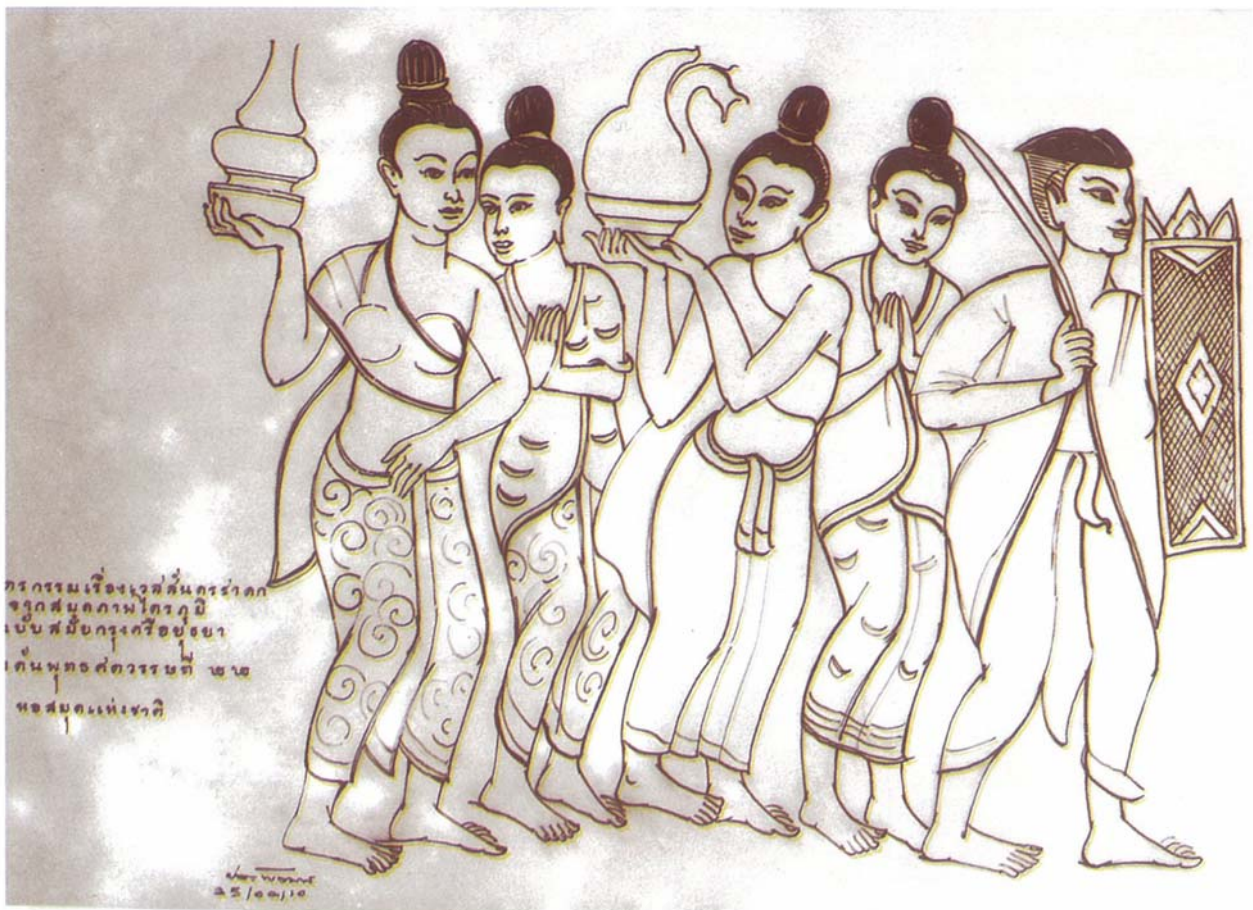
ภาพเขียนในสมุดภาพไตรภูมิ สมัยอยุธยาตอนต้น พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ภาพในสมุดไทย เป็นภาพเรื่องพระเวสสันดรชาดก ประกอบด้วยกษัตริย์แห่งเมืองสีพี ประทับบนหลังช้าง แสดงลักษณะการแต่งกายของชนชั้นสูงสมัยอยุธยาทั้งผู้หญิงผู้ชายไว้ผมยาวเกล้ามวยทรงสูง ประดับเครื่องทรงต่างๆ ส่วนบริวารที่ตามเสด็จ จะเห็นผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่นยาวกรอมเท้า จีบหน้านาง ห่มสไบ ไว้ผมยาว ส่วนทหารที่นำขบวน นุ่งผ้าสั้น สวมเสื้อ และหมวกตามตำแหน่ง

เป็นแหล่งค้าผ้าที่สำคัญของพ่อค้าไม่เฉพาะจากจีนอินเดีย เท่านั้น แม้แต่พ่อค้าจากอังกฤษ และฮอลันดา ที่มาค้าขายในเวลาต่อมาด้วย ซึ่งพ่อค้าที่ต้องการซื้อขายผ้าต่างก็มักมารอขายหรือซื้อผ้าที่อยุธยา

จากจดหมายเหตุการเดินทางของนักแสวงโชคชาวจีนที่เดินทางเข้ามาสู่อาณาจักรสยามในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ๓ ฉบับ คือ ยิงไยเล่งลั่น ของ หมาฮ้วน เต้าจื่อเลี้ยว ของหวงดำหย่วน และซิ่นฉั่วเล่งลั่น

ของเพยชิน ทำให้ทราบถึงวัฒนธรรมของคนสยามอย่างน่าสนใจและเป็นหลักฐานที่แสดงว่าอาณาจักรสยามหรือยุหรยานั้นมีความเจริญอย่างมาก โดยเฉพาะการแต่งกายว่า ไว้ผมยาวและสวมเสื้อยาว ดังความสรุปจากจดหมายเหตุ ยิงไยเล่งลั่น ของหมาฮ้วน

“สำหรับการฉลองพระองค์ของพระเจ้าแผ่นดินนั้น พระองค์ทรงโปกพระเศวตด้วยผ้าสีขาวชั้นหนึ่งรอบพระเศียร พระวรกายส่วนบนมิได้ทรงอะไรเลย รอบ

ภาพลายเส้นแสดงการแต่งกายสมัยอยุธยา โดยคัดมาจากสมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยา เรื่องพระเวสสันดรชาดก พุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นหลักฐานจากเอกสารของไทยเองที่แสดงว่าคนไทยในสมัยโบราณตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง คือ ก่อนสมัยพระนเรศวรมหาราชขึ้นไปถึงสมัยสุโขทัยและก่อนหน้านั้น ไว้ผมยาวทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เกือบเป็นมวยไว้กลางกระหม่อม อาจมีผู้ชายบางพวกตัดผมสั้นโดยมากเป็นทหารองครักษ์ ผู้หญิงนุ่งผ้าชั้นยาวกรอมเท้า สตรีชั้นสูงสวมเสื้อแขนยาว คิ้วเสื้อยาวปิดสะโพก ในขณะที่สามัญชนห่มสไบ ส่วนผู้ชายส่วนใหญ่จะนุ่งผ้าโจงกระเบนยาว ที่นุ่งแบบหยั่งรังมักเป็นพวกที่ต้องทำงาน ทำไร่ไถนา มีทั้งสวมเสื้อและมีผ้าคล้องไหล่หรือพาดไหล่ ผ้าที่นุ่งมีทั้งผ้ายกดอกและที่เป็นผ้าพื้น ทั้งทอภายในชุมชนและที่ซื้อจากต่างประเทศ เช่น จากอินเดียและจีน

พระวรกายท่อนล่างทรงพระภูษาผ้าไหมปักผ้าสี่เหลี่ยม มีรัตพัสดุทำด้วยแพรต่วน เมื่อเวลาเสด็จออก พระองค์ทรงพระคชาธาร หรือไม้ก็ประทับบนราชยาน โดยมีมหาดเล็กรับใช้คอยกันฉัตรด้ามทองคำและทำด้วยใบกระจิงซึ่งดูงดงามมาก พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นเผ่าพงษ์โชติ และทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า

ในประเทศสยามนี้ คนที่บวชเป็นพระภิกษุหรือแม่ชีมีจำนวนมากทยอยเหลือเกิน การแต่งกายของพระภิกษุและแม่ชีคล้ายกันกับมัธยมประเทศ (ประเทศจีน) มากทีเดียว....

ผู้ชายสยามไว้ผมยาว และใช้ผ้าโพกศีรษะขาวกันรอบศีรษะ พวกเขาสวมเสื้อคลุมยาว ผู้หญิงนั้นเกล้าผมมวยและสวมเสื้อคลุมยาวเหมือนกัน

เมื่อผู้ชายอายุย่างปีที่ ๒๐ พวกเขาจะทำการจับหนังหุ้มอวัยวะเพศ และใช้มีดบางรูปคล้ายใบหอกเปิดผิวหนัง แล้วสอดใส่ลูกปัดสีบุกสักโหลหนึ่งเข้าไปข้างในผิวหนังที่เปิดเสร็จแล้วจึงปิดแผลและรักษาด้วยสมุนไพรที่เป็นยาประเภทต่างๆ เขาจะรองนกว่าแผลนั้นจะหายสนิท แล้วจึงออกไปข้างนอกแลเดินเตร่ไปมา ลูกปัดนั้นดูเหมือนพวงองุ่น จริงๆ แล้วยังมีชั้นหนึ่งเป็นผู้จัดแจงในเรื่องการผ่าตัด พวกนี้เชี่ยวชาญในการสอดใส่และทำลูกปัดสำหรับคนทั่วไปและทำจนเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง

ถ้าพระเจ้าแผ่นดินหรือขุนนางผู้ใหญ่หรือคนที่มั่งคั่งจะเป็นผู้รับการผ่าตัดแล้ว บุคคลเหล่านี้จะใช้ทองคำทำเป็นลูกปัดจะเกิดเสียงกุกกัก และเรื่องฝังลูกปัดนี้เป็นของสวยงาม คนที่ไม่ได้ฝังลูกปัดคือ พวกชั้นต่ำ นับเป็นสิ่งที่แปลกประหลาดอย่างหนึ่ง”

จากคำอธิบายนี้ จดหมายเหตุการเดินทาง ของหวังต้าหยวนที่เดินทางเข้ามาสู่หลอหู หรือละโว้ หรือลโวทยปุระกล่าวว่า “ทั้งผู้ชายและผู้หญิงต่างสวมผมขึ้นเป็นมวย และโพกผ้าที่ทำจากฝ้ายที่สีย้อมกับสวมเสื่อ ยาวทำจากฝ้าย” นอกจากนี้บันทึกชิ้นฉั่วเล่งลั่น ของเพยชินอาลักษณ์ของจิ้งเหยหรือเงินเหอที่สำรวจทางทะเลมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้บันทึกเกี่ยวกับคนสยาม สรุปความว่า ทั้งผู้ชายและผู้หญิงเกล้าผมมวย และโพกผ้าฝ้ายสีขาว พวกเขาสวมเสื่อแขนยาวและนุ่งผ้าถักเขมร (หยั้งรังสัน)

จากจดหมายสั่งการของนายริชาร์ด ค็อคซ์ที่มีมาถึงนายริชาร์ด วิคคัม เมื่อพุทธศักราช ๒๑๕๗ (คริสต์ศักราช ๑๖๑๔) แจ้งว่าผ้าไหมหรือไหมดิบซื้อขายกันใน

ราคาหาบละ ๒๓๐ คำถึง^{๑๕} ข้อความนี้เป็นเครื่องแสดงว่าคนในสมัยอยุธยา สามารถซื้อหาผ้าที่ตนชอบมานุ่งห่มได้ตาม แก่อดภาพ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดีการซื้อขายไหมคงไม่ได้ทำกันที่กรุงศรีอยุธยาแต่เพียงแห่งเดียว เพราะบางเวลาไหมก็ขาดแคลน ดังที่ นายริชาร์ด ค็อคซ์ มีจดหมายถึงบริษัทอีสต์อินเดีย เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๑๕๙ (คริสต์ศักราช ๑๖๑๖) ว่า ^{๑๖} “...พูดถึงเรื่องการซื้อสินค้าจำพวกไหมที่กรุงสยามและปัตตานี เพื่อส่งไปขายที่บันดัมหรือประเทศญี่ปุ่น ข้าพเจ้าได้รับแจ้งจากผู้แทนของเราทั้งสองแห่งแล้วว่าหาซื้อสินค้าจำพวกไหมจากทั้งสองไม่ได้...ข้าพเจ้าพูดด้วยความสัตย์ว่า ไม่มีไหมอยู่เลยแม้แต่ในอยุธยา ไม่มีแม้แต่เสื้อผ้าที่ทำจากไหม...” จากข้อความนี้ทำให้เราทราบได้ว่าแหล่งที่ขายไหมมีอีกแห่งคือ ปัตตานี ส่วนเหตุที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางค้าผ้า ก็เพราะพ่อค้าจีนนำผ้าไหม ผ้าแพรจากเมืองกังต๋ง และมาเก๊ามาขาย พ่อค้าอินเดีย แคมมัวร์ และเปอร์เซียนำผ้า มาจากอินเดีย พ่อค้าอังกฤษนำผ้ามาจากปัตตาเวีย ผ้าที่พวกพ่อค้าเหล่านี้นำมาเป็นผ้าหนา กว้าง โสร่ง ผ้าฝ้ายธรรมดา ผ้าแพร ผ้าสาหล ผ้ากำมะหยี่ ผ้าคาพินิส ผ้าลาดินส์ ผ้าบิราพเนล ผ้าทัพดา ผ้าชูเคโดซ พ่อค้าอังกฤษก็นำผ้าแปลกๆ ออกไปซึ่งไม่ อาจทราบได้ว่าผ้าดังกล่าวมีลักษณะอย่างไร คือ Calamcarys, Lalapanys Cheles, Tampys, Patkeenws, Saloes, Contheape และ Red Bettiles ล้วนกล่าวว่าเป็นผ้าที่ขายดีและการที่มีผ้ามากมายมาซื้อขายกันที่กรุงศรีอยุธยา เพราะสาเหตุสำคัญที่พ่อค้ารู้ดีคือ “คนไทยชอบเปลี่ยนแบบและลายเขียนบนเสื้อผ้าวอยู่เป็นนิจ...” แต่ถึงกระนั้น ผ้าพิมพ์ ลวดลายจาก

^{๑๕} ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่มที่ ๑, กรมศิลปากร (พระนคร, ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๒) หน้า ๓๗, ๘๕

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗, ๑๐๓, ๑๗๙.

เมืองนอกก็ขายไม่มีใครดี เพราะจะขายแต่ เฉพาะผ้าพิมพ์ก็ไม่มีใครมีใครซื้อ ต้องขายประกอบกับผ้าอย่างอื่น และขายรวมกันไป ดังความในจดหมายของนายวิลเลียม อีตัน ที่มีถึงเซอร์โรมัน สมิธ ลงวันที่ ๒๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๑๕๐ (คริสต์ศักราช ๑๖๐๗) ว่า “...ในคลังสินค้าขณะนี้คงมีแต่ผ้าทอ และผ้าพิมพ์ลายเหลือขายไม่ออกอีก ๖ พัน เพราะคนไม่ค่อยนิยมใช้กัน สินค้าที่ขายดีในกรุงสยามได้แก่ ผ้าชนิดต่างๆ จากอินเดีย ได้แก่ ไบรรมสีน้ำเงิน เหลาสีแดง เบฟดำสีขาว แคนดิกนิว แคนดิกมา (วี) แคนดิกอาเบลลูปตา ชินท์อามาควาร์ ชินท์แบรมปอร์ต แลบบะราเชส ซอร์เดอร์พินทาสอลล์ ซอร์เดอร์จัมปาลี อัลลเลชาเวส คัมเบอร์น กับผ้าชนิดอื่นๆ จากสุรัต และคามูล นอกจากนี้ก็มีผ้าต่างๆ จากฝ่งโคโรมันเดล คือ ทัลเลโพนี ผ้าชินท์พิมพ์ดอกเจกกันต์ (ตัดออกเป็นแถบหรือพิมพ์ดอก) กิวฟิตีส์ ผ้าทอทานปี ผ้าเบททิลส์ขาว ผ้าเบททิลส์แดง ด้านกรอสีแดง ผ้าเหล่านี้มีผู้ต้องการมาก และจะขายได้เป็นจำนวนมาก...” และ “...ประชาชนพลเมืองก็ฝึกฝนใจอยากจะได้ผ้าผืนแปลกๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ้าจำพวกพิมพ์ลายซึ่งได้แก่ ผ้าที่ผลิตโดยแซงโรมัส และบัลลิแคนนั้นขายดิบขายดี...” จากข้อความนี้ทำให้ได้รู้จักชื่อผ้าต่างๆ ในสมัยอยุธยาที่ส่งมาจากนอกประเทศมากมาย มีทั้งผ้าดอกผ้าพื้น แต่น่าเสียดายที่ไม่อาจทราบได้ว่าผ้าแต่ละชนิดนั้น คนไทยเรียกว่าอะไรกันบ้างและมีมากมายจนแทบไม่น่าเชื่อ

จากจดหมายเหตุลาตูแบร์^{๑๑} มีการกล่าวถึงการค้าขายผ้าในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชว่า “...สินค้าที่สำคัญที่พระองค์ทรงขายให้แก่อาณาประชาราษฎร์ของพระองค์นั้นคือผ้าฝ้าย ทรงส่งไปยังคลังสินค้า

หลวงตามหัวเมือง...เมื่อก่อนที่ชาวฮอลันดาจะได้เข้าไปในราชอาณาจักรลาวและในประเทศใกล้เคียง สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงดำเนินการผูกขาดการค้าผ้าอยู่แต่พระองค์เดียว ได้กำไรสุทธิเป็นอันมาก...”

จากข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าการค้าขายผ้าภายในประเทศในสมัยอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินทรงควบคุมและกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางรับซื้อของต่างๆ ที่ใช้ในประเทศ แล้วส่งออกไปยังหัวเมืองต่างๆ ที่นั่นจะมีคลังสินค้าตั้งอยู่ ทำหน้าที่ขายของต่างๆ ให้กับประชาชน การใช้ผ้าในสมัยนี้ได้นำมาผูกมัดแต่อย่างเดียว แต่คนไทยนิยมนำผ้ามาตกแต่งอาคารบ้านเรือน และทำเป็นเครื่องใช้อย่างอื่นด้วย ดังที่บาทหลวงคาซาร์ดีได้บรรยายถึงเรือนพักของราชทูตฝรั่งเศสในกรุงสยามว่า

“...” เมื่อเข้าไปจะเห็นยกพื้นอยู่ทางด้านขวามือปูลาดด้วยพรมเปอร์เซีย ข้างบนมีบุษบกหรือเรือนยอดขนาดใหญ่ ทำด้วยผ้าสีทองกับผ้าไหม มีเก้าอี้แขนปิดทองอยู่ เบื้องใต้มีเบาะรองนั่งหุ้มกำมะหยี่สีแดงประดับด้วยดินทอง ...และโดยที่ประเทศนี้มีอากาศร้อนมากจึงกันไว้ด้วยผ้าปาเต๊ะ ลวดลายงดงามและปูพื้นห้องด้วยเสื่อทอเนื้อละเอียด ห้องนอนของท่านราชทูตนั้นปูด้วยพรมเปอร์เซีย และกันผ้าเพดานด้วยผ้าที่มีราคาแพง...” จะเห็นว่าไทยเราใช้ผ้ามาตกแต่งบ้านเรือนตั้งแต่มา่น ทำเบาะนั่ง ทำมา่นกันเพดานมานานที่จริงจังตั้งแต่สมัยสุโขทัย และอยุธยาแล้วนี่เองจึงเป็นเหตุให้คนไทยรู้จักผ้ามากมาย การออกลายงดงามไม่ว่าจะปักไหมหรือปักดิน และพรมจากเปอร์เซียก็นิยมมานานแล้ว

^{๑๑} สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, จดหมายเหตุลาตูแบร์ฉบับสมบูรณ์, (พระนคร, ก้าวหน้า, ๒๕๑๕) หน้า ๔๒๐.

^{๑๒} สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงคาซาร์ดี, กรมศิลปากร, (พระนคร, การศาสนา, ๒๕๑๗) หน้า ๓๐.

ความนิยมในเรื่องผ้าของคนไทยเปลี่ยนอยู่เสมอ เดิมนิยมผ้าจากจีน ต่อมานิยมน้อยลง หันมานิยมผ้าจากเบงกอล และผ้าลินินที่พ่อค้าชาวอังกฤษนำมาจากฝั่งโครมันเดล จึงมีผ้าลินินขายแพร่หลายไปทั่วอาณาจักร และผ้าดกกับผ้าลูกไม้ก็เป็นสินค้าที่มีผู้ต้องการเป็นประจำ ลูกค้าในการซื้อผ้าที่สำคัญ คือ พระเจ้าแผ่นดินนั่นเอง ดังข้อความที่ว่า^{๑๙} “เรือสำเภาหลายลำที่พวกอังกฤษทำสัญญาเช่าไว้เป็นเงิน ๒ ชั่ง ได้เดินทางมาถึงที่นับรทุกสินค้า ผ้า ด้าย ฝ้าย และผืนมาด้วย... อังกฤษได้ขายผ้าให้แก่พระเจ้าแผ่นดินเป็นจำนวนมาก และดูเหมือนจะขายให้พระองค์ถึงครึ่งหนึ่งของสินค้าที่เก็บไว้ทีเดียว...” หรือ “...เรือของพวกแขกมัวร์ ๔ ลำสุดท้ายจากมาสุลีปดัมได้เดินทางมาถึง บรรทุกสินค้าผ้าระบายสีทุกชนิดมา เพื่อว่าตลาดผ้าจะได้คึกคักขึ้น พวกแขกมัวร์มักขายสินค้าให้แก่พระเจ้าแผ่นดินเพราะได้ราคาดี...” และยังคงกล่าวอีกว่า “...ของที่ถวายพระเจ้าแผ่นดินเพื่อขออนุญาตบางอย่าง สิ่งที่มีนัยมากที่สุดก็คือผ้าแดงอย่างดี คงเป็นด้วยพ่อค้าทราบว่พระเจ้าแผ่นดินไทยโปรดของพวกนี้...” การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงรับซื้อไว้มาก ๆ นั้นมิใช่ว่าจะขายในประเทศแต่ส่วนมากแล้วจะส่งไปขายต่อยังประเทศญี่ปุ่นและมะนิลา^{๒๐}

สมเด็จพระนารายณ์มหาราชเมื่อทรงติดต่อกับประเทศฝรั่งเศส ก็ได้ทรงสั่งตัดเสื้อผ้าจากฝรั่งเศสด้วย^{๒๑} รวมทั้งทรงสั่งซื้อเครื่องใช้ที่ทำด้วยผ้ามาใช้ในพระราชวังด้วย เช่น ผ้าปูโต๊ะ ผ้าลูกไม้ เป็นต้นว่า

๑. เสื้อทำด้วยกำมะหยี่แดงปักไหมทอง ไข่มุกประดับ
๒. เสื้อทำด้วยกำมะหยี่ปักไหมทอง ไข่มุกประดับ ไม่มีแขน ทั้งสองตัวมีลูกไม้กำมะหยี่ประดับ และให้มีเครื่องประดับด้วยไหม ไหมทองและไข่มุก
๓. กำมะหยี่สีขาว
๔. กำมะหยี่สีน้ำเงิน ลูกไม้ทำด้วยกำมะหยี่แดงปักไหม ไหมทอง ไข่มุก ลายทองเป็นลายคุณ สูงกว่าลายที่ปักด้วยไหม
๕. เสื้อสักหลาด ตัวแบบฝรั่งเศสแขนแบบไทย
๖. ผ้าปักไหม และไหมทอง ๓ ผืน ปักลายไทย แบบตัวอย่างที่ส่งไป
๗. ทำด้วยผ้าลูกไม้ ลูกไม้ทำตามลายไทย
๘. ผ้าปูโต๊ะ ทอมาจากเมืองแฟลนเดอร์
๙. ผ้าแพรสีต่างๆ มีลายดอกไม้ทำด้วยไหมทอง
๑๐. ผ้าริ้ว

การเจริญพระราชไมตรีระหว่างสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ แห่งประเทศฝรั่งเศสนั้น ทางราชสำนักไทยได้ส่งเจ้าพระยาโกษาปาน เป็นราชทูตในการเดินทางครั้งนั้นเราได้ทราบถึงประโยชน์ของผ้าบางชนิดด้วยนั่นคือ เราทราบถึงการแต่งกายเต็มยศของขุนนางไทยสมัยนั้น รวมถึงการจัดตั้งพระราชสาสน์ด้วย ดังความว่า^{๒๒} “...บอกถึงราชทูตอัญเชิญพระราชสาสน์บนพานแว่นฟ้าทองคำซึ่งม้วนบรรจุไว้ในผอบทองคำลงยาราชาวดีอย่างใหญ่... มีถุง

^{๑๙} จันทนา สุกกุล, เอกสารหอสมุดราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๑๕-๒๔๖๓ และ ๒๔๖๓-๒๔๘๕, กรมศิลปากร, (พระนคร, คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๓) หน้า ๕๖, ๕๗, ๑๕๙, ๒๑๕.

^{๒๐} สันต์ ท. โกมลบุตร, อ้างแล้ว, หน้า ๔๒๐.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๐.

^{๒๒} ทางพระราชไมตรีและค้าขาย, ในจดหมายเหตุสมัยกรุงศรีอยุธยา ภาคที่ ๑ (พระนคร, สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐) หน้า ๒๒.

คาดเทศดวงทองหุ้มผอบ...อุปทูตอัญเชิญเครื่องมงคล
ราชบรรณาการ มีถุงคาดคาดักแดนมัมตั้งบนพานทอง
คำชั้นเดียว ตรียุตเชิญของถวายของเจ้าพระยาวิชา
เยนทร์อรรคมหาเสนาบดีกรุงสยาม มีถุงเข็มขบพื้น
เขียวหุ้ม ๑ ถุง ตั้งบนพานถมตะทอง...” นี่แสดงถึง
การนำผ้าอย่างดีมาประดับพานแว่นฟ้าอัญเชิญพระราช
สาส์น นอกจากนี้ยังได้ ทราบถึงเครื่องการแต่งกาย
เต็มยศของขุนนางไทย คือ “...นุ่งยกดอกพื้นเขียว
สวมเสื้อสักหลาดแดงขลิบทอง คาดเข็มขัดสายทองคำ
นอกเสื้อ เหน็บกระบี่ฝักแค้นด้ามทองคำ สวมพอกเกี่ยว
กระบังทองคำ สูง ๓ นิ้ว ปักดอกไม้ไผ่เพชร มีสาย
สร้อยทองคำผูกด้านนอกรัดคางทั้งสามนาย...”

ด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินไทยโปรดผ้ามาก โดย
เฉพาะสีแดงซึ่งกล่าวว่า ทรงผ้าชุดแดง ในเวลาเสด็จ
ทำสงครามหรือเสด็จประพาสล่าสัตว์ แม้แต่เสื้อของ
ทหารก็เย็บด้วยผ้ามีสลึงย้อมสีแดง เครื่องราชบรรณา
การของชาวต่างประเทศที่ส่งเข้ามาถวาย หรือเครื่องราช
บรรณาการหรือของขวัญที่ระลึกที่ส่งออกไปจะมีผ้ารวม
อยู่ด้วยเป็นสำคัญ เช่น เครื่องบรรณาการที่นายโยส
เซาเดนทส์ส่งไปให้ผู้สำเร็จราชการของกรุงศรีอยุธยา มีผ้า
ทองของเปอร์เซีย ผ้ากำมะหยี่เปอร์เซีย ผ้าไหม...ผ้าแดง
ของขวัญที่พระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินสยามส่งไปให้
ผู้สำเร็จราชการ มีสิ่งของที่ทำด้วยผ้าไหม ๑๐ ชิ้น หรือ
ครั้งที่พระเจ้าแผ่นดินไทยส่งเครื่องราชบรรณาการไป
ถวายพระจักรพรรดิญี่ปุ่น พุทธศักราช ๒๔๖๖^{๒๓} สรุป
ได้ความว่า เครื่องราชบรรณาการส่วนมากได้แก่ผ้าต่างๆ
เช่น ผ้าริ้วห้าสีพื้นทอง ผ้าริ้วห้าสีพื้นเงิน ผ้าริ้วห้าสีพื้น

เหลือง ผ้าริ้วสามสี ผ้าโปร่งสีขาว ผ้าเทศสีขาวดอกสีทอง
ส่วนของฝักของออกญาพระคลังถึงชาโกทาดาโย เสนา
บดีญี่ปุ่น พุทธศักราช ๒๔๖๘ มีผ้าดอก และผ้าโปร่ง
สีขาว และบางคราวนอกจากผ้าจีน ผ้าอินเดีย ผ้าเปอร์
เซียแล้ว ผ้าจากยุโรปก็นิยมด้วย ดังความในพระราช
สาส์นของพระเชษฐาธิราชที่ทรงมีถึงโชกุน ก็ทราบว่ามี
แพรฝรั่ง แพรฝรั่งอย่างมีดอก ผ้าขนสัตว์มีลาย แพรดอก
แพรเลียน และผ้าไหม ส่วนทางญี่ปุ่นพระจักรพรรดิ
มักพระราชทานฉากทอง ดาบ และม้า ตอบแทนมา
แต่บางทีมีผ้าเทศด้วย เครื่องราชบรรณาการที่ส่งไป
จีนก็มีผ้าลินินอย่างดี หรือแม้แต่ราชทูตจากเบงกอล
ที่ถือสาส์นเข้ามาก็มีผ้าลินินอย่างดีเป็นเครื่องราช
บรรณาการ

นายจอร์จ ไวท์ที่เข้ามาทำการค้าสมัยอยุธยา
ก็ได้รายงานไว้ว่า “...^{๒๔} เรือกำปั่นที่มาค้าขาย มาจากเมือง
กั๋งคัง มาเก๊า เอ็มมิง ญวน สุรัต โคโรมันเดล จากเมือง
กั๋งคังและมาเก๊า มีสินค้าไหมดิบ และผ้าแพร ผ้าไหม
เป็นสำคัญ รวมทั้งผ้าฝ้ายลินินต่างๆ ที่มาจากเมืองสุรัต
และโคโรมันเดล...”

นอกจากนี้สินค้าที่ส่งเข้ามาจากกวางตุ้ง เป็น
จำนวนมาก ได้แก่ไหมดิบและใยไหม...ไหมดิบที่ขายกัน
อยู่ทั่วไปตกบาทละประมาณ ๕๐๐ บาท จนกระทั่งเมื่อ
พุทธศักราช ๒๒๒๑ มีสินค้าประเภทไหมเข้ามาเพิ่ม
มากขึ้นเลยทำให้ราคาคงไปเป็นบาทละ ๔๕๐ บาท
ไหมเหล่านี้พระเจ้ากรุงสยามทรงซื้อจากพ่อค้าจีน
สำหรับส่งไปขายญี่ปุ่น ที่ซื้อไว้แล้วโปรดให้นำมาใช้สอย
ในราชอาณาจักร นอกจากนี้โปรดให้ส่งไหมไปขายที่

^{๒๓} ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑๓ (พระนคร, คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๐๗) หน้า ๑๐๙.

^{๒๔} ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ, บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ เล่ม ๒, กรมศิลปากร
(พระนคร, คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๓) หน้า ๒๒๗.

ญี่ปุ่นอีกด้วย ไหมเหล่านี้ ได้แก่ ผ้าต่วน ผ้าเปลือกไม้ ชาตินส์ ดามัสค์ และลินิน...” จากข้อความนี้เราได้รับทราบถึงราคาไหมที่ซื้อขายกันในสมัยนั้น

จากจดหมายเหตุ หรือบันทึกของชาวยุโรปที่กล่าวถึงแล้วนั้น เป็นเครื่องยืนยันได้อย่างดีว่า ในสมัยอยุธยาผ้าต่างๆ มากมาย ผู้คนใช้ผ้ากันอย่างเสรี จนทำให้อยุธยาเป็นตลาดผ้าของพ่อค้าต่างชาติทั้งจากทวีปเอเชียและยุโรป ที่ใหญ่แห่งหนึ่งในทวีปเอเชีย นอกจากจะนำผ้ามาทำเครื่องนุ่งห่มตกแต่งร่างกายแล้ว การประดับตกแต่งบ้านเรือนสิ่งของเครื่องใช้ การห่อของมีค่า การประดับยานพาหนะ แม้แต่การทำบุญก็นิยมถวายผ้า ทั้งยังใช้ผ้าอย่างศิราคาราแพงอีกด้วย ดังเช่นครั้งที่คณะทูตลังกาเข้ามา พุทธศักราช ๒๒๙๖ ในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ วิละภาเคทะระ ได้บันทึกถึงพิธีการของราชสำนักไทยในการจัดกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ออกมารับพระราชสาส์นว่า “...^{๒๕}นำเรือพระราชพิธีชื่อว่า เรือคัลยัม มาด้วยเรือลำนี้ประดับตกแต่งด้วยผ้าไหมทองยกดอกและผ้าไหมสีแดง เพื่อเป็นพาหนะนำพระราชสาส์นไป...และพระราชสาส์น บนพานทองใช้ผ้าปักคลุม...” หรือ “...ในพระราชวังชั้นที่สองหรือสามมีพรมปูพื้น ให้ทหารวังนั้นเวลามีทูตเข้าเฝ้าชั้นในมีทหารของ Mahammandale นั่งบนพรมปูผ้าขาว ในห้องที่เข้าเฝ้ามีม่านปักกันด้วย...” และยังบันทึกอีกด้วยว่า “...ที่พระพุทธรูปกล่าวว่ามีผ้าทอง ผ้าเงินและผ้าราคาแพง ๗ ชั้น คลุมอยู่บนรอยพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์นี้...” จากข้อความทั้งหมดนี้แสดงถึงว่า ผ้าถูกนำมาใช้ในแบบต่างๆ มากมาย โดย

เฉพาะการตกแต่งเพื่อเป็นพุทธรูป และราชทูตลังกา ยังได้ถวายผ้าต่างๆ เป็นพุทธรูปรายพระพุทธรูปเป็นต้นว่า ผ้าสุรฎก ผ้าสราสยะ ผ้าลันโสธ ผ้าอุปปัญญี ผ้าไหม ผ้าสีต่างๆ ผ้าลายทาง ผ้าคลุมทอด้วยฝ้าย เป็นต้น ผ้าเหล่านี้ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใดนอกจากผ้าอุปปัญญี ซึ่งเป็นฝ้ายาว ๑๕ สอก ถึง ๒๑ สอก ใช้นุ่งรอบเอวและขาแบบผ้าโจงกระเบนนั่นเอง

^{๒๖}จากสาระในศุภอักษรของอัครมหาเสนาบดีไทยมีไปถึงอัครมหาเสนาบดีลังกาได้กล่าวถึงผ้าหลายชนิด เช่นความว่า เรือที่ไปรับพระพุทธรูปและพระสงฆ์ลังกาจากปากน้ำ ก็ให้ประดับมณฑปผูกผ้ากัมพล ส่วนผ้าที่พระเจ้ากรุงลังกาถวายพระวิสุทธิธารจารย์ พระวรญาณมุนี ที่ไม่มีเอวถึงที่ใด คือ ผ้าลายร่มกุ่ม ผ้าโกเสยย ผ้าทอไหมบังกล่าส่วนแพรจีนนั้นลังกาก็นิยมเช่นกัน และพระราชทานกับทูตมาด้วย เช่น แพรจีนลาย ผ้าขาวม้าทอไหมจีน แพรโล่จีนใช้คาดเอว และมีเสื้อตัดด้วยผ้าจีนดอก นอกจากนี้มีแพรวิลันดาตัดเป็นเสื้อด้วย เช่น เสื้อแพรวิลันดาพื้นสีน้ำเงินปักมีลายลดาทอง ลายต้นไม้เงิน และมีเสื้อวิลันดาแกมไหมยกเงินพื้นเขียว เสื้อสักหลาดซับในแพร จะเห็นได้ว่าผ้านั้นมีใช้กันมากมายหลายชนิด ทั้งของจีน อินเดีย และยุโรป และมีข้อยืนยันได้อีกว่า สมัยก่อน เสื้อและผ้านุ่งนิยมซับในด้วยเหมือนกัน เพื่อกันความระคายของเนื้อผ้าแท้ๆ และเพื่อตัดเย็บให้ได้รูปทรงดีขึ้น หลักฐานที่เด่นชัดว่าการตัดเสื้อผ้าของคนไทยในสมัยอยุธยามีซับในนั้น คือจากบันทึกของบาทหลวงดาซาร์ด์บันทึกว่า ^{๒๗} “...จึงได้โปรดให้ส่งฝ้ายี่สิบฝืนมีดอกดวงเป็นลายดอกไม้สีทอง

^{๒๕} จดหมายเหตุระหว่างราชทูตลังกาและสยามครั้งกรุงศรีอยุธยา (พระนคร, ไสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๓) หน้า ๑๕๑-๑๕๐.

^{๒๖} สันต์ ท. โกมลบุตร แปล, จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงดาซาร์ด์, (พระนคร, การศาสนา, ๒๕๑๗) หน้า ๕๖.

^{๒๗} สมเด็จพระบรมศพ, (พระนคร, ไสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๕๙) หน้า ๙-๑๑.

งดงามมาก มาพระราชทานแก่ท่านราชทูต กับผ้าแพร
จำนวนเท่ากันสำหรับ ใช้ทำเป็นซับใน และโปรด
พระราชทานโดยท่านองเดียวกัน แก่ขุนนางผู้มีตระกูล
ทุกคน” และมีผ้ามะขลิปดากับผ้าสละปะคุ่น จากเมือง
มาสุลีปดัมในอินเดียได้อีกด้วย ดังความว่า

“...ม่านสลักเสด็จ ชั้นในนั้นผูกม่านมะขลิปด่า
อย่างดีสองไข” และ “...เพดานก้ามมะหีพื้นแดง
ปักทองสละปะคุ่นอย่างเทศ...”^{๒๘} นอกจากผ้าที่กล่าวมา

แล้วนี้สมัยอยุธยายังมีผ้าใบใช้แล้ว โดยนำมาใช้ห่อ
ของ “...๒๔ของกำนัลอื่นๆ นั้นห่อด้วยผ้าใบซึ่งทอด้วย
ปอจากแคว้นเอลในเยอรมัน...”

การใช้ผ้าในสมัยอยุธยาอาจทราบได้จากวรรณ
คดีที่แต่งขึ้นในสมัยนี้อีกด้วย อย่างผ้าที่ผู้หญิง ใช้กัน
มีผ้าคาดนำมาปัก ผ้ายก ลายต่างๆ และผ้าริ้วที่
ปรากฏชื่อ มีผ้าคาดปักทอง ผ้ายกทอง ผ้าหัตวี
และผ้าคาดเงินเขมรรัฐ

๓๐ “องค์ทรงประพาस
นุ่งเกี้ยวเขียวเสดตอง
นุ่งยกทองทองแย่ง
ริ้วหัตวีเรียง

ห่มเจียรบาดคาดปักทอง
แต่งต้องสีที่ม่ายเมียง
สอดสีแดงแกล้งบงเจียง
เคียงเขมรรัฐคาดเงินยวง”

สำหรับผู้ชายมีหลักฐานการใช้ผ้าเหมือนกัน มีทั้งผ้านุ่งและเสื้อ รวมถึงเครื่องประดับอีกด้วยดังเช่น

๓๑ “ครันสิ่งเสร็จสำเร็จแล้ว
นางนุ่งผ้าเก่าเลือนดา

กับเมียบแก้วจึงพลัดภูษา
พระองค์ทรงผ้าสีข้างควาย”

และ

“ทรงสุคนธ์ปนทองกลืนเกลา
ภูษาพื้นสุวรรณอำไพ
ใส่ฉลององค์แจ่มจรัส
ทับทรวงกุดั่นพรรณราย

แล้วทรงสนับเพลาพ่องใส
ชายไหวสุวรรณพรรณราย
กัญจน์กอบรอบรัดแสงฉาย
สร้อยสายสังวาลวรรณกุดั่นดวง”

หรือ

๓๒ “ผจงสนับเพลาบวร ภูษาภรณ์เลื่อมลาย รัตพัศตรพรายไพจิตร พิศชายไหวยยาบ
ชายแครงคาบเครือวัลย์ พิพิภรณ์เสื้อสนอบ รัตอุระรอบเรืองรอง...”

^{๒๘} จาก จดหมายเหตุการพระศพ ในประชุมจดหมายเหตุอยุธยา ภาคที่ ๑ หน้า ๑๐๘-๑๐๙ เขียนตามภาษาเดิมว่า “มะขลิปด่า” และ
“สละปะคุ่นยางเทศ”

^{๒๙} นันทา สุตกุล, เอกสารหอรัตนาศรัยกรุงศรีอยุธยา พุทธศักราช ๒๑๕๑-๒๑๖๓ และ ๒๑๖๓-๒๑๘๕, กรมศิลปากร (พระนคร,
คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๓) หน้า ๖๖.

^{๓๐} หม่อมอ่านสารศรี, โคลงกวีโบราณ (พระนคร, นิวสเดนซิดการพิมพ์, ๒๕๐๖) หน้า ๔๑-๔๒.

^{๓๑} ศิลปากร, กรม, “สังข์ทอง” ในบทละครครั้งกรุงเก่า (พระนคร, รุ่งเรืองรัตน์, ๒๕๐๘) หน้า ๑๒๘, ๑๓๐.

^{๓๒} ศิลปากร, กรม, ลิลิตพระลอ, (พระนคร, คลังวิทยา, ๒๕๑๑) หน้า ๕๕.

บทประพันธ์ร้อยกรองเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงพระบัญชาหรือผ่านุงที่เป็นผ้าพื้นทอง หรือเลื่อมลายและมีฉล่องพระองค์หรือเสื้อใช้มานานแล้ว สำหรับผ้าที่ใช้นุ่งเป็นไปตามฐานะ ถ้าผู้ชายสามัญใช้ผ้า พื้นทอด้วยฝ้าย ดังคำว่า “ผ้าสีข้างควาย” คงหมายถึง ผ้าเก่า ๆ สีม่อ ๆ ด้วยครั้งนั้นพระสังข์ยังเป็นเจ้าเงาะ อยู่ ปลายนาที่ใช้ผ้าธรรมดา ส่วนเสื้อนั้นมิใช่จะมีแต่ผู้ชายใส่ เท่านั้น ผู้หญิงก็มีเสื้อใส่มาแต่เดิมเหมือนกัน ดังเรื่องนาง มโนราห์ ตอนพระมารดาห้ามนางไปเล่นน้ำ^{๓๓} ความว่า

“...ไว้แม่จะห่มเจ้าต่างเสื้อ ไว้แม่จะห่มเจ้าต่าง ผ้า ขวัญข้าวของแม่อา ใครใครมาขอแม่ไม่ให้...”

นอกจากนี้เมื่อประกอบพิธีการบางอย่างหรือ มีพระราชพิธี ลักษณะของผ้าจะเป็นเครื่องแสดง ฐานะและตำแหน่งของผู้สวมใส่อีกเหมือนกัน เป็นต้นว่า ผ้าแพร^{๓๔} ซึ่งใช้นุ่งมีหลายชนิดและผู้ใช้ก็ต่างฐานะกัน เช่น แพรลายทอง พระอรรคมเหสีใช้ แพรดากร ใช้ได้ กับพระอรรคชายา แพรดารากรเลว หลานเธอใช้ แพร เคารพ ภรรยาขุนนางที่มีศักดิ์นาหมื่นใช้ แพรจมรวจ ภรรยาจตุสดมภ์ใช้ ดังนี้ เป็นต้น

บรรดาข้าราชการที่ทำความดีความชอบ เช่น รบ ศึกชนะ พระเจ้าแผ่นดินก็จะพระราชทานบำเหน็จ รางวัลให้และของอย่างหนึ่งที่ทรงใช้ปูนบำเหน็จรางวัล ก็คือ ผ้า ในสมัยนั้น บรรดาขุนนางจะรับพระราชทาน ผ้าสมปักตามตำแหน่งไว้นุ่งเข้าเฝ้า ต่างเงินเดือนเสีย โดยมาก เรียกว่า ผ้าหวดรายปี เพราะได้รับปีละหน และผ้าสมปักก็มีหลายชนิดเช่นกัน เช่น สมปักลาย หัวหมื่นนายเวรใช้ สมปักไหมเจ้ากรมปลัดกรมใช้ ส่วน มหาดเล็กใช้ผ้าลาย บางทีการใช้ผ้าสมปักก็ขึ้นอยู่กับ

โอกาสหรือพิธีบางอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จเป็น ประธานอีกด้วย เช่น “ถ้าเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรกรม มหรสพนั้น เจ้ากรมปลัดกรมนุ่งสมปักลาย ห่มเสื้อ ครุย...ถ้าเสด็จฯ ไปวัดพระศรีสรรเพชญ์ เป็นการปกติ ให้เจ้ากรม ปลัดกรม นุ่งสมปักไหมคาดดาบแท้เสด็จ... ถ้าเสด็จฯ เป็นการปกติเป็นกระบวนประพาสและ ทอดพระเนตรเสื่อแห่งใดนั้น นุ่งผ้าแถบไหมห่ม เสื้อหนาว เกี้ยวผ้าเกี้ยว...ถ้าเสด็จฯ ออกประคตูทชาย ทอดพระเนตรช้างบารู ช้างเผือกพานถวายตัวในพระราช- วังนั้น เจ้ากรมปลัดกรมนุ่งสมปักลาย ห่มเสื้อหนาว เกี้ยวเจียรบาต...”

อย่างไรก็ดีเมื่อกกล่าวถึงเสื้อครุย ขุนนางมัก สวมเสื้อครุยที่ทำด้วยผ้ามัสลินโดยสวมเสื้อชั้นนอกยาว ถึงเข่า แขนยาว การสวมเสื้อครุยมีระเบียบประเพณีใน การสวมด้วย คือ เวลาไปหาขุนนางผู้ใหญ่ที่มียศสูงกว่า ก็จะถอดเสื้อครุยออกแล้วม้วนพันไว้กับบันเอว ส่วนการ สวมครุยในพิธีก็มีประเพณีอีกไว้จะกล่าวต่อไป

ส่วนผ้าที่เรารู้จักกันดีคือ ผ้าขาวม้า มีหลักฐาน ว่าใช้มาแต่สมัยอยุธยา โดยทราบจากจารึกที่มีผู้กลบนา ของให้วัดหรือบรรจุนิเจดีย์ ของที่กลบนาอันมีผ้าขาว ม้ารวมอยู่ด้วยอย่างหนึ่ง ซึ่งครั้งนั้นเรียกว่า ผ้ากรรมา หรือผ้ากำม้า นอกจากนี้มี ผ้าเช็ดหน้า และผ้ากะแสง ซึ่งอย่างหลังนั้นบางทีก็เขียนว่า ผ้ากระแสง หรือกรรแสง หมายถึง ผ้าสไบ

สมัยอยุธยา การซื้อขายผ้าของไทยใช้มาตรา หลา แต่พ่อค้าฮอลันดาใช้มาตราเอลต์ ๑ เอลต์ เท่ากับ ๖๙ เซนติเมตร

^{๓๓} ศิลปากร, กรม, อ้างแล้ว, (นางมโนราห์) หน้า ๓๑.

^{๓๔} กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑, (พระนคร, ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์, ๒๕๑๕) หน้า ๑๓๓, ๑๔๑.

จากข้อความภาษาจีน และภาษาแมนจู
ที่เขียนไว้ด้านบน แปลได้ความว่า

“สยาม” ตั้งอยู่บนบริเวณทิศ
ตะวันตกเฉียงใต้ของแฉ่งเจิน ในสมัย
ราชวงศ์สุย และราชวงศ์ถัง เรียกประเทศ
นี้ว่า “ชื่อถูกวัว” แปลว่าประเทศที่มีดินสี
แดง ต่อมาชื่อถูกวัวได้แบ่งออกเป็น ๒ รัฐ
รัฐหนึ่งชื่อว่า “หลวฮู” อีกรัฐหนึ่งชื่อว่า
“ฉ้วน” (เสียน หรือเสียน ในภาษาแต้จิ๋ว)
ต่อมารัฐฉ้วนถูกรัฐหลวฮูเข้าตีและรวมกัน
ได้ พระเจ้าหงอู่แห่งราชวงศ์หมิง จึง
เรียกประเทศใหม่ว่า “ฉ้วนหลว” ซึ่งได้
ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้า
กรุงจีน รัฐทั้งสองอ่อนน้อมเชื่อฟังจีนมาก

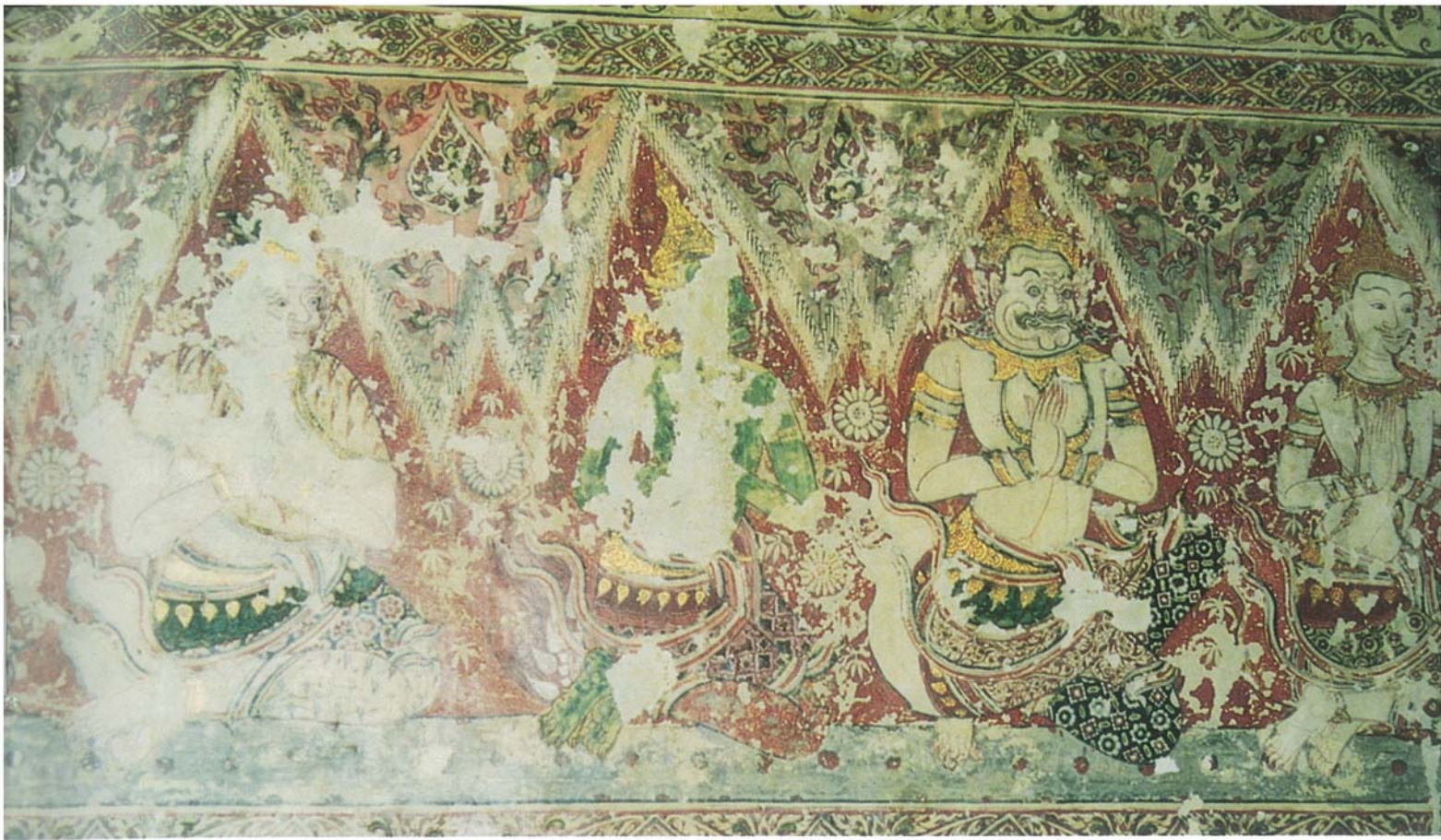
ประเทศฉ้วนหลวมีเนื้อที่ ๑,๐๐๐
ลี ประกอบด้วยรัฐต่างๆ (คำคู่ชื่อ) ๙ รัฐ
เมืองใหญ่ๆ ๑๔ เมืองกับอีก ๗๒ จังหวัด
ตำแหน่งขุนนางมี ๙ ชั้น สี่ชั้นแรกปกติ
จะสวมหมวกทองที่มียอดสูงและประดับ
ด้วยอัญมณีต่างๆ ชั้นต่ำลงมาใช้ผ้าโพก
ศีรษะ จีนเรียก หลงฉ้วน ทำด้วยผ้าไหม
กำมะหยี่ ผ้าเหล่านี้ปักอย่างสวยงามและ
ทอด้วยเส้นทอง หรือมีผ้าเส้นที่มีลาย
พิเศษด้านนอก สำหรับผู้ชายมีผ้าคาดเอว
ที่ด้วยผ้าปักไหม ถ้าผู้หญิงมีปิ่นทองหรือ
ปิ่นเงินปักผม ผ้าคลุมชั้นนอกมี ๕ สี
ส่วนผ้าชั้นในมีสีล้วนสวยงาม และทอผสม
กันเส้นทองผ้านุ่มยาวมากกว่าตัวผู้ ๒-
๓ ชั้น และผู้หญิงจะสวมรองเท้าหนัง
สีแดง

ภพชายหญิงคู่นี้เป็นราชทูตมา
เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงจีน และตอบข้อซัก
ถามต่างๆ เกี่ยวกับสยาม พระเจ้ากรุงจีน
ได้พระราชทานตำแหน่งพิเศษให้แก่
บุคคลทั้งสองนี้กับเสื้อผ้า ผู้หญิงนั้นได้
เป็นนางสนองพระโอษฐ์

สำหรับตัวหนังสือสยามนั้นเขียน
เต็มไปทางขวาน และสองคนนี้จะป็น
ผู้ตรวจเสนอเอกสารต่างๆ ก่อนที่จะส่งไป
ต่างประเทศ...

ภาพเขียน “คนไทย” โดยเชื้อสุย จิตรกรประจำราชสำนักจีน รัชกาลพระเจ้า
เจียนหลง เขียน พ.ศ. ๒๓๐๕ ตรงกับรัชกาลพระเจ้าเอกทัศแห่งอาณาจักร
อยุธยา

ภาพเทพชุมนุม ในพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม เพชรบุรี ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ผนังของเทวคาแสดงลักษณะของผ้าพิมพ์ลายจากอินเดีย ซึ่งใช้เป็นผ้าทรงของเจ้านายในราชสำนัก

ภาพเขียนพระพุทธรูปประวัติในพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาวาส เพชรบุรี ศิลปะอยุธยา นอกจากการแต่งกายของเทวคา และจะเห็นลายผ้ามัดหมี่รุ่นเก่า ด้านล่างด้วย

ภาพลายเส้นเทพนมจากจิตรฝาผนังวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ศิลปะสมัยอยุธยา แสดงลักษณะและลวดลายผ้าถุง ที่มาจากผ้าพิมพ์ลายอย่าง ในสมัยนี้นิยมลายกุดั่น หรือลายดอกไม้เป็นลายโดดๆ ที่เป็นลายก้านแย่ง มีบ้าง

ตู้พระธรรมหรือตู้พระไตรปิฎก เขียนลายรดน้ำ

ศิลปะอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพชาวต่างประเทศ คือภาพขุนนางชาวฝรั่งเศสด้านซ้าย และเปอร์เซียด้านขวา ซึ่งเป็นชาวต่างชาติที่เข้ามาในสมัยอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แม้ว่าภาพชาวต่างประเทศทั้งสองจะแต่งตัวตามประเพณีของตน แต่จากลายผ้าจะเห็นว่าเป็นผ้าที่มีลวดลายแบบผ้าพิมพ์ลายอย่างลายก้านขด ผ้าพิมพ์ลายดอกลอยหรือฟุ้งขาวบนสีพื้นเข้ม และผ้าพิมพ์ลายริ้วตามแบบผ้าจีนคัน ที่นำมาตัดเป็นกางเกง

จิตรกรรมฝาผนังที่โบสถ์ วัดเขื่อน จังหวัดอ่างทอง แสดงการแต่งกายของสตรีที่เป็นข้าหลวงและนางกำนัล นุ่งผ้าซิ่นดำ และขึ้นปล้อง แสดงให้เห็นว่าชุมชนที่นี้ส่วนหนึ่งมาจากภาคเหนือ

ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านขด ที่ระเบียงหน้าซุ้มพระ รอบพระปรารักษ์ วัดไชยวัฒนาราม สมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ ๒๒ สามารถใช้เป็นตัวอย่างในการเปรียบเทียบเพื่อศึกษาพัฒนาลายไทย

ผ้าสมัยรัตนโกสินทร์

เจ้าจอมมารดาชุ่ม พระมารดาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศร ราชานุภาพ แต่งตัวเต็มยศนั่งผ้ายก-ลายริ้ว สวมเสื้อแขนยาวห่มผ้าสไบทับ กำลังแสดงการใช้เครื่องสำอางและหวี

สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศักราช ๒๓๒๕-๒๔๕๓)

การใช้ผ้าเป็นเครื่องแต่งกายนั้น เดิมคงมีอยู่ระยะหนึ่งที่ระเบียบเคร่งครัดว่าคนชั้นไหนใช้ผ้าชนิดใดได้บ้าง หรือชนิดไหนใช้ไม่ได้ ต่อมาระเบียบนี้ละเว้นไปไม่เคร่งครัด จึงปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ โปรดให้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการแต่งกาย การใช้ผ้าบังคับและห้ามไว้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง ดังความปรากฏว่า “....” ธรรมเนียมแต่ก่อนสืบมาจะนุ่งผ้าสมปักท้องนาก และใส่เสื้อครุยกรองคอ กรองต้นแขน กรองปลายแขน จะคาดรัดประคดหนามขนุน ได้แก่ มหาศไทย กลาโหม จตุสดมภ์ และแต่งบุตรหลานขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยได้แต่เสมอ แลจักควจั้นจำหลักประดับพลอย แต่เพียงนี้และทุกวันนี้ข้าราชการผู้น้อยนุ่งห่มมิได้ทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ผู้น้อยก็นุ่งสมปักปมท้องนาก ใส่เสื้อครุยกรองคอ กรองสังเวียน กรองสมรศ คาดรัดประคดหนามขนุน กั้นร่มผ้าสีผึ้งกลตาไปจนตำรวจเลว แลลูกค้าวณิกันร่มสีผึ้งแล้วแต่งบุตรหลานเล่า ผูกลูกประหล่ำ จำหลักประดับพลอยแลจักจั่นประดับพลอย เพชรถมยาราชาวดี ใส่เกี้ยวมีกระจังประจำยามสีทิส ผูกกควจั้นถมยาประดับเพชรประดับพลอย สายเข็มขัดมีดอกประจำยามเข้าอย่างต้องห้าม เกินบรรดาศักดิ์ผิดอยู่ แต่นี้สืบไปเมื่อนำให้ข้าราชการแลราษฎรทำตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อน ครั้นนี้โปรดเกล้าฯ ให้แต่ขุนนางผู้ใหญ่กั้นร่มผ้าสีผึ้ง คาดรัดประคดหนามขนุน ห้ามอย่าให้ข้าราชการผู้น้อยใส่

* กฎหมายตราสามดวง เล่ม ๒, (พระนคร, ศึกษาภักดิ์พาณิชย์, ๒๕๐๖) หน้า ๔๘

เสื้อครูย กรองคอ กรองสังเวียน กรองสมรศ คาครด
 ประคตนามขุนนึ่งสมบัติทองนาก สายเข็มขัดอย่าให้
 มีดอกประจำยาม กันร่มผ้าสีผึ้ง ใส่เสื้อครูยได้แก่
 กรองปลายมือ จะแต่งบุตรแลหลานก็ให้ใส่แต่จีเสมา
 ภควจันจำหลักประดับพลอยสีแดงเขียว แต่เท่านี้ อย่า
 ได้ประดับเพชรมยาราชาวดี ลูกประหล่ำเล่าก็ให้ใส่
 แต่ลายแทงแลเกลี้ยง เกี้ยวอย่าให้มีกระจิงประจำยาม
 สี่ทิศ และอย่าให้ใส่กระจับปึงพริกเทศทองคำ กำไล
 ทองคำใส่เท้า อย่าให้ข้าราชการผู้น้อย และราษฎรกัน
 ร่มผ้าสีผึ้ง และกระทำให้ผิดด้วยอย่างธรรมเนียม
 เกินบรรดาศักดิ์เป็นอันขาดทีเดียว และห้ามอย่าให้ช่าง
 ทองทั้งปวงรับจ้างทำจี เสมา ภควจัน ประดับเพชรม

ยาราชาวดีประดับพลอย ห้ามมิให้ซื้อขายเป็นอันขาดที่
 เดียว....”

สาระจากพระราชบัญญัตินี้จะเห็นได้ว่า การใช้ผ้า
 หรือเครื่องประดับที่ดี ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึง
 เป็นการใช้ผ้าตามฐานะรวมถึงเป็นเครื่องแสดงบรรดา
 ศักดิ์ตามตำแหน่งหน้าที่การงานด้วย และตามสกุลผ้าใน
 สมัยนี้คงใช้สืบต่อแบบเดียวกับที่ใช้ในสมัยอยุธยา และ
 คงจะเพิ่มขึ้นอีกหลายชนิด หลักฐานที่ทราบได้ว่ามีผ้า
 ชนิดใดบ้างนั้น หลักฐานที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ วรรณคดี
 เกือบทั้งสิ้น แต่เมื่อตรวจสอบแล้วเห็นได้ว่า การแต่ง-
 กายและผ้าที่ใช้ส่วนใหญ่คล้ายกับผ้าในสมัยอยุธยา
 ดังเช่น

๒ “ทรงสุคนธ์ปนปรุ้งฟุ้งเฟื่อง
 ญาฬินสุวรรณบรรจง
 สังวาลย์วัลย์กุดั่นพรรณราย
 เกยรจัญญ์จรัสรอง
 ทรงสุวรรณกัญจน์กองดอกดวง
 รัตพัศตร์กระหวัดเฉวียงใน

สนับเพลากรองเรื่องเป็นเครื่องหงส์
 ซ่าโปะยรรยงครุยกรอง
 ดาบทิศพิศพรายแสงส่อง
 จับต้องปลายพระหัตถ์ดรัสไทร
 ชายแครงรุ่มร่างจับชายไหว
 สอดใส่ธำมรงค์เพชรพราย”

จากเรื่องดาหลังนี้เอง ทำให้เราทราบว่าผ้าหลายชนิดเหมือนครั้งอยุธยา ได้แก่ ผ้ากำมะหยี่ ผ้าแพร
 ผ้าตาด ผ้าปัตหล่า ผ้าลาย ผ้ายก ผ้าไหม ผ้าตานี ผ้าเปลือกไม้ ผ้ากากรอง ผ้าสมบัติ ผ้าอัดลัด ผ้ายกทองระกำไหม
 และผ้าไหมพัศตร์ นอกจากนี้ทำให้เราทราบลวดลายของผ้าอีกด้วย เป็นต้นว่า

“ทรงผ้าพื้นดำอำไพ
 คือผ้าพื้นดำมีลายดอกสีทอง และ

ดวงทองอุไรจินา”

“ฉลององค์ประพาสตาดแล่ง
 หมายถึง เสื้อตัดเย็บด้วยผ้าตาดลายก้านแย่ง

ก้านแย่งลายทองเจดฉั่น”

“สนับเพลาพื้นทองยอยง
 เป็นดาวรายล้อมดวงจันทร์รา

แล้วทรงพิพัฒน์ญา
 รจนาคัวยสุวรรณพรรณราย”

หมายถึง ใส่สนับเพลาสีทอง แล้วนุ่งผ้าทับเป็นผ้าพิมพ์ลายดาวล้อมเดือนซึ่งเขียนด้วยทอง เรียกว่า ผ้าลาย
 เขียนทอง

๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ดาหลัง, (พระนคร, แพร่พิทยา, ๒๕๑๔) หน้า ๑๑๔, ๑๕๒, ๑๕๔, ๑๗๐.

“แล้วทรงพิพัฒน์ภูษาสี่ด

วิจิตรเพื่อยชามยุรหงส์”

คือชายผ้าเป็นลายนกยูงและหงส์ นอกจากนี้มีลายกนกนราริ ลายดาวกระจาย ลายเครือดอกไม้ ลายตะเกียง ลายนก ลายกนกและนกบิน ลายเครือแย่ง ลายนาคร ลายเครือพนม ลายเสื่อ ลายเครือหงส์ ลายข้าวรินทร์ ลาย ครุฑยุคนาค เป็นต้น ดังความว่า

“แล้วทรงสนับเพลาเชิงนาคี
เป็นแย่งยกเครือกระหนกสุวรรณ
แล้วทรงฉลององค์เจียรระบาศ
ทรงมาลาลายดอกเพชรน้ำแดง

ภูษาอย่างดีเจดฉั่น
บันเหน่งเพชรกุดั่นลายแพง
พื้นตาดเครือกระหนกแย่ง
สีระยับจับแสงทินกร”

ปลายขาสนับเพลาเป็นรูปนาค ผ่านุ่งเป็นผ้ายกลายกระหนก เสือตัดจากผ้าตาดลายกระหนกแย่ง และทรง พระมาลาประดับเพชร หรือ

“สนับเพลาพลอยเพชรเจ็ดประการ
จีบโจงจังหวัดเข็มขัดคาค
ห้อยหน้าปักปลิวเป็นริ้วราย
เป็นเครือครุฑยุคนากลากหัว

ภูษาสารแย่งยกกระหนกลาย
เจียรระบาศพื้นทองรองสาย
เจดฉายฉลององค์บรรจงทำ
ดูลือลอยลมคมขำ”

จากกลอนบทนี้ก็แสดงให้เห็นถึงสนับเพลาปักประดับเพชรพลอย ๗ สี ผ้าทรงเป็นผ้ายกลายกนก เสือเป็น ลายครุฑยุคนาค ลายผ้าที่กล่าวถึงเหล่านี้มีทั้งที่เขียนสี หรือพิมพ์ลาย ปักเป็นลายและทอยกดอก

ผ้าอีกชนิดหนึ่งที่มีปรากฏอยู่ในรัชกาลที่ ๑ คือผ้าหัศวรี^๓ ซึ่งพระยาตรังกล่าวถึงไว้ในกาพย์เห่เรือที่ท่าน ประพันธ์ พรรณนาถึงการแต่งกายของสตรีที่มาสวมขบวนเรือคอนหนึ่ง ทำให้ทราบว่า ผ้าหัศวรีนั้นเป็นผ้าริ้วชนิดหนึ่ง นั้นคือ

“นุ่งยกทองท้องแย่ง
ริ้วหัศวรีเรียง

สอดสีแดงแก่งบังเจียง
เคียงเขมราฐตาดเงินยวง”

นอกจากนี้ยังทราบถึงผ้าที่เหล่าทหารใช้เช่นกัน “....พลแจวเร่งรีนประจำแจว ใส่เสื้อปัศตูแขนสั้น โหมดคัน ขลิบคู่เป็นสองแถว หมวกปีกยอดปักกุ้ดัวบแวว กางเกงแล้วด้วยแพรส่วยทอ....” จะเห็นได้ว่า ผ้าปัศตูนำมาตัด เป็นเสื้อของพวกพลแจว ใช้ผ้าโหมดขลิบเสื้อ และกางเกงตัดด้วยผ้าแพรซึ่งเป็นผ้าไหมชนิดหนึ่ง ซึ่งจากรายบทนี้ ทำให้ทราบกว้างออกไปอีกคือ เป็นผ้าแพรหรือผ้าไหมที่พวกส่วยทอขึ้นมาจากภาคอีสาน

ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ปรากฏว่ามีผ้าหลายชนิดใช้สืบต่อมาและมีอีกหลาย ชนิดที่เพิ่มขึ้น คือ ผ้าโหมด หรือโหมดเทศ มีทั้งสีพื้น เช่น สีม่วง สีน้ำเงิน เป็นริ้วและเป็นลาย เช่น ลายก้านแย่ง ผ้าโหมดเทศนี้ใช้ตัดเสื้อ ครั้งแรกๆ ใช้สำหรับบรรดาเจ้านาย อย่างที่ใช้ผ้าอัดลัดหรือผ้าเข้มขาบ แต่ต่อมาสามัญชน

^๓ พระยาตรัง, วรรณกรรมพระยาตรัง, (พระนคร, สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๕) หน้า ๒๗๐.

^๔ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท, นิราศพระราชนิพนธ์, (พระนคร, อักษรบริรักษ์, ๒๕๖๖) หน้า ๖.

ที่มั่งมีก็นำมาใช้ได้ อาจเป็นด้วยข้อห้ามไม้เคร่งครัดเหมือนก่อน นอกจากนี้ผ้าไหมดเทศยังเป็นผ้าพระราชทานให้แม่ทัพนายกองที่มีความดีความชอบอีกด้วย ดังกลอนที่ว่า

๕ “ทรงภูษาทยกแย่งอย่างนอก พืนม่วงดวงดอกตันหยง
ไหมดเทศริ้วทองฉลององค์ กระสันทรงเจียรระบาตคาคับ”

เป็นการกล่าวถึงเครื่องฉลองพระองค์ เช่น ภูษาหรือผ้านุ่ง ใช้ผ้ายกพื้นม่วงมีลายดอกไม้ชนิดหนึ่ง คือ ดอกตันหยง ฉลองพระองค์หรือเสื้อนั้นตัดจากผ้าไหมดเทศที่เป็นลายริ้ว ส่วนที่เป็นการแสดงว่าใช้ผ้าไหมเป็นผ้าพระราชทานแก่ขุนนางที่ทำความดีความชอบ คือ

๖ “แล้วจึงตรัสสั่งคลังวิเศษ ให้จัดแจงเสื้อไหมดเทศอย่างก้านแย่ง
แพรจีนดอกพุดตาลสำนสีแดง ทั้งสมปักตามตำแหน่งขุนนางใน”

จากกลอนบทนี้มีผ้าไหมดเทศลายก้านแย่งนำมาตัดเสื้อ มีผ้าแพรจีนลายดอกพุดตาล ผ้านำน และผ้าสมปัก ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันตามตำแหน่ง ใช้เป็นผ้าพระราชทานด้วย ผ้าแพรมักจะส่งมาจากประเทศจีน มีสีและชนิดต่างๆ ทั้งมีลายในตัว และที่นำมาปักลายด้วยไหม ส่วนมากจะเป็นลายดอกไม้ คนไทยมักใช้ผ้าแพรเป็นผ้าห่มหรือสไบ ทั้งของผู้ชายและผู้หญิง ผ้านำนและผ้าแพรที่น่าสนใจอีกพวกหนึ่ง คือ ผ้าฉีก ซึ่งน่าจะหมายถึง ผ้าพิมพ์ลายที่เรียกว่า ชินท์ (Chitz) ผ้าแพรหนังไก่ เข้าใจว่าใช้เฉพาะสามัญชน มีทั้งผ้าพื้นและปักลาย

๗ “นักเลงเหล่าเจ้าชู้ฉุยฉาย นุ่งลายฉีกบ้ายัดตัดผมใหญ่
ดัดจริตปิดขมับทาไฟล ห่มแพรหนังไก่สองเพลาะ”
หรือ

๘ “นุ่งม่วงสีไฟไหมดตะเกา ห่มหนังไก่เปลาปักเถาแท้”

จากกลอนบทนี้ มีผ้าม่วงสีไฟไหม ผ้าไหม และผ้าหนังไก่ สำหรับผ้านำน เป็นผ้าที่ผู้ชายใช้ห่ม ใช้ได้ทั้งพวกขุนนางและคนธรรมดา และผ้าสมปักใช้เป็นผ้านุ่งของพวกขุนนาง มีลายต่างๆ กันตามตำแหน่ง ยศ ชนิดที่ดีที่สุดคงเป็นชนิดที่เรียกว่า ผ้าปุม

๙ “นุ่งสมปักปุมแดงแย่งนาคราช หยิบผ้ากราบมาคาดบันเอวเจ้า”

ผ้าที่เพิ่มขึ้นอีกชนิดหนึ่ง คือ ผ้าลาย หรือผ้าพิมพ์ลาย ซึ่งมีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งใช้ทั้งพวกเจ้านายและคนสามัญ แต่ความวิจิตรพิสดารคงต่างกัน ผ้าลายประเภทหนึ่งที่น่าสนใจ คือ ผ้าลายนอกอย่าง ดังความจากเรื่องขุนช้างขุนแผน ที่ว่า

๑๐ “ศรีมาลาผัดหน้าเป็นนวลปราง นุ่งลายนอกอย่างห่มสีจันทร์”

๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อีเหนา เล่ม ๑, (พระนคร, อักษรบริกร, ๒๕๐๖) หน้า ๔๗.

๖ หอสมุดแห่งชาติ, ขุนช้างขุนแผน, (พระนคร, อมรการพิมพ์, ๒๕๑๐) พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๖๑๘.

๗ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อ้างแล้ว, หน้า ๖๑.

๘ หอสมุดแห่งชาติ, อ้างแล้ว, หน้า ๘๓๘, ๗๔๐.

หรือ

๑๐ “..... ค่วนบางอย่างดีสักสี่พับ
ทั้งผ้าลายนอกอย่างต่างพื้น เอมาสักสิบผืนสี่สลับ
เข็มขาบเขียวรี้วทองรองขับ ที่ซื้อมาห้าพับเมื่อคราวนั้น”

จากกลอนบทนี้ทราบอีกว่า การนำผ้าดี ๆ มาตัดเย็บเป็นผ้านุ่งหรือผ้าสไบหรือเสื่อนั้น บางครั้งจะมีผ้ามอง
ขับอย่างที่ปัจจุบันเรียกขับในด้วยแล้วลวดลายของผ้าลายมีทั้งที่ทำจากลายเดิมด้วยการเลียบแบบมาและคิดขึ้นใหม่บ้าง
แปลงไปบ้าง เช่น ลายก้านขด ลายเชิงกรวยสามชั้น ถ้าเป็นของเจ้านายชั้นสูง ผ้าลายมักจะเขียนลายด้วยสีทอง เรียกว่า
ผ้าลายเขียนทอง ซึ่งใช้ได้เฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน พระมเหสี เจ้าฟ้า และพระองค์เจ้าเท่านั้น ผ้าชนิดนี้นิยมใช้เช่น
เดียวกับผ้ายก และมีลายที่น่าสนใจ เป็นต้นว่าลายแย่งครุฑนาคร ลายแย่งเทพนม ลายเทพนมมรสิงห์ ลายก้านแย่ง
โคมเพชรเจ็ดเหลี่ยม ลายแย่งครุฑทรงข้าวบิณฑ์ ลายกนกเครือเถา รูปครุฑขุดนาคร ลายกนกบินรูปครุฑคาบนาคร ฯลฯ
ผ้ายกนี้บางที่พวกผู้ดีมีเงินก็ใช้ได้

ผ้าที่น่าสนใจอีกอย่างของพวกเจ้านาย คือ ผ้าใยบัว ผ้ามกรทอง และผ้าคาด ดังบทกลอนเรื่องอิเหนาที่ว่า

๑๑ “นุ่งภูษาค่าเมืองเครื่องใหญ่ ห่มสไบใยบัวดูมสัน”

และ

“สไบกรทองແ่งแสงระยับ คาดประดับสร้อยนวมสวมใส่”

นอกจากนี้ยังมีผ้าไหมพัสตร์^{๑๒} ซึ่งมักนำมาใช้ปูลาด หรือกันเป็นม่านตามมณฑป หรือปูบนแท่น เช่น

“เบื้องทิศบุรพภาคพื้น ท้องพระลาน
มณฑปกระยาसनาน แต่งตั้ง
บัลลังก์และเพดาน ทวยนาคร
ไหมพัสตร์ห่มทั้ง ยอดซุ้มเสาบัง”

สมัยรัชกาลที่ ๒ นี้ คนไทยยังคงมีความเชื่อถือในเรื่องแม่ซื้อ หรือเทวดาสัปดเคราะห์ อยู่ต่อมา และความ
คิดที่ว่า ถ้าเราแต่งตามสีของท่านก็จะทำให้เกิดสวัสดิมงคล เป็นการเพิ่มบารมีอานุภาพยิ่งขึ้น สุนทรภู่เขียนไว้ใน
สวัสดิรักษาด้วย แต่มีความหมายเป็นการนิยมนำสีเครื่องทรงของกษัตริย์ไป ดังความว่า

๑๓ “อนึ่งภูษาทรงณรงศ์รบ ให้มีครบเครื่องเสร็จทั้งเจ็ดสี
วันอาทิตย์สีทิวไรคโณลกดี เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐๓.

^{๑๐} พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อิเหนา เล่ม ๒, (พระนคร, อักษรบริกร, ๒๕๐๖) หน้า ๑๒๖๕.

^{๑๑} เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๒๙๐-๑๒๙๑.

^{๑๒} พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, (พระนคร, ๒๕๑๑) หน้า ๒.

^{๑๓} สุนทรภู่, สวัสดิรักษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, พุทธศักราช ๒๕๑๓, หน้า ๕๑.

วันจันทร์นั้นควรสิ้นเวลา
วันอังคารมั่งงว่งงามสี่ครามปน
วันพุธสุดดีด้วยสี่แสง
วันพฤหัสบดีเครื่องเขียวเหลืองดี
วันเสาร์ทรงดำจึงล้ำเลิศ
ทั้งพาชีขับประดัมงาม

จะยืนยาวชั้นยาสถาพล
เป็นมงคลขัดดิดยาไม่ราศี
กับเหลืองแปดปนประดับสลับสี
วันศุกร์สี่เมฆหมอกออกสงคราม
แสนประเสริฐเลี้ยงศึกจะนึกขาม
ให้ต้องตามสี่สร้งจันกันภัย”

แต่อย่างไรก็ตาม กลอนนี้ถึงแม้จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับพระญาติของพระมหากษัตริย์ เมื่อจะเสด็จออกสงครามก็ตาม แต่บุคคลทั่วไปก็นิยมใช้สี่ตามแบบนี้ด้วยเหมือนกัน

แม้การใช้ผ้าในสมัยนี้จะไม่เคร่งครัดตามกฎข้อห้ามดังที่รัชกาลที่ ๑ ทรงกำหนด แต่สามัญชนส่วนมากยังคงถือเป็นประเพณีอยู่เหมือนกัน ดังนั้นพวกชาวบ้านทั่วไปมักจะใช้ผ้าตาบัวปก ผ้าดอกส้ม ดอกเทียน ผ้าตาเล็งดา ผ้าตามะกล่ำ ผ้าตาสมุก สำหรับผ้าไหมก็มีผ้าไหมตาตาราง ผ้าไหมตะเกา เช่น

๑๔ “นุ่งผ้าตามะกล่ำดูขำครัน ห่มปักไหมมันดูเหมาะดา
ทองประศรีนุ่งผ้าตาบัวปก ห่มขาวพุดดอกพอสมน้ำ”

ซื้อผ้าในกลอนนี้มีผ้าตามะกล่ำ และตาบัวปก ส่วนผ้าอย่างอื่นก็มี ผ้าตาเล็งดา และผ้าผวย ซึ่งคือผ้าห่มชนิดหนึ่ง

๑๕ “นุ่งผ้าตาเล็งดาห่มผ้าผวย ไม่ชุ่มชวยด้วยระคายเป็นม่ายผัว”

การเพิ่มความงามให้แก่สตรี เห็นว่าผ้าที่นำมาใช้นอกจากปักไหมเป็นลวดลายต่างๆ แล้ว มีการปักด้วยทองเทศ ปักด้วยปีกแมงทับด้วย ซึ่งใช้ปักทั้งบนสไบ เสื้อ ผ้าคาดเอวหรือรัดประคด และตามขอบปลายขาสนับเพลของเจ้านายผู้ชายด้วย ดังเช่น

๑๖ “บรรจงทรงภูษาสีเสวต สไบปักทองเทศพื้นขาว”
หรือ
“พีนางนุ่งเข็มขาบเขียวทอง ห่มคาดทองปักปีกแมงทับถม”
หรือ
“..... สอดสนับเพลปักหักทองขวาง
ภูษาทยอยนอกดอกกลาง ไว้ทางหงส์ห้อยชายแครง
ฉลององค์คาดปักปีกแมงทับ สร้อยสังวาลย์บานพับระยับแสง”
หรือ
“บรรจงทรงสอดสนับเพล ปักเนาปักแมงทับสลับไหม”

๑๔ หอสมุดแห่งชาติ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๕๖.

๑๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๙.

๑๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๑, ๑๖๙, ๔๗๒, ๗๓๓.

จะเห็นได้ว่าช่างไทยนิยมนำปีกแมงทับมาปักประดับเครื่องแต่งกายกันมาก และออกแบบลวดลายได้อย่างงดงามยิ่ง แสดงถึงความคิดสร้างสรรค์ และสุนทรีย์ในจิตใจและความนึกคิดของคนไทยมาแต่อดีต นอกจากนั้นการรับวัฒนธรรมด้านการแต่งกายตะวันตกก็มีความนานตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว ส่วนมากจะนำมาประกอบเครื่องแบบของแม่ทัพและทหาร ดังนั้นในสมัยนี้การแต่งกายของแม่ทัพนายกองก็มีการรับของใช้บางอย่างจากตะวันตกมาใช้ให้เห็นได้ชัด ดังเช่น

๑๗ “ใส่เสื้อแนบเนื้อให้เนียนออก หมวกฝรั่งบังปกแม่ปีกหาย
ถือกระบี่มีฤทธิ์เพรศพราย เหวเหน็บกริชกรายขึ้นพาสี”

แสดงให้เห็นว่า แม่ทัพหรือทหารสวมใส่หมวกฝรั่งกันแล้ว

๑๘ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ มีกล่าวถึงการแต่งกายของสามัญชนบ้าง และทำให้ทราบว่าผ้าบางชนิดนั้นคนบางกลุ่มนิยมใช้เป็นเอกลักษณ์ เช่น นักเลงหม่เพลาดำย้อมมะเกลือ ดังนั้นเป็นต้น ส่วนคนมีเงินก็ใช้แพรจีนสีต่างๆ โดยหม่หรือเย็บซ้อนกันสองชั้น ใช้ผ้าสีนวลอยู่ข้างใน ริมขลิบลูกไม้มุมติดฟู เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ยังนิยมทรงลายอย่างคาด ข้าราชการนุ่งผ้าปุมถือว่าเป็นผ้าดีที่สุด และเวลาจะเข้าเฝ้าในท้องพระโรงนุ่งสมปัก (สองปัก) ตามยศ ถ้าในพระราชพิธีถือน้ำ เจ้านายทรงผ้าลายพื้นขาวเขียนทองบ้าง ลายเปล้าบ้าง ผ้ายกทองขาวเชิงชายบ้าง จลองพระองค์แขนกระบอกผ้าขาวบ้าง ต่อมาเปลี่ยนเป็นผ้าปักทองแดง ส่วนผ้าอย่างอื่นก็ใช้สืบต่อมาแบบเดิม

“หิงห์ห้อย” เป็นชื่อผ้าอีกชนิดหนึ่งที่ปรากฏว่าใช้ในสมัยนี้ด้วย ดังกลอนว่า

๑๙ “ขุนแผนนุ่งยกทองเจ็ดสี พันเจียวอย่างดีระกำไหม
ลาวทองนุ่งหิงห์ห้อยชมไพร แต่งตัวอย่างไทยวิไลวรรณ”

นอกจากนี้มีผ้าที่ใช้มาแต่งครั้งสมัยอยุธยาอีกชนิดหนึ่งคือ ผ้าสลัปดุน และมีผ้าหนามขนุน ซึ่งนิยมนำมาใช้เป็นผ้าคาดเอวด้วย

“รัดประคดหนามขนุนคาดรัด เข็มขัดมันเหมาะสายไหม
สลัปดุนยกเป็นอักษรใน สารใส่อาวุธศรีมีศักดิ์”

สลัปดุนครั้งสมัยอยุธยาเรียก สละปะดุน เป็นผ้ายกจากเมืองมาสุลีปดัมในอินเดียได้ ผ้าที่น่าสนใจอีกชนิดหนึ่ง ^{๒๐}ผ้าอุทุมพร เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พุทธศักราช ๒๓๖๔ ก็มีการใช้ผ้าอุทุมพร ปลูกัดพระที่นั่งภัทรบิฐ และใช้ผ้าไหมพัสตร์รองเครื่องราชกกุธภัณฑ์ต่างๆ ที่ตั้งในพระราชพิธี เวลามีการถวายสลากภัตที่วัดพระเชตุพนฯ ก็ทราบว่ามีกร “....จัดหาหญิงที่ศีรษะจุก และหญิง

^{๑๗} สุนทรภู่, ขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วสั่งหอ, (พระนคร, คลังวิทยา, ๒๕๑๖)

^{๑๘} ดุลยวิภาควจนกิจ เล่ม ๕, จ.ศ. ๑๒๐๔ หน้า ๑๔๓๘.

^{๑๙} กรมพระราชวังบวรมหาดคีติเดชพลเสพ, ขุนช้างขุนแผน, (พระนคร, โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๖๗) หน้า ๒๓, ๔๑.

^{๒๐} พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔, (พระนคร, กุรุสภา, ๒๕๐๖)

รุ่นสาวมาตกแต่งให้นุ่งยกบ้าง นุ่งสังเวียนบ้าง ห่มเข็ม ขาบบ้าง หาบสลาภกัฏฐเป็น ๔ แถว....” จากข้อความนี้ พบว่าผ้าที่นำมาใช้ในพิธีการนั้นมีผ้าสังเวียนอีกชนิดหนึ่ง แต่ไม่อาจทราบได้ว่า ผ้าสังเวียนมีลักษณะที่แท้จริงเป็น อย่างไร แต่สันนิษฐานว่า อาจเป็นผ้าที่มีการสอดคั่นเงิน คั่นทอง และทราบอีกว่า ผ้าเข็มขบวนนั้นนอกจากจะตัด เสื้อเจ้านายผู้ชาย หรือเสื้อพระราชทานขุนนางแล้ว ยัง นำมาทำเป็นผ้าสไบสำหรับผู้หญิงห่มแทนผ้าแพรได้อีก ชนิดหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ดี ในรัชกาลที่ ๓^{๒๐} โปรดให้จัดงานรับ ราชทูตอังกฤษ คือ กัปตันพันตรี บาร์นีย์ (เฮนรี เบอร์นี่) ที่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๖๘ ทำให้ทราบถึงการตกแต่งสถานที่และการตั้ง หน่วยงานต่างๆ รวมถึงการแต่งกายของพวกขุนนาง ระดับต่างๆ ตลอดทั้งทหาร กอง กรมต่างๆ ด้วย ซึ่ง สามารถสรุปได้ดังนี้

การตกแต่งสถานที่

พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ภายในปูพรมเต็มพื้นที่ แต่งพระที่นั่งบุษบกมาลา ตั้งเครื่องสูง ทำด้วยผ้ายก ๗ ชั้น ๒ ข้าง พระที่นั่งเสวตฉัตรที่เสด็จออก ให้ทอด พระแสงง้าว และตั้งโต๊ะพานพระญาติ ด้านขวาพระที่นั่ง ตั้งโต๊ะ พานพระขันหมาก ข้างซ้ายตั้งโต๊ะพระครอบ ด้านหน้าตั้งเตียงลา ๒ ชั้น ตามแนวพระวิสูตร ตั้ง ชุมสายหักทองขวางข้างละ ๒ ที่ ตามแถวเสาตั้งเครื่อง สูงผ้ายก ๕ ชั้น ด้านขวา ๕ ที่ ด้านซ้าย ๕ ที่ ริมผนัง ขาวกำนัลพระแสงหอกดาบ เชิญพระแสงทวนด้านขวา ๑๕ เล่ม ด้านซ้าย ๑๕ เล่ม ถัดออกมา ขาวกำนัลพระแสง ปืนคาบศิลาด้านขวา ๑๕ กระบอก ด้านซ้าย ๑๕ กระบอก ที่นั่งของเจ้านายและขุนนาง คือ สำหรับพระราชวงศา-

นวงศ์ต่างกรม ฝ่ายขวา และฝ่ายซ้าย ตั้งเบาะนั่งพร้อม กับตั้งพานพระศรี พระเด้าบัวพระโสมฐ์ ถัดมาเป็น ที่นั่งของเจ้าพระยาสมุหนายก สมุหพระกลาโหม เจ้า- พระยาจุฬศรมภ์ (เวียง วัง คลัง นา) และข้าทูลละออง รุธิพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย ซึ่งจัดตั้งเครื่องยศ เจียด กระบี่ ถาดหมาก คนโท โดยตั้งตามตำแหน่ง ตาม ลำดับฐานานุศักดิ์ของฝ่ายทหาร (ขวา) และฝ่ายพลเรือน (ซ้าย)

ลักษณะการแต่งกาย

เจ้าพระยา นุ่งโจงกระเบน ผ้าสมปักลาย สวมเสื้อตัด ด้วยผ้าเข็มขาว หรือผ้าอัตลัด และสวม เสื้อสมรดทอง สมรดขาวทับชั้นนอก ผู้ เป็นเจ้ากรม ปลัดกรม พระตำรวจ สะพายดาบ ตามยศ ถ้าเป็นชาวต่างชาติ เช่น จีน แขก มลายู โปรตุเกส มอญ ลาว ทวาย ให้แต่งตัวตามประเพณีของตน

กรมวัง นุ่งโจงกระเบนผ้าสมปักคาดเกี้ยวรัดประคด ขุนหมื่นพระราชยาน นุ่งกางเกงคาดผ้าลาย อยู่ประจำ พระเสลี่ยงถม

พนักงานแตรวง แตรฝรั่ง และสังข์ นุ่งกางเกงปัก เชิง สวมเสื้อตัดด้วยผ้าปักคู่สีแดง สวม หมวกผ้าปักคู่สีแดง

กำนันกรมเกณฑ์หัดแสงปืน เชิญพระแสงปืนปลายหอก รางแดง แต่งเครื่องแดง

กรมรักษาพระองค์ สวมเสื้อผ้าสีแดง ถือบึงทองปลาย ขุนหมื่นกรมพระตำรวจ นุ่งโจงกระเบนผ้าสมปัก คาด ผ้าเกี้ยวคาดประคด ถือบึงทองรักษาหน้า หอพระบริตร

กรมเกณฑ์หัดแสงปืน นุ่งกางเกงแดง คาดผ้าลาย สวม

^{๒๐} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๓ กรมศิลปากร, ๒๕๓๘ หน้า ๑๒-๑๔.

เสื้อเสนาภูกุสีต่างๆ สวมหมวกหนังสือแดง
ถือปืนคาบศิลา นั่งกลาบาด ที่หน้าหอ
พระปิตุภักที่หน้าพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์
ขุนหมื่นสารวัตรกรมเกณฑ์หัดแสงปืน นุ่งผ้าสมปัก
ลาย สวมเสื้อเสนาภูกุสีต่างๆ คาดผ้าลาย
สวมหมวกหนังสือลายรดน้ำ พื้นสีแดง
สะพายกระบี่ฝักหนัง

กรมพระตำรวจใน นุ่งกางเกงผ้าไหมสีแดง สวมเสื้อ
เสนาภูกุสีต่างๆ คาดผ้าเขียวลาย สวม
หมวกหนังสือแดง ยืนถือปืน

กรมพระตำรวจสนมทหาร นุ่งกางเกงผ้าปักสุสีแดง
สวมเสื้อเสนาภูกุสีต่างๆ สวมหมวกหนังสือ
แดง คาดผ้าเขียวลาย ยืนถือปืน

พวกนั่งกลาบาด นุ่งกางเกงสีดินแดง สวมเสื้อเสนาภูกุ
สีต่างๆ สวมหมวกหนังสือดินแดง

กรมกลองชนะ นุ่งกางเกงปักเชิง สวมเสื้อปักสุสีแดง
คาดผ้าเขียวลาย สวมหมวกกลีบลำดวน

จ่าปี จ่ากลอง นุ่งกางเกงผ้าฝ้าย สวมเสื้อผ้าไหมสีสุ สวม
หมวกตุ้มปี

ข้างพระที่นั่ง แต่งเครื่องกุดั่น ผูกพนาศระบาย ๓ ชั้น
ผ้าปักหลังกันซีฟ

นายควาญ นุ่งกางเกงสนับเพลา ผ้าสมปักลาย คาดผ้า
เขียว คาดรัดประคด สวมเสื้อทรงประพาส
สวมหมวกทรงประพาส ถือขอช้างเชือก
พระแสงของ้าว

หมอพระยาข้างต้น นุ่งผ้าโจงกระเบนสมปักลาย คาด
ผ้าเขียว คาดประคด

ควาญ นุ่งกางเกงผ้าฝ้าย เขียวผ้าเขียวลาย สวมเสื้อ
ตัดด้วยผ้าอัดลัด สวมหมวกตุ้มปี เครื่อง

ยศสำหรับพระยาข้างมีหมอน้ำเงิน โติะ
เงินสำหรับใส่กล้วย ๒ โติะ ใส่หญ้า ๒ โติะ
พระยาข้างแต่งเครื่องถมปิดถ้าข้างตั้งพลาย
ข้างพังแซก แต่งเครื่องลูกพลู
จัดม้าพระที่นั่ง ผูกเครื่องดาวทองคำลงยา
๑ เครื่องกุดั่น ๒ เครื่องจำหลัก ๑ ยืนที่
ปะรำ คาดผ้าขาว

กรมพระตำรวจสนมทหาร นุ่งกางเกงสีเขียว สวมเสื้อ
เสนาภูกุสีแดง สวมหมวกหนังสือแดง คาด
ผ้าเขียวลาย ถือปืน นั่งกลาบาด

ข้างพลายหมอขึ้นประจำคอกของข้างตั้งหลาย
และพังแซก นุ่งกางเกงผ้าฝ้าย คาดผ้าเขียวลาย สวมเสื้อ
ตัดด้วยผ้าอัดลัด สวมหมวกตุ้มปี

ขุนหมื่นกรมทวนทอง นุ่งกางเกงผ้าฝ้าย คาดผ้าเขียว
เขียวระบาศปักสีดำ สวมเสื้อเตชา สวม
หมวกเตชา ถือทวนผูกพู่ ๕ ชั้น นั่งกลาง
ข้าง

ควาญ นุ่งกางเกงผ้าฝ้าย คาดผ้าเขียวลาย สวมเสื้อ
เสนาภูกุ สวมหมวกตุ้มปี

ฝรั่งโปรตุเกสเดิม แต่งตัวอย่างฝรั่ง ถือหาวเทศ ยืน
รักษาประตูพินาไนไชยศรีชั้นใน รักษาโรงปืน
และปืนล่อ

ไพร่หลวงกรมวังนอก นุ่งกางเกงสีเขียว คาดผ้าเขียว
ลาย สวมเสื้อเสนาภูกุสีเขียว สวมหมวก
หนังสือเขียว ถือกระบอกจากทอง

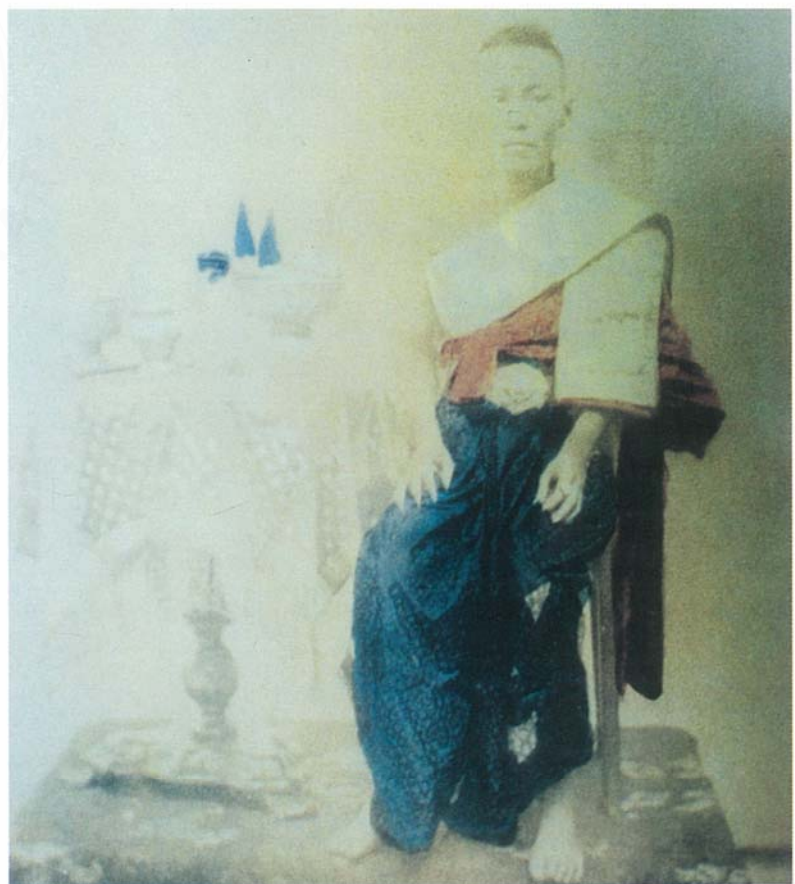
ขุนหมื่นสารวัตร นุ่งโจงผ้าสมปักลาย คาดผ้าเขียวลาย
สวมเสื้อเสนาภูกุสีต่างๆ สวมหมวกหนังสือ
ลายรดน้ำบนพื้นสีแดง สะพาย
กระบี่ฝักหนัง

พระบรมฉายาลักษณ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระภูษาใจใหม่
ฉลองพระองค์แขนยาว ติดกระดุมหน้า ทับ
ฉลองพระองค์คอตั้ง ทรงพระมาลา ประทับ
บนพระเก้าอี้โรนแบบยุโรป

พระบรมฉายาลักษณ์ สมเด็จพระเทพศิริน
ทราบรมราชินี พระมเหสีในรัชกาลที่ ๕ ทรง
ผ้าจีบเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง คาคบั้นเหน่ง
ทรงหมสไบกว้างปิดบันพระองค์ และห่มด้วย
ผ้าทรงสะพักซึ่งน่าจะเป็นผ้าคาดทอง ด้าน
ข้างมีโตะซึ่งคลุมด้วยผ้าอัตลัดขลิบริมด้วย
แถบคันทอง

สมเด็จพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
แต่งกายนุ่งผ้าลาย แบบจีบหน้านาง สวมเสื้อ
ยาว คาดเข็มขัด ไว้ผมทรงมหาดไทย สวม
ถุงเท้า รองเท้าแตะแบบสวมเป็นกำมะหยี่ปัก

หม่อมราชวงศ์ (ม.ร.ว.กระต่าย) นุ่งผ้าโจง
เป็นผ้าลาย สวมเสื้อสีพื้นแล้วสวมเสื้อลาย
ดอกทับ ไว้ผมทรงมหาดไทย สวมรองเท้า
แบบหุ้มสัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อทรงพระเยาว์และพระอนุชา ราว พ.ศ. ๒๔๐๘-๒๔๑๐ จะเห็นการแต่งกายทั้งของเจ้านายและข้าราชการบริพารในสมัยรัชกาลที่ ๔ รวมทั้งเครื่องแบบของมหาดเล็ก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ในการเสด็จประพาสคัน จะเห็นว่าเจ้านายทุกพระองค์จะทรงฉลองพระองค์แบบง่าย ๆ ซึ่งตัดเย็บด้วยผ้าฝ้าย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อยังทรงพระเยาว์
ทรงพระภูษาโจงผ้ายกไหม ฉลองพระองค์ผ้าแพรแขนยาว
ทรงคาดผ้าแพร ทรงสวมปวหล้ากำไลข้อพระบาท

การแต่งกายของเจ้านายฝ่ายในในสมัยรัชกาลที่ ๔ ตอนปลาย
ถึงรัชกาลที่ ๕ ตอนต้น ในชีวิตประจำวันที่ไม่เป็นพิธีการ จะ
นุ่งผ้าโจงกระเบนเป็นผ้าลายหรือผ้าทอพื้นเมือง ห่มสไบเต็มองค์
ทรงสวมกำไลทั้งข้อมือและข้อเท้า

การแต่งกายตามปกติของสตรีฝ่ายใน คือนุ่งผ้าโจง เป็นผ้าลายอย่าง ห่มผ้าแบบเคียนอก หรือห่มสไบปิดหัวไหล่

การแต่งกายของสามัญชนทั่วไปนอกกำแพงวัง ตามย่านตลาดต่างๆ

เครื่องแต่งกายทหาร นุ่งกางเกงขาวยาว ด้วยผ้าลายริ้วแดง สวมเสื้อแขนยาว คอตั้ง ผ้าหน้ากลัดกระดุม ตัวเสื้อทั้งด้านหน้าและด้านหลังพิมพ์ลายหน้าสิงห์ เรียกเสื้อแบบนี้ว่า เสื้อเสนาภูกุญ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ การใช้ผ้าก็พอจะทราบรายละเอียดได้จากประกาศการแต่งกายในสมัยของพระองค์ ดังพระราชดำริว่า^{๒๒} “ด้วยธรรมเนียมข้าราชการ นุ่งสมปักปุมปักเชิง ปักล่องจวน ปักริ้ว เข้าใฝ่นั้นก็เป็นธรรมเนียมมาแต่โบราณ แต่ข้าราชการปลงใจเสียว่าเป็นผ้าหลวงได้มาอย่างไรก็ใช้ไปอย่างนั้น หากใครเอาใจใส่บำรุงให้สะอาดไม่เหม็นสาบสาบเปื้อนเปราะระฆุกขมอม และฉีกขาดก็ใช้นุ่งเข้ามาใฝ่ไม่เป็นที่เจริญพระเกียรติ”

จากประกาศนี้ทำให้ทราบว่าผ้าสมปักปุมเขมรนั้นทอส่งมาจากเมืองเขมร เป็นผ้าที่ทอด้วยวิธีมัดหมี่แบบผ้าของกลุ่มไทย-ลาว ซึ่งคำว่าปุมนั้นแปลว่า ลายที่เมืองเขมรใช้ผ้าปุมนุ่งห่มทั่วไปเป็นพื้น เมื่อไทยนำมาพระราชทานเป็นผ้าเบี่ยงหวัดรายปีให้ขุนนางใช้นุ่งเป็นผ้าบอกเครื่องยศ ไม่งดงามไม่เป็นอย่างไทย จึงโปรดเกล้าฯ ให้งดเลิกสมปักยศตามธรรมเนียมทุกอย่างนั้นเสีย และโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมราชวงศ์และขุนนางทั้งปวงนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่แทนสมปัก และสวมเสื้อต่างๆ ตามเวลา

สำหรับผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่ไม่ได้ทอในไทย แต่ให้แบบอย่างสั่งทำมาแต่เมืองจีนเพื่อใช้ในเมืองไทยเท่านั้น คนจีนไม่ใช้นุ่งเลย ดังนั้นจึงเห็นเป็นการสมควรให้ใช้ผ้าม่วงเป็นผ้าสำหรับเจ้านาย และข้าราชการนุ่งห่มเป็นผ้ายศแทนผ้าสมปักอย่างเดิม

เวลาเข้าใฝ่ ณ พระที่นั่ง เวลาออกแขกเมืองใหญ่ หรือมีพระราชพิธีใหญ่ เช่น สมโภชพระยาช้างเผือก พระราชพิธีโสกันต์ หรือทรงผนวชสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ หรือเสด็จพระราชทานพระกฐินเป็นพุทธยาตราเวลาแต่งเต็มยศอย่างใหญ่ โปรดให้

พระบรมราชวงศานุวงศ์แต่งองค์ทรงผ้ายกทอง ผ้าเขียนทอง หรือผ้าเกี้ยว สวมเสื้อเยียรบับ เข็มขาบ ปัดรัดคุมตลอดทั้ง ๗ เม็ด สวมเสื้อครุยชั้นนอก

แต่เมื่อเข้าใฝ่ในพระที่นั่ง ถ้าออกจากพระที่นั่งใช้คาดเสื้อครุยตามเคย สวมหมวกเฮลเมต ทรงเสื้อแพรแขนยาวขลิบทอง และติดทองแถบทองยอดหมวกเป็นรูปจุลมงกุฏ มีดอกกรักร้อยห้อยข้างซ้ายหมวก ที่แถบทองติดกระดุมเม็ดหนึ่ง ยอดหมวกแลกรักร้อยนั้น ถ้าเป็นเจ้าต่างกรมให้ใช้ลงยาราชาวดี ถ้าเป็นพระองค์เจ้าใช้ทองคำล้วน เป็นหม่อมเจ้าใช้กะไหล่ทอง ใช้สวมถุงเท้าแพรสีขาว รองเท้าหนังสีดำมีเข็มเงิน ถ้าได้รับพระราชทานตราเครื่องราชอิสริยยศก็ให้ติดดวงตราที่เสื้อเยียรบับเข็มขาบที่อกซ้ายหรือขวา ตามพระราชบัญญัติสำหรับดวงตรานั้น ถ้ามีแพรแถบสะพายสำหรับตราเครื่องราชอิสริยยศด้วย ก็ให้สะพายบ่าขวามาซ้ายทับเสื้อเยียรบับเข็มขาบ ข้าราชการนุ่งสมปักลาย สวมเสื้อเยียรบับเข็มขาบปัดรัดคุมตลอด ๗ เม็ด สวมเสื้อครุยขาว ถุงเท้าแพรสีขาว รองเท้าหนังดำมีเข็มเงิน หมวกเฮลเมตแพรดำขนยาวขลิบทอง และติดแถบทอง ยอดหมวกถึงแถบทองติดกระดุมเม็ดหนึ่ง ยอดหมวกและกรักร้อยนั้น ถ้าเป็นเจ้าพระยาให้ใช้ลงยาราชาวดี เป็นพระยาให้ใช้ทองคำล้วน ถ้าเป็น พระ หลวง ขุน ใช้กะไหล่ทอง

อนึ่ง ข้าราชการที่ได้รับพระราชทานเสื้อยศสำหรับเป็นกรมยศแล้ว คือ ตำรวจ กรมช้าง ทหารมหาดเล็ก ให้แต่งตามตำแหน่งยศที่ได้รับพระราชทาน

ถ้าใฝ่พระเจ้าแผ่นดินในพระที่นั่งหรือที่ประชุมควรแต่งตัวเต็มยศ พระบรมราชวงศานุวงศ์ทรงผ้าสีน้ำเงินแก่ สวมเสื้อเยียรบับเข็มขาบ ถุงเท้าแพร

^{๒๒} คุลยวิภาคพจนกิจ เล่ม ๕, จ.ศ. ๑๒๐๔.

สีน้ำเงินแก่ รองเท้าหนังดำมันมีเข็มเงิน ถ้าไปร่วมพิธีที่อื่นที่ไม่ใช่พระที่นั่ง ให้สวมรองเท้าหนังดำมันไม่มีเข็มก็ได้ ผู้ที่มีเสื้อแล้วที่ต้องขี่ม้าหน้าหรือตามเสด็จสวมหมวกเต็มยศอย่างใหญ่ ใส่บู๊ตรองเท้าสูงหรือสนับขาผู้ที่ได้รับพระราชทานตราเครื่องราชอิสริยยศก็ให้ประดับดวงตราด้วย

ถ้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินในพระที่นั่งหรือที่ประชุม ให้แต่งเครื่องยศผู้นั่งผ้าม่วงสีน้ำเงินแก่สวมเสื้อเจ็ดชั้นในสีขาว มีผ้าผูกคอสีขาว สวมเสื้อกั๊กขาวหรือดำก็ได้ เสื้อชั้นนอกเป็นเดรสโค้ตสีดำ เด็กที่มีอายุตั้งแต่ ๑๖ ปีลงมาให้สวมเดรสแจ็กเกต หมวกดำขนขาว ถุงเท้าสีน้ำเงินแก่ รองเท้าหนังสีดำมัน

สำหรับเสื้อเดรสโค้ตสีดำและเสื้อฟร็อกโค้ตสีน้ำเงินแก่หรือดำนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มี ๒ อย่าง คือ ข้าราชการที่มีตำแหน่งยศได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นสำคัญหรือที่มีราชการไปต่างประเทศหรือหัวเมือง ให้ใช้เสื้อเดรสโค้ต และฟร็อกโค้ตสีน้ำเงินแก่ ข้อมือเป็นกำมะหยี่ดำติดกระดุมตามแผ่นดินตามตำแหน่งกรม ใช้หมวกแก๊ปติดแถบทองหรือแถบเงิน แทนหมวกแพรดำขนขาว

ถ้าเข้าเฝ้าในพระบรมมหาราชวัง เวลาปกติตั้งแต่เช้าถึง ๔ โมงเย็น ให้แต่งตัวนุ่งผ้าสีน้ำเงินแก่แทนผ้าสมปัก สวมเสื้อเจ็ดชั้นในสีขาว เสื้อกั๊กขาวหรือดำ สวมเสื้อฟร็อกโค้ตติดกระดุมสองแถวสีน้ำเงินแก่หรือดำชั้นนอก ถุงเท้าสี รองเท้าหนังดำ สวมเสื้อฟร็อกโค้ตกระดุมสอง

แถวสีน้ำเงินแก่หรือดำชั้นนอก ถุงเท้าสี รองเท้าหนังดำ หมวกแพรขนขาว ถ้าได้รับพระราชทานตราเครื่องราชอิสริยยศด้วย ก็ให้ติดผ้าสีสำหรับดวงตราผูกเป็นรูปดอกไม้หรือรูปแมลงปอตามตำแหน่งยศตราที่รังคัมซ้าย

พระบรมราชวงศานุวงศ์ แต่งพระองค์ทรงผ้าม่วงสีแดง สวมเสื้อกั๊กขาว แจ็กเกตขาว ผ้าผูกคอขาว ถุงเท้าขาว ถ้าแต่งดังกล่าวเห็นว่าลำบากให้นุ่งม่วงผ้าสีน้ำเงินแก่ สวมเสื้ออย่างเก่าก็ไม่ห้าม

หากเสด็จประพาสนอกพระนคร ให้บรรดาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยแต่งตัวตามสบาย แต่สำหรับวันที่ประกอบพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา โปรดให้พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง นุ่งผ้ายกขาว ผ้าเขียนทองขาว ถุงเท้าแพรขาว รองเท้าดำมันมีเข็ม คาดเสื้อครุยสวมหมวกยศ แต่ผู้ที่ได้รับพระราชทานเสื้อตามกรมให้คงแต่งเสื้อตามยศ

สาระจากประกาศนี้เห็นได้ว่า เป็นการกำหนดรูปแบบการแต่งกายของพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางในโอกาสต่างๆ กัน และทำให้ทราบว่ ผ้าสมปักปุมที่บรรดาเจ้านาย และขุนนางข้าราชการใช้กันมาแต่เดิมได้ประกาศยกเลิกไป และโปรดให้ใช้ผ้าม่วงที่สั่งจากประเทศจีนเข้ามาใช้แทนนั้น ผ้าม่วงนั้นเป็นเพียงชื่อผ้าที่สั่งทอจากเมืองหม่ง แต่ไทยเรียกเป็นม่วง มิได้หมายถึงสีของผ้าแต่อย่างใด นอกจากสีน้ำเงินตามที่ทราบแล้วยังมีผ้าม่วงสีเหลือง สีแดง และสีอื่นๆ ด้วย ดังกาพย์เห่คราวญี่ว่า

๒๓ “ผ้าม่วงสีช่วงโชติ
เสื้อแพรแลดอกกลาย

เหลืองแดงโรจน์สีหลากหลาย
ผ้าแพรห่มล้วนสมสลาย”

^{๒๓} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เห่คราวญี่ในประชุมกาพย์เห่เรือบริบูรณ์, (พระนคร, โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒) หน้า ๔๔.

แต่อย่างไรก็ดี ผ้าสบกนั้นมิได้เลิกไปเสียทีเดียว ยังมีใช้อยู่ต่อมาบ้าง ส่วนผ้ายก ผ้าเยียรบับ และผ้าเข้มนาบ แต่อย่างไรก็ดีคงใช้ตัดฉลองพระองค์และเสื้อของเจ้านายอยู่ต่อมา แต่แบบของเสื้อก็โปรดให้เปลี่ยนแปลงไปตามแบบยุโรปยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีผ้าที่ใช้ในครั้งนั้นอยู่อีกบ้าง เช่น ผ้ามัสหู้ ผ้าปัศตู ผ้ากุหร่า ซึ่งมักจะนำไปใช้ตัดเป็นเสื้อและกางเกงให้ทหารกองต่างๆ แต่งเป็นเครื่องแบบ อย่างไรก็ตามการใช้ผ้านี้ในบางโอกาสก็มีกฎเกณฑ์ด้วยเช่นกัน ซึ่งบางอย่างเป็นประเพณีมาแต่เดิม และบางอย่างก็เป็นความเชื่อถือว่าดีเป็นมงคล เป็นต้นว่าเวลาเสด็จไปสดับพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะหรือวันพระ พระเจ้าแผ่นดินและเจ้านายมักทรงชุดขาว เวลาเสด็จออกศึกสงครามจะฉลองพระองค์ตามสีวันอย่างครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่สำหรับผู้หญิงที่มิได้ไปศึกสงครามก็มีการนุ่งห่มใช้สีกันไปอีกแบบหนึ่งโดยเฉพาะ อย่างหญิงสาวชาววังนั้นนิยมนุ่งห่มด้วยสีตัดกัน ไม่นิยมใช้สีเดียวกันของผ้าถุงและผ้าสไบ และที่ยังเห็นอยู่ในปัจจุบันสามารถศึกษาได้จากการแต่งตัวละคร ดังนี้

^{๒๔} วันอาทิตย์	นุ่งผ้าสีชมพู สีเหลือง สีแดง หรือสีเลือดหมู ห่มสไบสีเขียวอ่อน
วันจันทร์	นุ่งผ้าสีเหลืองอ่อน ห่มสไบสีน้ำเงินอ่อนหรือสีบานเย็น
วันอังคาร	นุ่งผ้าสีน้ำเงินนกกพิราบ ห่มสไบสีจำปาแดง
วันพุธ	นุ่งผ้าสีตะกั่วหรือสีเหล็ก ห่มสไบสีจำปา

วันพฤหัสบดี	นุ่งผ้าสีเขียวใบไม้ ห่มสไบสีแดงเลือดนก หรือนุ่งสีแดง ห่มสีเขียวอ่อน
วันศุกร์	นุ่งผ้าสีน้ำเงินแก่ ห่มสไบสีเหลือง
วันเสาร์	นุ่งผ้าสีเม็ดมะปราง ห่มสไบสีโสภณ
เวลาไว้ทุกข์	นุ่งผ้าลายพื้นม่วง ห่มสไบสีนวล

ผู้หญิงชาววังคงนิยมนุ่งดังนี้เรื่อยมา นอกจากเราจะทราบเรื่องเกี่ยวกับการใช้สีผ้านุ่งผ้าห่มแล้ว ยังได้ทราบถึงการไว้ทุกข์สมัยก่อนว่า คนไทยมิได้ใช้สีดำเป็นสีไว้ทุกข์แต่อย่างใด เดิมทีเดียวใช้ผ้าสไบสีนวลหรือสีขาวกัน แต่สมัยรัชกาลที่ ๕ โดยเฉพาะชาววังใช้ผ้านุ่งเป็นผ้าลายสีม่วงและห่มสไบสีนวล คนไทยมานิยมแบบยุโรปคือใช้สีดำล้วนในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗

อย่างไรก็ดี แม้ว่าผู้หญิงชาววังจะมีการใช้สีตามแบบของตน แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้พวกที่มิได้อยู่ภายในวังก็ได้ปฏิบัติเช่นนี้ คือ อยากจะนุ่งห่มสีอะไรก็ได้หรือใช้สีเดียวกันทั้งคู่ ไม่มีกฎเกณฑ์แต่อย่างใด ดังที่กล่าวมาแล้วว่าคงมีระยะหนึ่งในสมัยอยุธยาที่มีกฎเกณฑ์ระเบียบการใช้ผ้าแต่ละชนิดให้เป็นไปตามฐานะและตำแหน่งของแต่ละบุคคล แต่ก็คงมิได้ปฏิบัติกันเคร่งครัดนัก จนพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ โปรดให้ออกกฎอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งก็คงปฏิบัติกันแต่ในระยะแรกๆ เท่านั้น พอผ่านไปก็คลายลงอีก ยิ่งระยะหลังๆ ตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา กฎการใช้ผ้าระหว่างพวกเจ้านาย ข้าราชการและประชาชนทั่วไปก็

^{๒๔} คีฤทธิ ปราโมช, ม.ร.ว., สีแผ่นดิน, (พระนคร, ก้าวหน้าการพิมพ์, ๒๕๑๕) หน้า ๓๓.

ไม่มีใครปฏิบัติเคร่งครัด ทุกคนสามารถใช้ผ้าชนิดใดก็ได้ ถ้ามีเงินพอที่จะซื้อหามาได้

^{๒๕} ต้นรัชกาลที่ ๕ เวลาที่พระราชพิธีต้อนรับราชทูตของประเทศใดประเทศหนึ่ง บรรดาขุนนางที่เข้าเฝ้าต้องแต่งตัวเต็มยศเหมือนกับครั้งรัชกาลที่ ๔ แต่ต่อมาไม่นานรัชกาลที่ ๕ ได้โปรดให้เปลี่ยนแปลงใหม่หมด การแต่งตัวเต็มยศของขุนนางข้าราชการในสมัยรัชกาลที่ ๔ และต้นรัชกาลที่ ๕ คือ “....เข้าเฝ้าแต่งตัวนุ่งสมปักกลาย ใส่เสื้อเข็มขาบ สวมเสื้อครุย” แต่ถักรับราชทูตไม่เต็มยศ ขุนนางแต่ง “....นุ่งสมปักกลาย ใส่เสื้อเข็มขาบ ไม่สวมเสื้อครุย....” ส่วนพระเจ้าแผ่นดิน “....ทรงพระภูษาไหม และฉลองพระองค์เยียรบับ....” ถ้าเสด็จออกครั้งยศ “เพียงนุ่งสมปักไหมใส่แพรสี....”

ทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า ผ้าที่นำมาใช้เป็นผ้านุ่งก็ดี เสื้อก็ดี ล้วนแต่ใช้สืบมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้วทั้งสิ้น

บรรดาข้าราชการและขุนนางยังมีกฎการใช้สีผ้าด้วย เพราะในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นี้ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๔ พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้มีเครื่องแบบสำหรับพลเรือนกระทรวงต่างๆ แต่ละกระทรวงให้แต่งเข้าเฝ้าในเวลาปกติโดยโปรดให้ใส่เสื้อแพรสีต่างๆ คือ

^{๒๖} เจ้านาย	ใช้ สีไพล
ขุนนางกระทรวงกลาโหม	ใช้ สีลูกหว้า
ขุนนางกระทรวงมหาดไทย	ใช้ สีเขียวแก่
ขุนนางกรมท่า (กระทรวงการต่างประเทศ)	ใช้ สีน้ำเงินแก่
มหาดเล็ก	ใช้ สีเหลือง
อาลักษณ์กับโหร	ใช้ สีขาว

เครื่องแบบพลเรือนนี้ไม่ได้บัญญัติให้ใช้ทั่วกันไป เป็นแต่ใครได้รับพระราชทานก็แต่ง ที่ไม่ได้รับพระราชทานคงแต่อย่างเดิม

พุทธศักราช ๒๔๑๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากอินเดีย ทรงเริ่มเปลี่ยนเครื่องแบบอีก ซึ่งยิ่งเหมือนเครื่องแบบของข้าราชการทางยุโรปมากยิ่งขึ้น แต่ผ้าก็คงนิยมผ้าอย่างเดิมอยู่บ้าง สิ่งแบบใหม่ๆ มาบ้าง เช่น ผ้าลูกไม้อันเป็นที่นิยมในหมู่เจ้านายผู้หญิง ผ้าลายสองเป็นผ้าฝ่ายซึ่งมีใช้มากในสมัยรัชกาลนี้ ทั้งนี้เพราะพันโทมื่นไวยวรนาถได้เปลี่ยนชุดพลทหาร ซึ่งขณะนั้นใช้ผ้าสักหลาดสีดำที่มีราคาแพงประมาณชุดละ ๓๒ บาท มาใช้เป็นผ้าลายสองสีครามราคาชุดละ ๔ บาทแทน แต่นายทหารยังคงใช้ผ้าสักหลาดสีดำอยู่ตามเดิม

ผ้าที่นิยมใช้กันตลอดมา ได้แก่ ผ้าไหม ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นี้ พระองค์ทรงพยายามสนับสนุนการทอผ้าไหมขึ้นอีกด้วย คือ เมื่อ ร.ศ. ๑๒๘ หรือ พ.ศ. ๒๔๕๒^{๒๗} ทรงสถาปนากรมช่างไหมขึ้น มีกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม (พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์) เป็นอธิบดีกรมช่างไหม และโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนช่างไหมขึ้น ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเกษตร ที่วังใหม่สระปทุม กรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม ทรงสนพระทัยได้ขยายโรงเรียนช่างไหมออกไปยังภาคอีสานที่จังหวัดนครราชสีมาและบุรีรัมย์ นอกจากนี้พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้จ้างชาวญี่ปุ่นมาเป็นครูช่างไหมด้วย เพราะราษฎรญี่ปุ่นนิยมเลี้ยงไหมเป็นอุตสาหกรรมครัวเรือนของชาวนา แต่พันธุ์หม่อนและพันธุ์ไหมญี่ปุ่นมีคุณภาพต่างกับของไทย คือ พันธุ์ไหมไทย เส้นไหมสีเหลือง สั้นกว่าไหมญี่ปุ่นที่

^{๒๕} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕, (พระนคร, ครุสภา, ๒๕๐๔) หน้า ๓๗๓-๓๗๖.

^{๒๖} คูณยวิภาคพจนกิจ เล่ม ๕, จ.ศ. ๑๒๐๔.

^{๒๗} ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, ผ้าผ่อนท่อนสไบ, ในวารสารเอสไอ.

ชื่อ *Bombyx mori* ในวงศ์ *Bombycidae* มีเส้นไหมสีขาวเกือบครึ่ง และพันธุ์หม่อนของญี่ปุ่นมีใบใหญ่และดกกว่าหม่อนไทย ทั้งมีหลายชนิดเลือกปลูกให้เหมาะแก่ท้องถิ่นได้ดี พระองค์โปรดฯ ให้จัดสร้างเครื่องสาวไหมแบบญี่ปุ่น ซึ่งสาวไหมได้รวดเร็ว และได้เส้นไหมที่สม่ำเสมอดีกว่าเครื่องสาวไหมไทย ใน ร.ศ. ๑๒๘ ก็ได้แจกจ่ายเครื่องสาวเส้นไหมไป ๕๐๘ เครื่อง ดังนั้นการเลี้ยงไหมและการทอผ้าไหมแบบพื้นเมืองได้ดัดแปลง

ตามแบบญี่ปุ่นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดมสิ้นพระชนม์แล้วก็ไม่มีผู้ใดส่งเสริมโรงเรียนช่างไหมก็ล้มเลิกไป

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ การใช้ฝ้านามาเป็นเครื่องแต่งกายทั้งของบรรดาเจ้านายและประชาชนทั่วไป ก็ยังคงใช้สืบมาตามประเพณีเดิมบ้าง เจ้านายทรงฝ้ายกหรือฝ้ายลายเขียนทองอยู่ ดังเช่น

๒๘ “นุ่งฝ้ายกทองพ่องพรรณ
ห่มผ้าปักทองพ่องอุไร

หรือ

“สนับเพลาเชิงมาศเรืองรอง
ฉลององค์ตัวดำดูสำคัญ

ซึ่งนางฟ้าจัดสรรเอามาให้
วิไลเหมือนอย่างนางฟ้า”

ภูษาแดงเขียนทองฉายฉัน
แขนสีสุพรรณพรายดา”

อย่างไรก็ดีแม้ว่าคนส่วนมากยังแต่งตัวแบบเก่าๆ อยู่ แต่ก็มีเจ้านายและประชาชนที่เป็นพวกสมัยใหม่บางกลุ่มเริ่มแต่งตัวอย่างตะวันตกกันบ้างแล้ว ซึ่งก็มีมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๕ คือ ผู้หญิงเลิกนุ่งโจงกระเบนหรือผ้าจีบหน้านาง หันมานุ่งผ้าถุงสำเร็จ ส่วนสไบนั้นก็มิได้เลิกเสียทีเดียว แต่ใส่เสื้อผ้าดอกลูกไม้แขนยาวทรง

กระบอกหรือทรงขาหมูแฮม และใช้สไบพาดทับเสื้ออีกทีหนึ่ง ผู้ชายก็นิยมนุ่งกางเกงและสวมเสื้ออย่างชาวตะวันตก และมามีมากขึ้นในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และในกาลต่อมาก็นิยมกันทั่วไป

^{๒๘} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ศกุนตลา.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเครื่องขัตติยภูษิตาภรณ์ ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ทรงพระภูษาลายเขียนทอง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระภูษาใหม่ “ผ้าม่วง” ฉลองพระองค์ราชปะแตน และฉลองพระองค์ครุย

พระบรมสาทิสลักษณ์ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงพระภูษาจีบหน้านาง เป็นผ้ายกทองลายฟุ้งข้าว빈ท์ก้านแย่ง
ฉลองพระองค์แขนหมูแฮมแบบยุโรป ทรงห่มทับด้วยผ้าทรงสะพัก และทรงสายสะพายเครื่องราชอิสริยาภรณ์ พระภูษาคาดทับด้วย
ปิ่นหนึ่ง

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงผ้าไหมยกด้นทองจีบหน้านาง ทรงสไบ และผ้าทรงสะพัก

สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี ทรงพระภูษา
ใหม่ยกขึ้นทองจีบหน้านาง ฉลองพระองค์แขนยาว
ทรงผ้าทรงสะพักทับฉลองพระองค์ คาดปั้นเหน่ง
ทับขอบพระภูษาชักชายพกออกมาข้างนอก

สมเด็จพระนางเจ้าสุชุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
ทรงนุ่งผ้าพระภูษาโจง เป็นผ้ายกใหม่เป็นลายดอก
พิกุล ฉลองพระองค์แขนหมูแฮมแบบตะวันตก
ทรงสะพายแพรแถบเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สวมถุง
พระบาท และฉลองพระบาทรัดส้น

ภาพหมู่พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๕ แต่งพระองค์ด้วยผ้าทรงภูษา ผ้าลายอย่าง ทั้งฉลองพระองค์ผ้าแพรและไม่ทรงก็ได้ แต่ทรงห่ม
ผ้าสไบผืนกว้างปิดพระองค์ พระภูษาคาดทับด้วยปั้นเหน่งแล้วดึงชายพกออกมาด้านหน้า

สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชร
บุรณอินทราธิราช เมื่อทรงพระเยาว์ ในพระราชพิธีโสกันต์หรือ
โกนจุกของเด็กไทย ทรงสนับเพลาผ้าลายเขียนทอง ฉลอง
พระองค์แขนยาว ประดับเครื่องประดับที่สามารถถอดออกได้
ในภาพประดับเครื่องถนิมพิมาภรณ์อย่างมากตามพระราช
อิสริยยศศักดิ์ ผ้าสนับเพลาเป็นผ้ายก ทรงมงกุฎ กรองสอ พาหุรัด
กำไลข้อพระกร พระธำมรงค์ ปะหล่ำกำไลข้อพระบาท ที่พื้น
ปูลาดด้วยผ้าสุทนต์ มีหมอนรองพระบาท

เจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร (หม่อมราชวงศ์ถนัด สุทัศน์ ณ อยุธยา)
พระยายืนชิงช้า นุ่งผ้าปายเป็นผ้ายกคั่น เสื้อเยียรบับแขนยาว
สวมเสื้อครุยตามยศ สวมลอมพอก ประดับเกี้ยวดอกไม้ไหว

เจ้าจอมมารดาชุ่ม พระมารดาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ แต่งตัวเต็มยศนั่งพ่ายกลายริ้ว สวมเสื้อแขนยาวห่มผ้าสไบทับ กำลังแสดงการใช้เครื่องสำอางและหวี

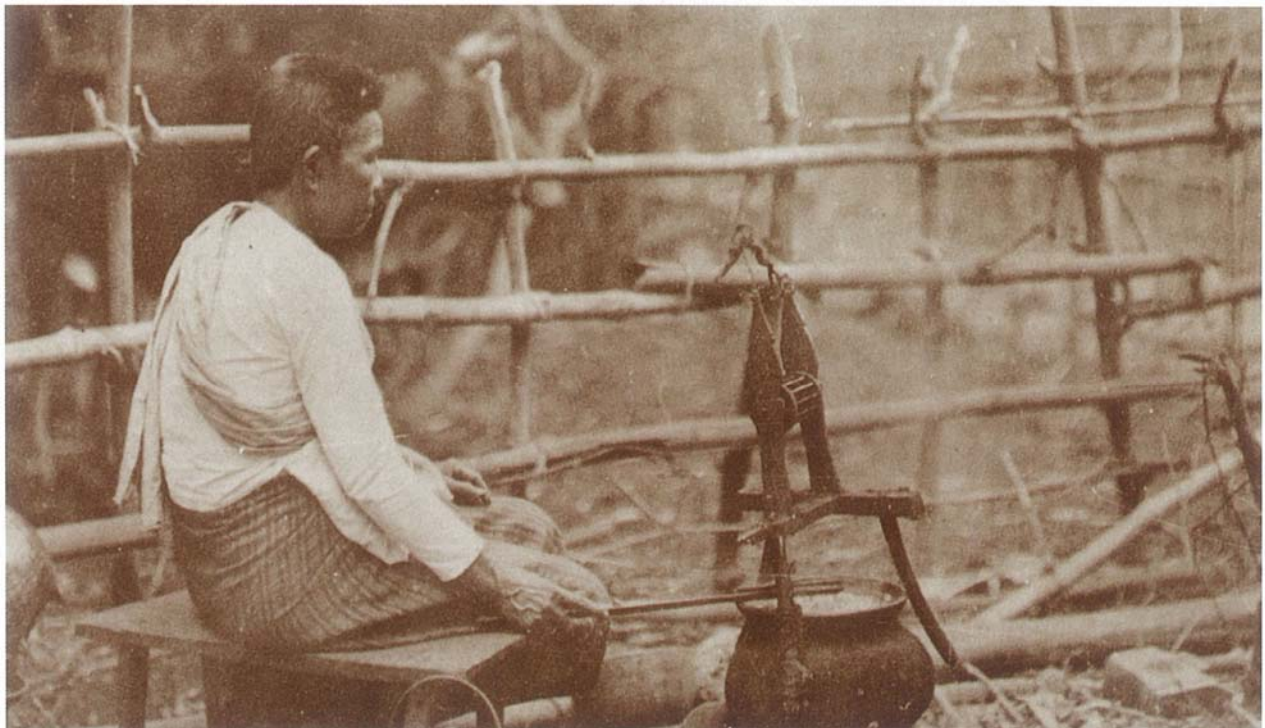
เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๕ แต่งกายตามพระราชนิยมในสมัยนั้นคือ นุ่งโจง สวมเสื้อแขนยาวห่มสไบทับและที่สำคัญคือเป็นผู้นำสมัยด้วยการไว้ผมยาวเป็นคนแรก

เจ้าจอมมารดาชุ่มในรัชกาลที่ ๕ พระมารดาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิศรราชานุภาพ แสดงการปั้นเส้นใยสำหรับทอผ้าที่วังวรดิศ

การแต่งกายของสตรีที่หบตีในจังหวัดสงขลา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สวมเสื้อแขนยาว คอตั้ง รัดเอว หรือเสื้อคอกลม นุ่งผ้าโจงกระเบนด้วยผ้าทอพื้นเมืองตามฐานะ

สตรีชาวอีสานคันรังไหม ใช้ไม้หีบดึงเส้นไหมออกจากรัง ผ่านพวงสาวเป็นเส้นใย ก่อนนำไปทำเป็นใจ เพื่อนำไปทอต่อไป โดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ตามกรรมวิธีการผลิต

ผ้าในสมัยรัชกาลที่ ๖

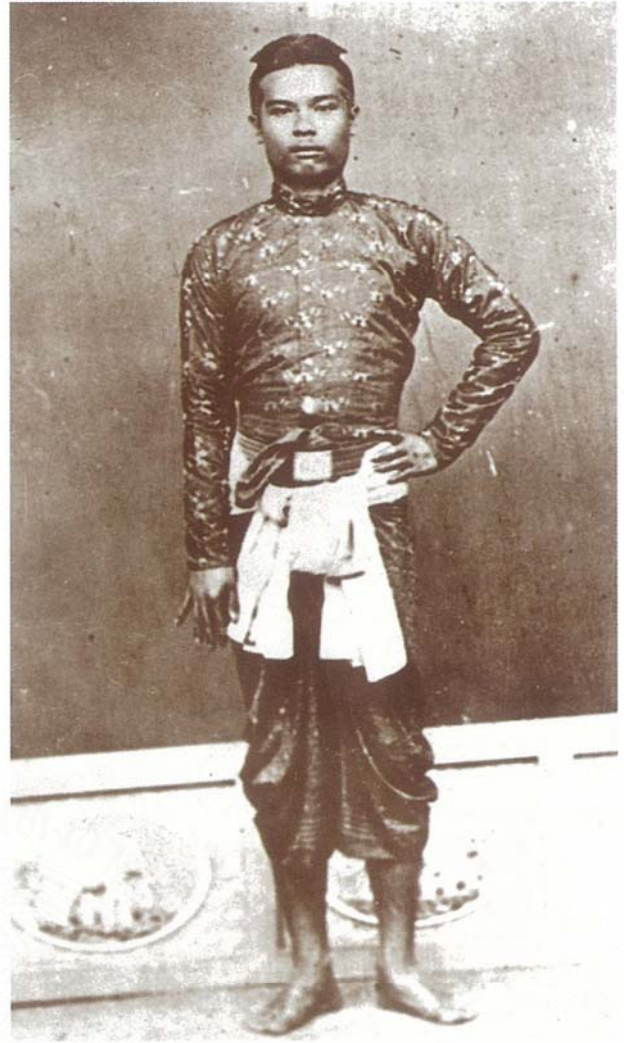
ผ้าในสมัยนี้ยังคงใช้ผ้าชนิดต่างๆ สืบต่อมา ทั้ง ผ้ายกดิน ผ้ายกไหม ผ้าลาย ผ้าลูกไม้ และผ้าต่างๆ จากตะวันตก ซึ่งมีเพิ่มมากขึ้น มีให้เลือกหลากหลาย เพื่อสนองความต้องการให้เหมาะกับแบบของเสื้อผ้า การแต่งกายในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ จะเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิมบ้างเล็กน้อย คือ การแต่งกายของผู้ชาย สำหรับข้าราชการก็สวมเสื้อราชปะแตน นุ่งผ้าม่วง สวมรองเท้า แต่ทหารหรือพลเรือนในกรณีพิเศษสวมกางเกงก็มี

ประชาชนทั่วไปมักนุ่งกางเกงแพรหรือนุ่งผ้าม่วง หรือผ้าพื้น สวมรองเท้าบ้าง ไม่สวมบ้าง ผมยาสภาพ

ผู้หญิงโดยทั่วไปนุ่งโจงกระเบน ยังคาดผ้าแถบ สวมเสื้อ แต่สไบนั้นนิยมน้อยลง ไว้ผมทรงดอกกระพุ่ม

ต่อมาเมื่อเกิดพระราชนิยมให้สตรีไว้ผมยาวเกล้ามวย นุ่งขึ้นแทนโจงกระเบน และพันขาว เนื่องจากลดความนิยมการกินหมากลง สำหรับคนภาคกลางที่นิยมนุ่งผ้าขึ้นนั้น เข้าใจว่าเกิดขึ้นหลังพุทธศักราช ๒๔๖๓ ส่วนการไว้ผมยาวของสตรีในสมัยรัชกาลที่ ๖ หมายถึงทรงผมตัดอย่างสตรีชาวตะวันตกที่เกล้าผมหรือคัตตอนไว้ผมบ๊อบ เพราะผมชนิดนี้เกิดขึ้นและเป็นที่ยอมรับในสมัยนั้น เป็นทรงผมที่มาจากเมืองนอก และก็มีผมอีก ๒ แบบที่เกิดขึ้นตามมาด้วย คือ ผมซิงเกิ้ล กับผมอีตันคร็อพ สำหรับผมทรงซิงเกิ้ลเป็นการซอยผมด้านหลังให้ลาดเอียงลงไป

สำหรับในราชสำนักก็มีพระราชนิยมนุ่งขึ้น ไว้ผมยาว จะแต่งกันแต่ในเมืองเป็นส่วนใหญ่ ส่วนชาวบ้านยังคงแต่งกันง่าย ๆ แบบเดิม เสื้อของผู้หญิงเมืองหลวงหรือในราชสำนักนั้นเป็นเสื้อหลวม ๆ มีแขนสั้นบ้างยาวบ้าง นิยมนำสายสร้อยหรือผ้ามาคาดประดับรอบศีรษะ และสวมสายสร้อยไข่มุกรอบคอหลายเส้น

การแต่งกายของขุนนางชั้นสูงในสมัยต้นรัชกาลที่ ๕ นุ่งผ้าโจงกระเบนด้วยผ้าลายอย่างหรือผ้าสมบัติ ซึ่งเป็นผ้าพระราชทาน เป็นเบี้ยหวัดรายปี สวมเสื้อตัดด้วยผ้าแพรแขนยาว คอตั้ง ผ้าหน้าติดกระดุม คาดเข็มขัดแล้วคาดผ้าทับ เป็นผ้าแพรแบบสไบก็ได้ บางทีคาดผ้าหนามขนุน

ผ้าในรัชสมัยรัชกาลที่ ๗

การแต่งกายในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ (พุทธศักราช ๒๔๖๘-๒๔๗๗) ไม่ค่อยมีอะไรเปลี่ยนจากสมัยรัชกาลที่ ๖ นัก และที่สำคัญพอที่จะเป็นเอกลักษณ์ได้ คือ สตรีนิยมสวมเสื้อไม่มีแขน ตัวเสื้อหลวม ๆ ยาวลงมามาก นิยมไว้

ผมสั้นตัดลอนเล็กน้อย และนิยมตัดผมมากขึ้น นิยมใช้
ผ้าจากตะวันตกมากขึ้น

ผ้าในรัชสมัยรัชกาลที่ ๘

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันท-
มหิดล รัชกาลที่ ๘ (พุทธศักราช ๒๔๗๗-๒๔๘๙)
ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม (แปลก พิบูลสงคราม)
เป็นนายกรัฐมนตรี ดำรงตำแหน่งเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม
พุทธศักราช ๒๔๘๑ ในระยะเวลาดังกล่าวประเทศไทย
มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงจนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการ
ปฏิวัติวัฒนธรรมอย่างขนาดใหญ่ โดยเฉพาะเรื่องการ
แต่งกายของคนไทย

จากเอกสารในรัฐนิยมฉบับที่ ๑๐ ลงวันที่ ๑๕
มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ เรื่อง “เครื่องแต่งกาย
ของประชาชนชาวไทย” มีการกำหนดเครื่องแต่งกาย
ออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. เครื่องแต่งกายธรรมดา คือที่ใช้ในชุมชน ใน
ที่สาธารณะ
๒. เครื่องแต่งกายสำหรับออกไปทำงาน
๓. เครื่องแต่งกายตามโอกาส ได้แก่แต่งใน
กาลเทศะที่เหมาะสม เช่น เล่นกีฬาหรือ
เข้าสังคม

แต่สิ่งที่ทั้งบุรุษและสตรีต้องแต่งเหมือนกันคือ
ต้องสวมหมวกเมื่อออกนอกบ้าน บุรุษในเมืองหลวงหรือ
ในต่างจังหวัดให้สวมเสื้อชนิดมีแขน เป็นเสื้อคอปิดหรือ
เปิด ถ้าอยู่ในชนบทหรือนอกเขตเทศบาลสวมเสื้อทรง
กระบอกแบบไทยแขนยาว คอตั้ง กัดกระดุม ๕ เม็ด
มีกระเป๋ สวมกางเกงสากลหรือกางเกงฝรั่งนั่นเอง
สตรีทั้งนอกเขตในเขตก็ต้องสวมเสื้อ จะเป็นแบบใดก็ได้
แต่ต้องให้คลุมไหล่ ให้นุ่งผ้าถุงมากกว่าโจงกระเบน ทั้ง
บุรุษและสตรีต้องสวมรองเท้า

ในครั้งนั้นรัฐบาลได้เชิญชวนให้ประชาชนสวม
หมวกโดยพร้อมเพรียงกัน ในวันพฤหัสบดีที่ ๑๙ มิถุนายน

การแต่งกายของบุรุษในสมัยรัชกาลที่ ๕ ภายหลังเสด็จ
ประพาสต่างประเทศ มีการเปลี่ยนแปลงคือ นุ่งผ้าม่วงแทนผ้า
ชมพู สวมเสื้อแขนยาว คอตั้ง ผ้าหน้าติดกระดุม ๕ เม็ด ติด
กระเป๋ที่ตัวเสื้อ ๔ ใบ ด้านบน ๒ ใบ ด้านล่าง ๒ ใบ เรียกว่า
เสื้อราชปะแตน สวมถุงเท้ายาว รวกรองเท้าคัทชู บางทีสวม
หมวกด้วย

พุทธศักราช ๒๔๘๔ เป็นวันปฐมฤกษ์ แต่เมื่อมีการ
เปลี่ยนรัฐใหม่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม สันอำนาจลง
การสวมหมวกก็บางตาและค่อยๆ หายไป แต่การนุ่ง
กางเกงสากลสำหรับบุรุษกับการสวมผ้าถุงและกระโปรง
สำหรับสตรี ได้มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบเรื่อยมา
จนปัจจุบัน

เจ้าจอมเอื้อน บุนนาค ในรัชกาลที่ ๕ กำลังรับประทานอาหารที่เรือดั้นในพระราชวังดุสิต นุ่งผ้าโจงกระเบนเป็นผ้าฝ้ายพื้นธรรมดา ห่มสไบแพร

พระโอรสและพระธิดาในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงผ้าโจงกระเบนด้วยผ้าทอพื้นเมืองและผ้าลาย สวมฉลองพระองค์แบบคอกระเช้า

การแต่งกายแบบสากลนั้นสรุปได้ว่า นับแต่สมัยรัชกาลที่ ๕-๖ ทั้งเจ้านายและข้าหลวงนุ่งผ้าโจงกระเบนทุกองค์ทุกคน ไม่นุ่งผ้าลาย ไม่ห่มผ้าแถบ แต่ใส่เสื้อเป็นคอขว้าง เป็นคอตัววีบ้าง คิดลูกไม้ตามแขนบ้างเอว ต่อมาอีกระยะหนึ่งเปลี่ยนจากโจงกระเบนเป็นผ้าถุงสำเร็จ ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ได้ทรงผ้าถุงสำเร็จเป็นองค์แรก ทรงผมของสตรีเดิมตัดเป็นผมรองทรงหรือดอกกระทุมเป็นส่วนใหญ่ เจ้าจอม ม.ร.ว.สดับ ลดาวัลย์ ไว้ผมยาวเกล้าผมว้ย ต่อมาก็ัดผมด้วยคีมเผาไฟเป็นบุคคลแรก

ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม แม้ขุนนางหรือข้าราชการเก่าๆ จะยังคงนุ่งโจงกระเบนกันอยู่ แต่ก็นับว่าน้อยมาก ในตอนหลังข้าราชการก็สวมกางเกงสากลกันเป็นพื้น พุทธศักราช ๒๔๗๕ ทางคณะราษฎรประกาศให้เลิกนุ่งผ้าม่วงโดยให้นุ่งกางเกงขาวยาวตามแบบฝรั่งแทน แต่ยังไม่เป็นการบังคับทีเดียวยังผ่อนผันให้นุ่งผ้าม่วงได้ ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๘ ได้ประกาศให้ข้าราชการเลิกนุ่งผ้าม่วงโดยเด็ดขาด และกำหนดรูปแบบการแต่งกายของข้าราชการขึ้นใหม่ดังที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้

ในปีพุทธศักราช ๒๔๘๒ รัฐบาลได้ออกประกาศชักชวนให้ประชาชนเลิกรับประทานหมาก การกินหมากของคนไทยจึงได้เลิกนิยมกันไป กลายเป็นนิยมฟันขาวแทน

คติความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ผ้า

การนำผ้ามาใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มนั้นคนไทยมีความเชื่อถือในเรื่องต่างๆ หลายอย่าง อาทิ ความเชื่อในเรื่องสีของผ้า ซึ่งมาจากการเชื่อถือเรื่องเทวดาสัปเคราะห์หรือแม่ชื้อที่คอยคุ้มครองเด็ก ๆ ตั้งแต่แรกเกิดเรื่อยมา เทวดาสัปเคราะห์หรือแม่ชื้อมีทั้งหมด ๗ องค์ แต่ละองค์มีสีกายแตกต่างกันไปซึ่งก็คือสีประจำวันทั้งเจ็ดนั่นเอง

และเชื่อว่าวันไหนควรใส่เสื้ออะไรจึงจะเป็นมงคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระเจ้าแผ่นดิน หรือบรรดาแม่ทัพนายกองเชื่อถือมาก ยิ่งในเวลาทำศึกสงครามด้วยแล้วจะยิ่งเคร่งครัดยิ่งขึ้นอีก นั่นคือ วันอาทิตย์ใส่เสื้อผ้าสีแดง วันจันทร์ใส่สีขาวนวล วันอังคารใส่สีชมพู วันพุธใส่สีเขียว วันพฤหัสบดีใส่สีเหลืองอ่อน วันศุกร์ใส่สีฟ้าอ่อน และวันเสาร์ใส่สีดำ ดังนี้เป็นต้น ทั้งนี้ก็ด้วยมีความเชื่อที่ว่า หากสวมใส่เสื้อผ้าให้ถูกต้องกับวันแล้วจะมีส่วนช่วยให้ผู้สวมใส่มีอานุภาพ เป็นการส่งเสริมบารมี ซึ่งเรื่องนี้ก็วิเศษจนทรงรู้เองก็ได้เขียนเป็นคำกลอนไว้ด้วย นอกจากนี้ก็มีความเชื่อถือในการนุ่งหม้อผ้าไหมด้วยว่า นุ่งผ้าไหมวันใดจะให้โทษหรือให้คุณอย่างไร ดังโคลงที่ว่า

“วันอาทิตย์ใครนุ่งผ้า	ชานะ มารแสบ
สะศิเป็ดเน่หะ	พบขู้
อังคารทุกข์จะปะ	ปนโทษ
พุธจะมีสุขผู้	นุ่งผ้าพึงจำ
พฤหัสบดีนุ่งผ้า	พูนสวัสดิ์
วันศุกร์ทรัพย์สมบัติ	มากด้วย
วันเสาร์ตำราดัด	เด็ดขาด
ใครนุ่งหม้อจะม้วย	เร่งให้ระวัง ฯ”

ทั้งหมดนี้เป็นความเชื่อถือกันของคนโบราณเกี่ยวกับการใช้สีของผ้านุ่ง ผ้าหม้อ และการนุ่งผ้าไหมให้ต้องตามวันที่กำหนดนั้น ถ้าจะให้ละเอียดลงไปอีกก็มีถึงกับกำหนดวันนุ่งผ้าไหมเป็นแบบข้างขึ้นข้างแรมอีกด้วย จะติร้ายอย่างไรก็มีข้อกำหนดโดยสรุปดังนี้

“ขึ้น ๔, ๖, ๘ คำ คัดผ้า เย็บผ้า นุ่งผ้าไหมดีจะได้ลาภ
ขึ้น ๑๐, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕ คำ อย่าตัดผ้า
อย่าเย็บ อย่านุ่งผ้าไหม ไม่ดี โชคร้าย
แรม ๔, ๑๑ คำ คัดผ้า เย็บผ้า นุ่งผ้าไหมดี มีลาภ
แรม ๕, ๗, ๘, ๙, ๑๐, ๑๒, ๑๓ คำ อย่าตัดผ้า

อย่าเย็บผ้า อย่านุ่งผ้าไหม ไม่ดี โชคร้าย...”

เรื่องการนุ่งผ้านี้ยังมีอยู่ในเรื่องวิรัชชาติ ๘ ประการด้วย มีอยู่ข้อหนึ่ง คือ ข้อที่ ๕ มีว่า “...ข้อ ๕ นั้นว่า ถ้าบุรุษแลสตรีใดก็ดี ให้รู้จักผ้านุ่งกลางวันและกลางคืน ห้ามนุ่งรวมกัน ถ้าจะนุ่งให้หมายชายพกไว้อย่าให้ผิด อย่านุ่งรวมกัน...”

ลักษณะผ้าโบราณ

ผ้ากระแสง ผ้ากระแสง หรือกรแสง หมายถึงผ้าสไบ
ผ้ากาสา เป็นผ้าดิบเนื้อหยาบ ไม่ได้ย้อมฟาด มีสีหม่นไม่ขาวทีเดียว คำว่ากาสา (Kassar) เป็นคำมลายู แปลว่า หยาบ และในกรมสุจริตมีพนักงานที่มีชื่อเกี่ยวกับกาสาด้วย เช่น พระสุจริตกาษายานุกิจ ขุนสุวรรณกาษา เป็นต้น

ผ้ากรองทอง เป็นผ้าที่ถักด้วยแสงเงินหรือแสงทอง ถักให้เป็นลวดลายต่อกันเป็นพื้น ส่วนมากนำมาทำเป็นผ้าทรงสะพัก โดยใช้หม้อทับลงไปบนผ้าสไบอีกทีหนึ่ง มักใช้แต่เฉพาะเจ้านายผู้ใหญ่ชั้นสูง มีขนาดกว้างยาวเท่ากับผ้าสไบ ชายผ้าด้านกว้างถักปล่อยเป็นชายครุย

ผ้ากรองทองเมื่อต้องการให้มีความงดงามเพิ่มมากขึ้น มักจะนำปีกแมงทับมาดัดเป็นชิ้นเล็กๆ เหมือนรูปใบไม้ และปักลงไปบนผ้ากรองทองในตำแหน่งที่คิดว่าจะสมมุติเป็นลายใบไม้ เพราะลายของผ้ากรองทองส่วนมากมีลักษณะคล้ายลายดอกไม้อยู่แล้ว และจะเพิ่มความงามให้มากยิ่งขึ้นอีกด้วยการปักไหมสีสดๆ ที่ตัดกับสีปีกแมงทับ เช่น สีแดง ลงไปบนตัวผ้ากรองทองนั้นเป็นระยะให้เหมาะกับลาย

บางที่ปักด้วยดินทองเป็นลายก้านแย่ง

ผ้าครอบ เป็นชื่อผ้าชนิดหนึ่งในสมัยสุโขทัย แต่ไม่ทราบว่าเป็นผ้าชนิดใด

ผ้ากุหร่า ผ้าสักหลาดสีเทาเจือแดง บางที่อมสีเหลือง ใช้ตัดเป็นเสื้อของพวกเกณฑ์หัด

ผ้ากุดไตหรือกุกไต ภาษาฮินดูศานีว่า Khurti แปลว่า เสื้อกั๊กทหาร ไม่ได้เป็นชื่อผ้า ในภาษาเปอร์เซียว่า กูรตี

ผ้ากุศราข เป็นผ้าเนื้อหยาบใช้เป็นทั้งผ้าห่มและผ้าห่ม มีทั้งผ้าสีขาวและผ้าลาย ทั้งนิยมนำไปใช้ห่อพระคัมภีร์เก็บใส่ตู้ลายรดน้ำอีกด้วย เป็นผ้าอินเดียจากแคว้นคุชราข ถ้าเป็นผ้าห่มอย่างดีมักมีเชิงมีชาย ถ้าเป็นผ้าห่มชนิดเลวไม่มีเชิงหรือชาย ชื่อผ้าเป็นการใช้เรียกชื่อเมืองที่ทำผ้าส่งมา

ผ้าเกี้ยว ผ้าคาดเอว มีทั้งผ้าลายพิมพ์ ผ้าไหม ฯลฯ

ผ้ากำมะลัด หรือกำมะลิด เป็นผ้าที่ทอด้วยขนสัตว์ แกมไหม ภาษาตะวันออกกลางเรียกว่า Camlet

ผ้ากำมะหยี่ ผ้าทอจากขนสัตว์ชนิดหนึ่ง มีหลายสี

ผ้าขาวม้า เดิมเรียก ผ้าก้าม เป็นผ้าฝ่ายผืนยาวทอเป็นลายตาตาราง เป็นผ้าประจำตัวของผู้ชาย ใช้เป็นทั้งผ้าห่ม ผ้าเช็ดตัว ผ้าเคียนพุง และผ้าคาดไหล่

ผ้าเข้มขาบ ผ้าทอด้วยไหมทอง คือ เอาเงินแผ่บางกะไหล่ทอง แล้วหุ้มเส้นไหมกับไหมสีก เป็นลายริ้ว เป็นลายทองกับลายพื้นเท่ากัน และบางที่มีไหมเงินทอแซมด้วย ในภาษาเปอร์เซียมีคำว่า Kimkhab แปลว่า ผ้าทอง ผ้าเข้มขาบนี้จะเห็นเป็นริ้วเล็กทั้งผืนริ้ว มีขนาดกว้างตั้งแต่ ๑.๕-๓ เซนติเมตร มีทั้งริ้วสีทองพื้นๆ กับริ้วที่มีพื้นสีเข้มๆ เช่น สีน้ำเงินอมเขียว สีชมพูอมแดง แล้วยก

ดอกในริ้วด้วยลายเครือเถา แต่ละแนวริ้วเดินด้วยเส้นไหมสีทอง มีลักษณะลายคือผ้าเข้มขาบลายดอกสะเทิน ผ้าเข้มขาบลายก้านแย่ง และผ้าเข้มขาบริ้วขอ ในภาษาเปอร์เซียมีคำ Kimkwa หมายถึง ผ้าไหมยกดอกหลายสี

ผ้าไหมพัสดร์ ผ้าทอจากป่านเปลือกไม้หรือฝ้ายเนื้อค่อนข้างละเอียด คงตรงกับผ้าลินินในสมัยนั้น มักใช้ปูลาด ทำม่าน บางที่พวกแขกใช้โปกสีริษะ

ผ้าเขียนทอง ผ้าพิมพ์อย่างดี เน้นลวดลาย เพิ่มความสวยงามด้วยการเขียนเส้นทองตามขอบลายลายผ้าเข้าใจว่าไทยจะออกแบบลายเองจึงเห็นเป็นลายตามกระบวนลายไทย ในผ้าผืนหนึ่งๆ จะแบ่งลายออกเป็นส่วนๆ คือ ท้องผ้า ขอบผ้า และเชิงผ้า ซึ่งมีองค์ประกอบของลายผ้าที่จัดวางไว้อย่างเหมาะสม เช่น ขอบสุดริมผ้าหรือชายผ้าใช้ลายกรวยเชิง ถัดเข้ามาเป็นลายดอกไม้ หักลิ้นเถา ในแนวลายประจำยามก้ามปู ขนาบด้วยลายไข่ปลาแนวคู่ ส่วนท้องผ้าใช้ลายใบไม้เล็กๆ สีน้ำเงินตัดเส้นด้วยสีทอง ในแนวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งตลอดผืน หรือบางผืนแบ่งลายเชิงผ้าเป็นรูปเทพนม สลับกับเทพราแวล้อมด้วยลายเปลวในแนวลายประจำยามก้ามปู ขนาบด้วยลายเครือเถาเส้นคู่ ส่วนท้องผ้าเขียนลายเทพรำก้านแย่ง ดังนี้เป็นต้น ผ้าเขียนทองนี้ปรากฏหลักฐานในสมัยรัชกาลที่ ๑ และมีระเบียบว่าใช้ได้เฉพาะพระมหากษัตริย์ลงมาถึงชั้นพระองค์เจ้าโดยกำเนิดเท่านั้น

ผ้าลากรอง เป็นผ้าทอจากใยไม้ พวกนักพรตสมัยก่อนนิยมใช้

ผ้าจวน เป็นผ้าแพรเปลาะเนื้อบางนุ่มชนิดหนึ่ง จินกลางเรียกว่า “จวน” มักจะเข้าใจสับสนกับผ้าหลิงซึ่งมีลักษณะและเนื้อผ้าคล้ายกัน ผิดตรงที่ผ้าหลิงมีลายในตัวเป็นลายดอกไม้หรือลายคดกริช ถ้าเป็นผ้าจวนที่ทอในไทย จะทอด้วยไหมพื้นและมีไหมสีอื่นแซมเป็นริ้วอย่างคดกริชไปตามทางยาวของผืนผ้า

ผ้าเจตตะลี้ ผ้าลายอย่างชนิดหนึ่ง

ผ้าจิก จากภาษาเปอร์เซียว่า ชิต (Chit) ในภาษาฮินดูว่า ชิต (Shit) แปลว่า ผ้าฝ้ายพิมพ์เป็นลายดอกหลายๆ สี ภาษาอังกฤษว่า ชินท์ (Chintz) เป็นผ้าลายชนิดหนึ่ง

ผ้าชมพู มีกล่าวถึงแต่ครั้งสุโขทัยและอยุธยา แต่ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด

ผ้าต่วน เป็นผ้าแพรชนิดหนึ่ง เรียบไม่มีลวดลาย เนื้อหนากว่า “จวน” จินกลางเรียกว่า “ต่วน” คล้ายกับผ้าชาตินของยุโรปชนิดหนึ่ง

ผ้าตามะกล้า ผ้าฝ้ายลายเล็กๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

ผ้าตาเล็ดงา ผ้าฝ้ายสีคล้ำมีลายเล็กๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

ผ้าตาสมุก ผ้าฝ้ายลายตารางเล็กๆ ใช้เป็นผ้านุ่ง

ผ้าตาด ผ้าทอด้วยทองแดงกับไหมสี ทองแดงหมายถึง แผ่นเงินกะไหล่ทอง ตัดแต่งออกเป็นเส้นอย่างเดียวกับเส้นดอก เมื่อทอไม่มีลวดลายใดๆ เป็นสีพื้น ทองเรียกว่า “ตาดทอง” ในภาษาเปอร์เซียมีคำว่า Tash แปลว่า ผ้าทอง ผ้าตาดนี้ถ้าทอแยกเป็นลวดลายก็มีชื่อเรียกตามลายอีกด้วย เช่น ยกเป็นดอกสี่เหลี่ยมเรียกว่า “ตาดตาตักแตน” ยกดอกเป็นลายคดกริชเรียกว่า

“ตาดคดกริช” ถ้าใช้ไหมทองทอกับเงินแล่งที่ไม่ได้กะไหล่ทองเรียกว่า “ตาดขาว” เพราะออกเป็นสีเงินแวววาว ต่อมามีการนำทองแดงมาแทนกะไหล่ทอง กะไหล่เงินเป็นของทำเทียมของเดิมเรียกว่า “ตาดทองแดง” หรือ “ตาดเยอรมัน” และมีผ้าตาดที่ทอด้วยเงินเรียกว่า “ตาดเงิน” นอกจากนี้ยังมี^{๒๔} “ตาดระกำไหม” ซึ่งเป็นผ้าตาดที่มีไหมมากกว่าแล่งทอง ไม่มีความแวววาวมากนัก และขอบผ้าทั้งสี่ด้านขยกลาย เป็นดอกสี่กลีบในตัวเรียงกัน เป็นลายขนมเปียกปูนต่อเนื่องกัน แต่ละช่วงของลายจะเน้นระยะด้วยด้นเงิน ในการเพิ่มความงามของผ้าอาจปักเป็นลวดลายดอกไม้สี่กลีบด้วยไหมก็มี ด้วยด้นเงินด้นทองก็มี ทั้งดกแต่งลวดลายให้ดูเด่นขึ้นด้วยสีเขียวของปีกแมงทับ เป็นลายดอกไม้เล็กๆ หรือเป็นช่อ มักใช้ทำเป็นผ้าทรงสะพักในงานพิธีของพวกเจ้านายผู้หญิงชั้นสูง เรียกว่า ผ้าปักปีกแมงทับ ขนาดของผืนผ้าก็เท่ากับผ้าสไบ การใช้ลวดลายปักประดับบนผ้าตาดนี้มีแบ่งลายเท่าที่ทราบคือ ชายผ้าแบ่งเป็นสองระยะ ชายผ้าปลายสุดปักเป็นลายช่อดอกไม้เล็กๆ ๓ ดอกเรียงกัน ถัดมาเป็นลายดอกไม้เรียงกันทีละดอก แต่ละดอกมีลายใบไม้อยู่เคียงทางด้านบนและด้านล่างด้านละ ๓ ใบ ต่อไปเป็นลายคั่นก่อนจะถึงตัวลายจริงๆ เป็นลายช่อดอกไม้ช่อใหญ่ วางตำแหน่งดอกใบก้านได้อย่างงดงาม ส่วนริมผ้าด้านยาวมีขอบกว้างประมาณ ๒ นิ้ว ปักลาย

^{๒๔} คำว่า “ระกำ” ภาษามลายูว่า rakam แปลว่า ประทับให้เกิดลวดลายบนผืนผ้า, พิมพ์ลวดลายบนผ้า

เครื่องเถา ผ้าคาดนั้นนอกจากใช้ทำผ้าทรงสะพักของเจ้านายผู้หญิงแล้ว อาจใช้ตัดฉลองพระองค์ของเจ้านายผู้ชายอีกด้วย

ผ้าแพฟต้า เป็นผ้าจากเปอร์เซีย เรียกว่า Taftah ภาษาอังกฤษ Taffeta เป็นผ้าบางเบา ปัจจุบันยังมีผ้าชนิดนี้นำมาทำเป็นผ้าซับใน เนื้อผ้าคล้ายกับพวกผ้าแพร “โจว” ของจีน

ผ่านมสาว เป็นผ้าไหมชนิดหนึ่ง มีทองแดงทอเป็นเส้นยืนและเส้นพุ่งห่างๆ เอาลวดเงินพับให้โปรงแหลมคล้ายขนมเทียนเรียงกันเป็นแถวตรงด้วยทองแดงเป็นแสงแวววาว

ผ้านุ่งหยี เป็นผ้าลายชนิดหนึ่ง มีทั้งลายเชิงเป็นลายสี่ บางทีพิมพ์เป็นเชิงทองริ้ว คำนี้น่าจะมาจากภาษาเปอร์เซียว่า ลุงจี (Lungi) แปลว่าผ้าโสร่งที่ใช้พันไม่ได้เย็บ หรือหมายถึงผ้าโพกศีรษะเป็นริ้วมีเชิง

ผ้าบัวปอก ผ้าฝ้ายเนื้อหยาบ ชาวบ้านใช้ โดยเฉพาะผู้หญิงใช้เป็นผ้านุ่ง

ผ้าปักไหม เป็นผ้าที่ใช้กันในบรรดาเจ้านายชั้นสูง มีทั้งผ้านุ่ง ผ้าห่มทรงสะพัก ซึ่งใช้ห่มทับสไบ บางครั้งทำเป็นผ้าปูลาด และผ้าห่อเครื่องทรง ส่วนมากใช้ผ้าไหมพื้นเนื้อดี ปักลวดลายด้วยไหมสีต่างๆ ทั้งผืน เป็นลายก้านขดแบบก้านขดใบเทศง่าย ๆ หรือลายดอกไม้หกลีบล้อมด้วยลายกนกใบไม้ สลับกับลายดอกสี่กลีบ หรือลายประจำยามเล็กๆ เชิงผ้าใช้ลายประจำยามก้ามปู สลับกับลายดอกแปดกลีบสองชั้นบ้าง ทำเป็นลายกรวยเชิงช่อใบเทศชั้นเดียวบ้าง

ผ้าปักไหมทอง การปักไหมนี้ถ้าใช้ไหมสีทองมากก็เรียกว่า ผ้าปักไหมทอง

ผ้าปัตหล่า หรือปัตตะหล่า เป็นผ้าริ้วสีเขียวขบสลับทอง ริ้วเขียวเป็นริ้วทึบ ตรงริ้วทองเป็นริ้ว

โปรง ทอโดยวิธีขี้นไหมเขียวขัดกัน จึงไหมทองห่างกัน ริ้วทองเป็นริ้วทองแดง

ทอมาจากเมืองปัตตาหล่าในอินเดีย ภาษาอังกฤษเรียกว่า Pataila

ผ้าปัสตู เป็นผ้าสักหลาดชนิดหนึ่ง เนื้อฟู คนไทยปัจจุบันเรียกว่า ผ้าเสด ภาษาอังกฤษว่า serge

ผ้าปุม ประเทศที่ทอผ้าปุม มีประเทศไทย กัมพูชา และมาเลเซีย ด้วยเทคนิคมัดหมี่ ลายผ้าปุมเกิดจากการทอด้วยควบ คือเอาด้ายสีต่างกันทอไปตามอำนาจความลึกล้ำ จึงเกิดเป็นลายตามความคิด ผ้าปุมที่เห็นเป็นผ้าไหมทอมีลวดลายเด่นด้วยไหมสีต่างๆ แต่ส่วนมากเป็นพื้นผ้าปุม (เส้นยืน) เป็นสีแดง ตัวผ้าปุมแบ่งส่วนผ้าออกเป็น ส่วนขอบผ้า เชิงผ้า กับท้องผ้า ชายริม (เชิง) ผ้าเป็นลายเชิงหรือลายกรวยเชิง ขอบผ้าด้านยาวเป็นลายก้านแย่งขนาบด้วยลายแนวเส้นแคบๆ ต่อด้วยลายกรวยเชิงสั้นๆ ท้องผ้าปุมเองมักทอแยกดอกลายเครื่องเถา ก้านแย่งทั้งผืน ลายในผ้าปุมนี้จะไม่เห็นเป็นลายดอกเด่นชัดอย่างลายปักหรือลายพิมพ์ แต่จะเห็นเป็นลายโครงร่างคร่าวๆ เท่านั้น เพื่อให้ทราบว่าใช้เค้าโครงของลายอะไร คำว่าสมปัก บ้างว่าเพี้ยนมาจากภาษาเขมรที่ว่า สมปรต แปลว่า ผู้ชายปุมแปลว่าลาย ผ้าสมปักปุม หมายถึง ผ้าลายของผู้ชาย

อย่างไรก็ดีผ้าปุมนี้เดิมเป็นผ้าของหลวงที่ใช้พระราชทานเป็นเครื่องยศขุนนาง เดิมไทยเรามีโรงไหมของหลวงทอผ้าสมปักปุม และสมปักเชิงกรวยพระราชทานให้ขุนนางเป็นผ้าเบี่ยงหวัดรายปี ทอด้วย

ไหมเปลาะ กลางผืนผ้าเป็นลายสีต่างๆ
เชิงผ้ามีลายเป็นชั้นๆ แสดงถึงยศ ตำแหน่ง
ของผู้นุ่ง มีสมปักปุมเป็นชนิดสูงสุด
สมปักริ้วเป็นชนิดต่ำสุด ดังนั้นผ้าปุมคง
หมายถึงเฉพาะผ้าสมปักปุมนั่นเอง
ปัจจุบันเป็นผ้าหายากมาก

ผ้าเปลือกไม้ เป็นผ้าที่ทอจากใยที่ทำจากเปลือกไม้
ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และ
เข้าใจว่าคงจะใช้เรื่อยมา ครั้งรัชกาลที่ ๑
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก็ทรงกล่าวถึง
ปรากฏในบทกลอนเรื่อง ดาหลัง หน้า ๔๘๗
ว่า “ นุ่งผ้าเปลือกไม้ปะดาปะ จิงวันทา
รับศีลพระมุนี” แสดงว่าผ้านี้ส่วนมาก
พวกนักพรตใช้นุ่งห่มคล้ายกับผ้าคากรอง
ผ้าพิมพ์ ผ้าลายที่แकर्รับทำตามลายไทยที่สั่งไป เช่น
ลายพุ่มข้าวบิณฑ์พรหมก้านแย่ง เทพนม
ก้านแย่งและกัณริรา เป็นต้น ผ้าพิมพ์ที่มี
ลายตามกระบวนลายไทยเรียกว่าผ้าลาย
อย่าง ต่อมาพ่อค้าแकर्คิดทำขึ้นตามลายไทย
แต่ไม่เหมือน ผ้าลายแบบนี้เรียกลายนอก
อย่าง เท่าที่ทราบผ้าพิมพ์มีลายต่างๆ ที่
ใช้เป็นตัวอย่างดังนี้

ก. ลายประจายาม ล้อมด้วยลาย
ก้านขดสองลาย แยกออกจากช่อดอกไม้
ดอกเดียวกัน เป็นแนวตลอดทั้งผืนคั่น
ด้วยแนวดอกไม้แปดกลีบ

ข. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์พรหมก้านแย่ง
กัณริรา หรือเทพรา คือ ลายหลักเป็น
ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ โดยใช้ลายกนกเปลว
ล้อมรอบพรหมครึ่งองค์ พระหัตถ์คู่กลาง
ประนมอยู่ระหว่างพระอุระ พระหัตถ์ที่เหลือ
ทั้งซ้ายขวาทรงถือดอกไม้ ลายพุ่มข้าว
บิณฑ์นี้ล้อมรอบด้วยลายเทพราทั้งสี่ด้าน

หันพระเศียรชนกันกลางแนวลายบนยอด
และด้านล่างของลายพุ่มข้าวบิณฑ์
พระหัตถ์ของเทพสององค์ที่อยู่ตรงข้าม
กันยกในท่ารามาบรรจบกัน ระหว่าง
พระบาทคั่นด้วยลายประจายามและมีกนก
เปลวประดับเป็นแห่งๆ เพื่อประกอบให้
ลายเทพรานั้นอยู่ในแนวรูปสี่เหลี่ยมกลายๆ
เพิ่มความงดงามให้แก่ลายยิ่งขึ้น

ค. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมก้านแย่ง
ลายเทพนมล้อมด้วยลายกนก นอกลาย
ออกไปเป็นลายก้านแย่งที่ทำเป็นรูปนาค
กลายๆ ระหว่างลายพุ่มข้าวบิณฑ์แต่ละ
ตัวคั่นด้วยลายดอกไม้หยาบๆ ทำให้ลาย
ได้สัดส่วนดียิ่งขึ้น

ง. ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมสลั
ลายกัณริราเป็นแถวๆ คือ แถวนวาวรูป
ลายพุ่มข้าวบิณฑ์เทพนมเป็นระยะ ล้อม
ประดับด้วยกนกเปลวและเส้นหยักเป็น
กรอบ แถวล่างเป็นลายกัณริราวางลายสลั
หว่างกับลายเทพนม นอกจากนั้นยังมีลาย
อื่นๆ อีก ผ้าพิมพ์ลายนี้นอกจากตัวผ้าจะ
มีลายดังกล่าวแล้ว ผ้ายังแบ่งทำลายที่เชิง
อีกด้วย ลายที่เชิงผ้าพิมพ์นั้นเป็นส่วนที่
เน้นให้เห็นความสวยงามของผ้ายิ่งขึ้น โดยใช้ลายที่แปลกออกไปจากลายตรงผืนผ้า
ส่วนของลายเชิงจะมีที่ส่วนนั้นยอมแล้ว
แต่ความสวยงาม และความคิดประดิษฐ์
ของผู้ทำ เท่าที่พบมีแบ่งเนื้อที่ตรงเชิงผ้า
ออกเป็นสองส่วน ส่วนล่างสุดเป็นลาย
กรวยเชิงโปร่ง ขนานด้วยลายขอบลูก
ประคำเป็นแนว ถัดจากลายกรวยเชิงเป็น
ลายหน้ากระดาน แบ่งออกเป็น ๓ แนว
แนวกลางกว้างเป็นสองเท่าของแนวนบน

และแนวล่าง แต่ละแนวคันลายของลูก
ประจำ แนวกลางประดับด้วยลายประจำ
ยามแปลง ซึ่งตรงกลางลายเขียนเป็นลาย
นกในจินตนาการกำลังกระพือปีก ลาย
ประจำยามคันด้วยลายกนกในโครงของ
ลายมังกรสองตัวเกี่ยวพันกัน ส่วนแนว
บนและแนวล่างของลายแนวกลางเป็น
เถาดอกไม้แปดกลีบที่แปลงมาจากลาย
ประจำยามปักคางคาว

ผ้าแพร

ผ้าแพรส่วนมากมาจากประเทศจีน มีหลาย
ชนิดและเรียกชื่อต่างๆ กันตามลักษณะ
เนื้อดีเลวของผ้า บางชนิดเป็นผ้าแพรเรียบ
บางชนิดมีดอกกลดลายสวยงาม ส่วนมาก
เป็นลายดอกในตัว คำว่าแพรนี้ในกลุ่มคน
ไทย-ลาวทางภาคเหนือและภาคอีสานก็
เรียกผ้าไหมพื้นเนื้อนุ่มที่ใช้ทำผ้าสไบ
คล้องคอว่า ผ้าแพร เช่นกัน สำเนียงทาง
เหนือออกเสียงเป็นแฮ เช่น พระธาตุช่อ
แฮ ผ้าแพรมีชนิดต่างๆ ดังนี้ แพรลายทอง
แพรดารากร แพรเศรพ แพรจ้าวจ แพร
ถ้วน แพรหนังกั๊ก แพรหงอนไก่เพลา
แพรหงอนไก่เอ็ง เป็นต้น ลายของผ้า
แพรมีลายริ้วมะลิเลื้อย ลายก้านแย่ง
แพรลายดอกถั้ว ลายดอกสะเทิน แพรดอก
ลาย แพรอริยา ลายมังกร ลานมังกรหนา
ลายมังกรบาง ซึ่งเดิมใช้ได้เฉพาะเจ้านาย
และขุนนาง ต่อมาใช้เป็นผ้าพระราชทาน
บำเหน็จความชอบพิเศษ จากจดหมายเหตุ
จีนมีชื่อแพรต่างๆ ที่พระจักรพรรดิ
จีนทรงส่งมาเป็นเครื่องราชบรรณาการด้วย
เช่น แพรหมั่งตั้งเผย จัดเป็นแพรชนิดดี
ที่สุดที่จัดส่งมาถวายพระเจ้าแผ่นดินไทย
รองลงมามี แพรกิม แพรโล่ แพรบี แพร

ผ้าม่วง

แซซึ่งใช้ในฤดูร้อน แพรตั้งซึ่งใช้ในฤดู
หนาว แพรกิมตั้งตั้ง แพรเชี่ยมตั้ง แพร
กิมตั้ง แพรเพื่อนกิม แพรหลิน และแพร
โปยซีตั้ง ล้วนเป็นชื่อที่ออกสำเนียงแต่จิว
ซึ่งไม่ทราบว่าจะตรงกับภาษาไทยว่าอย่างไร
หรือจีนกลางเรียกว่าอย่างไร

เป็นผ้าแพรไหมเนื้อละเอียด จีนเรียกหม่วง
ใช้เป็นเครื่องแบบของข้าราชการในสมัย
รัชกาลที่ ๕ เมื่อโปรดให้ยกเลิกผ้าสมปัก
ของขุนนางและข้าราชการ โดยโปรดให้ใช้
ผ้าม่วงแทน ซึ่งเป็นผ้าพื้นสีต่างๆ เดิมมี
ทอที่โรงไหมของหลวงและจากแถบ
นครราชสีมาหรือโคราช แต่กล่าวว่ามีสี
จุดฉาดจึงโปรดให้สั่งทอมาจากจีนแทน
ผ้าม่วงปรากฏว่าเลิกใช้เป็นเครื่องแบบ
ข้าราชการเมื่อหลังเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕

ผ้ามะไลกาด

ผ้าโสร่งเนื้อดีเป็นมัน ใช้ขัดด้วยขี้ผึ้ง
พวกผู้ชายอินเดียนิยมใช้ ชื่อจริงคือ มัลล
มัน กาส (Malliman Khas) มาจาก
เมืองพูลิคัท (Pulicat) ในประเทศอินเดีย
ใกล้เมืองมัทราส

ผ้ามัสหู่หรือมัสหู่

ผ้าไหมทองแดงจัดเป็นผ้าเข้ม
ขาบชนิดหนึ่ง ทอด้วยไหม มีลักษณะเป็น
ผ้าลายริ้ว ซึ่งในริ้วมีลายสลับสีอีกทีหนึ่ง
เป็นอีกชื่อหนึ่งของผ้าสมรด ใช้คาดเอวใน
งานพระเมรุของเจ้านายหรือขุนนาง

ผ้าแฝง

ผ้ายก

คำว่า ยก มาจากการเรียกกระบวนทอ เวลา
ทอเส้นด้ายหรือไหมที่เชิดขึ้นเรียกว่า เส้น
ยก เส้นด้ายหรือไหมที่จมลงเรียกว่า เส้น
ข่ม แล้วพุ่งกระสวยไปในระหว่างกลาง
ถ้าจะให้เปลี่ยนลายเลือกยกเส้นข่มขึ้นบาง
เส้นก็เกิดลายยกขึ้น จึงเรียกว่า ผ้ายก

มักมีเชิงผ้าเป็นลายกรวยเชิง หรืออาจมีลายอื่นๆ ได้ ส่วนตัวผ้าหรือท้องผ้ามักเป็นลายดอกซึ่งเด่นขึ้นด้วยไหมสีหรือแล่งทอง ใช้เฉพาะเป็นผ้านุ่งของเจ้านาย เรียกว่า ผ้าทรง ผ้ายกทองมีค่ามาก เพราะต้องใช้ฝีมือทำที่ประณีตมาก นอกจากนี้ยังมี “ยกทองล่องจวน” ว่าเป็นผ้าทอทองยกเป็นลายแต่เชิงท้องขึ้นมาเป็นไหมเกลี้ยงสีเดียว

ผ้ายันตานี มาจากคำ Jamdanny หรือ Jamdani ในภาษาเปอร์เซีย แปลว่า ผ้าบางเนื้อดี อีกชนิดหนึ่งนั้นได้แก่ ผ้ามัสลิน เนื้อดีมีลวดลายเป็นดอก

ผ้าย่ำมะหวาด คงมาจากคำ อุมดาหวาด ชื่อหมู่บ้านในเขตเมืองสุรคในอินเดีย ทำผ้าลายเนื้อดี จากผ้าขาวเทศ ผิดจากผ้าลายธรรมดาที่ทำจากผ้าดิบ ผ้านี้มีพื้นขาวดอกม่วง กล่าวว่พวกผู้ดีชอบใช้ เพราะฉะนั้นผ้าลายย่ำมะหวาดจึงมีราคาแพง ทำได้ด้วยการเอาผ้าขาวมาซัก เพื่อให้เนื้อแน่นแห้งแล้วจึงให้ดิงพิมพ์ลายลงไปให้เต็มผืน ย้อมให้เป็นสีต่างๆ แล้วขัดด้วยหอยเบ้ยให้ขึ้นเงาเป็นมัน มีทั้งสีเขียวทอง สีแดงเลือดหมู และสีม่วง แต่ถ้ามาจากภาษาเปอร์เซียที่ว่ญามะฮวาร แปลว่า ผ้าขนสัตว์บางเป็นลายดอก หรือคือผ้าสำนนั่นเอง

ผ้าเยียรบับ ผ้าที่ทอด้วยไหมสีควบกับไหมเงินไหมทองหรือแล่งเงินแล่งทอง ยกเป็นดอกถี่เป็นทองมากมีพื้นไหมน้อย จัดเป็นผ้าที่ดีที่สุดในบรรดาผ้าที่ทอลักษณะเดียวกัน เช่น ผ้าเข้มขาบ และผ้าอัดลัด ในระยะหลังมีผ้าเยียรบับปลอมทอด้วยไหมทองปลอมมีลักษณะเหมือนผ้าคาด ใช้ไม่นานก็ดำ

ย่ำเยียรบับเดิมใช้เป็นผ้าทรง หรือตัดเป็นฉลองพระองค์ และบางทีทำเป็นผ้าปูลาด ฯลฯ

ผ้ารัตกัมพล หรือผ้ากัมพล ผ้าทอจากขนสัตว์มีสีแดงของอินเดีย เป็นผ้าหายากมาก ใช้เป็นผ้าโพกศีรษะแทนมงกุฎ หรือเป็นผ้าทรงสำหรับกษัตริย์ ชื่อผ้านี้มีปรากฏในปัญจราชาภิเษก กล่าวถึง เครื่องราชกกุธภัณฑ์สำหรับพระราชพิธีราชาภิเษกของพระเจ้าแผ่นดิน มีพระภูษารัตกัมพลด้วยอย่างหนึ่งในบรรดาของ ๕ อย่าง คือ พระมหามงกุฎ พระขรรค์ พระภูษารัตกัมพล พระเศวตฉัตร และเกือกทองประดับแก้ว (ฉลองพระบาท)

ผ้าลาย ถ้าหมายถึงผ้าที่มีลวดลายแล้ว กล่าวว่าเดิมมีกระบวนการทำอยู่ ๓ วิธี คือ

๑. ลายปัก เกิดจากการเย็บ เมื่อตรึงด้วยด้ายถักกันเป็นตื้นกา เห็นเป็นลายดอกถี่ถี่บ้าง ห้าถี่บ้าง ต่อจากนั้นต่อลายกันใบเป็นลายดอกไม้

๒. ลายปุม เกิดจากทอด้วยหรือไหมควบ ด้วยการเอาด้ายหรือไหมสีต่างๆ กัน ตะบิดทอก่อให้เกิดลายตามความคิด

๓. ลายยก เกิดจากการผูกด้วย ๓ ตะกอ ไม่ถึงเสมอกัน พุ่งกระสวยทับไปเส้นหนึ่งหรือสองเส้น สามเส้นเกิดเป็นลาย เมื่อรู้จักบังคับการยกด้ายทั้ง ๓ ตะกอให้เป็นไปตามกฎ ต่อมาเกิดมีผ้าตีพิมพ์เป็นลายสวยงามคล้ายผ้าปัก ผ้ายกแรกๆ ลายไม่เหมือนผ้าไทย เพราะทอในอินเดีย ผู้นำมาขายคือแขกชาวอินเดียที่รับสั่งทำให้ตามที่คนไทยส่งลายไป จึงเกิดมีผ้าลายอย่างขึ้น ซึ่งเป็นผ้าที่พ่อค้าคน

ไทยเราเขียนลายส่งออกไปให้ทำ ผ้าลาย
 อย่างนิยมใช้มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา นิยม
 นุ่งทั้งผู้หญิงผู้ชาย และเป็นผ้าอย่างดี
 ราคาแพง ต่อมาเกิดผ้าลายนอกอย่างขึ้น
 ซึ่งเป็นผ้าที่แขกเขียนลายขึ้นเอง ไม่ถูก
 ต้องตามกระบวนลายไทยนัก คนไม่นิยม
 นุ่งจึงขายในราคาถูก คนสามัญจึงเริ่มซื้อ
 นุ่งกัน และนิยมใช้มาถึงสมัยรัตนโกสินทร์

ผ้าเล็กหลก เป็นผ้าชนิดหนึ่งในสมัยกรุงสุโขทัย

ผ้าวิลาส ผ้าลายนอกอย่างชนิดหนึ่ง กล่าวว่างกฤษ
 นำมาขาย หรือคือผ้าย่ำมะหวาดนั่นเอง
 มาจากภาษาเปอร์เซียว่า วิลลียัต

ผ้าสนอบลาย ไม่ทราบว่าเป็นผ้าชนิดใด ทราบแต่
 เพียงว่า สนอบ แปลว่า เสื่อ

ผ้าสมปัก ผ้านุ่งพระราชทานให้ขุนนางตามตำแหน่ง
 ใช้เป็นเครื่องแบบมาก่อนสมัยพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่
 ๕ จะใช้เฉพาะในเวลาเข้าเฝ้าหรือในพระ
 ราชพิธี เป็นผ้าทอด้วยไหมเปลาะ ด้วยวิธี
 มัดหมึกกลางพื้นผ้าเป็นสีและลายต่าง ๆ
 สมปักมีหลายชนิด ได้แก่ “สมปักปุม”
 ถือว่าเป็นชนิดดีที่สุด “สมปักล่องจวน”
 เป็นสมปักที่เป็นลายยาว เป็นสมปักชนิด
 ท้องพื้น เงามีลาย นอกจากนี้มีสมปักลาย
 และสมปักริ้ว ซึ่งเป็นผ้าสามัญที่บรรดา
 เจ้ากรมปลัดกรมขุนง่วนั้น มิใช่เป็นของ
 ขุนนางชั้นผู้ใหญ่

ผ้าสมรส หรือตำรด หรือสมรด เป็นผ้าคาดเสื้อครุย
 ในงานพระเมรุ หรือเรียกว่า ผ้าแฝง ทำ
 ด้วยไหมทองถักโปร่ง ๆ บาง ๆ คล้ายผ้า
 กรองทองแต่โปร่งและบางกว่ามาก บางที
 หมายถึง ผ้าคาดเอวที่ทำด้วยผ้าดาดทอง
 ปักดิน ปักปักแมงทับ เป็นลวดลายดอก

ไม้เครือเถา เดิมก่อนรัชกาลที่ ๕ เข้าใจว่า
 ไม่มีการแต่งกายไว้ทุกข์ด้วยสีดำ ในงาน
 พระเมรุใหญ่ ๆ เจ้านายและขุนนางจึงนุ่ง
 สมปักลายสีต่าง ๆ คาดเสื้อครุย เรียกว่า
 ผ้าแฝง แต่ผู้มีหน้าที่แห่งเสด็จต้องคาดเสื้อ
 ครุยจริง เวลาเข้าริ้วขบวนก็เอามาสวม
 แต่ถ้าอยู่นอกริ้วจะถอดเนื้อครุยออกคาด
 เสื้อครุยมีใช้อยู่ ๓ วิธี คือ เวลาอยู่ใน
 หน้าที่จะสวมเสื้อครุยทั้งสองแขน ถ้าอยู่
 นอกหน้าที่เออออกมาวันคาดพุง แต่ถ้า
 สวมแขนเดียวอีกแขนหนึ่งพาดเฉียงบ่า
 แสดงว่าอยู่ในหน้าที่เข้ากรม

ผ้าสักหลาด ผ้าทอด้วยขนสัตว์ จัดเป็นผ้าดี ภาษา
 เปอร์เซียเรียกว่า Sakalat อันหมายถึง
 ผ้าขนาดกว้างอย่างดีเนื้อหนา บ้างว่ามา
 จากคำ Scarlet ในภาษาอังกฤษ ซึ่งแปล
 ว่า สีแดงเลือดนก

ผ้าสังเวียน ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด ทราบแต่
 ว่านำมาทำผ้านุ่ง

ผ้าสาธู ผ้าขาวบางเนื้อน้อยชนิดหนึ่ง ปัจจุบันมัก
 นำมาเย็บเป็นมุ้ง

ผ้าสำลี มีมาแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ใช้สำหรับทำผ้าห่ม
 เข้าใจว่ามาจากเมืองไพสาลีในอินเดีย

ผ้าสำน ผ้าขนสัตว์ ผ้าเปลือกไม้ ในภาษาเปอร์เซีย
 มีผ้า Shal ทอด้วยขนอูรูปนใหม่ ต่อมา
 ทอด้วยขนแกะ หรือขนสัตว์ชนิดอื่นปน
 ใหม่หรือฝ้าย ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า
 Camlet ซึ่งเข้าใจว่า เป็นผ้ากำมะหลิดใน
 ภาษาไทย ซึ่งคงใช้เรียกแทนผ้าสำน จึง
 ทำให้ชื่อผ้าสำนสูญไป

ผ้าสุหรัด เป็นผ้าลายจากเมืองสุหรัด แคว้นคุชราต
 ประเทศอินเดีย ซึ่งกล่าวว่าคล้ายผ้ากุ
 สะหราดเดิม ซึ่งไม่มีส่งมาจำหน่ายใน

ตลาดเมืองไทย จึงได้นิยามผ้าสุหรัดแทน
ผ้าชนิดนี้จะพิมพ์ลายโดยทำเป็นงานใน
ครัวเรือนตามบ้านคน โดยใช้ผู้หญิงและ
เด็กกดแม่พิมพ์ด้วยมือ โดยใช้ผ้าขาวของ
อังกฤษมาตัดให้ได้ขนาด ชักน้ำให้หมด
แป้งและให้เนื้อแน่นก่อน แล้วนำผ้ามา
วางชิงบนพื้นเรือน เอาหมึกทาบนแผ่นไม้
แม่พิมพ์ลายซึ่งมีขนาดเท่าฝ่ามือ พิมพ์
กดลงกับพื้นผ้าต่อๆ กันไปจนเต็มผืน
แล้วจึงเอาไปย้อมเป็นสี ถ้าจะให้ดอกเป็น
สีอื่นก็แต้มสีที่ต้องการ เมื่อย้อมเสร็จแล้ว
เอาหอยเบียดซักเงาเหมือนกับการทำผ้า
กุศหรัด

ผ้าสุกุลพัสตร์ เป็นผ้าขาวเนื้อละเอียดชนิดดีในสมัย
สุโขทัย แต่ไม่อาจทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด
หรือทอด้วยวัสดุอะไร

ผ้าสุจหนี่ เป็นผ้าสำหรับปูอาสนะ หรือที่นอน ทอด้วย
ขนสัตว์ก็มี ทอด้วยไหมก็มี ประดับ
ลวดลายปักตามขอบด้วยด้นทองด้นเงิน
กล่าวว่าน่าจะมาจากภาษามลายูว่า Suji
คือผ้าปัก ถ้ามาจากภาษาเปอร์เซีย Suzani
คือ ผ้าที่ใช้ปูเป็นพรม หรือผ้าปักดอก

ผ้าหนัง เป็นผ้าชนิดหนึ่ง ใช้มาแต่สมัยกรุงสุโขทัย
ผ้าหัตถวี หรืออัสวี มาจากศัพท์เปอร์เซียว่า Izar
ซึ่งแปลว่า กางเกงขายาวหูด แต่ในภาษา
ไทยหมายถึง ผ้าแพรริ้วชนิดหนึ่งที่ส่งมา
จากอินเดีย

ผ้าหนังไก่ เป็นผ้าแพรชนิดหนึ่งที่ทอให้เนื้อผ้ามี
ลักษณะหยุ่นๆ เป็นผ้าที่นิยมใช้ในสมัย
อยุธยา นำมาตัดเสื้อ หรือผ้าสไบ หรือผ้า
คาดเอว ผ้าหนังไก่นี้ ๒ ชนิดคือ ผ้าหนัง
ไก่น้อย และผ้าหนังไก่น้อย

ผ้าหนามขนุน เป็นผ้าแพรชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นปม

ผ้าไหม

ผ้าไหมด

ผ้าอัตตะลัด

ผ้าอุทุมพร

เล็ก ๆ ทั้งผืน ซึ่งยืดหยุ่น มักใช้เป็นผ้า
คาดเอวทับนอกเสื้อของพวกขุนนางและ
เจ้านาย

ผ้าอย่างดีทอด้วยเส้นใยไหม มีทั้งแบบเรียบ
สีพื้น ยกดอก และทอเป็นลวดลายต่างๆ
ด้วยกรรมวิธีที่หลากหลาย เช่น ผ้ายก ผ้า
พื้น ผ้าจิด ผ้ามัดหมี่ ผ้าจก

ผ้าที่ใช้กระดาศทองดัดเป็นเส้นเหมือนเส้น
ทองแดง ทอกับไหมสีต่างๆ ซึ่งชื่อของผ้า
มักเรียกไปตามสีไหม เช่น ไหมดเหลือง
ไหมดแดง ไหมดเขียว ต่อมามีการปรับ
เปลี่ยนทออย่างใหม่ คือเอากระดาศทอง
พันเส้นไหมทอกับไหมสีเป็นลายเหมือน
ผ้าแพรลายทอง ถ้าทำมาจากอินเดียเรียก
ไหมดเทศ ทำมาจากญี่ปุ่นเรียกไหมดญี่ปุ่น
ผ้าไหมดจึงมีหลักอยู่ตรงที่ทำด้วยกระดาศ
นั่นเอง

หรืออัตลัด ผ้าชนิดเดียวกันกับผ้าเยียรบับ
และเข้ฆาบ คือทอด้วยไหมทองหรือไหม
เงินหรือทองแดงกับไหมสียกเป็นลายต่างๆ
เป็นดอกกลอยห่างๆ เห็นพื้นผ้ามาก ผ้า
ชนิดนี้นิยมนำมาตัดเป็นฉลองพระองค์
ของเจ้านายและเสื้อของขุนนาง หรือนำ
มาทำเป็นผ้านุ่ง ผ้าปูลาด ภาษามลายูเรียกว่า
อัตตะลัด แปลว่า แพร่ต่วน ซึ่งเป็นคนละ
ความหมายกับผ้าอัตลัดที่คนไทยเข้าใจ

ไม่ทราบได้ว่าเป็นผ้าชนิดใด หรือทอด้วย
วัสดุอะไร แต่ถือว่าเป็นผ้าที่พระมหา
กษัตริย์ทรงใช้ในพระราชพิธีสำคัญ บ้างว่า
เป็นผ้าที่ทอจากใยมะเดื่อ

ผ้ายกไหมของไทย

ผ้าไหมยกดอก หมายเลข ท ๓/๒๔ ฝ้านุ่งเป็นผ้าไหมยกดอกสีนวลเทา ท้องผ้ายกดอกลายดอก
พิกุล ขอบผ้ายกลายเครือเถา เชิงหน้าผ้ายกลายกรวยเชิงสามชั้น

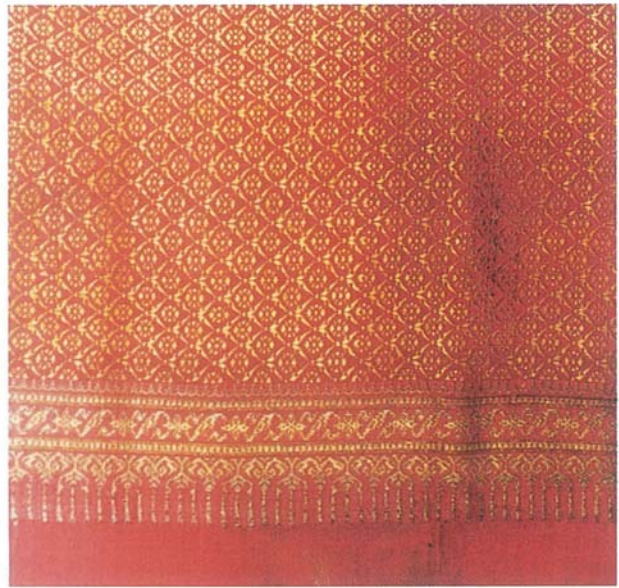
ผ้ายกไหม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผ้ายกไหมพื้นสีฟ้าไส
ยกดอกเป็นลายดอกไม้ร่วงสีเหลืองและสีขาวเชิงล่างยก
เป็นลายกรวยเชิง
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ผ้าไหมยกดอก สมัยรัตนโกสินทร์ ผ้ายกดอกลายดอกกลอย
ก้านแย่งสีเหลืองบนพื้นสีกลีบบัว ชายผ้าเป็นลายกรวยเชิง
แบบลายดอกคั้งของผ้าขิดอีสาน คั่นด้วยลายประจำยามเกลียว
ใบเทศ

จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช เป็นผ้ายกไหมพื้นสีแดงลวดลาย
สีทอง เป็นลายดอกพิกุลก้านแย่ง เชิงยกลายกรวยเชิงแบบ
ดอกคั้งของทางอีสาน หรือลายดอกสร้อยสาของภาคเหนือ
ระหว่างท้องผ้ากับเชิงเป็นลายดอกประจำยามก้านแย่งเกลียว
ใบเทศ สมัยรัตนโกสินทร์ ราวรัชกาลที่ ๓

จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ผ้ายกดิน สมัยรัตนโกสินทร์ ผ้าเป็นลายริ้วสีเขียวคล้ายผ้าเข้มขาบแต่ต่างที่ไม่ได้ยกดอกในริ้วแบบเข้มขาบ

จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ผ้าไหมยกดอก สมัยรัตนโกสินทร์ ผ้าไหมยกดอกสี-
เหลืองเล็ก ๆ คล้ายลายผ้าตาเต่าตกแดนจากอินเดีย ผ้าไหม
นัยกดอกแบบลายไทย ในส่วนขอบและเชิง จัดเป็นลวด
ลายของผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

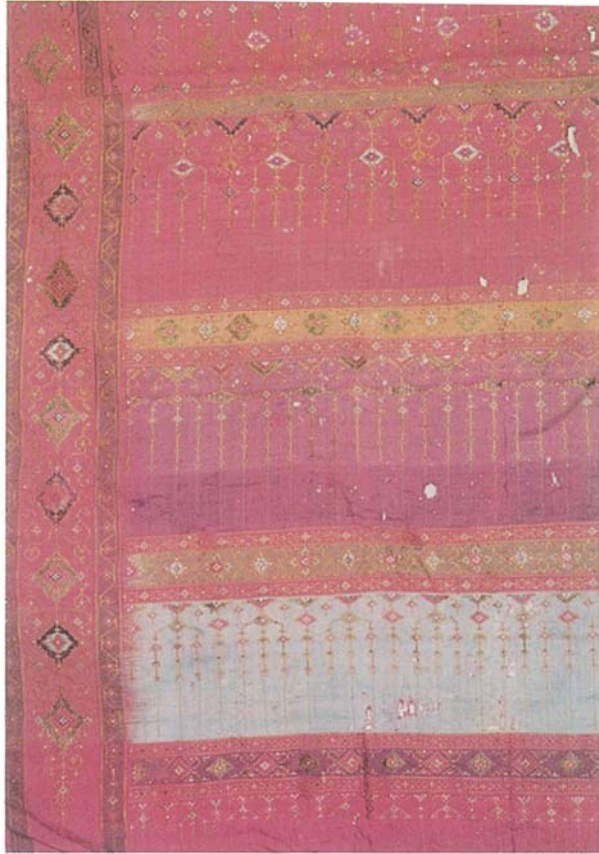

ผ้ายกดอกคล้ายลายลูกแก้ว หรือลายผ้าตาเต็กแทนตลอดคืน ตีนขึ้นคันด้วยแนวลายแบบเดียวกันเป็นชั้นๆ ล่างสุดเป็นลายกรวยเชิง กล่าวได้ว่าเป็นตัวอย่างของผ้ายกนครศรีธรรมราชแบบหนึ่ง และเป็นต้นแบบของผ้าทอเกาะยอ ในจังหวัดสงขลา จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ย่ามพระราชทานสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
ทอด้วยเส้นใยพิเศษคล้ายปอเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ผ้ายกไหม และ ดิ้น สมัยรัตนโกสินทร์ ผ้ายกไหมมีเชิงสี่ชั้น
ทอเป็นลายช่ออุบะสร้อยสาบนพื้นสีชมพู ๓ ชั้น ชั้นที่ ๔ พื้น
สีเขียว ต่อด้วยชายเชิงอีกครั้งชั้น แต่ละชั้นคั่นด้วยลายประจำ
ยามสีต่าง ๆ ตัวผ้าจับในขลิบริมด้วยผ้าแพรสีเขียวอ่อน

ผ้ายกไหม สมัยรัตนโกสินทร์ ลายประจำยามก้านแย่งสีต่าง ๆ
บนพื้นสีฟ้า ชายผ้าลายอุบะคั่นด้วยแนวลายดอกกลอย บนพื้น
สีแดง

ผ้าไหมยกดอกสีชมพูบนพื้นสีเขียว สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น การยกดอกเล็ก ๆ ต่อกัน คล้ายลายมุกของจีนไทยวนและไทยพวน ชายผ้าเป็นลายกรวยเชิงคั่นด้วยแนวลายประจำยามเกลียวใบเทศ การให้ลายในแบบนี้ เป็นลักษณะหนึ่งของผ้ายกนครศรีธรรมราช

ผ้าแพรไหมยกดอก สมัยรัตนโกสินทร์ ยกดอกลอยก้านแย่งสีเหลืองบนพื้นสีชมพูสดหรือชมพูแบบกลีบบัว ชายผ้าเป็นลายกรวยเชิงแบบช่อดอกไม้เรียงต่อกัน จากพิพิธภัณฑ์สถาน วัดพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช

ผ้าไหมยกดอก หมายเลข นช. ๑๗๘ อาจเป็นพระภูษาทรง
ของเจ้านายฝ่ายใน ผ้าไหมพื้นสีฟ้า ยกดอกลายดอกพิกุลทั้งผืน
เชิงหน้าผ้ายกลายกรวยเชิงขนาดเล็ก

ผ้าไหมยก หมายเลข นช.๒๑๑ ผ้าไหมสีชมพูดอกบานเย็น ยกไหมทองเป็นลายดอกแก้ว หรือดอกกล้านของทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ล้อมรอบด้วยลายประจำยามก้านแย่งขนาบขอบผ้าปักลายขอล่าย ผ้าปักผืนนี้แสดงลักษณะลายว่าน่าจะได้แบบ
อย่างมาจากผ้าจิดหรือผ้ายกดอกของผ้าทอพื้นเมือง

ผ้ายกไหม หมายเลข ๒๙๐/๒๕๑๖(๖) พระภูษาทรงของ
สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและของกรมสมเด็จพระสุทนต์นรา
ประยูร พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๒ ขนาดกว้าง ๘๔ ซม.
ยาว ๒๙๖ ซม. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษ์วิจิตร พระเจ้าวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าพิศิษฐ์สพสมัย พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุไร
รัตนศิริมาน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทร์กานคณ
และหม่อมราชวงศ์ พันธุ์ทิพย์ บริพัตร ประทาน เมื่อวันที่ ๘
สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ผ้ายกไหม พื้นสีม่วงเม็ดมะปราง ท้อง
ผ้ายกลายดอกพิกุลสีฟ้าและสีเขียวเชิงหน้าผ้ายกกลายกรวยเชิง
ชั้นเดียว คั่นด้วยลายประจายามก้านแย่ง

ผ้าไหมยกดอก หรือผ้าควั่นไหม หมายเลข ท. ๙/๒๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน เมื่อวันที่ ๖
กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ มรดกของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทรงคราญอุดมดี

ผ้าไหมยกดอก หมายเลข ท ๖/๓๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พระราชทานเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ เดิมเป็นมรดกของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านคราญอุดมดี ขนาด กว้าง ๙๕ ซม. ยาว ๓๐๗ ซม. พระภูษาทรงเป็นผ้าไหมพื้นสีม่วงเม็ดมะปราง ท้องผ้ายกดอกลายดอกพิกุล สีฟ้าสลับสีขาว เชิงหน้าผ้ายกคั่นทอง ลายกรวยเชิงชั้นเดียว

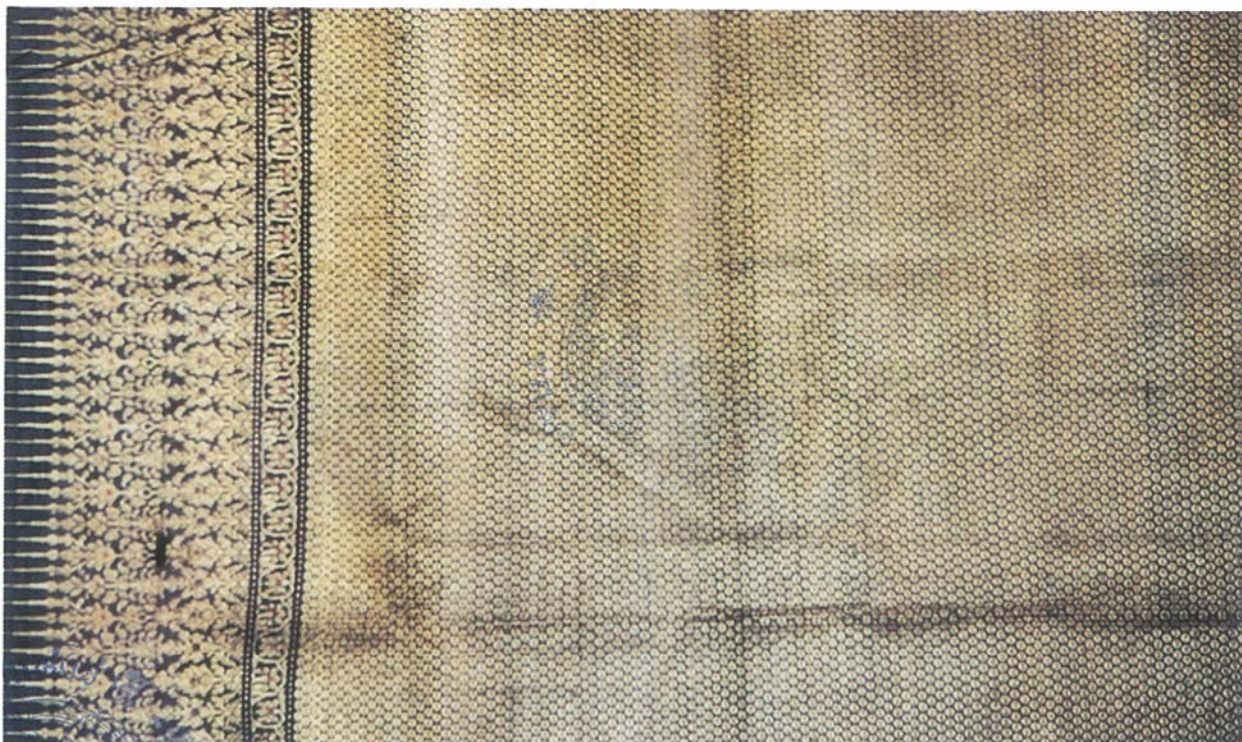
ผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราช หมายเลข ท. ๔/๓๔ (๑๐/๒๔๗๔) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ มรดกของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้านคราญอุดมดี พระภูษาทรงไหมยกดอกสีเหลืองทอง พื้นผ้าสีชมพูดอกบานเย็นชายหน้าผ้ายกดอกลายกรวยเชิง

ผ้ายกไหม หมายเลข ท ๑๔/๓๔ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ มรดกของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทรงครุฑมณี ผ้า ยกไหมพื้นสีเขียวไพล ยกดอกกลมแบบดอกพิกุล ด้วยสีแดง สลับสีเหลืองเชิงหน้าผ้า ยกคั่นเงินลายกรวยเชิงช่อดอกไม้คั่น ด้วยแนวลายประจำยามก้ามปู ใช้เป็นพระภูษาทรง

ผ้ายกคั่นทอง หมายเลข นข. ๑๗ เป็นพระภูษาทรง ไหมยก คั่นทองท้องผ้ายกกลายเข้มนานหรือหมี่คั่นขอบผ้าลายประจำยาม เชิงหน้าผ้ายกกลายกรวยเชิงสามชั้น

ผ้ายกไหม หมายเลข พรหมเมศ ๑/๖๑ สมเด็จพระปิตุฉาเจ้า กรมหลวงทิพยรัตนกิริฎกุลินี ประทานเมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ขนาด กว้าง ๖๕ ซม. ยาว ๑๗๗ ซม. ผ้ายกไหม พื้นสีม่วงเข้ม ท้องผ้ายกลายเมล็ดพริกไท ด้วยไหมสีทอง เชิงหน้าผ้ายกลายกรวยเชิงช่อดอกไม้อุบะสองชั้น

ผ้าไหมยกดินทอง หมายเลข ท ๓/๒๙ มรดกของ
ท้าวราชกิจวรพัทธ์ (แพ) ท่านผู้หญิงภาสกรวงศ์มอบให้
ผ้าไหมยกดินทองพื้นสีแดง ท้องผ้าลายรีวกคล้ายลายหมี่คั่น
ของภาคอีสานของผ้าลายประจำยามก้ามปู ลายกรวยเชิง
สองชั้น

ผ้ายกดินทอง หมายเลข ท ๔/๒๘ มรดกของท้าวราชกิจ
วรพัทธ์ (แพ) ท่านผู้บัญชาสกรวงศ์ มอบให้ ผ้ายกดินทอง
พื้นสีแดง ท้องผ้ายกกลายเกล็ดพิมเสน ขอบผ้าลายดอก
ประจายาม ลายกรวยเชิงสองชั้น

ผ้าไหมยกดิน หมายเลข ๙๗/๒๕๒๕ (๒) เครื่องยศของ
พระยานครราชเสนี (ทัต สิงหนเสนี) นางสาวจวงจันทร์ สิงหนเสนี
มอบให้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕ ผ้าไหมยกดินของขุนนางชั้นพระยา เป็นผ้า
ไหมยกดินลายเกล็ดพิมเสน เชิงหน้าผ้ายกกลาย กรวยเชิงชั้นเดียว
ซึ่งได้รับพระราชทานเป็นพิเศษ

ผ้าไหมยกดั้น สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผ้าไหมยกดั้น
จากนครศรีธรรมราช ท้องผ้ายกลายเกล็ดพิมเสนสีชมพู
ขอบผ้าลายเครือเถาบนแถบสีน้ำเงิน สีชมพูและสีฟ้า
เชิงผ้าสามชั้นเป็นลายกรวยเชิงแบบช่ออุบะคั่นด้วยแถบ
ลายประจายามก้ามปูและลายเกลียวใบเทศ
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช

ผ้ายกดิน สีนํ้าจากอินเดียน

เยียรบับ อัดลัด เข็มخاب

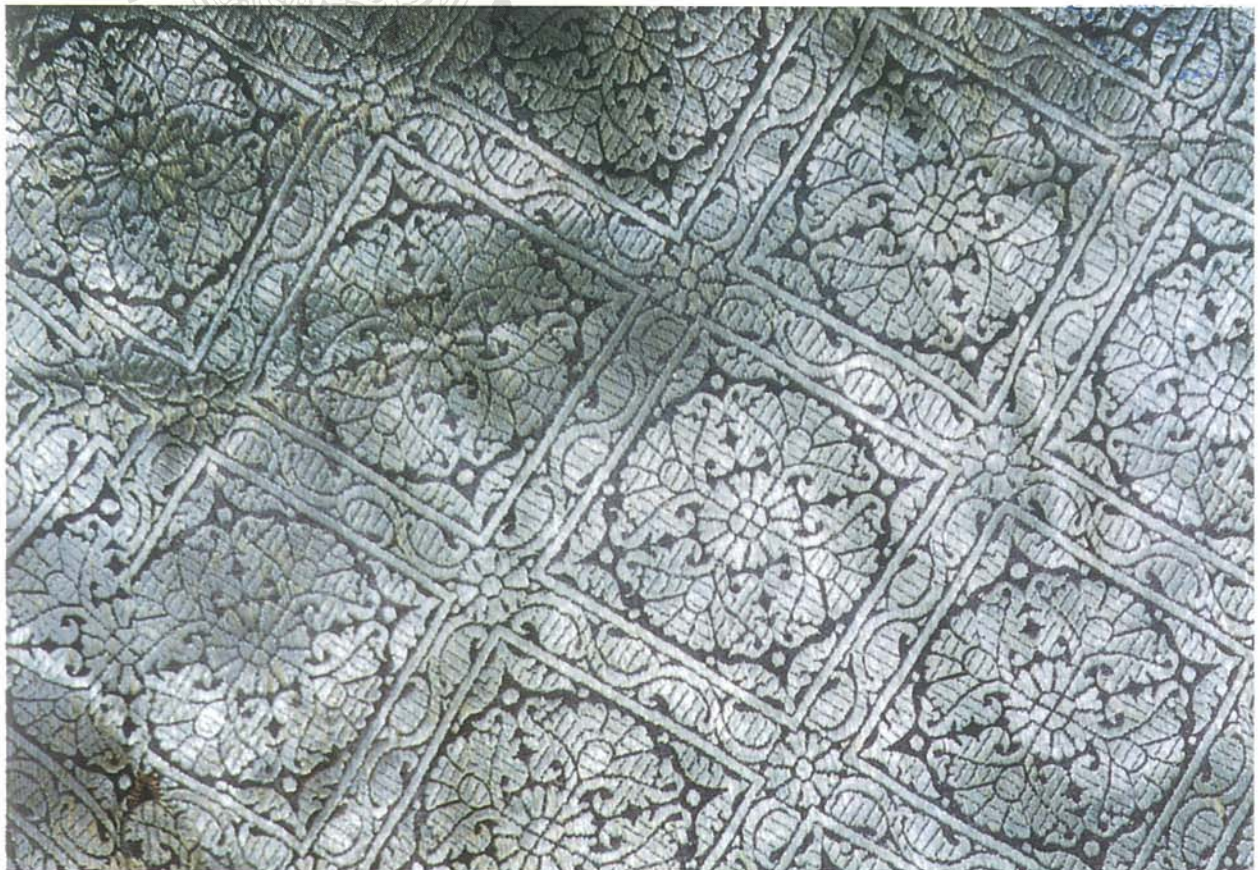

ฉลองพระองค์เยียรบับ หมายเลข ๑ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน เมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๗๔ เดิมเป็นมรดกของพระบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าทรงคราญอุดมดี

ฉลองพระองค์สำหรับเจ้านายทรงในงานพระราชพิธีอย่างใหญ่ ดัดเย็บด้วยผ้าเยียรบับซึ่งเป็นผ้าไหมยกดินทองเต็มผืน ลักษณะตัวเสื้อ แขนยาว คอตั้ง ผ่าหน้า เจาะรังคัม สำหรับกลัดเม็ดกระดุม

ฉลองพระองค์เยียรบับ

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานเมื่อวันที่ ๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๔ เดิมเป็นมรดกของพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้านกขจรฯ ฉลองพระองค์สำหรับเจ้านายทรงในงานพระราชพิธีอย่างใหญ่ ตัดเย็บด้วยผ้าเยียรบับซึ่งเป็นผ้ายกดิน เต็มพื้น ฉลองพระองค์นี้ทอเป็นลายดอกไม้สี่กลีบในรูปกลมคล้ายลายกุตุ้น ล้อมรอบด้วยลายก้านแย่ง ลักษณะพระองค์คอตั้ง แขนยาว ผ้าหนักลึดกระดุม

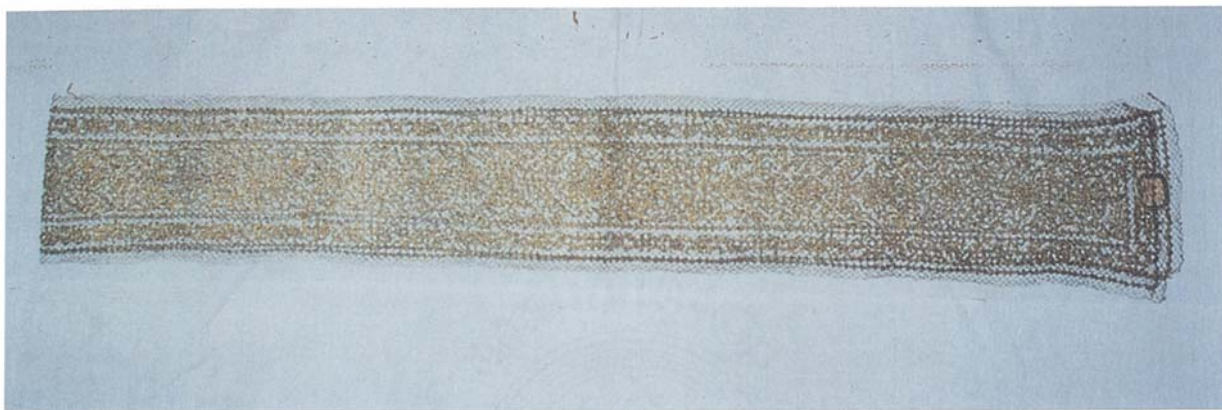

ฉลองพระองค์ สำหรับพระบรมวงศ์ชั้นสูง ตัดเย็บจากผ้าเยียรบับซึ่งเป็นผ้าไหม ทอยกดอกด้วยเส้นทอง เป็นลายดอกกลอยก้านแย่ง ขลิบด้วยผ้าคาดทอง ปลายแขนปักด้วยไหมทอง ลักษณะของฉลองพระองค์เป็นแบบไทย ทั้งลักษณะการเข้าแขนและคอ ส่วนลายปักที่ปลายแขนเป็นแบบตะวันตก

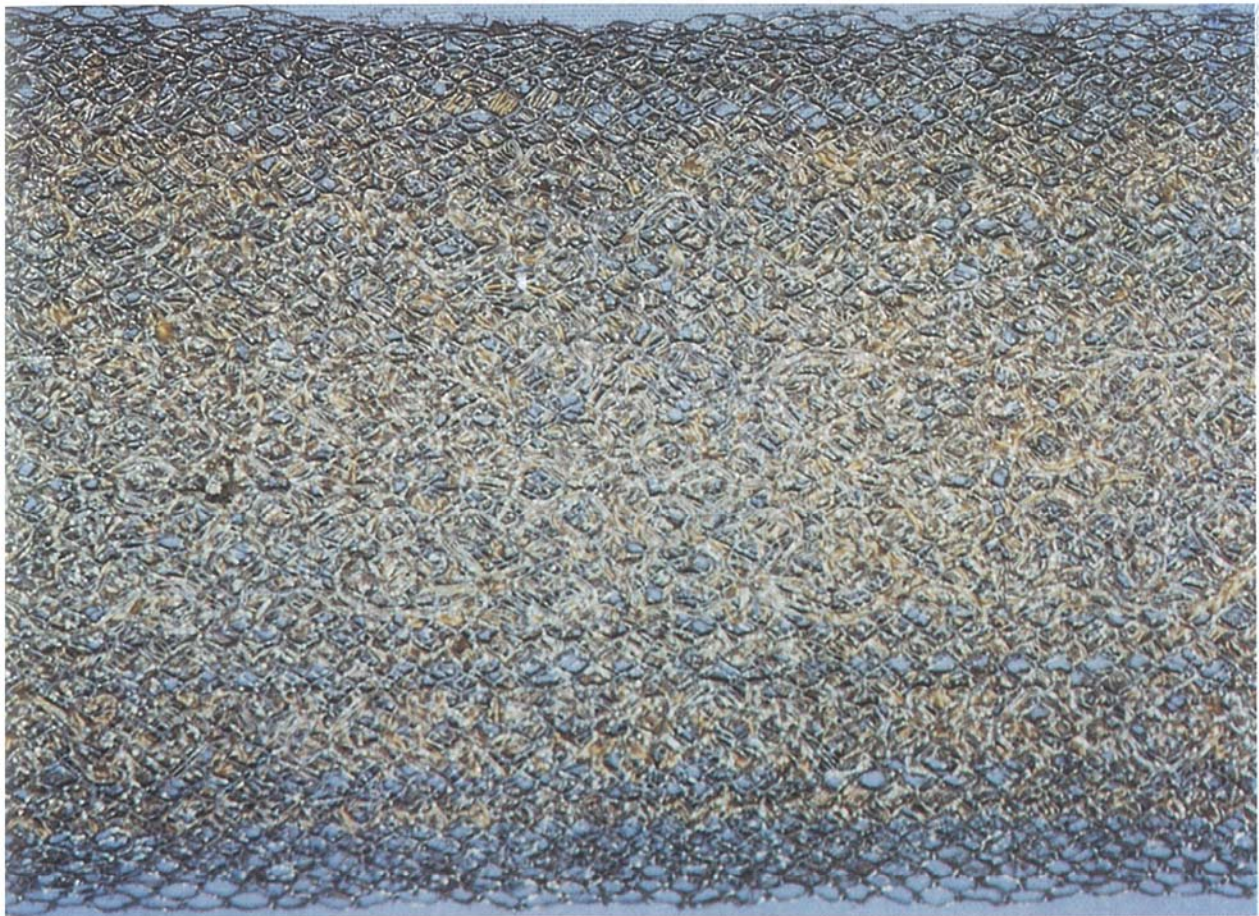
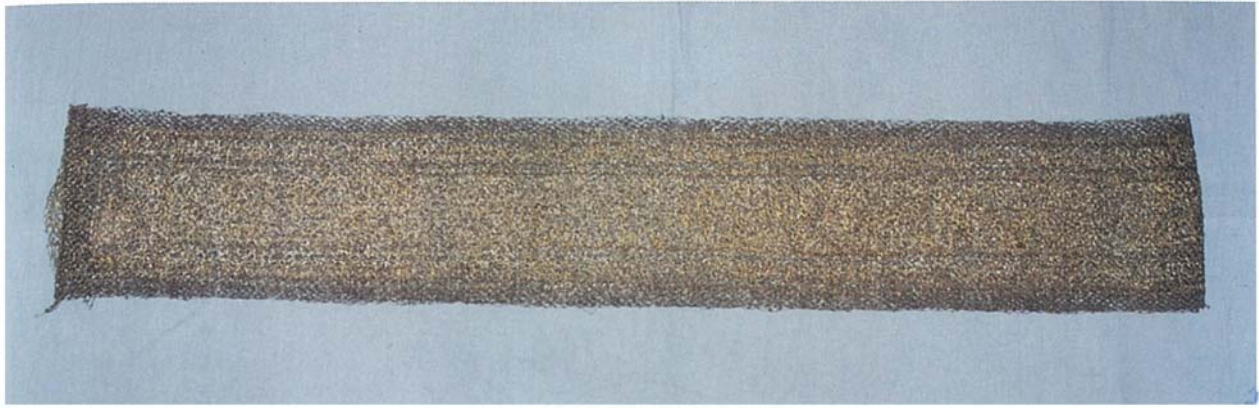

ผ้าทรงสะพัก ทำด้วยผ้าดาดทองลายดาคักแตน ตกแต่งด้วยการปักเลื่อม ปักไหมเป็นลายช่อดอกไม้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาพิเศษ คือการปักส่วนที่เป็นใบไม้ด้วยปีกแมลงทับสีเขียวสด ซึ่งตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ ด้วยความประณีตบรรจงอย่างงดงามยิ่ง ผ้าทรงสะพัก ผืนนี้ถือเป็นงานชั้นครูที่ควรแก่การยกย่อง ชื่นชม และอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้วิชาการปักเช่นนี้ควรได้มีการสืบทอดความรู้เช่นนี้ ให้ดำรงเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทยต่อไป

ศิลปะไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้ากรองทอง หมายเลข ท ๒/๓๕ ทำวชิรสารนุรักษ์ (แก้ว) ส่งมาจากคลังใน เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๓๒
 ผ้ากรองทองใช้ห่มทรงสพักทับสไบสำหรับสตรีที่มีบรรดาศักดิ์สูงหรือเจ้านายฝ่ายในชั้นสูงใช้ในพระราชพิธีใหญ่ เป็นผ้าที่ถักด้วย
 เส้นทองเป็นลายดอกไม้เครือเถา

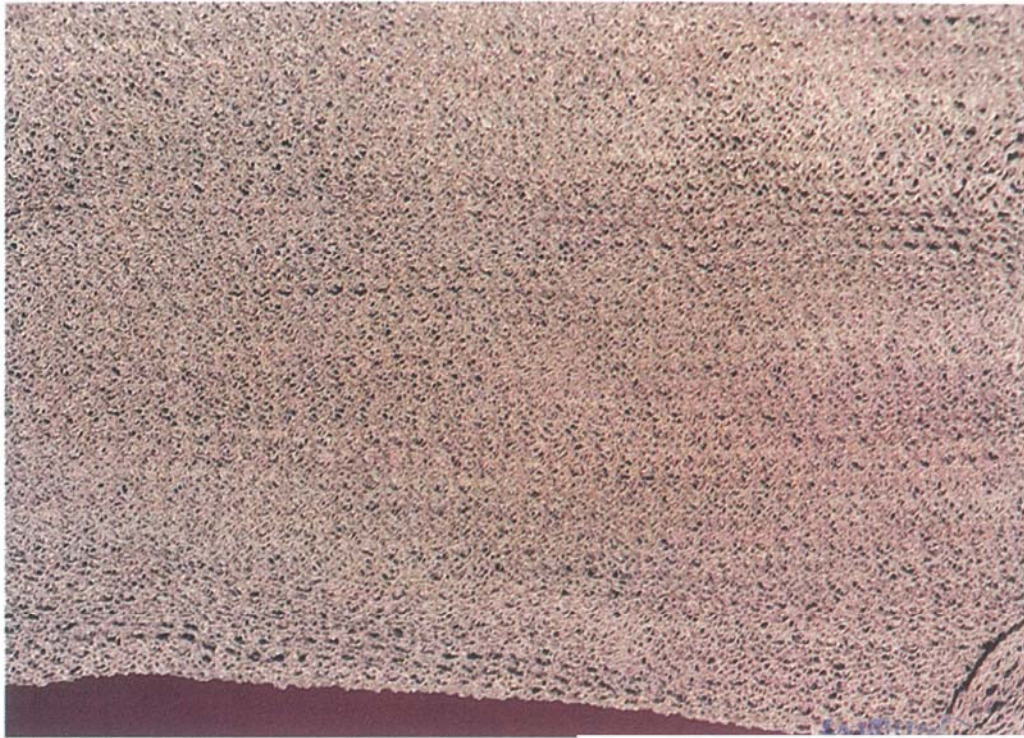
ผ้ากรองทอง หมายเลข ท ๓/๓๕ ท้าวภณฑสารนุรักษ์ (แก้ว) ส่งมาจากคลังใน เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๓๒
 ผ้ากรองทองใช้ห่มทรงสพกห่มทับสไบสำหรับสตรีที่มีบรรดาศักดิ์ หรือเจ้านายฝ่ายในชั้นสูง เป็นผ้าที่ถักด้วยเส้นทองเป็นลาย
 ดอกไม้เครือเถา

ผ้ากรองทอง ถวายพระมหาธาตุเป็นเครื่องพุทธบูชา
จากพิพิธภัณฑ์สถานวัดพระมหาธาตุราชวรวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

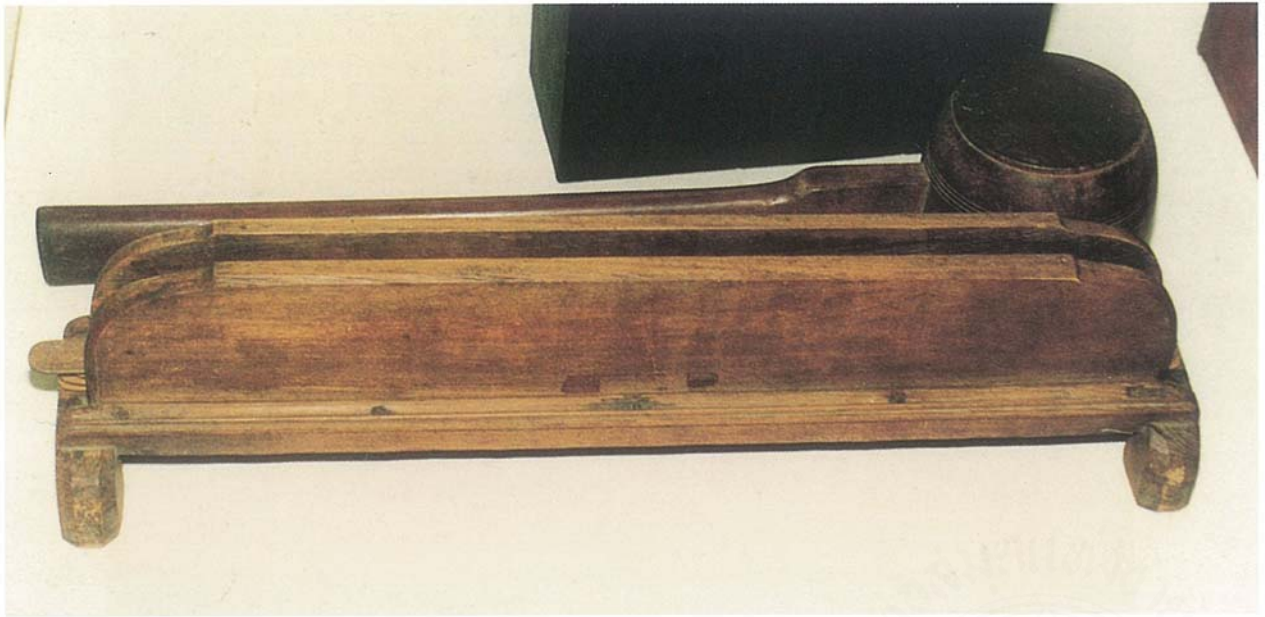
ผ้ากรองทอง ทำเป็นผ้าทรงสพัก ถวายเป็นเครื่องพุทธบูชาแด่พระมหาธาตุ
จากพิพิธภัณฑ์สถานวัดพระมหาธาตุราชวรวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

ผ้ากรองทอง สำหรับเจ้านายทรงสะพัก ถักด้วยเส้นทอง
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้าสไบแพรจีน สีต่าง ๆ สำหรับสตรีห่ม หรือสำหรับขุนนางใช้เป็นผ้าคาดเอวทับผ้าถุง
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

เครื่องมืออัดกลีบผ้าสไบแพร โดยนำไม้จันทน์เล็กยาวมาพับเป็นแกนผ้าและพับซ้อนทบไปมาจนสุดความยาวของผืนสไบ นำสอดคอดลงในร่อง ทิ้งไว้

สไบแพรจีนอัดกลีบ หมายเลข ๒๙๐/๒๕๑๖ (๑-๔) พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัตนบุษยง ประทานเมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

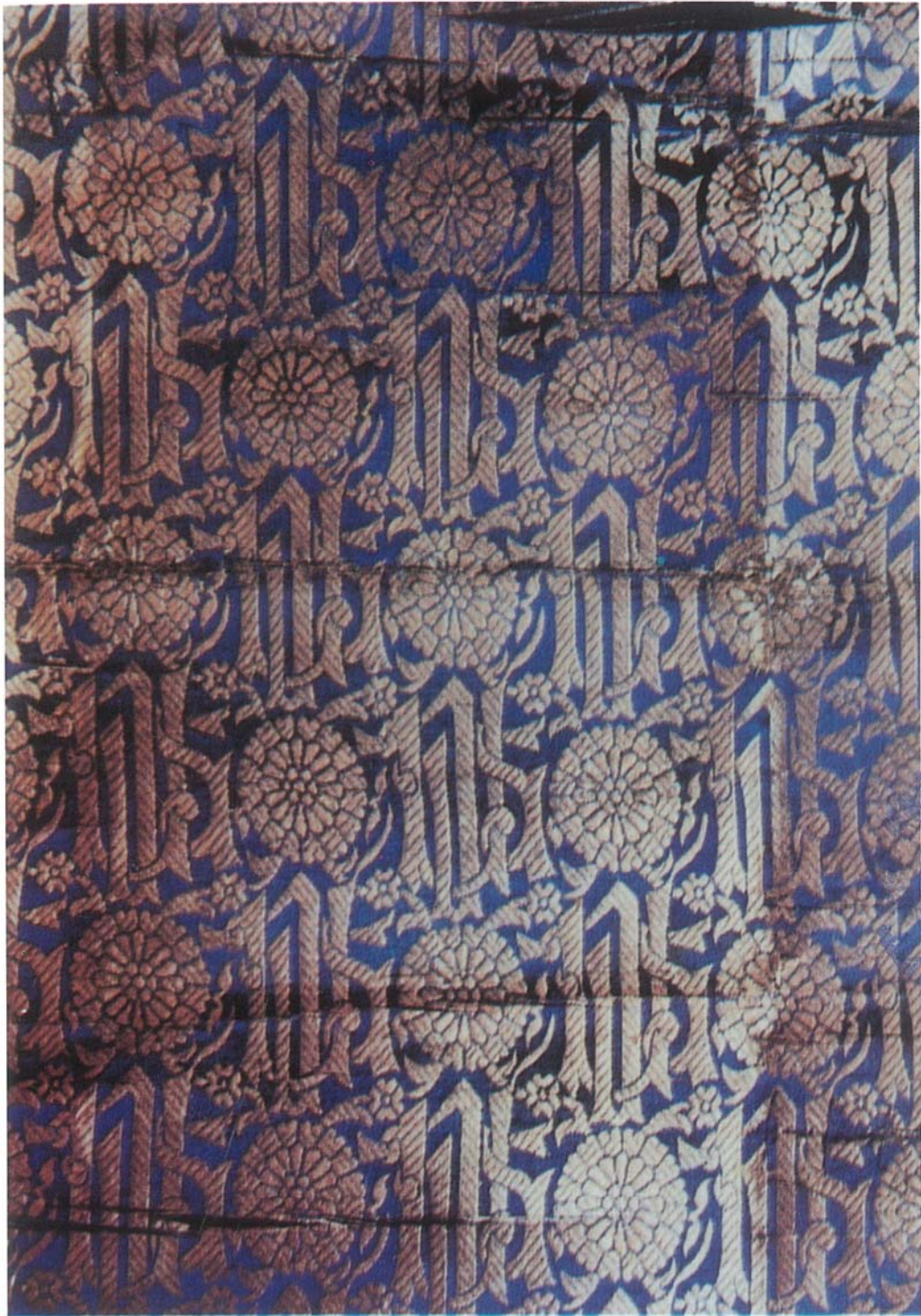
เสื้อครุยกรองทอง มรดกของพระราชวังวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงศรีสว่าง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระราชทานเมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒

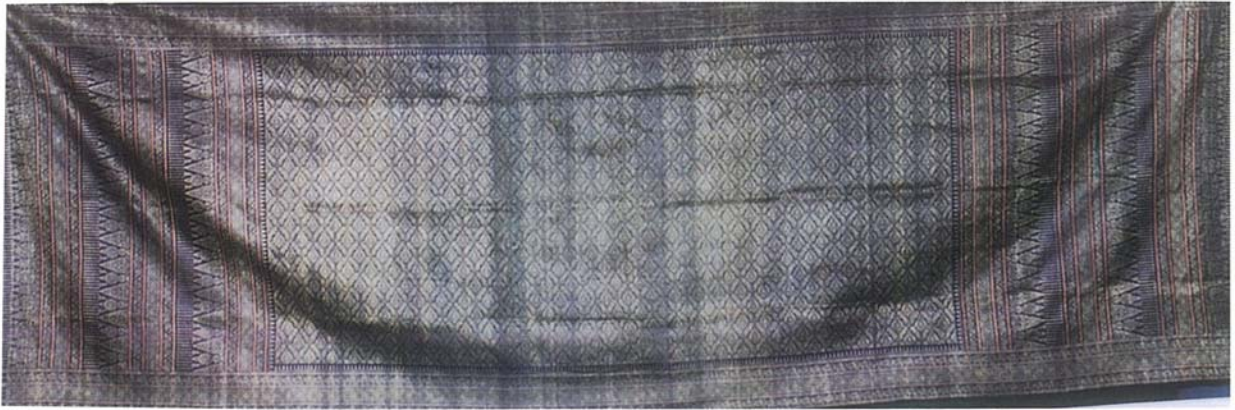
เสื้อครุยกรองทองเป็นเสื้อยศสำหรับเจ้านายชั้นสูง ตัวเสื้อตัดเย็บด้วยผ้าโปร่งคล้ายผ้าสาหลูอย่างดี แล้วถักเส้นทองประดับทั้งตัว ใช้ทรงในงานพระราชพิธีใหญ่

เสื้ออยู่ปักดินเงิน สำหรับขุนนางชั้นสูงใช้เป็นเครื่องยศอย่างหนึ่ง ใช้ในพระราชพิธีสำคัญ เป็นของพระยานครราชสีมา
นางสาวจวงจันทร์ สิงหนเสนี มอบให้ ตัวเสื้ออยู่ปักด้วยผ้าสาหลูอย่างดี ปักดินเงินเป็นรูปหน้ากาล ขนابด้วยลายลูกฟักประจำ
ยามก้ามปู

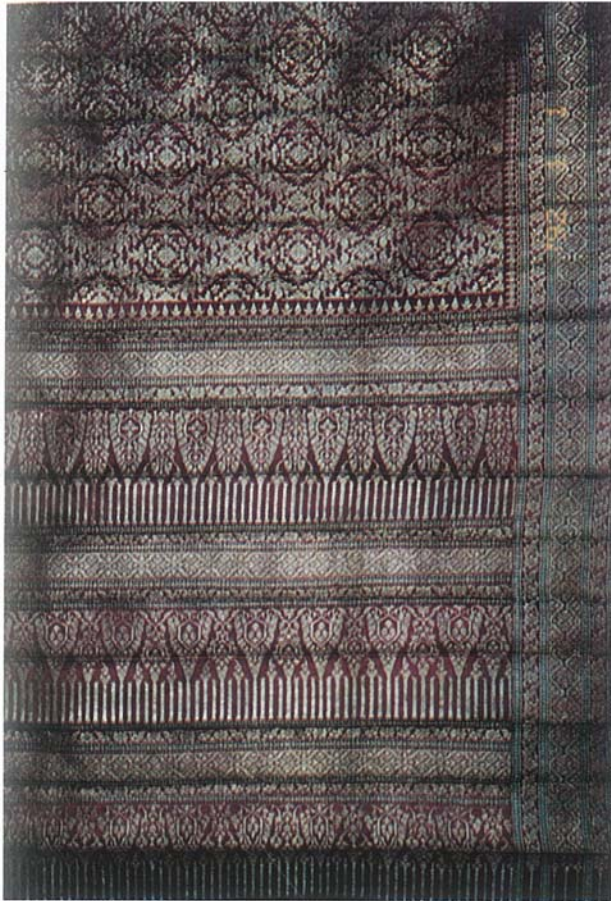

ผ้าไหมยกด้น สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๕ ผ้ายกด้นลายอักษรพระนาม จปร. ประกอบลายดอกเบญจมาศ
เครือเถา เป็นพระภูษาของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ หม่อมราชวงศ์ พันธุ์ทิพย์ บริพัตร
มอบให้

ผ้ายกดิน หมายเลข ๒๕๑/๒๕๑๖ (๓) พระภูษาทรงสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระภูษาทรงเป็นผ้าไหมยกดิน พื้นสีน้ำเงิน ท้องผ้ายกลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ขอบผ้ายลายเครือเถา เชิงหน้าผ้ายลายกรวยเชิงสามชั้น ขนาดกว้าง ๑๐๖ ซม. ยาว ๓๑๘ ซม.

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษ์วิจิตร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพิสิษฐ์สพสมัย พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไรรัตนศิริมาน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทร์ทกานคณิ แล หม่อมราชวงศ์พันธุ์ทิพย์ บริพัตร ประทาน เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

ผ้ายกคั่นลายดอกไม้ก้านแย่ง เชิงผ้าลายประจำยาม และลาย
กรวยเขินน่าจะส่งมาจากอินเดีย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ผ้าไหมยกดั้น หมายเลข ๒๕๑/๒๕๑๖ (๑) พระภูษาทรงของสมเด็จพระเทพรัตนราชภรณ์ในรัชกาลที่ ๔ และของ กรมสมเด็จพระสุทนต์นราธิราชบุรี พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๓ พระภูษาทรงเป็นผ้าไหมสีแดง ยกดั้นทอง ท้องผ้ายกลายดอกสี่ กลีบพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ขอบผ้าลายเครือเถาเชิงหน้าผ้ายกลายกรวยเชิงสามชั้น

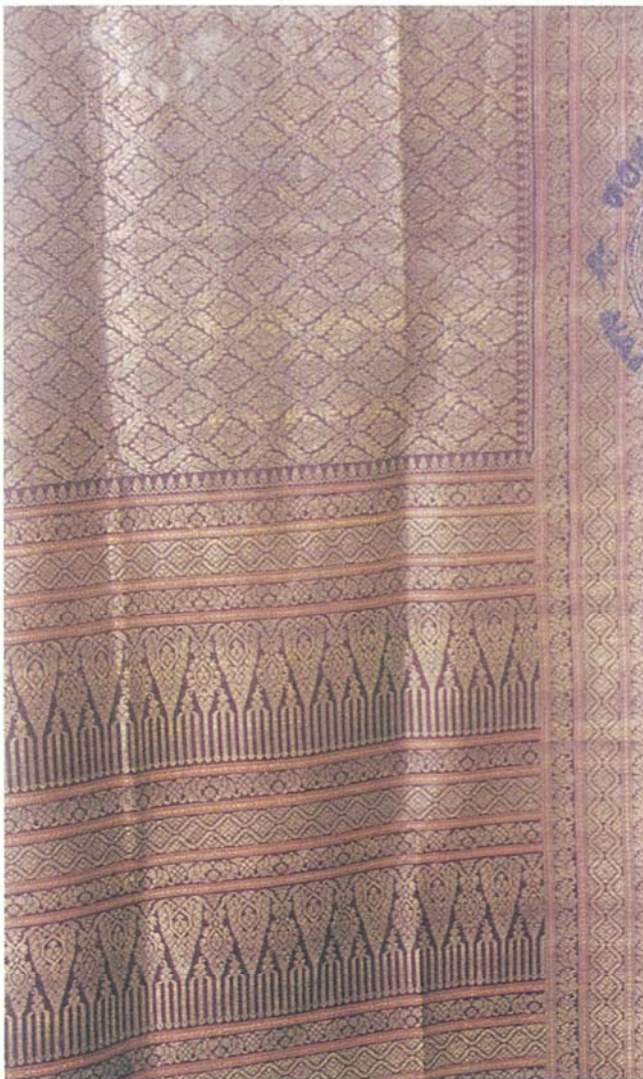
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธวงษ์วิจิตร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์ เจ้าพิศิษฐ์สพสมัย พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุไรรัตนศิริมาน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจันทร์กานคณินและหม่อมราช วงศ์พันธุ์ทิพย์ บริพัตร ประทาน เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖

ผ้ายกดั้น สมัยรัตนโกสินทร์ ผ้าไหมยกดั้นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ขอบผ้าลายมะลิเลื้อย ผ้ายกแบบนี้สั่งทอมาจากอินเดีย สำหรับ เจ้านายชั้นสูงทรงในการพระราชพิธีสำคัญ จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้ายกดินทอง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ราชวดีก้านแย่ง บนพื้นไหมสีแดง ผ้ายกดินทองลายดอกไม้เครือเถา บนพื้นไหมสีม่วง แบบอินเดีย

ผ้ายกดินทอง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ขอบผ้าลายมะลิเลื้อย เชิงผ้าเป็นลายกรวยเชิง ผ้ายกนี้ใช้ได้เฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ใช้เป็นได้ทั้งพระภุชญาใจ และพระภุชญาจีบน่านาง

ฉลองพระองค์ประจำตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์ (พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ) พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฉลองพระองค์ยาวแบบเสื้อและกระโปรงต่อกัน ตัวเสื้อแขนยาว คอตั้ง ฝ้าน้ำกลัดกระดุม ฉลองพระองค์ตัดเย็บด้วยผ้าเข้มขบ มีผ้าคาดเอวตัดด้วยผ้าเข้มขบ เช่นกัน ฉลองพระองค์ เต็มยศจะทรงพระมาลา ติดเครื่องราชอิสริยาภรณ์ สวมถุงพระบาทยาว และฉลองพระบาทหนังหุ้มส้น

เสื้อยศตำแหน่งพระยาจุฬาราชมนตรี
เจ้ากรมท่าขวา หมายเลข ท ๓/๓๒ นาย
เล็ก อะหมัดจุฬา ทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๔๗๔

เสื้อยศนี้เป็นของพระยาจุฬาราช
มนตรี (สิน อะหมัดจุฬา) ตัดเย็บด้วย
ผ้าอัตลัด เป็นเสื้อติดกับกระโปรง คอตั้ง
แขนยาว ผ้าหน้ากลัดกระดุม เวลาแต่ง
เต็มยศ สวมหมวกแบบของมุสลิมเย็บ
ด้วยผ้าอัตลัด มีผ้าคาดเอวหรือที่เรียก
ว่าผ้าสมรด ทำด้วยผ้าคาดหรือผ้าเข็มขาบ
ขอบขลิบดินติดครุยที่ขอบด้านกว้าง

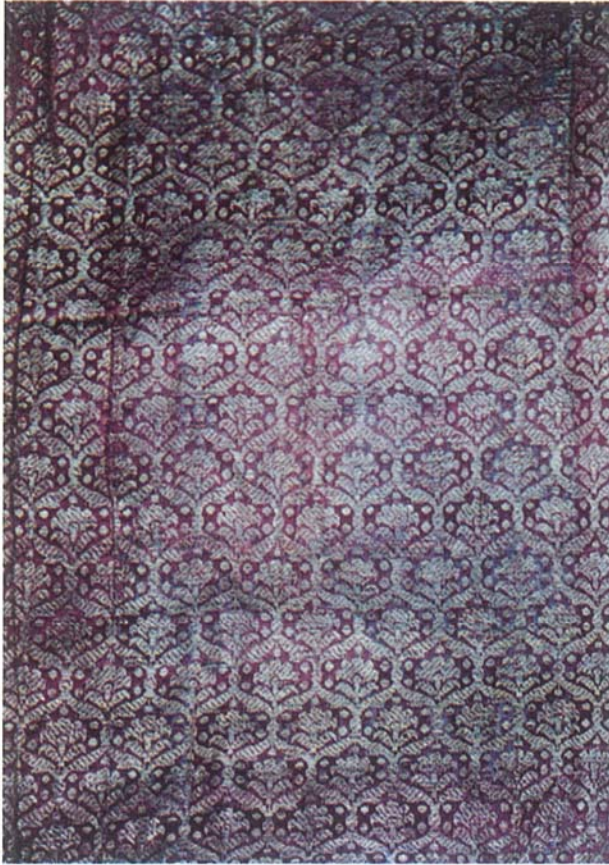
พระมาลาตุ้มปี หมายเลข ท ๑/๗ หม่อมเจ้าหญิงวรรณวิไลย์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนเรศวรฤทธิ์ ประทานเมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑ พระมาลารูปกลมตัดเย็บด้วยผ้ากำมะหยี่ ยกขอบทบด้านหน้าสูง ตัวหมวกปักเลื่อมและด้นทอง

ถุงผ้าคาดทอง หมายเลข นข. ๑๗๓ ถุงสำหรับใส่เครื่องราชูปโภค ตัดเย็บด้วยผ้าคาดทอง ลายสี่เหลี่ยมเล็กๆ เรียกว่า ผ้าคาดคาดิกแตน

ฉลองพระองค์เจ้านายสำหรับทรงในพระราชพิธีโสกันต์ หมายเลข ท ๖/๑๗ ทำวักนทสารนุรักษ์ส่งมาจากคลังใน
เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒ ฉลองพระองค์ตัดเย็บด้วยผ้าคาดทอง เป็นเสื้อตัวยาว แบบเสื้อติดกับ
กระโปรง แขนยาว คอตั้ง ผ่าหน้ากลัดกระดุม

ผ้าเยียรบับ หมายเลข นช. ๑๕๓ ผ้าไหมยกดอก
ด้วยด้ายเงิน เป็นลายช่อดอกไม้ในแนวทแยงบน
พื้นสีแดงอาจใช้เป็นผ้าปูลาด

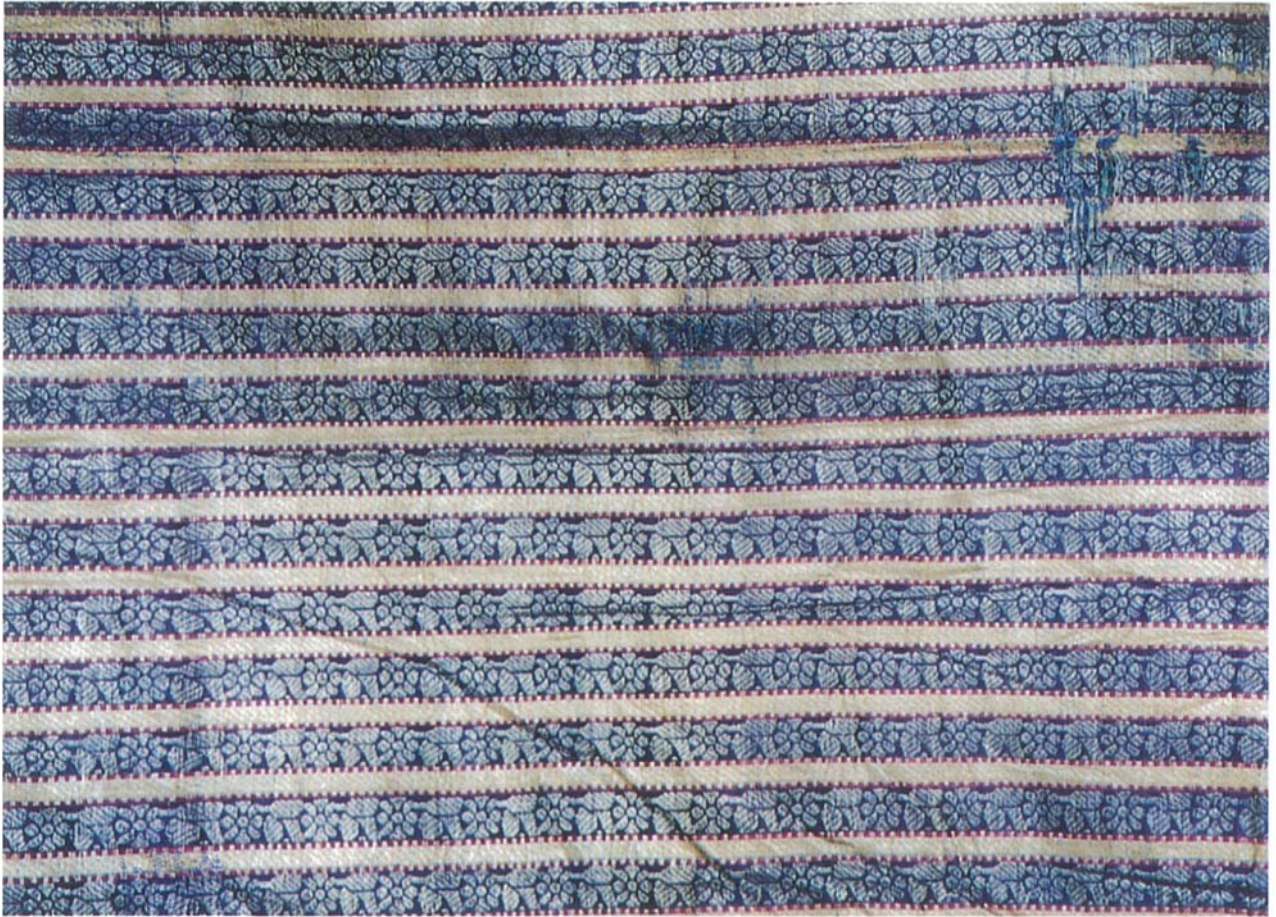
ผ้าอัตถัด หมายเลข นช. ๑๔๑ ผ้าไหมยกลายด้วยด้ายทอง เป็น
ลายคล้ายพุ่มดอกไม้ เป็นลายดอกห่างๆ บนพื้นสีน้ำเงิน อาจ
ใช้เป็นผ้าปูลาด

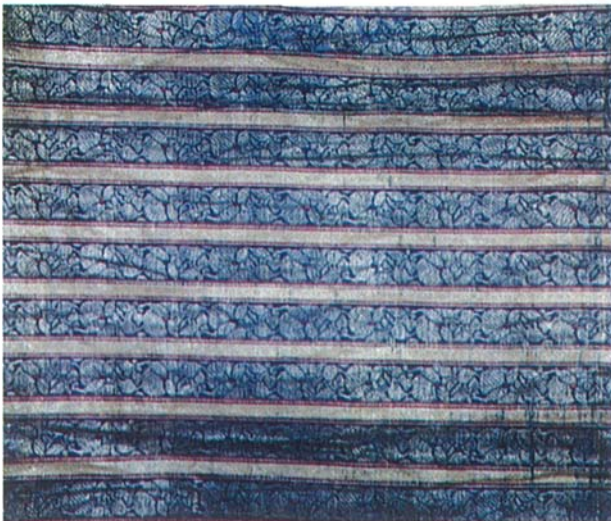
ผ้ากรองทอง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
จากพิพิธภัณฑ์สถาน วัดพระมหาธาตุ นครศรีธรรมราช

ผ้าริ้วเข้มขาบ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นผ้าไหมยกด้นทอเป็นลายริ้ว ส่งมาจากอินเดียสำหรับตัดเสื้อของขุนนางชั้นสูงและพระบรมวงศ์

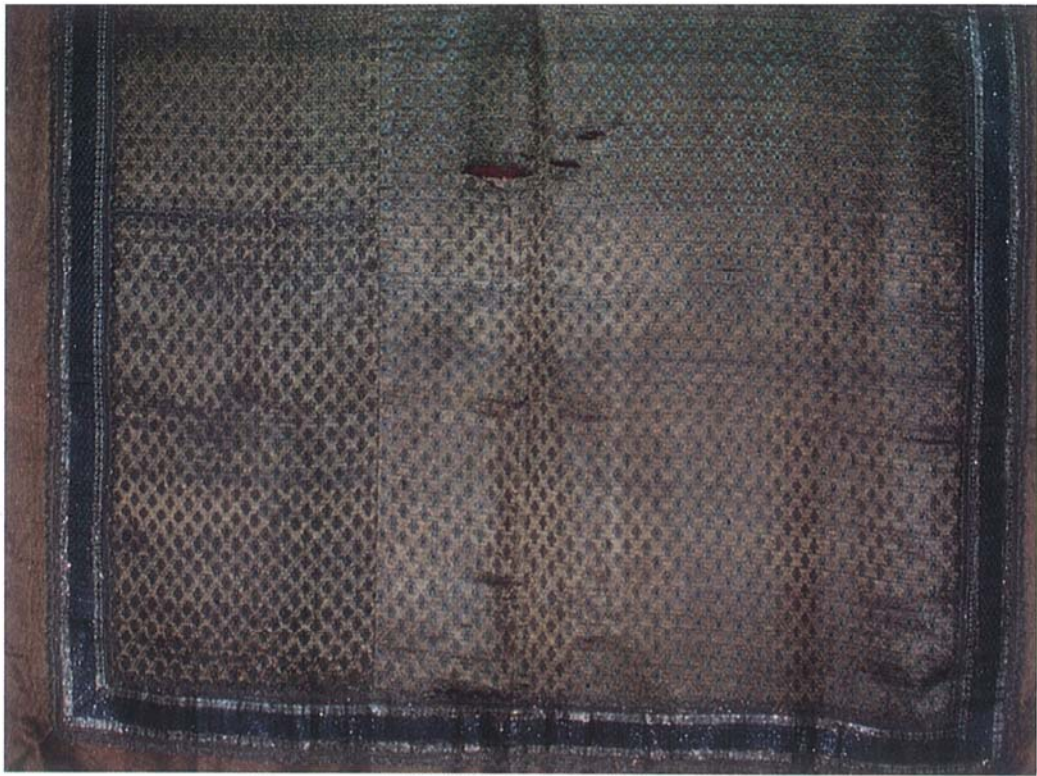
ผ้าเข้มขาบ หมายเลข น. ๑ ผ้าเข้มขาบรีวเหลืองสลับน้ำเงิน อาจใช้เป็นผ้าคาดเอวของขุนนางชั้นสูงในเวลาเข้าเฝ้า เป็นผ้าลายมะลิเลื้อย

ผ้าเข้มขาบ หมายเลข น. ๒ ใช้เป็นผ้าคาดเอวของขุนนางชั้นสูง

ผ้าเข้มขาบลายดอกมะลิ หมายเลข นข. ๑๖๒

ผ้าตาคร่ำไหม หมายเลข ท ๗/๒๓ เข้าใจว่าเป็นผ้าใช้สำหรับปูลาด ของพระราชวังบวรสถานมงคลมาแต่เดิม ลักษณะเป็นผ้าผืนใหญ่ ตรงกลางเป็นผ้าตาตทองที่ยักดอกด้วยไหมเป็นดอกเล็กๆ จึงเรียกว่าตาคร่ำไหม ตามขอบตกแต่งด้วยผ้าตาตทอง ขลิบด้วยด้นเงินตลอดทั้งสี่ด้าน

ผ้าตาทองยกดอกไหม หรือผ้าตาตระกำไหม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

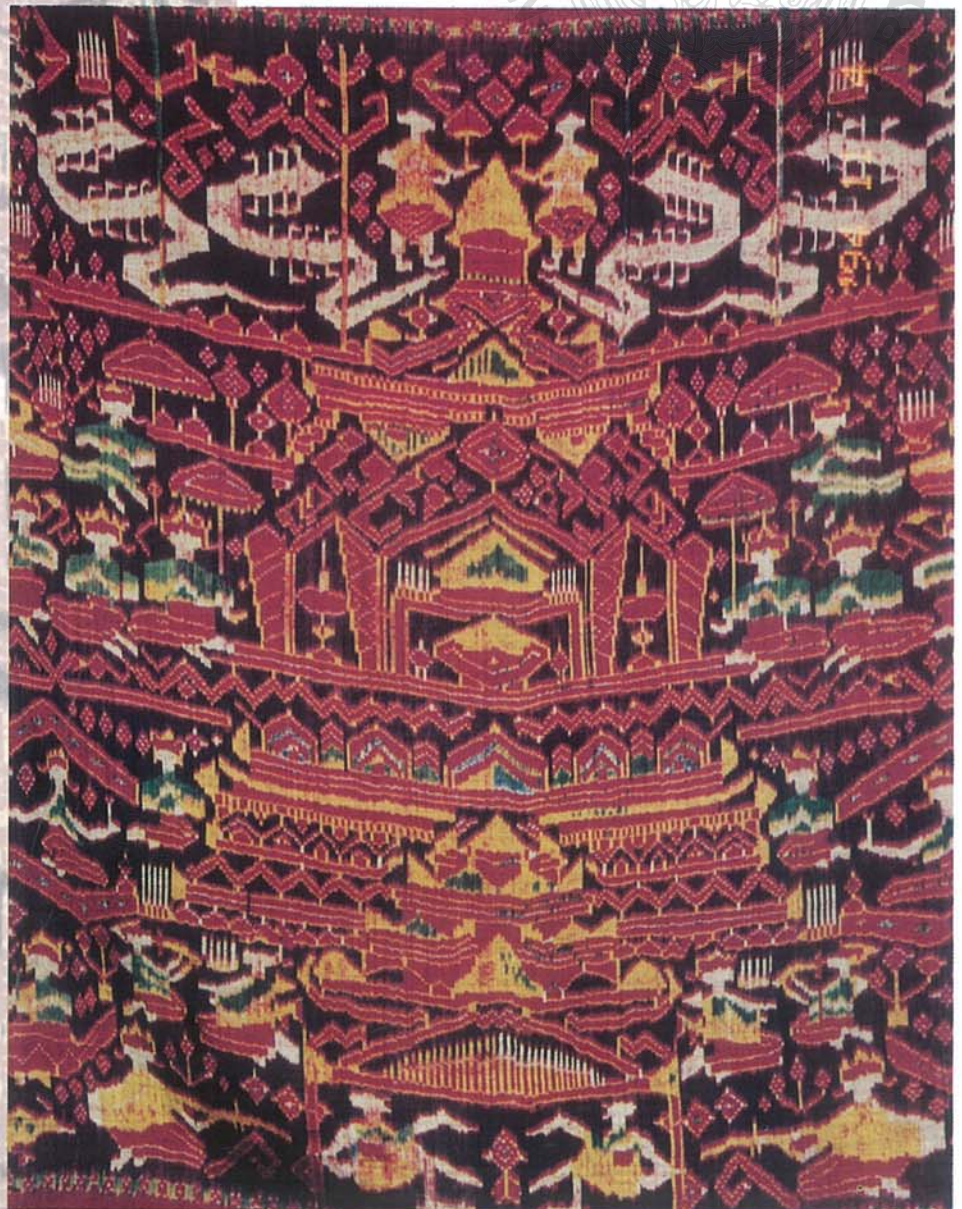

ผ้ายกไหม ลายประจำยาม เชิงลายดอกไม้เครือเถาและลายกรวยเชิง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

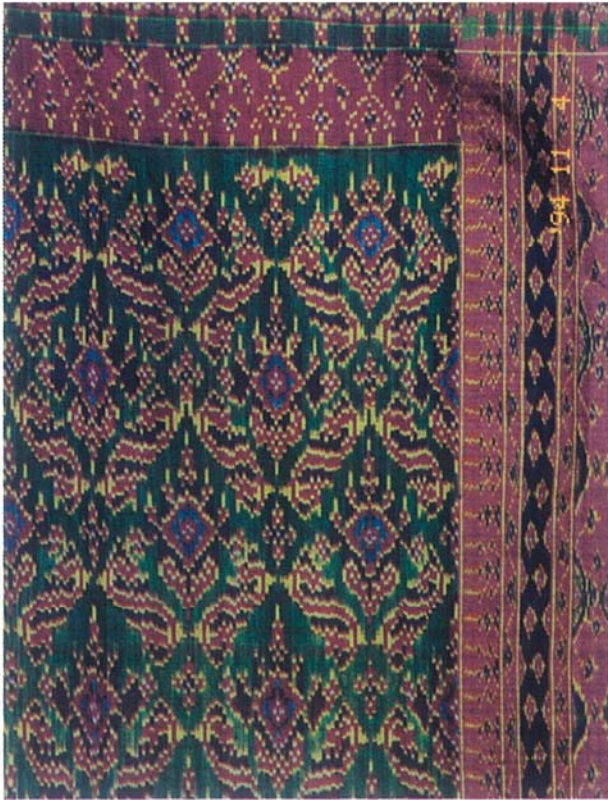

ผ้าสุงหนี่ หมายเลข อย ๑๙ พระปลัดเทพ วัดพระนอน จังหวัดเพชรบุรี มอบให้เมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ ขนาดกว้าง ๕๕ ซม. ยาว ๑๖๒.๕ ซม. ผ้าสุงหนี่เป็นผ้าใช้สำหรับปูลาด เป็นผ้าสักหลาดปักด้วยด้ายทองเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ขอบผ้าทั้งสี่ด้านปักลายลูกฟัก ประจำยามก้านแย่ง

ผ้าสมปัก หรือมัดหมี่แบบไทย : เครื่องยศของขุนนาง

ผ้าสมปักไหม หรือผ้ามัดหมี่ ลายบุษบก ประกอบภาพงานบุญ มีช่างฟ้อนและนักดนตรี
แสดงภูมิปัญญาของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือน่าจะเป็นผ้าหลังพระ
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

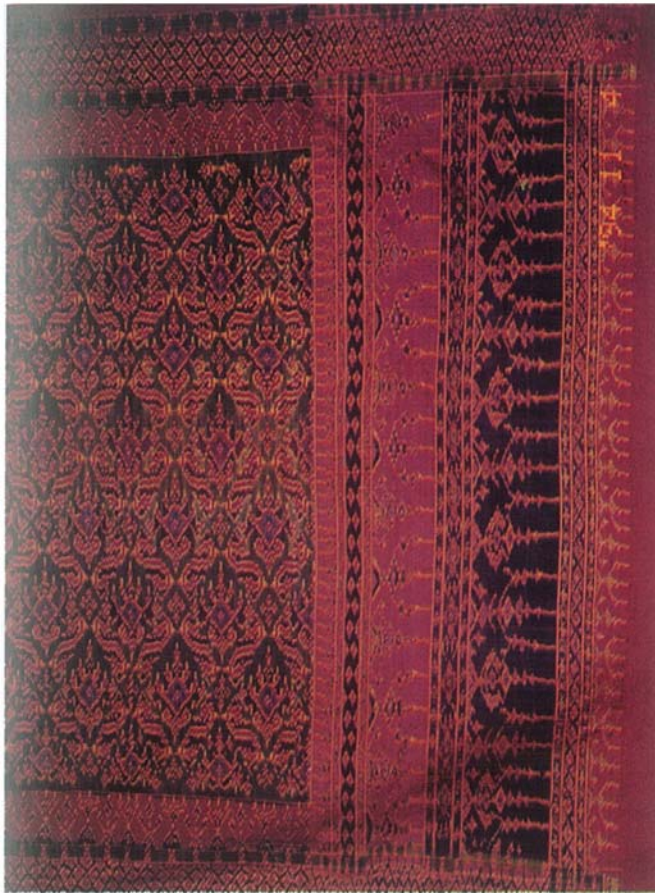

ผ้าสมปักไหม หรือผ้ามัดหมี่ ลายช่อดอกไม้ นาคขอสีต่างๆ บน
พื้นสีเขียว ขอบผ้าพื้นสีแดง ลายกรวยเชิงและโคม กล่าวว่า
เป็นผ้าที่มหาดเล็กนุ่ง

ผ้าสมปัก หรือผ้าปูม สำหรับ
หัวหมอนมหาดเล็ก และเจ้ากรม
ตำรวจหลวงนุ่ง

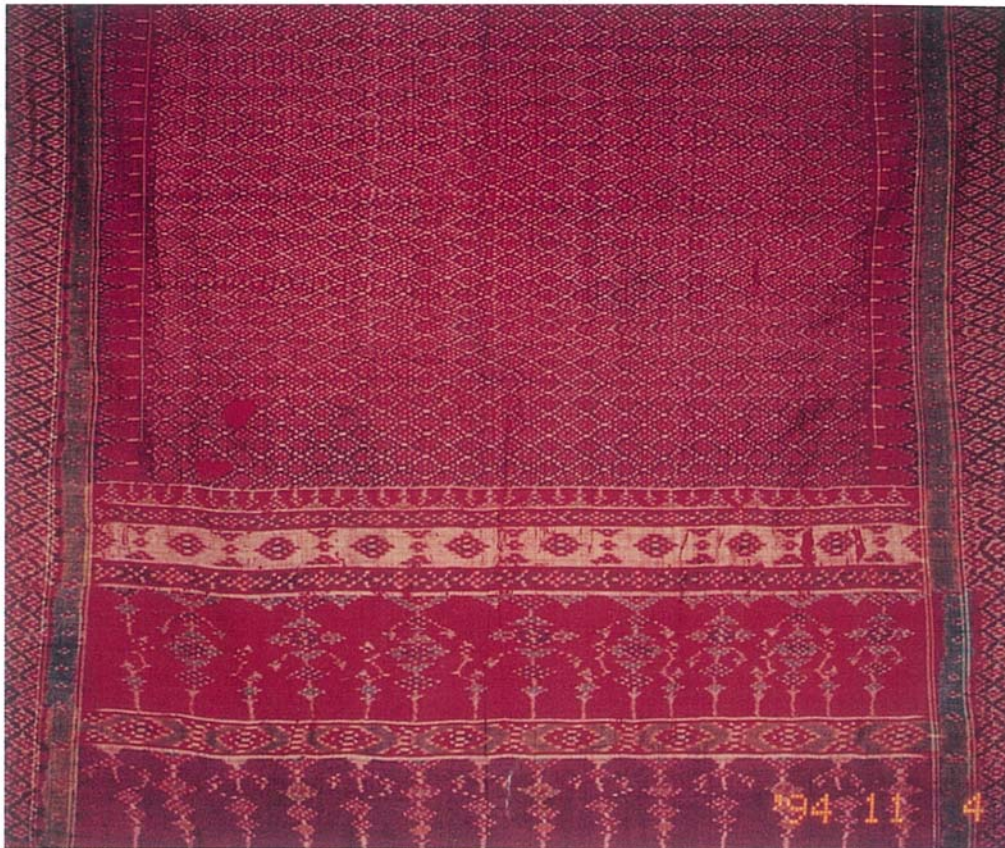

ผ้าสมปักหรือผ้าปูม สำหรับห่มนุ่ง ขนาดเล็กและเจ้ากรม
ตำรวจหลวงนุ่ง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

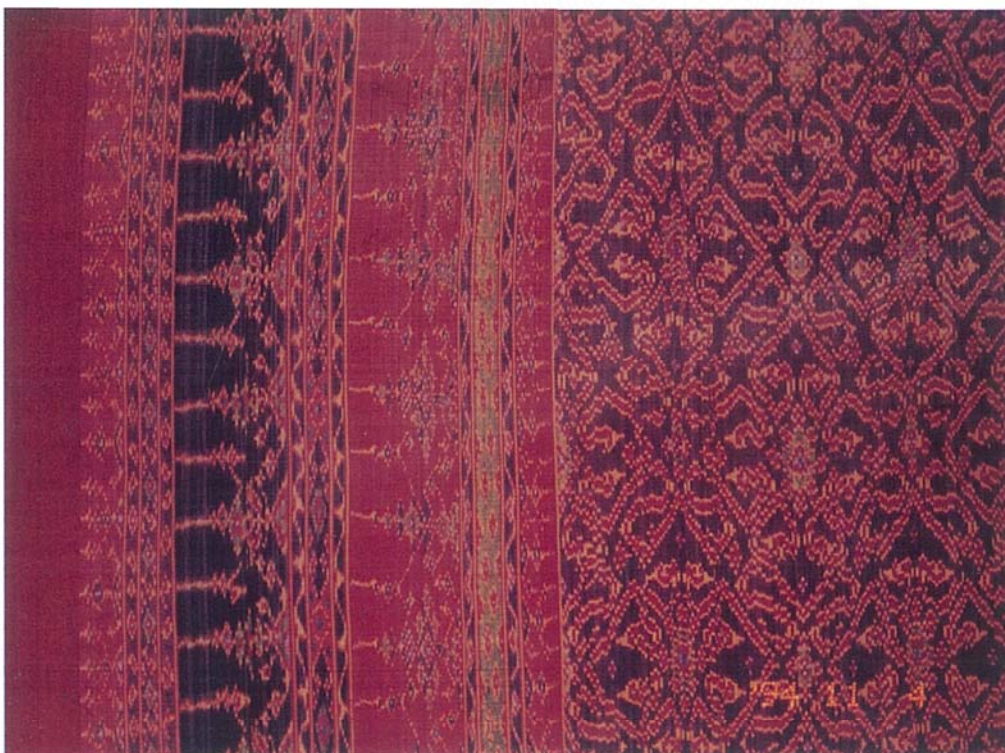

ผ้าสมปักหรือผ้าปูม
สำหรับเจ้ากรมตำรวจหลวงนุ่ง

ผ้าสมปัก หรือผ้าปูม สำหรับหัวหมอนขนาดเล็กนุ่ง

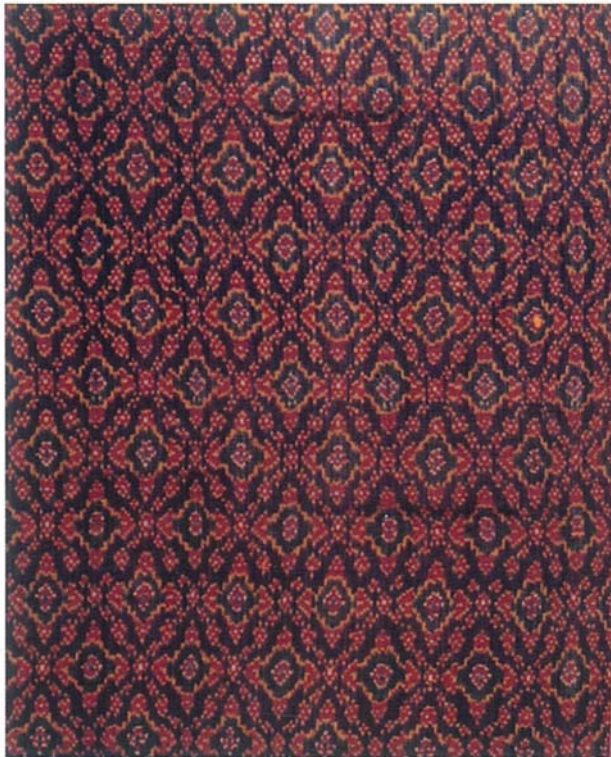
ผ้าสมปักหรือผ้าปูม สำหรับเจ้ากรมตำรวจหลวงนุ่ง

ผ้าปูมหรือมัดหมี่โบราณ ใช้เป็นผ้าเครื่องยศของหัวหมื่น
มหาดเล็กนุ่ง

ผ้าสมปักลายโคมดอกไม้ เป็นผ้ายศขุนนาง
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ผ้าสมปักลายโคม ขอบผ้าลายกรวยเชิง สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ผ้าสมปักไหม หมายเลข ท ๕/๑๕

ทำวักนทสารนุรักษ์ส่งมาจากคลังใน เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ผ้าสมปักไหม ท้องผ้าเป็นสีน้ำเงินเรียบ ขอบผ้ามัดย้อมทองเป็นลายประจำยาม เชิงหน้าผ้าเป็นลายกรวยเชิงสองชั้น เป็นเครื่องยศสำหรับเจ้ากรมพระตำรวจนุ่่ง

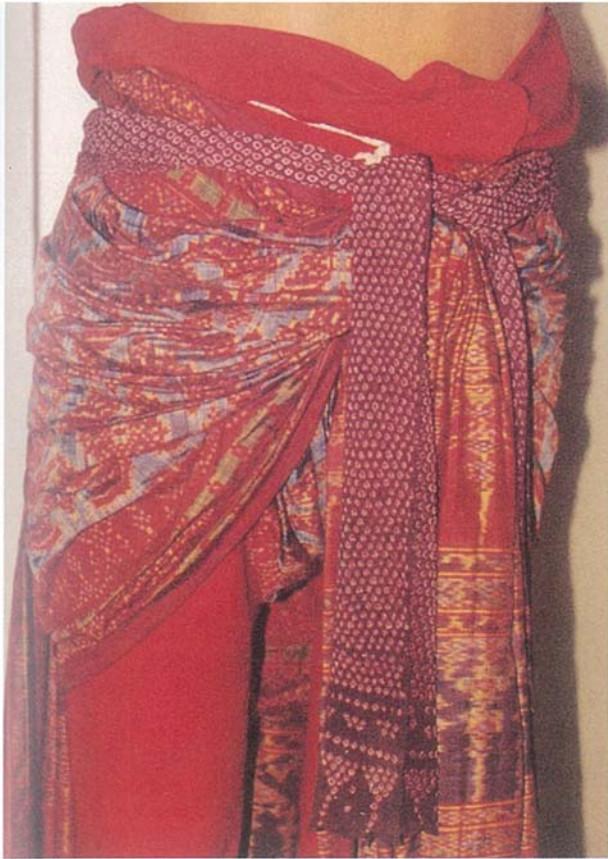

ผ้าสมปักปุมไหม หมายเลข ท ๒/๑๕ ท้าวภักทสารนุรักษ์ (แก้ว)
ส่งมาจากคลังใน เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ผ้าสมปักปุม
ไหมพื้นสีแดง ท้องผ้าลายดอกไม้สีกลีบกันแย่งนาคขอ ขอบผ้า
ลายดอกไม้ เจึงหน้าผ้าทอลายกรวยเชิงสองชั้น เป็นผ้านุ่งสำหรับ
ขุนนางชั้นสูง

ผ้าสมปักลายดอกไม้เครือขอก้านแย่ง เจึงผ้าลายดอก
ไม้และช่อดอกไม้ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

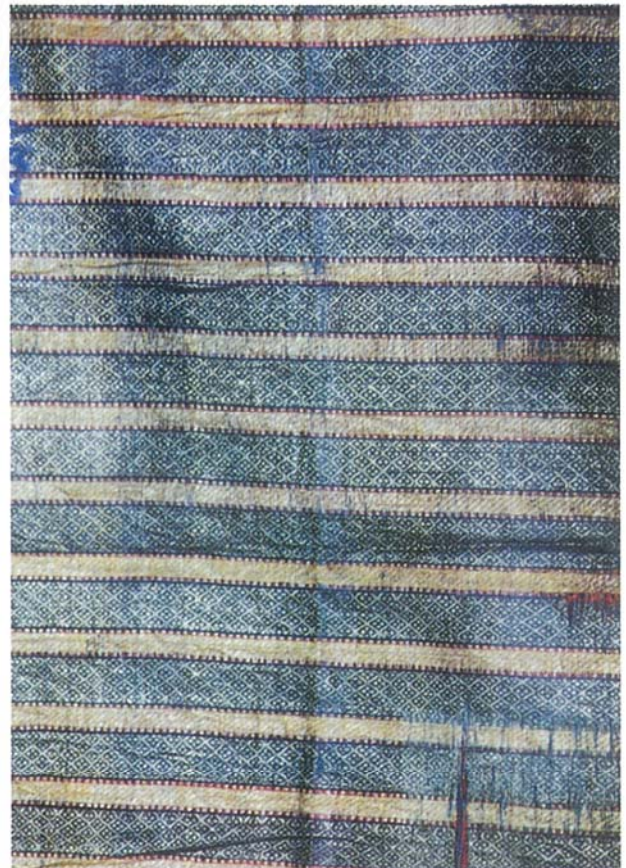

ผ้าสมปักปุม ลายช่อดอกไม้เครือนาค สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลักษณะการนุ่งผ้าแบบโกยเจิง ของคนอีสานในสมัยโบราณ
สำหรับการเล่นในพิธีกรรม โดยนุ่งกางเกงขายาว นุ่งผ้าสมปัก
หรือผ้าปูมทับกางเกงแบบนุ่งหยั่งรัง ปล่อยชายผ้าห้อยหน้าหลัง
ยาวลงมา คาคอด้วยผ้าแพรหนามขนุน

ผ้าเข้มขาบไทย หมายเลข นช. ๑๕๖ ผ้าไหมยกด้นเป็น
ลายริ้วแบบผ้าเข้มขาบของอินเดีย แต่จากลักษณะขององค์
ประกอบลายน่าจะเป็นผ้าแบบชิ้นคั่นของภาคตะวันออกเฉียง
เหนือ ด้วยเป็นริ้วสีเหลืองสลับลายเครือเมื่อดงบนพื้นสีคราม

ผ้าปักปทุมไหม เป็นผ้าพระราชทานแทนเบญจหัตถ์และเป็นผ้าที่แสดงยศของผู้สวมใส่
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พุทธศตวรรษที่ ๒๔
จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร หมายเลข ท ๔/๓๑

ผ้าปักไหม ทำเป็นผ้าปูลาด ปักเป็นลายดอกกลอยก้านแย่งด้วยสีต่างๆ บนผ้าสีดำ ขอบปักเป็นลายดอกมะลิ
เครือเถาด้วยไหมสีชมพู จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร หมายเลข ๙/๓๗

ผ้าปักไหม หมายเลข ๑๒๒ ผ้าไหมปักเป็นลายดอกไม้ในกรอบสี่เหลี่ยมคล้ายลายก้านแย่งที่มีองค์ประกอบคล้ายก้านขดบนพื้นสีน้ำเงิน ขอบผ้าปักลายประจายามก้านปู ขนาค้วยลายเครือเถา เชิงหน้าผ้าปักลายกรวยเชิง

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นตำแหน่งของผู้ที่เป็นพระมหาอุปราช มีอำนาจรองลงมาจากพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเรียกเป็นสามัญว่า วังหน้า

ในสมัยกรุงสุโขทัย ปรากฏหลักฐานจากศิลาจารึกว่า พระมหาอุปราชจะเสด็จไปครองเมืองศรีสัชนาลัยอันเป็นเมืองลูกหลวง และสมัยอยุธยาตอนต้น พระมหาอุปราชเสด็จไปครองเมืองลพบุรี อันเป็นเมืองลูกหลวงหรือเมืองหน้าด่านฝ่ายเหนือ

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระมหาธรรมราชา พระองค์ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระราชโอรสเป็นพระมหาอุปราช ครองเมืองพิษณุโลก เมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาเจ้าสมเด็จพระชนก ชนนี้ ยังกรุงศรีอยุธยาได้ประทับ ณ วังจันทร์เกษม ซึ่งอยู่ด้านหน้าของพระราชวังหลวง จึงได้เรียกวังจันทร์เกษมว่า ฝ่ายหน้าหรือวังหน้า

พระราชวังจันทร์เกษมนี้ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดให้เปลี่ยนนามพระราชวังจันทร์เกษมเป็น “พระราชวังบวรสถานมงคล” และตำแหน่งพระมหาอุปราช หรือ “วังหน้า” พระมหากษัตริย์และเจ้านายสมัยอยุธยา ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชหรือวังหน้ามีหลายพระองค์ อาทิ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเอกาทศรถ เจ้าฟ้าสุทัศน์พระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเอกาทศรถ เจ้าฟ้าศรีเสาวภาคย์ พระเจ้าทรงธรรม พระเชษฐาธิราช พระอาทิตย์วงศ์ พระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช และขุนหลวงสรศักดิ์ หรือพระเจ้าเสือ ขุนหลวงสรศักดิ์ ทรงตั้งเจ้าฟ้าเพชร (พระเจ้าท้ายสระ) เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ต่อจากนั้นมีเจ้าฟ้าพร (พระเจ้าบรมโกศ) เจ้าฟ้ากรมขุนเสนานุรักษ์ (เจ้าฟ้ากุ้ง) และเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต และตำแหน่งพระมหาอุปราชนี้ ในสมัยพระเพทราชา

ไม่ค่อยกล่าวคำเรียกตำแหน่งนี้โดยตรงแต่ จะเรียกเป็นสามัญว่า วังหน้า หรือเรียกตามนามที่บัญญัติว่า “กรมพระราชวังบวรสถานมงคล” ซึ่งใช้ต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในสมัยกรุงธนบุรี บางตำรากล่าวว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ (จ้อย) ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ได้ทรงสร้างพระราชวังหลวงและพระราชวังบวรสถานมงคลขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ สมเด็จพระอนุชาธิราช ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงพระนาม สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

พระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า เดิมมีอาณาเขตซึ่งปัจจุบันคือ บริเวณที่เป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร โรงละครแห่งชาติ และสถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ในปัจจุบัน

ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเทพ พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๑ เป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล

พุทธศักราช ๒๓๙๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้าจุฑาญาติ กรมขุนอิสเรศรังสรรค์ ดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชประทับที่พระราชวังบวรสถานมงคล แต่ให้ทรงพระเกียรติเสมออย่างพระเจ้าแผ่นดิน โปรด

ให้แก้ไขประเพณีฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคลหลายประการ เช่น เปลี่ยนคำเรียกวังหน้า จากพระราชวังบวรสถานมงคล เป็น “พระบวรราชวัง” พระราชพิธีอุปราชากิเษก เปลี่ยนเป็น “พระราชพิธีบวรราชากิเษก” พระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏแบบเดิมว่า พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เปลี่ยนเป็นพระนามอย่างพระเจ้าแผ่นดินว่า “สมเด็จพระปวเรนราเมศมทิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว” และเปลี่ยนคำขานรับสั่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลจาก “พระบัณฑูร” เป็น “พระบวรราชโองการ”

เนื่องจากกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑-๓ ยังไม่มีพระนามที่กล่าวถึงอย่างถูกต้องตามพระราชประเพณี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ถวายพระนามกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑ - รัชกาลที่ ๓ เพื่อเฉลิมพระเกียรติดังนี้

กรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑
ถวายพระนามว่า กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

ในรัชกาลที่ ๒ ถวายพระนามว่า กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์

ในรัชกาลที่ ๓ ถวายพระนามว่า กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

พุทธศักราช ๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และเสนาบดีอัญเชิญกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ดำรงตำแหน่ง กรมพระราชวังบวรสถานมงคล

พุทธศักราช ๒๔๒๘ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ยกเลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ดำรงตำแหน่ง

รัชทายาท

รัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เปลี่ยนคำนำหน้าพระนามกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในรัชกาลที่ ๑-๓ จาก “กรมพระราชวังบวร” เป็น “สมเด็จพระบวรราชเจ้า” ทุกพระองค์ และกรมพระราชวังบวรสถานมงคล ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ขานพระนามว่า กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท

สมเด็จพระบวรราชเจ้า มหาสุรสิงหนาท ทรงประสูติเมื่อวันพฤหัสบดี ขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีฉุน พุทธศักราช ๒๒๘๖ มีพระชนมายุน้อยกว่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระเชษฐา ๖ พรรษา เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ทรงมีพระชนมายุได้ ๑๔ พรรษา

จากเทศนาพระราชประวัติ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ กล่าวถึงต้นราชตระกูลว่า อุบัติในมหาอำมาตยคฤหบดี เป็นตระกูลสูงศักดิ์ สืบมาหลายชั่วบรรพบุรุษ เป็นตระกูลใหญ่ ภายในกำแพงพระมหานคร ตำบลเหนือป้อมเพชร พระองค์ทรงเป็นพระโอรสองค์ที่ ๔ ของสมเด็จพระบรมมหารัชมังคลาธิเบศร์ ผู้สร้างวัดสุวรรณาาราม และทรงสถาปนาพระราชวงศานุวงศ์ ให้มีอิสริยยศักดิ์ในราชตระกูลเจ้าฟ้า ๑๙ พระองค์

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงได้รับการสถาปนาเป็นพระมหาอุปราช หรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล ทางทิศเหนือของพระบรมมหาราชวัง ใกล้กับคุกหาสสถานที่ประทับเดิมของพระองค์

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงปฏิบัติราชการในกรุงศรีอยุธยาตำแหน่งนายสุจินดาหุ้มแพร มหาดเล็กในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระสุริยามรินทร์ เมื่อ

กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า พระองค์เสด็จออกไปประทับที่เมืองชลบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงตั้งมั่นที่เมืองจันทบุรี พระองค์จึงเข้าทำราชการด้วย ในตำแหน่งพระมหามนตรี เจ้ากรมพระตำรวจ ทำการศึกสงครามมีความชอบ ได้เลื่อนยศขึ้นโดยลำดับเป็นที่พระอนุชิตราชา แล้วเลื่อนเป็นพระยายมราช ต่อมา พ.ศ. ๒๓๕๓ ทรงยกกองทัพขึ้นไปปราบเจ้าพระฝาง ได้หัวเมืองฝ่ายเหนือตลอดจนเมืองฝาง มีความชอบได้เลื่อนตำแหน่งเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์พิชัยธวัชราชนิธิราช ผู้สำเร็จราชการเมืองพิษณุโลกบังคับบัญชาป้องกันพระราชอาณาจักรฝ่ายเหนือแต่นั้นมา พระเดชานุภาพเลื่องลือจนพม่าเข้าศึกเรียกพระนามว่า พระยาเสือ

ความดีความชอบครั้งสำคัญที่ทรงปฏิบัติราชการเป็นที่พอพระราชหฤทัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชอย่างมาก คือเมื่อทรงเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ ทรงยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ สามารถตีค่ายพม่าแตกทั้งสามค่าย สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาพระราชทานฉลองพระองค์เข็มขากับผ้าสาส์นให้เจ้าพระยาสุรสีห์ เช่นเดียวกับที่ทรงพระราชทานให้แก่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างวัดสำคัญไว้วัดหนึ่ง คือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เดิมมีชื่อว่า วัดสลัก ซึ่งเป็นวัดเก่า ทรงพระราชศรัทธาให้สร้างพระอุโบสถ พระวิหาร และพระมณฑป ขึ้นใหม่สำหรับเครื่องพระมณฑปนั้น เดิมทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างปราสาทขึ้นในพระราชวังบวรสถานมงคล แต่ต่อมาทรงพระดำริว่า วังจันทร์เกษม ซึ่งเป็นพระราชวังบวรสถานมงคล ครั้งกรุงศรีอยุธยาไม่มีการสร้างปราสาท การที่พระองค์จะมาสร้างปราสาทขึ้นในพระราชวังบวรนี้ จะเกินวาสนาไป จึงโปรดให้เอาเครื่องปราสาทไปสร้างเป็นพระมณฑปในวัดสลัก ภายในพระมณฑปสร้างพระเจดีย์องค์เล็กบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และให้ก่อ

พระระเบียงรอบ นอกจากนี้ทรงสร้างกุฎีติก ๓ หลัง พระราชทานพระวันรัต เจ้าอาวาส สร้างกุฎีเครื่องไม้ฝากระดานเป็นเสนาสนะ แก่พระสงฆ์ทั้งพระอาราม สร้างกำแพงล้อมพระอาราม เมื่อทรงปฏิสังขรณ์เสร็จแล้วจึงพระราชทานนามพระอารามว่า “วัดนิพพานาราม”

ต่อมาเมื่อการสังคายนาพระไตรปิฎก พุทธศักราช ๒๓๓๑ โปรดให้เปลี่ยนนามวัดว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์” พุทธศักราช ๒๓๓๘ ได้เสด็จออกทรงผนวช ๗ ราตรี ดังความว่า

“วันพุธ เดือน ๘ ขึ้น ๑๕ ค่ำ สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เสด็จทรงบรรพชาอุปสมบท ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระสังฆราชเป็นพระอุปัชฌาย์ พระญาณสังวร วัดพลับเป็นพระกรรมวาจา พระธรรมกิติเป็นอนุสาวนา พระสงฆ์คณะหัตถบาฬ ๔๑ รวมเป็น ๔๔ รูป เสด็จทรงบรรพชาอุปสมบท เวลาบ่าย ๕ โมง ๗ บาท”

“วันพุธ เดือน ๘ แรม ๑ ค่ำ ทรงขึ้นเพลาปริยายบำเพ็ญพระธรรมภาวนา ครั้นแรม ๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง พระสงฆ์ ๕๐๐ รูป เจริญพระปริตร ณ ระเบียงพระอุโบสถวิหาร วัดพระศรีสรรเพชญ์ รุ่งขึ้นฉันเช้าเป็นการฉลอง ครั้นถึงแรม ๗ ค่ำ เวลาเช้า ๔ โมง ๖ บาท กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงลาผนวช รวมเวลาที่ทรงผนวชอยู่ ๗ ราตรี

เมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท เสด็จสวรรคตแล้ว ในสมัยรัชกาลที่ ๒ วัดนี้ได้เปลี่ยนนามอีกครั้งหนึ่ง เป็นวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ พระองค์เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคนี้ เมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรม ๔ ค่ำ ปีกุน เบญจศก จุลศักราช ๑๑๖๕ (พุทธศักราช ๒๓๔๖) เวลา ๒ ยามเศษ ที่พระที่นั่งบุรพาภิมุข พระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ทรงดำรงพระยศ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเป็นเวลา ๒๑ ปี ๔ เดือน ๕ วัน

สถาปัตยกรรมที่ทรงสร้าง

กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้ทรงสถาปนาพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งวัง ตั้งแต่ป้อมพระจันทร์ลงไปจนถึงป้อมอิศานธรด้านตะวันออกจนกระทั่งหน้าพลับพลาสูง ของพระราชวังบวรสถานมงคล ป้อมและกำแพงพระนครตั้งแต่ประตูวังหน้าวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ขึ้นไปจนถึงป้อมยุคนธร วัดบวรนิเวศ ป้อมในแนวกำแพงส่วนพระราชวังบวรฯ ป้อมอิศานธร ป้อมพระจันทร์ ป้อมพระอาทิตย์ ป้อมพระสุเมรุ กระโจมป้อม เสมาวิหัตถ์ ประตูยอด ๓ ประตู ซึ่งมียอดแบบหลังคามณฑปยอดปราศรัย ได้แก่ ประตูหน้าวัดมหาธาตุฯ ประตูท่าฉนวนวังหน้า และประตูสารขัณฑ์ มังกรองค์เจ้า ๔ องค์ คือ องค์ของพระองค์เจ้าลำดวน พระองค์เจ้าอินทปัตต์ พระองค์เจ้าช้าง และพระองค์เจ้าอสนี มีกำแพงล้อมและคันค้ำหน้าเป็นฝากระดานมุงกระเบื้องทั้ง ๔ ด้าน ฝั่งคลองเหนือพระราชวังบวรฯ ทิศใต้เป็นโรงไหม ทิศตะวันออกเป็นบ้านราษฎร ทิศตะวันตกเป็นวังเจ้าบำเรอภุช (กรมขุนสุนทรภุช) ถัดไปมีบ้านขุนนางผู้ใหญ่ ๔ บ้าน คือ บ้านพระยามณฑิยบาล บ้านพระกลาโหม บ้านพระยาจำแลนยากร บ้านพระยาไกรโกษา แล้วจึงถึงวังกรมหลวงจักรเจษฎา ซึ่งเป็นพระราชวังเดิมในกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และบ้านพระยาไกรโกษาอีกบ้านหนึ่ง ทิศตะวันตก สร้างโรงเรือตั้งแต่วัดคูสิดารามขึ้นไปจนถึงคลองบางยี่ขัน สร้างถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสร้างโรงเรือของพระราชวังบวรฯ บ้าง กับสร้างสะพานข้ามคลองโรงไหม และสะพานข้ามคลองที่มุมพระราชวังบวรฯ ไปยังวัดบูรณศิริ และบ้านหลวงของเจ้าฟ้าพิบูลทอง เหนือปากคลองโรงไหมขึ้นไปทรงสร้างศาลาริมประตูพระราชวังตรงมุมศาลาริมคู่อ้อมสนามหลวง และศาลาเชิงสะพานตรงที่ได้ทรงสถาปนาวัดมหาธาตุฯ นอกจากนี้ทรงสร้างพระอารามหลวง และเสนาสนะอีก

หลวงแห่ง เช่น

วัดทองปู้ พระราชทานนามว่า วัดชนะสงคราม
วัดโบสถ์

วัดบางลำภู ทรงสร้างพระราชทานนักชี (วัดสังเวชวิศยาราม)

วัดสมอแครง (วัดราชาธิวาส)

วัดส้มเกลี้ยง ต่อมาคือวัดราชผาติการาม

ทรงปฏิสังขรณ์วัดสำเพ็ง เพื่อทรงอุทิศถวายสมเด็จพระบรมชนก แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัดปทุมคงคา

วัดครุฑ

วัดคงเหล็ก (วัดสุวรรณคีรี)

วัดสุวรรณดาราราม ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
หอพระมณฑิยธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
วิหารคดวัดพระเชตุพน

เครื่องป่าช้าวัดสุวรรณารามที่บางกอกน้อย ได้แก่ เหมรุ และสามสร้าง หอสวด หอทิ้งทวน โรงโขน โรงหุ่นระथा และพลับพลา โรงครัวทรงสร้างถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปัจจุบันไม่ปรากฏแล้ว และที่สำคัญคือ

วัดมหาธาตุ ซึ่งเป็นวัด คู่พระบารมีของพระองค์ ได้ทรงจัดการสังคายนาพระไตรปิฎกในพระอุโบสถ เริ่มเมื่อวันพุธ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีมอก จุลศักราช ๑๑๕๐ พุทธศักราช ๒๓๓๑ ครั้งนั้นมีนามว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ ในการสังคายนาพระไตรปิฎกนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทเสด็จโดยกระบวนพยุหยาตราไปยังพระอาราม ประทับที่พระมณฑป พระพิมพ์มณฑปอ่านประกาศเทวดา ซึ่งมีความตอนหนึ่งที่แสดงว่า พระมณฑป เป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์ทองย่อมุมไม้ยี่สิบซึ่งบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระภิกษุสงฆ์ผู้ทำการสังคายนา ประกอบด้วยพระภิกษุคันถธุระ ๒๑๘ รูป ราชบัณฑิต ๓๒ คน ใช้เวลาสังคายนา ๕ เดือน

จึงสำเร็จ เป็นพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยพระวินัย ๕๐ คัมภีร์ พระสูตร ๑๖๐ คัมภีร์ พระปรมาถ์ ๖๐ คัมภีร์ สัททวิเสส ๕๓ คัมภีร์ รวม ๓๕๔ คัมภีร์ เป็นหนังสือใบลาน ๓๖๘๖ ผูก

วัดมหาธาตุได้เป็นที่สถิตของสมเด็จพระสังฆราช ตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราช (สุข) เป็นต้นมา ตามธรรมเนียมโบราณสมัยอยุธยาที่สมเด็จพระสังฆราช จะต้องเสด็จประทับอยู่วัดมหาธาตุ แต่มาในสมัยหลังจึงได้เปลี่ยนไป

พระราชวังบวรสถานมงคล

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ตั้งอยู่ถนนหน้าพระธาตุ สนามหลวง ระหว่างโรงละครแห่งชาติกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ ปัจจุบันนี้มีเนื้อที่ประมาณ ๑๒ ไร่ เป็นส่วนหนึ่งของพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้าเดิม ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๕ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงครองราชย์ระหว่าง พุทธศักราช ๒๓๒๕-๒๓๕๒ เป็นที่ประทับของพระอนุชาคือ กรมพระราชวังบวรสถานมงคลพระองค์แรก ทรงพระนาม สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท และเป็นที่ประทับสมเด็จพระบวรราชเจ้าพระองค์ต่อๆ มาอีก ๔ พระองค์ เจ้านายที่ทรงดำรงพระยศกรมพระราชวังบวรสถานมงคลมีทั้งหมด ๕ พระองค์ด้วยกัน คือ

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงดำรงตำแหน่ง พุทธศักราช ๒๓๒๕-๒๓๔๖

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ทรงดำรงตำแหน่ง พุทธศักราช ๒๓๕๐-๒๓๖๐

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทรงดำรงตำแหน่ง พุทธศักราช ๒๓๖๗-๒๓๗๕

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงพระยศเสมอพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ ๒ ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พุทธศักราช ๒๓๙๔-๒๔๐๙

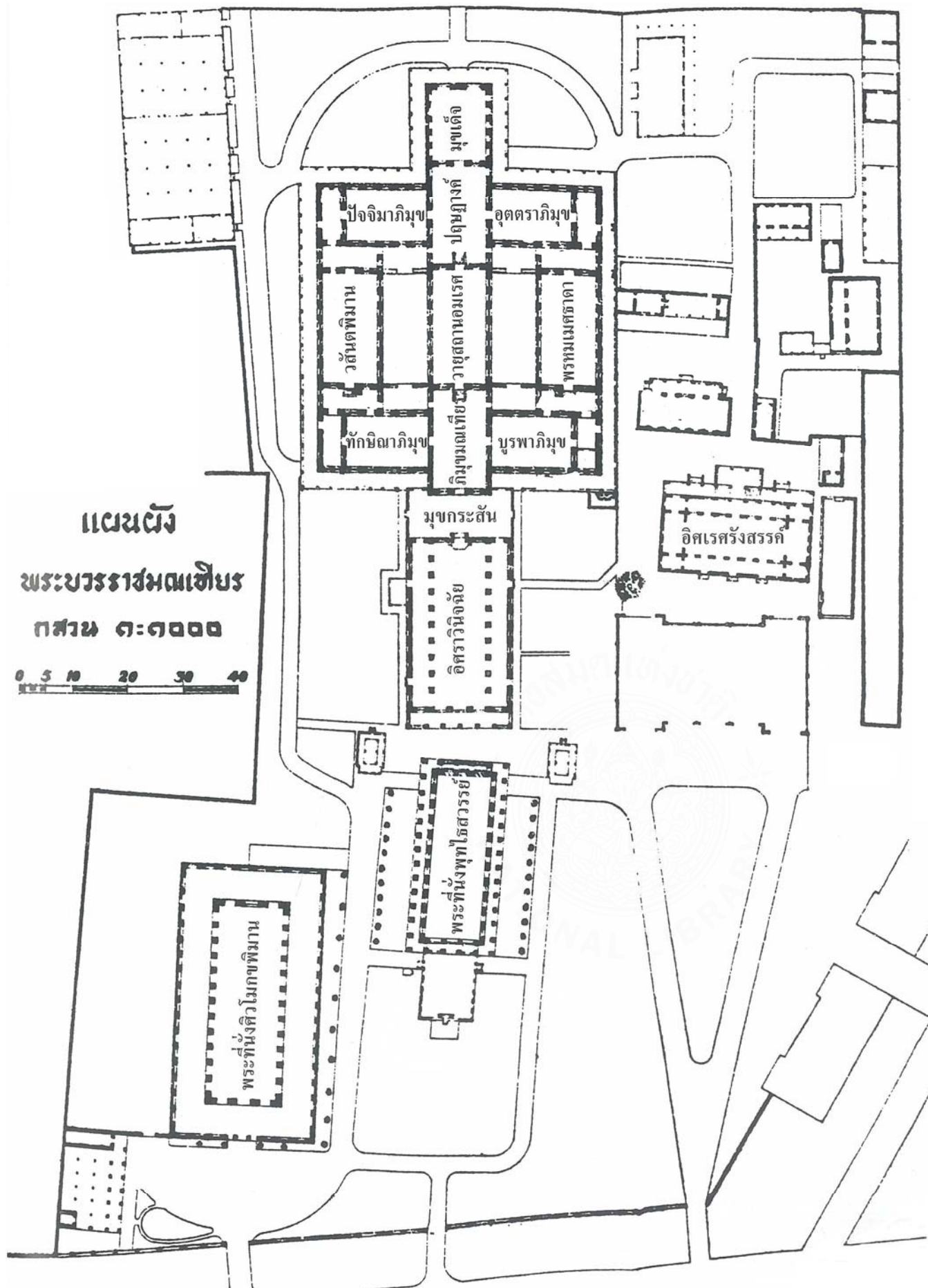
กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทรงดำรงตำแหน่ง พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๒๘

เมื่อกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงยกเลิกตำแหน่งวังหน้า หรือกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และทรงตั้งตำแหน่ง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร” แทน ต่อมาทรงมีพระราชดำริว่า วังหน้าว่างอยู่ เห็นควรใช้พระที่นั่งส่วนหน้าสามองค์จัดเป็นพิพิธภัณฑสถาน โดยทรงย้ายโบราณวัตถุที่เก็บรักษาอยู่ที่หอทองคอกเดียว มาจัดแสดงในพระที่นั่ง ๓ องค์ คือ พระที่นั่งศิวโมกษพิมาน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ยกหมู่พระวิมานในวังหน้าทั้งหมดให้ใช้เป็นที่ตั้งพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ต่อมาจนปัจจุบัน

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ หอพระในพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เดิมใช้เป็นหอพระของพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้า ซึ่งตั้งอยู่ด้านหน้าของหมู่พระวิมาน ภายในหมู่พระวิมานมีพระที่นั่งขนาดใหญ่ ๓ องค์ คือ พระที่นั่งวสันตพิมาน พระที่นั่งวายุ

สถานอมเรศ และพระที่นั่งพรหมเมศธาดา พระที่นั่งพุทไธสวรรย์นี้ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงสร้างขึ้นเมื่อ พุทธศักราช ๒๓๓๘ เมื่อพระองค์ทรงตีเมืองเชียงใหม่ได้ โปรดให้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญ

แผนผัง

พระบรมราชมณฑล

ทศวรรษ ๑๙๑๑

๐ ๕ ๑๐ ๒๐ ๓๐ ๔๐

จากเมืองเชียงใหม่ลงมากรุงเทพฯ และโปรดให้ตกแต่ง พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นหอพระ เป็นที่ประดิษฐาน พระพุทธรูปโดยเฉพาะครั้งนั้น พระราชทานนามว่า พระที่นั่งสุทธารวรรย์เพราะเดิมทรงดำริสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ ประกอบพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธี ตรุษสารท พระราชพิธีโสกันต์ แต่ขณะที่ทรงสร้าง อยู่ได้อัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์ลงมา จึงทรงอุทิศ พระที่นั่งสุทธารวรรย์ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์ และโปรดให้ตกแต่งเขียนภาพบนฝาผนังภายใน หรือจิตรกรรมฝาผนังเป็นพุทธบูชา โดยเขียนเป็นภาพ เทพชุมนุมและพระพุทธรูปประวัติจากเรื่องพระปฐมสมโพธิกถา

เมื่อสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท สวรรคต พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก-มหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงเห็นว่าวังหน้าว่างอยู่ เกรงจะมีผู้ร้ายเข้าไปลักพระพุทธรูปสี่องค์และพระพุทธรูป เงิน ทองของพุทธบูชาในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ จึงทรงรับสั่ง ให้อัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์และพระพุทธรูปอื่นๆ มา ประดิษฐานบูชาไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยประดิษฐานพระพุทธรูปสี่องค์ไว้ตรงฐานชุกชีที่ตั้ง พระสัมพุทธพรรณีในปัจจุบัน มาจนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้ อัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์กลับไปประดิษฐานที่พระราชวัง บวรสถานมงคล หรือวังหน้าตามเดิม ด้วยพระบาทสม-เด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้าจุฑามณี) พระอนุชา ทรงดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชเทียบเท่าพระเจ้าแผ่นดินได้ประทับอยู่ที่วังหน้าแล้ว

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์สร้างเป็นแบบอาคารตึก ชั้นเดียว ยกพื้นสูง ส่วนพื้น ประตู หน้าต่าง ช่อ เพดาน และโครงหลังคาประกอบด้วยไม้ ตกแต่งได้อย่างงดงาม

เชิงผนังด้านนอกทำเป็นฐานปัทม์ เมื่อสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทอัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์มา^๑ จึงโปรดให้เขียนภาพฝาผนังด้านในเป็นภาพเทพชุมนุม ตรงส่วนบนเหนือขอบหน้าต่างขึ้นไป และผนังที่ว่าง ระหว่างหน้าต่างเขียนเรื่อง พระพุทธรูปประวัติจากพระปฐมสมโพธิกถาเป็นพุทธบูชา แต่ถึงกระนั้นพระองค์ยัง ทรงใช้พระที่นั่งหลังนี้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่างๆ อยู่เช่นเดิม และได้ใช้ประกอบพระราชพิธีตลอดมา จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ คือ ในสมัยกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ ทรงดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล องค์ที่ ๕ ซึ่งทรงเป็นวังหน้าองค์สุดท้าย

แผ่นดินรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย วังหน้าคือ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนาณรงค์ เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต ก็ได้ประดิษฐาน พระบรมศพไว้บนพระที่นั่งองค์นี้

แผ่นดินรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า องค์ที่ ๓ คือ สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ ทรงซ่อมแปลงพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ใหม่ อาทิ เปลี่ยน หลังคาพะไลของเดิม ต่อเป็นเสาเฉลียงลอย ไม้ผนัง ด้านบนได้หลังคาลงมาเป็นคอสองโดยรอบ ตกแต่งด้วย ลายปูนปั้นนูนต่ำเป็นลายเฟืองระย้า หน้าต่างเดิมคง ไม่มีซุ้ม ก็ทำซุ้มใหม่ทั้งหมดเรียกว่า ซุ้มรังไก่หรือ ซุ้มบัณเฑาะว์ ส่วนที่ยังแข็งแรงคงใช้ต่อมาไม่เปลี่ยน เช่น เครื่องไม้ กรอบและบานหน้าต่าง คันทวยที่รับชายคา ภาพเขียนและเครื่องไม้ตกแต่งช่อ เพดานมิได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขเพียงแต่ซ่อมที่ชำรุดเท่านั้น จากนั้นสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิพลเสพ โปรดให้เปลี่ยนนาม พระที่นั่งจากพระที่นั่งสุทธารวรรย์ เป็นพระที่นั่งพุท-

^๑ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ “ตำนานวังหน้า” ประชุมพงศาวดารภาค ๑๓ พระนคร ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์ ๒๕๑๖

ไรสวรรย์ด้วยเหตุผล ๓ ประการ คือ

ประการที่ ๑ โปรดให้ย้ายท้องพระโรงตั้งพระเศวตฉัตรไปที่พระที่นั่งอิศราวินิจฉัยและจัดพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นหอพระตามเดิม

ประการที่ ๒ ทรงเห็นว่านามเดิมไปพ้องกับพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ที่รัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างในพระบรมมหาราชวัง

ประการที่ ๓ เพื่อจะให้นามพระที่นั่งคล้องกับพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย ที่ทรงสร้างใหม่ต่อออกมาจากหมู่พระวิมานเดิมทางด้านหน้าด้วย

ลักษณะอาคารพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ปัจจุบันจะเห็นว่าเป็นลักษณะสถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ ๓ คือ มีรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยกพื้นสูง ด้านนอกมีเสาเฉลียงลอยรูปสี่เหลี่ยมลบมุมมนอันเป็นลักษณะพิเศษ ๓๖ ต้น รองรับชายคาอยู่โดยรอบ มีบันไดขึ้นทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ด้านหน้ามีลานกว้าง เดิมเคยมีพระที่นั่งคชกรรมประเวศตั้งอยู่ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระราชทานพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลักษณะเป็นพระที่นั่งโถง หลังคาทรงปราสาท คล้ายพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ ข้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง แต่ได้หักพังไป

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์องค์นี้มีประตูทางเข้าด้านหน้า ๓ ประตู ด้านหลัง ๓ ประตู ด้านนอกของประตูแต่ละบานประดับด้วยลายรดน้ำเป็นรูปต้นไม้ทอง เป็นเครื่องพุทธรูชา ด้านในเขียนภาพทวารบาล ที่ประตูกลางทั้งด้านหน้าด้านหลังเขียนรูปทวารบาลยืนมีมารแบก หน้าต่างมีด้านละ ๑๑ บาน การให้ลายทั้งด้านนอกด้าน

ในเหมือนกับลายประตู คือ ด้านนอก เป็นรูปต้นไม้ทอง และด้านในเป็นรูปทวารบาลตามลำดับ

ลักษณะหลังคาเหมือนกับลักษณะสถาปัตยกรรมไทยทั่วไป คือ หลังคาทรงสูงเครื่องล่ายองเป็นไม้จำหลักตั้งแต่ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันหรือหน้าจั่วทั้งด้านหน้าและด้านหลังสลักรูปพระพรหมสถิตย์ในวิมานสามหลังแวดล้อมด้วยลายกนกเทพพนม เครือเถาว์เหนือฐานกระจิงมีรูปพระพรหมประนมมือเรียงกัน ๒ องค์ ลายสลักไม้นี้เป็นแบบของช่างสมัยรัชกาลที่ ๒

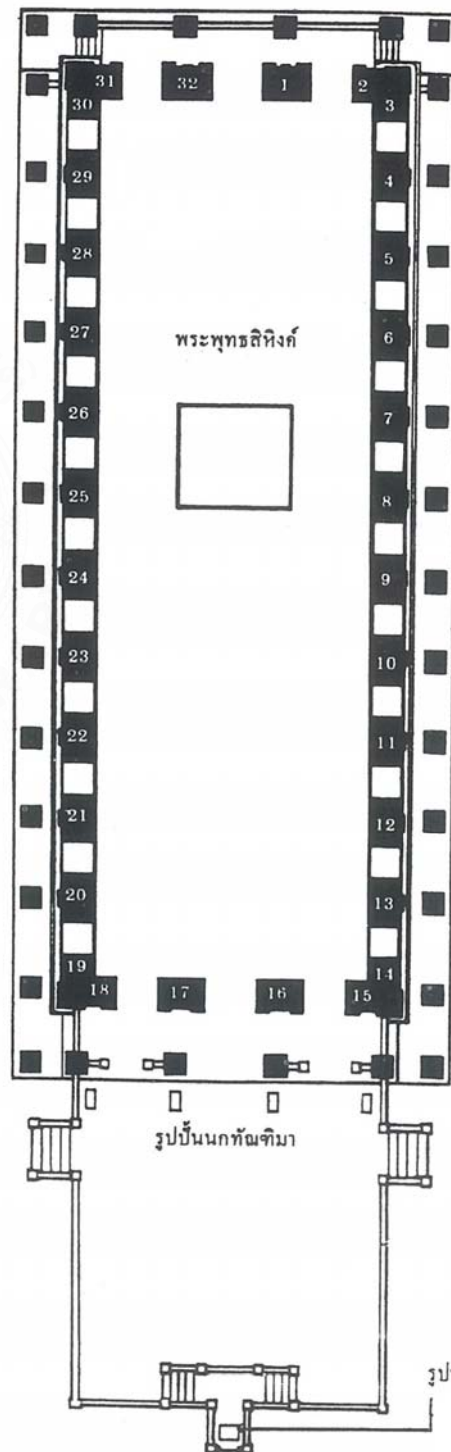
ได้หลังคาโดยรอบด้านนอกไว้ผนังเป็นคอสอง คล้ายลักษณะสถาปัตยกรรมแบบล้านนา บนคอสองประดับด้วยลายปูนปั้นเป็นลายเฟืองอุระระยับประดับรับบันแบบศิลปะยุโรป ซึ่งอาจจะเป็นผลจากการบูรณะในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ขยายคามิคันทวยเป็นฝีมือช่างเดิมแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ รองรับชายคาโดยรอบ คันทวยไม้จำหลักมีลักษณะเฉพาะไม่เหมือนที่อื่นใด คือเป็นลายนาคสามเศียรพันด้วยช่อพรรณพฤกษา เช่นเดียวกับคันทวยที่พระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ซึ่งสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาททรงปฏิสังขรณ์ด้วย เข้าใจว่าเป็นช่างชุดเดียวกัน ภายในพระที่นั่งจะเห็นว่าเป็นเพดานประดับด้วยลายดาวล้อมเดือน และช่อประดับด้วยลายก้านแย่งและลายกรวยเชิงซึ่งเป็นการจำลองลายก้านแย่งของลายผ้าพิมพ์ได้อย่างงดงามยิ่ง

จากลักษณะอาคารพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ จะเห็นว่าเครื่องไม้สลักทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นหน้าบัน คันทวยและการประดับเพดานและช่อ เป็นของเดิมฝีมือช่างวังหน้าในรัชกาลที่ ๑ ตัวอาคารส่วนอื่นเช่น หลังคา การไว้คอสอง เสาเฉลียงลอย ล้วนเป็นผลจากการปฏิสังขรณ์โดยช่างวังหน้าในสมัยรัชกาลที่ ๓

^๒ เล่มเดียวกัน หน้า ๑๑๗

ผังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

- หน้าที่ 1 คอนพระราชพิธีอภิเษกสมรสของ
พระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา
- หน้าที่ 2 คอนทูลเชิญพระโพธิสัตว์และสุบินนิมิต
- หน้าที่ 3 คอนเจ้าชายสิทธัตถะประสูติ
- หน้าที่ 4 คอนพระเจ้าสุทโธทนะ
ประกอบพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
- หน้าที่ 5 คอนมหาภิเนษกรรมและตัดพระเมาลี
- หน้าที่ 6 คอนพระสมณโคดมทรงกระทำความเพียร
เพื่อความหลุดพ้น, นิมิตพิณสามสาย,
กวนข้าวทิพย์และทรงลอยถาด
- หน้าที่ 7 คอนमारผจญ
- หน้าที่ 8 คอนเสวยวิมุตติสุขและรับข้าวสัตตุก้อนสัตตุผง
- หน้าที่ 9 คอนปฐมเทศนา
- หน้าที่ 10 คอนโปรดสกุญฺตรและประทานบรรพชา
แก่เจ้าชายแห่งแคว้นโกศล
- หน้าที่ 11 คอนท้าวสักกะถวายหินและโปรดชฎิลดาบส
- หน้าที่ 12 คอนโปรดชฎิลผู้เฒ่าและเสด็จกรุงลงกา
- หน้าที่ 13 คอนทรมานพระยามหาชมพู
- หน้าที่ 14 คอนพระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
- หน้าที่ 15 คอนพระยามหาชมพูพินยอลปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร
- หน้าที่ 16 คอนระบับวิวาทระหว่างพระญาติเรื่องแย่งน้ำทำสังกรรม
- หน้าที่ 17 คอนแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบิดา
และถวายพระเพลิงพุทธบิดา
- หน้าที่ 18 คอนพระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นพุทธอุบาสก
และถวายเวฬุวันแด่พระพุทธเจ้า
- หน้าที่ 19 คอนสังกะนิกรณต์และพระคิณเสนีพทาน
- หน้าที่ 20 คอนทรมานช้างนาฬาคีรีและโปรดกุลิมาลย์
- หน้าที่ 21 คอนยมกปาฏิหาริย์,
โปรดพุทธมารดาและปราบพระยานาคันโทปนันท
- หน้าที่ 22 คอนเสด็จลงจากดาวดึงส์
- หน้าที่ 23 คอนพระโมคคัลลานะนิพพาน
และพระเจ้าสุปพุทธอุภครณีสืบ
- หน้าที่ 24 คอนพระสารีบุตรนิพพานและอาฬวกะยักษ์เข้าถึงพระธรรม
- หน้าที่ 25 คอนพระนางยโสธราวิพพาน
และการผูกขาบาทของพระนางมัทฉิยา
- หน้าที่ 26 คอนพระพุทธเจ้าเทศนาโปรดกษัตริย์ลิจฉวี
- หน้าที่ 27 คอนพระยามารทูลเตือนให้เสด็จปรินิพพาน
- หน้าที่ 28 คอนพระราหูนิพพาน
- หน้าที่ 29 คอนเสวยสุกัมมัทวะ
- หน้าที่ 30 คอนเสด็จปรินิพพาน
- หน้าที่ 31 คอนพระอนนท์แจ้งข่าวปรินิพพานแก่มัลลกษัตริย์
- หน้าที่ 32 คอนถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระ
และแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

หมายเหตุ : ผังเหนือขอบบนหน้าต่างและประตูทุกด้าน
เขียนภาพเทพชุมนุม, อุษี, นักสิทธิ์และวชิราธร

ภาพจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีการประดับตกแต่งฝาผนังทั้งสี่ด้านด้วยภาพเขียน หรือจิตรกรรมฝาผนังที่น่าสนใจ โดยที่ฝาผนังทุกด้านแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนบนเหนือกรอบประตูและหน้าต่างขึ้นไปเขียนเป็นภาพเทพชุมนุม มีเทพชั้นต่างๆ จัดแบ่งออกเป็น ๓ แถว ชั้นแรกเป็นเทวดา จตุโลกบาล ครุฑ นาค ชั้นที่ ๒ และชั้นที่ ๓ เป็นภาพเทพชั้นสูง และชั้นที่ ๔ เป็นเทพชั้นพรหมล้วนนั่งคุกเข่าถือดอกไม้อันประนมมือนมัสการพระพุทธสิหิงค์ พระพักตร์และสายพระเนตรของเทวดาทุกองค์มุ่งไปยังพระพุทธสิหิงค์ด้วยกัน เหนือแถวบนสุดมีลายเส้นสินเทาซ้อนอยู่เป็นการแบ่งภาพของภาพเทพชุมนุมมีภาพนักสิทธิวิทยธรณะเหาะถือดอกไม้มานูชาพระพุทธสิหิงค์ ส่วนภาพเทพชุมนุมแต่ละแถวคั่นด้วยแนวลายประจำยามก้ามปู

บนฝาผนังระหว่างช่องหน้าต่างต่ำลงมาจากภาพชุมนุมเขียนเป็นภาพพระพุทธประวัติจากหนังสือเรื่องปฐมสมโพธิกถา อันเป็นเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกบรรพชา จนตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเริ่มจากฝาผนังด้านหลังพระพุทธสิหิงค์ ทางขวามือของบานประตูกลาง เวียนมาทางด้านสกัดส่วนหน้าเรื่อย ไปจนจบเรื่องที่สกัดส่วนหลังด้านขวาของประตูกลาง รวมทั้งสิ้น ๓๒ ผนังด้วยกัน ดังนี้

- ผนังที่ ๑ แสดงภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรส ระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา กับพระนางสิริมหามายาพระพุทธมารดา
- ผนังที่ ๒ ทูลเชิญพระโพธิสัตว์และสุบินนิมิต
- ผนังที่ ๓ เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน ชายแดนระหว่างกรุงเทวทหะกับกรุงกบิลพัสดุ์
- ผนังที่ ๔ พรหมณ์ถวายคำพยากรณ์เจ้าชายสิทธัตถะ

ผนังที่ ๕

และภาพเมื่อพระพุทธองค์พระชนมายุได้ ๗ พรรษา พระเจ้าสุทโธทนะประกอบพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และภาพเจ้าชายสิทธัตถะอภิเษกสมรส กับเจ้าหญิงยโสธราพระราชธิดากษัตริย์ราชวงศ์โกลิยะ

เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จประพาสอุทยาน ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๔ อันได้แก่ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และสมณะ ซึ่งเป็นนิมิตให้พระองค์ เสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ คีรีที่พระนางยโสธราหรือพิมพาประสูติพระราชโอรสราหุล

ผนังที่ ๖

พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญทุกขกิริยา จนพระอินทร์เสด็จลงมาตีตีพิณทิพย์สามสาย เป็นนิมิตให้ จึงทรงเลิกบำเพ็ญทุกขกิริยา ภาพนางสุชาดากวนข้าวทิพย์มธุปายาสมาถวาย แล้วพระองค์ทรงลอยถาด และธิดาพระยามารทั้ง ๓ นาง มาเข้ายวนพระพุทธเจ้าเพื่อทำลายสมาธิ

ผนังที่ ๗

ภาพมารผจญ แสดงภาพท้าววัสตีมาร ยกทัพมารมาผจญพระพุทธเจ้า และนางธรรณิبيبน้ำจากมวยผมเกิดน้ำท่วมใหญ่พัดพากองทัพมารกระจัดกระจายไป และเกรงพระบารมีได้กลับมาสัการะพระพุทธองค์ พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข ทรงรับข้าวสัตตูก้อน สัตตูปถง หลังจากทรงตรัสรู้ และก่อนที่ทรงประทานปฐมเทศนา

ผนังที่ ๘

พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์

ผนังที่ ๙

พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดพระยสะกุมารบุตร และประทานบรรพชาแก่เจ้าชายแห่งแคว้นโกศล ๓๒ องค์

ผนังที่ ๑๐

- หน้าที่ ๑๑ ท้าวสักกะถวายหินแก่พระพุทธเจ้า และ
พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดขฤโณทตบส ๓ พี่
น้อง
- หน้าที่ ๑๒ พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดขฤโณทตบสผู้น้อง
และเสด็จกรุงลงกาโปรดพวกยักษ์
- หน้าที่ ๑๓ - ๑๑ นี้ ช่างได้เขียนพุทธประวัติตาม
ลำดับเรื่องราวในหนังสือปฐมสมโพธิกถา
แต่ภาพที่ ๑๒-๑๕ จะเห็นว่ามิได้ เรียง
ลำดับเรื่องราวเหตุการณ์แต่อย่างใด นั่นคือ
- หน้าที่ ๑๓ ท้าวชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งทรง
เนรมิตพระองค์ทรงเครื่องอย่างพระมหา
จักรพรรดิ เพื่อละทิ้งของท้าวชมพูดี ใน
ที่สุดท้าวชมพูดีขออุปสมบทและได้บรรลุ
เป็นพระอรหันต์ในที่สุด (ทรมานพระยา
มหาชมพู)
- หน้าที่ ๑๔ พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
- หน้าที่ ๑๕ ท้าวชมพูดีก่อนที่จะอุปสมบทได้ละสถาน
พระเจ้าพิมพิสาร โดยพันยอดปราสาท
ของพระองค์ด้วยริษยาว่า ปราสาทของ
พระเจ้าพิมพิสารงามกว่า
- หน้าที่ ๑๖ พระพุทธเจ้าทรงห้ามพระญาติ ซึ่งวิวาท
กันด้วยเกิดกรณีแย่งน้ำจากแม่น้ำโรหิณี
เพื่อนำมาทำการกสิกรรม เพราะเกิดฝนแล้ง
- หน้าที่ ๑๗ พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนา
โปรดพระพุทธบิดาและถวายพระเพลิง
พระพุทธบิดา
- หน้าที่ ๑๘ พระเจ้าพิมพิสารถวายพระองค์เป็นพุทธ
อุบาสก และถวายเวฬุวันแก่พระพุทธเจ้า
- หน้าที่ ๑๙ พวกสังกนิครน্থ ทำทนายพระพุทธเจ้า
ได้อรรณพรีสนา แต่ในที่สุดก็ยอมรับ
พระธรรมของพระพุทธองค์ และตอน
พระตีสสเถระอาพาธ และเข้าสู่นิพพาน
- หน้าที่ ๒๐ พระพุทธเจ้าทรงทรมานช้างนาฬาคีรี นาง
จิณฺฆมานวิกากล่าวใส่โคล้พระพุทธเจ้าและ
เรื่องพระองคุลีมาลย์
- หน้าที่ ๒๑ พระพุทธเจ้าทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ที่
เมืองสาวัตถี พระพุทธเจ้าเสด็จโปรด
พระพุทธรูปมาดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
พระยานาคันทโทปนันทจะทำอันตราย
พระพุทธเจ้า ขณะที่เสด็จจากสวรรค์
ชั้นดาวดึงส์ เกิดต่อสู้กับพระโมคคัลลาน์
แต่ในที่สุดก็ละพยุขยอมเป็นพุทธบริษัท
- หน้าที่ ๒๒ พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ทรงเปิดโลกทั้งสาม
- หน้าที่ ๒๓ พระโมคคัลลาน์นิพพาน และพระเจ้าสุปป
พุทธอุกธรณีสุม
- หน้าที่ ๒๔ พระสารีบุตรนิพพาน และตอนอาฬวกยักษ์
มาจับคนไปกิน พระพุทธเจ้าเทศนาโปรด
เข้าถึงพระธรรม
- หน้าที่ ๒๕ พระนางยโสธราณีพพาน การผูกพยาบาท
พระพุทธเจ้าของพระนางมาคันทิยา ด้วย
โกรธที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงยอมรับพระนาง
เป็นพระมเหสี เมื่อพระบิดาของพระนาง
ทรงยกพระนางให้พระพุทธองค์
- หน้าที่ ๒๖ พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดกษัตริย์ลิจฉวี
- หน้าที่ ๒๗ พระยามารทูลเตือนให้พระพุทธเจ้าเสด็จ
สู่ปรินิพพาน

^๓ นางโดโรธี เอช. พิคเกิลส์ พระพุทธประวัติ จิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรมศิลปากร, พระนคร. กรมการศาสนา, ๒๕๑๕

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร (พระราชวังบรมสถานมงคล)

หน้าที่ ๒๘ พระราหุณีพพาน

หน้าที่ ๒๙ พระพุทธเจ้าทรงรับบิณฑบาตรครั้งสุดท้ายจากนายจุนทะ และเสวยสุกรมัทวะ

หน้าที่ ๓๐ พระพุทธเจ้าได้ทรงอุปสมบทให้สุภัททะเป็นสาวกองค์สุดท้ายและเสด็จดับขันธปรินิพพาน

หน้าที่ ๓๑ พระอานนท์แจ้งข่าวพระพุทธเจ้าปรินิพพานแก่มัลลกะศรัย

หน้าที่ ๓๒ ถวายเพลิงพระพุทธรูปและพราหมณ์โทณะแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

จากการลำดับภาพเขียนภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์นี้ เมื่อเปรียบเทียบกับลำดับเรื่องราวในปฐมสมโพธิกถา จะเห็นว่าไม่ตรงกัน บางที่เหตุการณ์ที่

เกิดขึ้นก่อนนำไปเขียนอยู่หลังเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ภายหลังก็มี ซึ่งสามารถเทียบลำดับเรื่องจากปฐมสมโพธิกถาได้ดังนี้ตอนที่ ๑ วิวามงคลระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา โดยเริ่มต้นกล่าวถึงประวัติต้นราชวงศ์ศากยะ

ตอนที่ ๒ กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ครั้งเสวยสุขบนสวรรค์ชั้นดุสิต และพระพรหมทูลเชิญให้จุติ

ตอนที่ ๓ กล่าวถึงนิมิตต่างๆ เมื่อพระโพธิสัตว์จุติมาเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ

ตอนที่ ๔ พราหมณ์ทำนายพระลักษณะของเจ้าชายสิทธัตถะ

ตอนที่ ๕ พระราชพิธีราชาภิเษกระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะกับพระนางยโสธรา

ทวยหรือคันทวย ของพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีลักษณะเด่น เฉพาะ เรียกว่า สกุลช่างวังหน้า เป็นไม้จำหลักรูปพญานาค ๓ เศียรชูหาง ม้วนขดและเกี่ยวพันด้วยพันธุ์พฤกษาลายเครือเถาวัล

- ตอนที่ ๖ กล่าวถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่ทำให้เจ้าชาย สิทธิธิดะเสด็จออกบรรพชา
- ตอนที่ ๗ การบำเพ็ญทุกรกิริยาของเจ้าชายสิทธิธิดะ ก่อนตรัสรู้
- ตอนที่ ๘ นางสุชาดาหุงข้าวมธุปายาสมาถวายพระพุทธเจ้า
- ตอนที่ ๙ พระยาวัสดีมารยกกองทัพมารมาผจญพระพุทธเจ้า
- ตอนที่ ๑๐ ว่าด้วยการตรัสรู้
- ตอนที่ ๑๑ พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข พิจารณาธรรม
- ตอนที่ ๑๒ พระพรหมทรงเตือนให้พระพุทธเจ้าเทศนาเผยแผ่พระธรรม

- ตอนที่ ๑๓ แสดงปฐมเทศนา
- ตอนที่ ๑๔ พระยศออกบรรพชา
- ตอนที่ ๑๕ พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดชฎิลสามพี่น้อง
- ตอนที่ ๑๖ พระโมคคัลลาน์ และพระสาวิत्रीออกบรรพชา
- ตอนที่ ๑๗ เจ้านายกรุงกบิลพัสดุ์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
- ตอนที่ ๑๘ พระนางพิมพาเส้าสวก
- ตอนที่ ๑๙ เจ้านายแห่งสักยวงศ์ออกบรรพชา
- ตอนที่ ๒๐ พระพุทธองค์ทำนายพระญาติที่ออกบรรพชา
- ตอนที่ ๒๑ พระเจ้าสุทโธทนะเข้าสู่निพพาน
- ตอนที่ ๒๒ พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ และเสด็จขึ้นไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- ตอนที่ ๒๓ ทรงเทศนาโปรดพระพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
- ตอนที่ ๒๔ เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มายังโลกมนุษย์
- ตอนที่ ๒๕ พระสารีบุตร และพระโมคคัลลันนิพพาน
- ตอนที่ ๒๖ พระพุทธประวัติตั้งแต่ทรงประสูติด้วยนายจุนทะถวายอาหารทำด้วยสุกร มัททวะ จนพระยามารอาราธนาให้พระพุทธเจ้าปรินิพพาน จนถึงพระพุทธเจ้าปลงพระชนมายุสังขารและเข้าสู่ปรินิพพาน
- ตอนที่ ๒๗ ถวายพระเพลิงพระบรมศพพราหมณ์โทณะ แบ่งพระบรมธาตุ
- ตอนที่ ๒๘ รัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงประกอบพระราชพิธีสมโภชพระบรมธาตุร่วมกับพระมหากัสสปจนถึงพระอุปัชฌาย์ป้องกันพระยามารมิให้มาทำอันตรายพระราชพิธีสมโภช และพระเจ้าอโศกมหาราช โปรดให้พระราชโอรสออกบรรพชา

ลักษณะโครงสร้างของภาพเขียนไทย

ศิลปกรรมไทยไม่ว่าแขนงใด ๆ ก็ตาม มักจะสร้างสรรค์ขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากวรรณคดี ทั้งเพื่อเป็นเครื่องประดับตกแต่งและเพื่อเป็นการสั่งสอนบุคคลทั่วไปให้เข้าใจวรรณคดีต่าง ๆ อย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ไม่ว่าวรรณคดีนั้น ๆ จะเป็นเรื่องราวทางพระพุทธประวัติ ชาดก รามเกียรติ์ หรืออิเหนาทั้งนี้เพื่อให้คนดูสามารถเข้าใจเรื่องได้ตามภาพที่เขียนขึ้นจากเค้าโครงเรื่องตอนสำคัญ ๆ ของวรรณคดีแต่ละเรื่อง

จิตรกรรมบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีการเขียนตามแบบจิตรกรรมไทยประเพณีเป็นภาพ ๒ มิติ ไม่มีการเขียนแสดงระยะใกล้ไกลแบบภาพเขียนทางยุโรป การเขียนภาพขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของตัวอาคาร ภาพเขียนในศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร มักจะเขียนภาพที่ให้ความรู้สึกสงบมีจิตเป็นกุศลเกิดสมาธิ มีความสำรวม โบสถ์วิหารโบราณจะมีช่องหน้าต่างที่เล็กคล้ายช่องลม หรืออาจจะไม่เจาะหน้าต่างเลย ถึงกระนั้นเราจะพบว่า ภาพเขียนก็ยังดูงดงาม มีลักษณะเด่น ทั้งนี้เพราะศิลปินไทยใช้วิธีปิดทองเพื่อแสดงความสำคัญของบุคคลในภาพ และช่วยเพิ่มแสงให้ภาพเขียนอีกด้วย

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีการวางโครงสร้างของภาพด้วยการวางภาพบุคคลสำคัญอยู่ตรงกลาง บุคคลนั้นอาจจะอยู่ในปราสาทห้ายอด หรือปราสาทจตุรมุขก็ได้ โดยวางให้เด่นที่สุดในภาพ เพื่อเน้นความสำคัญ มีบุคคลต่าง ๆ แวดล้อม และวางกลุ่มคนให้น้ำหนักที่เท่ากันทั้งสองด้านของภาพสำคัญ เช่นตัวภาพสำคัญอยู่ด้านซ้าย ด้านขวาก็จะมีภาพประกอบที่ได้สมดุลย์กับภาพสำคัญด้านซ้ายนั้น เป็นต้นว่าภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

หลังจากที่เสด็จขึ้นไปเทศนาโปรดพระพุทธมารดาที่ดาวดึงส์เทวโลก ซึ่งมีความบรรยายไว้ว่า “

“.....ท้าวโกสีย์กั้นฉมุดซึ่งบันไดทิพย์ทั้งสามลงจากเทวโลก คือบันไดทองอยู่ ณ เบื้องขวา บันไดเงินอยู่ ณ เบื้องซ้าย บันไดแก้วประดิษฐานอยู่ ณ ท่ามกลาง และเชิงบันไดทั้งสามนั้นจรดพื้นภูมิภาคปฐพี ณ ที่ใกล้เมืองสังกัสสนคร และศีรษะบันไดเบื้องบนจรดยอดเขาพระสิเนรุราช อันเป็นที่ตั้งแห่งดาวดึงส์พิภพ.....ก็ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ซ้ำอีกครั้ง...ในกาลนั้นอันว่าเทวโลกและพรหมโลกทั้งหลายก็แลตลอดโล่งเป็นลานอันเดียวกันทั้งสิ้น แล้วทอดพระเนตรลงไปฝ่ายทิศอโศกภาคเบื้องต่ำ ในขณะนั้นอันว่าอโศกก็แลโล่งเป็นลานอันเดียวกันตลอดถึงอเวจีเป็นที่สุด ในกาลนั้นสวรรค์และมนุษย์กับนรกก็แลเห็นกันปรากฏทั่วทั้งสิ้น... จึงสมเด็จพระชินสีห์ก็เสด็จลงจากเทวโลกโดยมณีนัยบันไดท่ามกลางเทพยดาทั้งหมื่นโลกธาตุ มโหรีอัมรินทร์ราชเป็นอาทิ ก็ลงทางสุวรรณบันไดฝ่ายทักษิณปรัศว์ ท้าวสหมบดีพรหมกับหมู่บริษัทยกทั้งทางหิรัญบันไดฝ่ายวามภาคทั้งสิ้น และปัญจสิขรคันทัพนพเทพบุตร ก็ถือซึ่งพิณมีพรรณดังผิวผลมะตูมสุก ดัดขับร้องนำเสด็จพระสัพพัญญูไปเบื้องหน้า สันตดุสิตเทวราชกับสยามเทวราชก็ทรงทิพยจามร..ดำเนินลงทางบันไดแก้ว ถวายรำแพนพัดทั้งสองข้างซ้ายขวาและท้าวปชาบดีมหาพรหมก็ทรงทิพยเสวตฉัตร..สมเด็จพระอมรินทร์ราช พระกรอุ้มบาตรทรงขององค์พระสัพพัญญูลงทางบันไดทอง...พระมาคลีสังคาหกเทพบุตรก็ถือซึ่งผอบทองอันเต็มไปด้วยทิพยกุสุมาติโปรยปรายลงมาโดยชั้นบันไดในเบื้องหน้า พระศาสดาจารย์....” ดังนั้นจะเห็นว่าในภาพเขียนส่วนบนของภาพด้านซ้ายมือ ช่างได้เขียนภาพพระพุทธเจ้า

“ เล่มเดียวกัน. หน้า ๓๐๕-๓๕๒

ด้านหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีรูปนกทณทิมที่ตั้งประดับอยู่

เสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีบันได ๓ บันได คือ บันไดทองและบันไดเงินขนานกับบันไดแก้ว กับมีพระอินทร์ พระพรหมเทวดาทั้งหลายแห่ล้อมตามเสด็จลงมา ส่วนด้านขวาเพื่อไม่ให้เนื้อที่ว่างข้างก็เขียนภาพป่าเขา และโขลงช้างไว้เป็นภาพถ่วงน้ำหนัก ให้ดุลย์ของภาพ ส่วนบนทั้งหมดได้น้ำหนักเสมอกัน เป็นการจัดโครงสร้างที่ดีแบบหนึ่ง ตรงกลางภาพอันเป็นส่วนสำคัญของเรื่องก็ได้เขียนภาพพระพุทธเจ้าประทับอยู่บนอาสนแสดงธรรม ณ โกลัประคูเมืองสังกัสสนคร แวดล้อมไปด้วยเทวดา พรหม มนุษย์ และสัตว์นรก พังพระธรรมเทศนาด้วยความนอบน้อมและปิตินิติ ที่

ได้เห็นพระพุทธรองค์และต่างก็ปรารถนาพุทธภูมิโพธิญาณทั้งสิ้น สำหรับภาพล่างข้างได้เขียนภาพปราสาทภายในเมืองสังกัสสนคร มีพระเจ้าสังกัสเสด็จออก มีขุนนางเฝ้าเฝ้าอยู่โดยรอบ ปราสาทก็ล้อมด้วยกำแพงเมือง ประคูเมือง เป็นการแบ่งตอนในเรื่องไม่ให้เรื่องปนกัน ซึ่งอาจทำให้คนดูสับสนได้ ด้านข้างปราสาทนั้นก็มีความหนักของเจ้านายฝ่ายในเขียนอยู่ ด้านขวามือ การเขียนภาพดำเนินขึ้นมานี้ช่วยให้การจัดภาพสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดูภาพได้สัดส่วนมีเนื้อที่และภาพสมดุลย์กันไม่หนักไปในด้านใดด้านหนึ่ง ภาพที่ข้างเขียนขึ้นเพื่อให้เกิดความสมดุลย์ในภาพนี้เข้ากันได้ดีกับ

ภาพหลัก ไม่ก่อให้เกิดความขัดกันในภาพแต่อย่างใด การแบ่งเรื่องตอนต่างๆ เช่น ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ ภาพป่า ภาพปราสาท เหล่านี้ ช่างได้ใช้ลายเส้นหยักที่เรียกว่าเส้นสินเทา กำแพงเมือง และ ต้นไม้เป็นเครื่องแบ่งเรื่องได้อย่างเหมาะสม

๔ การจัดองค์ประกอบของภาพจิตรกรรมไทย จะให้จุดเด่นสำคัญของภาพอยู่ที่ภาพบุคคลในเรื่อง โดยจิตรกรจะวางภาพให้ดึงดูดความสนใจของผู้ชมไปสู่จุดนั้น โดยใช้ตัวนำที่เป็นภาพประกอบพ่วงนำสายตา เช่น การหมอบกราบ และการหันหน้าเบนสายตาของ ตัวประกอบ เช่น พวกขุนนางไปยังกษัตริย์ที่เป็นบุคคลสำคัญของเรื่องที่ประทับอยู่บนปราสาทเป็นต้น ในภาพเขียนนั้นจะมีรูป พระราชวัง บ้านเรือน เขียนไว้ ทั้งหมด โดยจัดภาพซ้อนๆ กันและจัดภาพให้มีลักษณะและ สัดส่วนเท่ากันหมดในแนวเส้นขนานอย่างที่เราเรียกว่า ภาพสองมิติ ซึ่งขัดกับภาพจริงที่เห็นด้วยตา คือเป็น ภาพสามมิติ มีระยะใกล้ไกล ด้วยเหตุที่ไทยเราใช้ ภาพสองมิตินี้เองทำให้อาคารบ้านเรือน ปราสาท ราชวัง ทุกหลังที่ปรากฏอยู่ในภาพเขียนตั้งอยู่บนพื้นที่เดียวกัน โดยไม่จำกัดว่าจะตั้งอยู่บนส่วนไหนของฝาผนัง

การเขียนภาพในแต่ละเรื่อง แต่ละตอน เมื่อต้องการจะจบเรื่องตอนใด ภาพอาคารบ้านเรือนเหล่านี้ก็จะ บังหายเข้าไปตามป่าไม้หรือตามเชิงเขา ซึ่งทำให้ดูมีชีวิต จิตใจได้อย่างดีเยี่ยม สีที่ใช้เขียนดูกลมกลืนและประ สานเข้ากันได้ดี ทั้งนี้เพราะช่างใช้ดินหรือสีที่ได้จากพืช อันเป็นสีธรรมชาติ ทั้งสองอย่างจึงเข้ากันได้ดี ผลงานที่ ได้จากประสบการณ์ทางศิลปะของเขาจึงมีคุณค่ายิ่ง

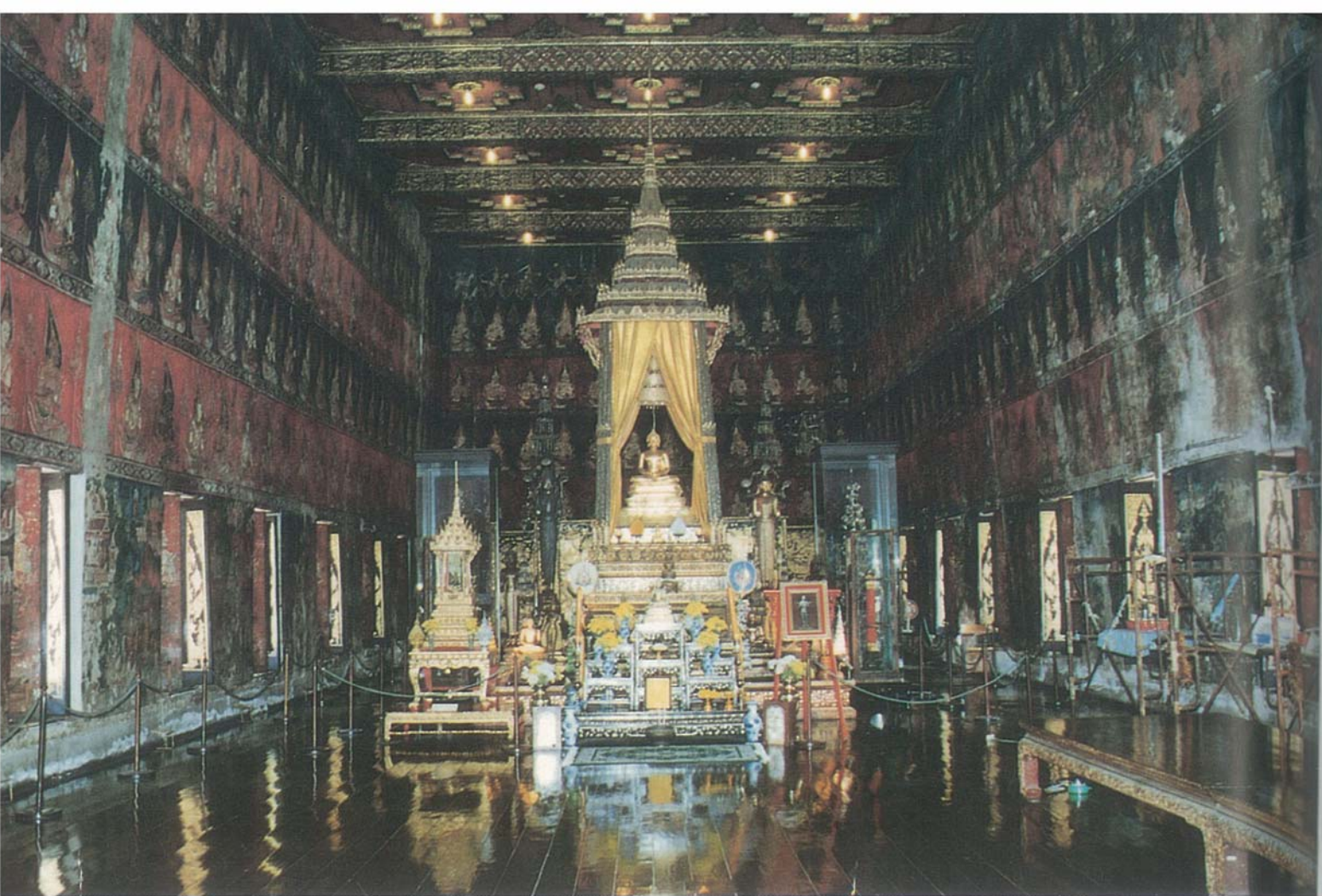

ด้านหน้าพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ มีรูปนกทนต์มาตั้งประดับอยู่

ลักษณะภาพเขียนไทย

ภาพเขียนของไทย เดิมได้รับอิทธิพลจากภาพ จิตรกรรมของอินเดีย คือ การเขียนภาพพระพุทธเจ้า ประทับนั่งในซุ้มเรือนแก้วเรียงไปเป็นแถว ต่อมาภาย หลังได้รับอิทธิพลจากศิลปะจีน จึงเริ่มนำภาพธรรมชาติ เข้ามาประกอบโดยเขียนเป็นภาพเล่าเรื่องประกอบด้วย ภาพธรรมชาติต่างๆ โดยให้เป็นไปตามเนื้อเรื่องของภาพ ด้วย เช่น ภาพภูเขา แม่น้ำ ต้นไม้ สัตว์ป่า ก้อนเมฆ

๔ ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี “คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนัง”, ศิลปไทย. พระนคร. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๐๒ หน้า ๑๓๑-๑๕๐

ภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสังคหะ

เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญมากที่แสดงถึงวิวัฒนาการของจิตรกรรมไทยประเพณีแบบสุดท้ายของไทยที่แสดงอิทธิพลจากภาพเขียนจีน ดังปรากฏในภาพธรรมชาติต่างๆ หรือ ทิวทัศน์ในงานจิตรกรรมไทย

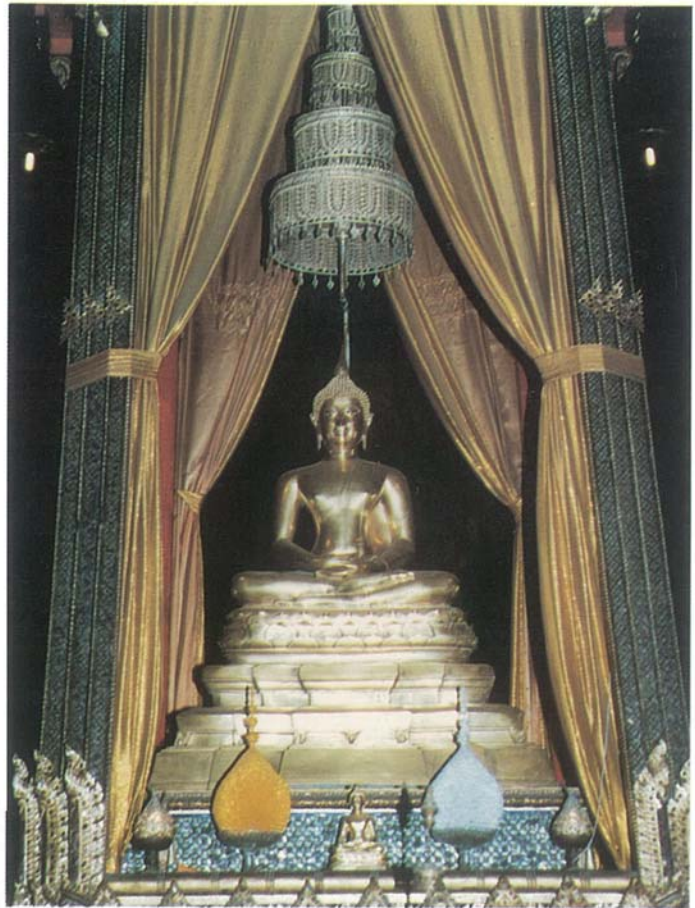
^๖ ลักษณะภาพเขียนไทยส่วนมากเป็นภาพเขียนสีฝุ่น มีการตกแต่งพื้นผนังที่จะเขียนก่อนด้วยการนำปูนขาวผสมกับน้ำกาวที่ทำจากเมล็ดในมะขามฉาบลงพื้นหลายๆ ครั้ง หลังจากนั้นขัดให้เรียบ แล้วจึงเริ่มเขียนภาพ สีที่ใช้เขียนต้องผสมกับยางหรือกาว ภาพเหล่านี้ช่างไทยเขียนด้วยมโนคติ มีความงามอยู่ที่เส้น

และสีที่ประสานกลมกลืนกัน กล่าวว่าเป็นการแสดงออกซึ่งอารมณ์ของศิลปินด้วยเส้นแท้ๆ

ภาพเขียนของไทยมีร่องรอยหลักฐานมาแต่โบราณครั้งสมัยสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น ซึ่งกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นการเขียนภาพพระพุทธรูปประทับนั่งเรียงกันเป็นแถวๆ ต่อมาภาพเขียนสมัยอยุธยาตอนปลาย และรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะเขียนเป็นภาพเล่าเรื่อง เช่น พระพุทธประวัติ หรือชาดก แบบเดียวกันแต่ลักษณะการเขียนแตกต่างกันในส่วนปลีกย่อย นั่นคือ

^๖ น.ณ. ปากน้ำ. ความงามในศิลป์ไทย. พระนคร. โอเดียนสโตร์. ๒๕๑๐ หน้า ๑๔๐

พระพุทธรูปสี่องค์ ประดิษฐานภายใน
พระที่นั่งพุทไธสวรรย์

^๑ สมัยอยุธยาไม่นิยมใช้สีพื้นของภาพเป็นสีเข้มจนเกือบดำอย่างในสมัยรัตนโกสินทร์และไม่ปิดทองมากจนแวววาวเด่นออกมาจากผนังแต่เลือกปิดเฉพาะเครื่องประดับที่สำคัญๆ เท่านั้น สมัยอยุธยาตอนต้นจะใช้เพียงสองสี คือ สีดำ และสีแดง แต่ในสมัยอยุธยาตอนปลายใช้สีดินแดง สีแดงชาด สีเขียว สีน้ำเงิน สีเหลือง และสีดำ ลงพื้นด้วยสีอ่อนๆ อันทำให้ภาพมีบรรยากาศลึกซึ้ง

นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เป็นต้นมาศิลปินได้เขียนภาพลักษณะที่มีเครื่องแต่งตัวแบบละคร

อันเป็นการเริ่มประดิษฐ์ภาพแบบพิเศษเฉพาะตัวขึ้นผิดไปจากแบบเดิมซึ่งเขียนเป็นแบบธรรมชาติไม่ผิดแผกจากคนจริงเท่าใดนักดังเช่นภาพเขียนที่วัดราชประดิษฐานอยุธยา ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ ได้เสด็จไปทอดพระเนตร การที่สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ นิยมภาพเขียนไทยมีลักษณะแบบละครก็ด้วยช่างที่รับการบันดาลใจมาจากการสลักภาพหนังใหญ่ที่ต้องจำกัดท่าทาง แบบละครรำ และเครื่องแต่งตัวที่สมัยนั้นนิยม ช่างจึงนำไปเขียนภาพประดิษฐ์ในภาพเขียนบนผนังด้วยนั่นเอง

^๑ เล่มเดียวกัน. หน้า ๒๗

การประดับลายชื้อเพดานด้วยการจำลองลายผ้าเป็นการแสดงว่าชื่อนั้นหุ้มด้วยผ้าลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งที่มีขอบผ้าเป็นลายกรวยเชิง และกลางเพดานเป็นลายดาวดอกจอก

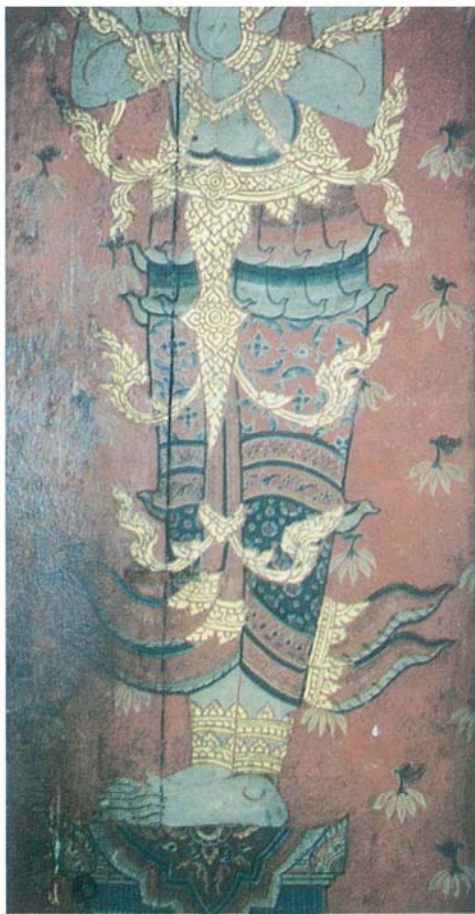

ลักษณะผ้าทรงของทวารบาลที่ทรงสนับเพลา
และผ้าถุงของตัวแบก จะเห็นว่าเป็นผ้าลาย
หรือผ้าพิมพ์ลายอย่าง ที่นิยมในสมัยอยุธยา
ตอนปลาย ถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ผ้าทรงของทวารบาลเป็นผ้าพิมพ์ลาย
ที่ใช้ลายไทยเป็นลายก้านแย่ง

ผ้าทรงของทวารบาลเป็นผ้าสมปักนวม
สนับเพลาเป็นผ้าพิมพ์ลายเข็มخاب
และลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง

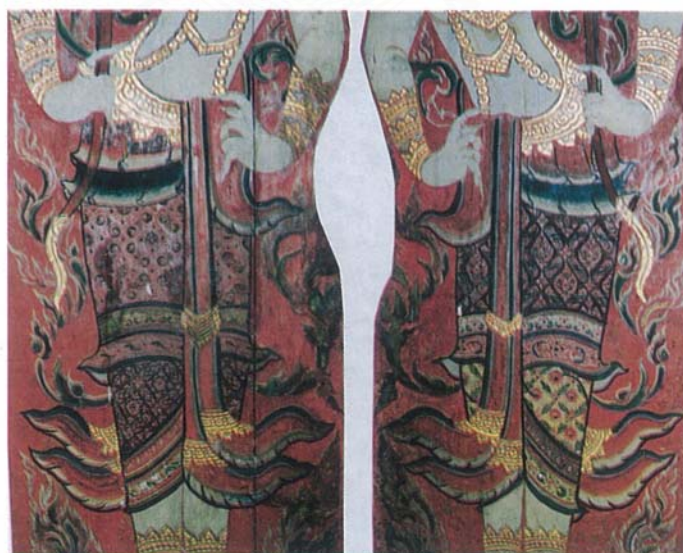

ลายภาพทวารบาลทรงถือคันศร ประดับบนบานประตูด้านใน พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ทรงยืนเหนือแท่น ลายหน้าสิงห์คาบ ผ้าทิพย์

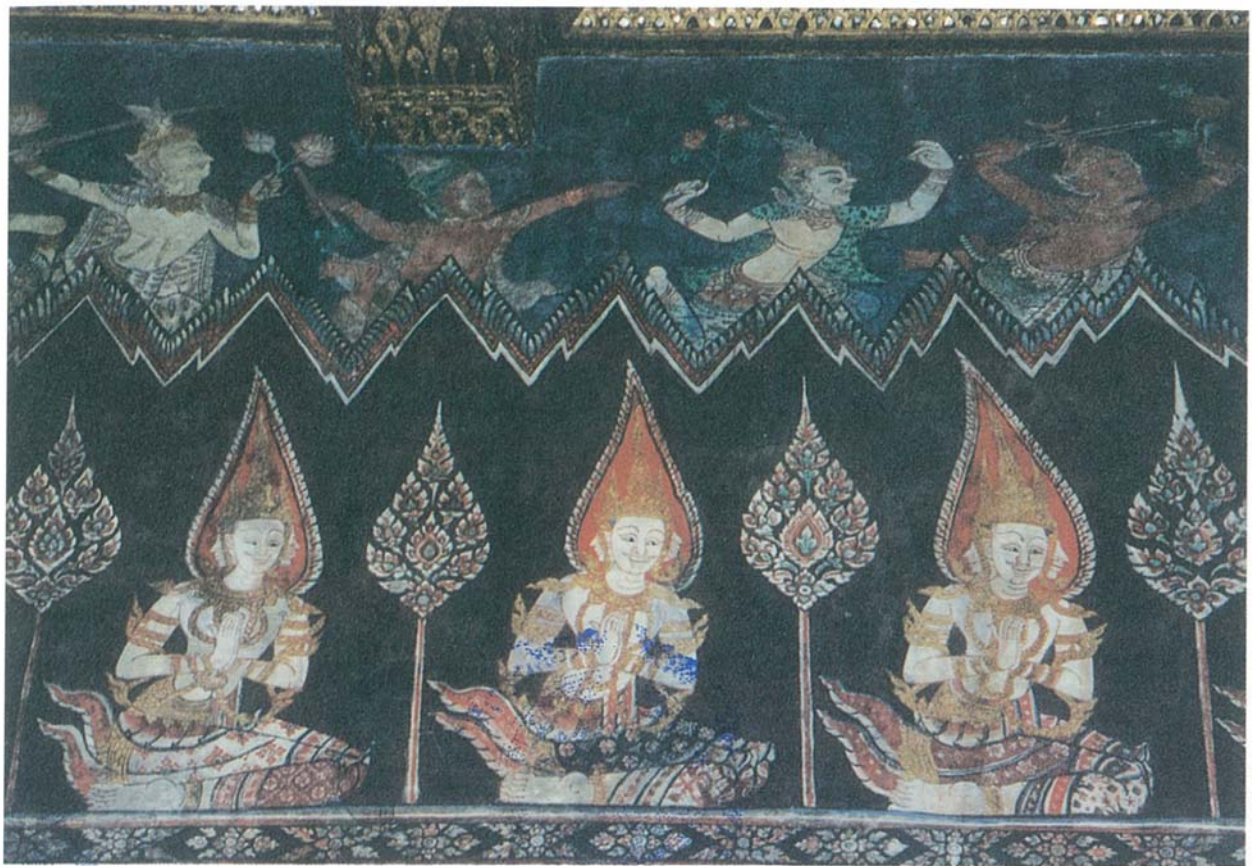
ภาพทวารบาลพนมมือหรือประคองอัญชลี ที่บานหน้าต่างพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ผ้าทรงมีลักษณะคล้ายผ้าพิมพ์ลายโบราณ และบางผืนคล้ายผ้าสมปัก

ลักษณะลายผ้าทรงและสนับเพลาของทวารบาล แสดงลักษณะผ้าพิมพ์ มีทั้งลายดอกไม้ก้านแย่ง และลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ซึ่งทั้งผ้าทรงและสนับเพลาจะมีขอบเป็นลายประจายามและลายกระจัง

พระพรหมทรงบูชาพระจุฬามณี บนสวรรค์ชั้นดุสิต สองข้างตั้งเสาประดับธงจระเข้

เทวดาและพระพรหมที่มาร่วมชุมนุมมนัสการพระพุทธสิหิงค์ ซึ่งเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ จะเห็นว่า ผ้าทรงมีลักษณะเป็นผ้าลายอย่างเด่นชัด ในขณะที่วัชราธร นักสิทธิ ซึ่งเหาะมาบูชาพระพุทธสิหิงค์ล้วนนุ่งห่มหนังเสือตามแบบของ นักบวช

ลักษณะผ้าทรงของเทพบุตรที่นั่งประคองอัญชลี จะมีลักษณะคล้ายกับผ้าพิมพ์ลายอย่าง ซึ่งเก็บรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นลายกนกจักรในแนวลายช่อดอกไม้รูปสี่เหลี่ยม เจิงผ้าเป็นชั้นลายก้านขดสีระยนาคลับลายช่อใบไม้ ต่อด้วยลายกรวยเชิง

ผ้าพิมพ์ลายดอกไม้ ขอบผ้าลายกรวยเชิงชั้นเดียวสลับลายใบไม้ก้านขด ท้องผ้ามีลายที่คล้ายคลึงกับลายผ้าทรงของเทพบุตร สมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หมายเลขทะเบียน น.ช. ๖๓๖ จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ผ้าทรงของเหล่าเทพบุตร เป็นผ้าพิมพ์ลายต่างๆ
ทั้งลายดอกกลอย ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง
และลายดอกกลอยก้านแย่งขอสร้อย

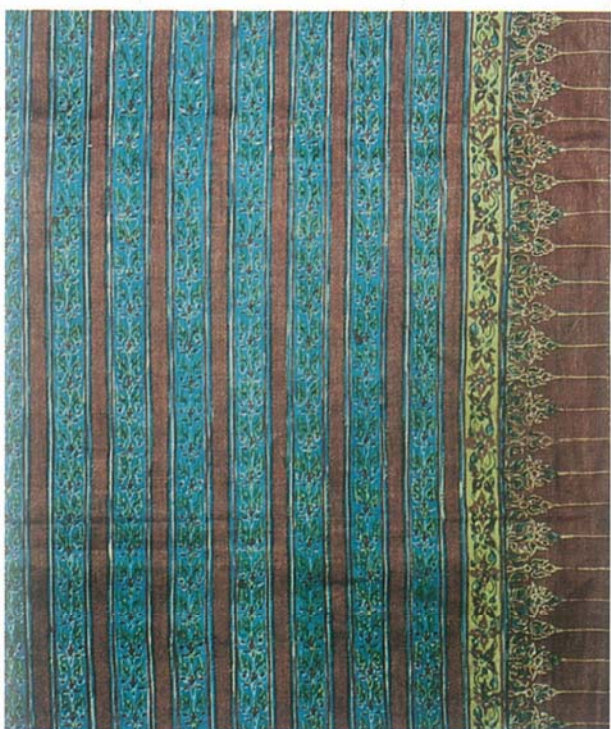

ผ้าทรงของเทพบุตร เป็นลายดอกไม้สลับลายประจำยาม ส่วน
สนับเพลาเป็นลายช่อดอกไม้ คล้ายลายก้านต่อดอก

เทพบุตรประทับนั่งประคองอัญชลี ร่วมสักการะพระพุทธรูปองค์หนึ่ง พระภูษาทรงเป็นผ้าพิมพ์ลายโคมราชวัติก้านแย่ง
ส่วนสนับเพลาเป็นเป็นผ้าพิมพ์ลายริ้ว ซึ่งเรียกว่า ลายเข็มขาบ ทั้งผ้าพิมพ์และผ้าลายเข็มขาบ มีขอบผ้าเป็นลายเชิง ๒-๓ ชั้น

ผ้าพิมพ์ลายเข้มขาบบนแบบต่างๆ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
สามารถเปรียบเทียบได้กับผ้าลายเข้มขาบบนของสนับเพลา
ที่นุ่งอยู่ใต้ผ้าโจงกระเบนของพระภิกษุทรงของเทพบุตร
ผ้าพิมพ์ลายเข้มขาบบนนี้เป็นผ้าพิมพ์ลายริ้วที่เลียนแบบ
ผ้าไหมยกด้นเงินด้นทองเป็นลายริ้วของอินเดียซึ่งเป็นผ้าที่มีราคา
แพง

เหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งประกอบด้วย ท้าวจุลโลกบาล ได้แก่ ท้าวธฤตรถ ท้าววิรุณหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวเวสสุวรรณ เสด็จมาบูชาพระพุทธสิหิงค์

ท้าวธฤตรถ จตุโลกบาลองค์หนึ่ง ทรงรักษาทิศเหนือ พระภูษาทรงเป็นผ้าพิมพ์ลายดอกประจายามก้านแย่ง ส่วนสนับเพลาเป็นผ้าพิมพ์ลายราชวัติ

ท้าววิรูปักษ์ เป็นเทพกลุ่มหนึ่งในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา รักษาทิศตะวันตก

ท้าววิรูปักษ์ เป็นเทพรักษาทิศใต้ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

ผ้าพิมพ์ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง
และลายดอกกลอย มีลักษณะคล้าย
ผ้าในภาพเขียน ที่เป็นผ้าทรงของ
พญานาคและพญาคูขี้หอม

ท้าวเวสสุวรรณ จตุโลกบาลรักษาทิศตะวันออก
ผ้าทรงเป็นผ้าพิมพ์ลายดอกลอยก้านแย่ง
สนับเพลาเป็นผ้าพิมพ์ลายเข้มขาบ

ผนังที่ ๑ พระราชพิธีอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา

ภาพเล่าเรื่องพระพุทธประวัติ จากปฐมสมโพธิกถา

ภาพที่ ๑

พระราชพิธีอภิเษกสมรสพระพุทธบิดาและ พระพุทธรามารดา

พระราชพิธีอภิเษกสมรสของเจ้าชายสุทโธทนะ แห่งสาकยวงศ์ กรุงกบิลพัสดุ์ พระพุทธบิดากับเจ้าหญิงสิริมหามายา พระราชธิดาแห่งพระเจ้ากรุงเทวทหนคร พระพุทธรามารดา โดยทรงประกอบพิธีหมั้นที่ปราสาทซึ่งเป็นพระที่นั่งจตุรมุขยอดปราศรัย เมื่อเจ้าชายสุทโธทนะทรงมีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรสกระทำบนพระที่นั่งจตุรมุขซึ่งตรงกลางตั้งบายศรี ๕ ชั้น ประดับอยู่บนพานแว่นฟ้า เจ้าชายสุทโธทนะประทับอยู่ด้านขวาของบายศรี โดยมีพระอินทร์

พระพรหมประทับอยู่ถัดออกไป และเจ้าหญิงสิริมหามายาประทับอยู่ด้านซ้ายของบายศรี ถัดออกไปเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ และตรงกลางแถวล่างสุดเป็นกลุ่มนักดนตรีมโหรี

จากภาพนี้จะเห็นว่า ผ้าที่ใช้ในการแต่งกายโดยเฉพาะผ้าทรงหรือผ้านุ่งของเจ้านายฝ่ายใน (ผู้หญิง) และฝ่ายหน้า (ผู้ชาย) น่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่างเกือบทั้งสิ้น มีทั้งลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง และลายดอกไม้ห่างๆ ตามขอบผ้าตกแต่งเป็นลวดลายแนวดอกไม้ ส่วนของด้านกว้างเป็นลายกรวยเชิง

นอกจากนี้ ผ้าถูกนำมาตกแต่งเป็นม่าน ตรงขอบบนของพระที่นั่ง และที่มุมมุมด้านบนซ้ายของภาพ

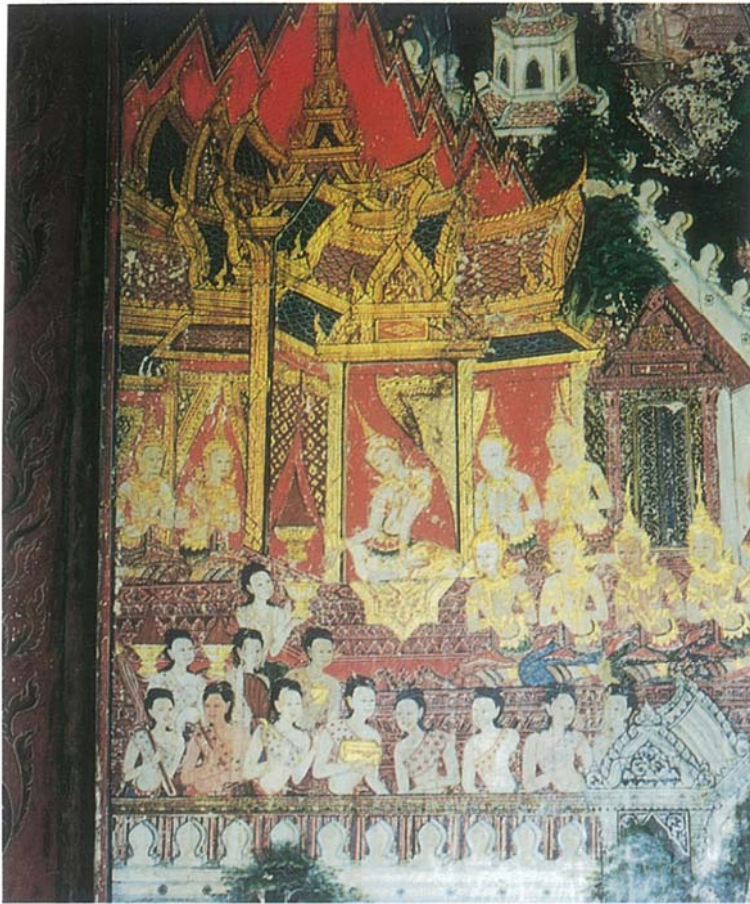

กระบวนแห่พระนางสิริมหามายา จะเห็นการแต่งกายสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นของสตรีฝ่ายในแบบต่างๆ ถ้าเป็นสตรีชั้นสูงจะนุ่งผ้าซิ่นยาวถึงข้อเท้า ห่มสไบปล่อยชายยาว แต่สตรีที่ทำหน้าที่ชาวที่แบกหามส่วิกา จะนุ่งผ้าโจงกระเบนและห่มผ้าแถบคาดอก ลักษณะของผ้านุ่งน่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลาย ส่วนคนเชิญเครื่องสูง นุ่งกางเกงและโจงกระเบนทับ สวมเสื้อป้ายแขนยาว คนเชิญเครื่องสูงแถวหน้าส่วิกา สวมลอมพอก (หมวก) ด้วย

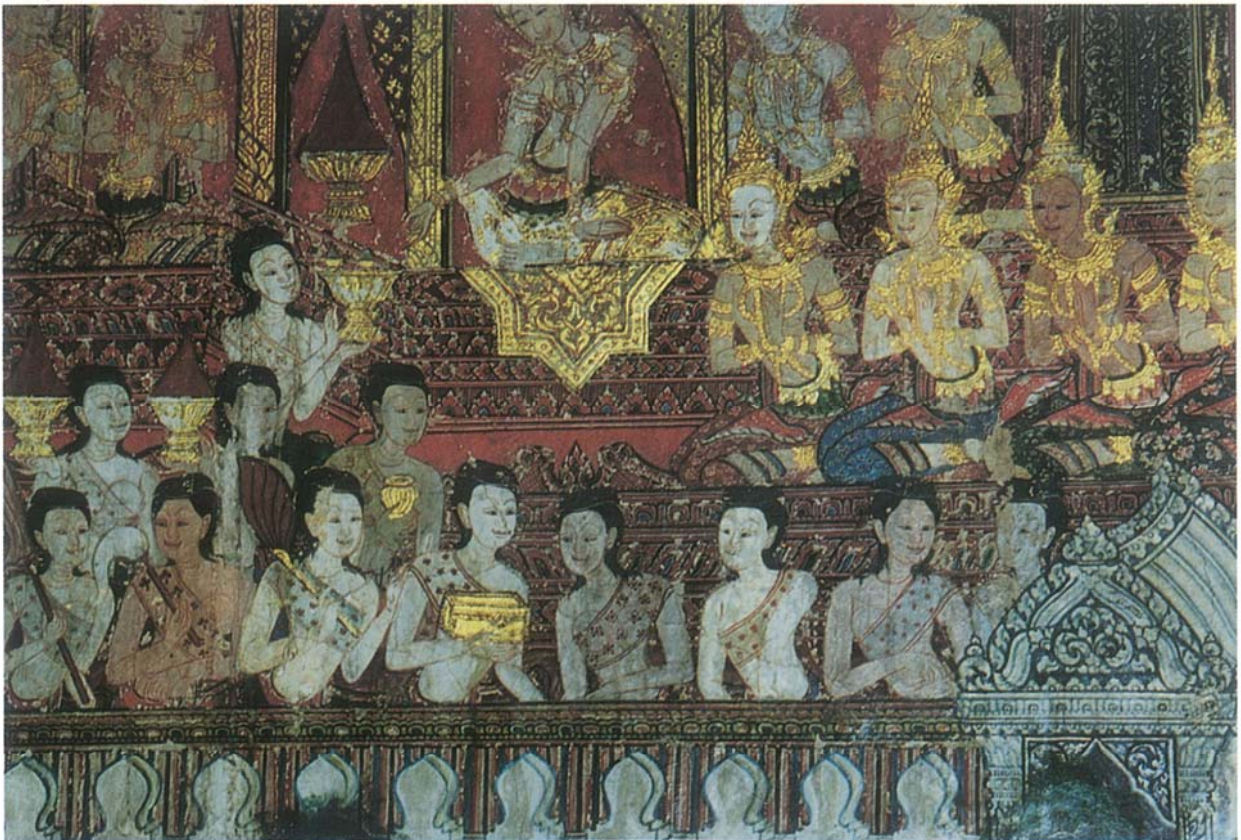
พระราชพิธีอภิเษกสมรสเป็นภาพพิธีหมั้น ซึ่งเจ้าหญิงสิริมหามายาทรงรับสร้อยเพชรหรือฉัตรปลีฉัตรนาลังการณ จากพระราชบิดาพระราชมารดาของเจ้าชายสุทโธทนะ ในภาพผ้าม่านเป็นผ้าพิมพ์ลายพุ่มข้าวบิณฑ์อย่างเด่นชัด เช่นเดียวกับลายผ้าทรง และที่แปลกออกไปคือ ผ้าปูห้อยหน้าพระที่นั่ง เป็นผ้าสุจหนี่ที่เป็นผ้าสักหลาดปักดิ้นทอง เช่นเดียวกับผ้าที่ปูรองบายศรีในภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรส

นอกจากนี้ พบว่าในภาพที่แสดงกระบวนเสด็จของเจ้าหญิงสิริมหามายา ไปยังสถานที่ประกอบพระราชพิธีอภิเษกสมรส ที่พระราชอุทยานสวนอโศก ในกรุงเทพมหานครนั้น เจ้าหญิงสิริมหามายาประทับบนส่วิกายอด

ประดับม่านทำด้วยผ้าพิมพ์ ส่วิกานี้ใช้เจ้าพนักงานผู้หุงหาม อันแสดงถึงพระราชประเพณีของไทยที่สะท้อนให้เห็นว่า ฝ่ายในนั้นมักใช้เจ้าพนักงานและข้าทาสผู้หญิงเป็นคนหาม รวมทั้งผู้อัญเชิญเครื่องราชูปโภคต่างๆ ก็เป็นผู้หญิง แต่การแต่งกายจะแตกต่างกัน คือ พนักงานที่หามนั้นจะนุ่งผ้าโจงกระเบน คาดผ้าเคียนอก พระบรมวงศ์และนางกำนัล ซึ่งอัญเชิญเครื่องราชูปโภคนั้นนุ่งผ้าจีบ ห่มสไบ ส่วนบรรดาผู้เชิญเครื่องสูง คือ บังสุรย์ บังแทรก อภิรุหม ชุมสาย กระบวนหน้านุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อครุยสีขาวขลิบทอง สิริระสวมลอมพอก ส่วนผู้อัญเชิญด้านหลังไม่สวมลอมพอก

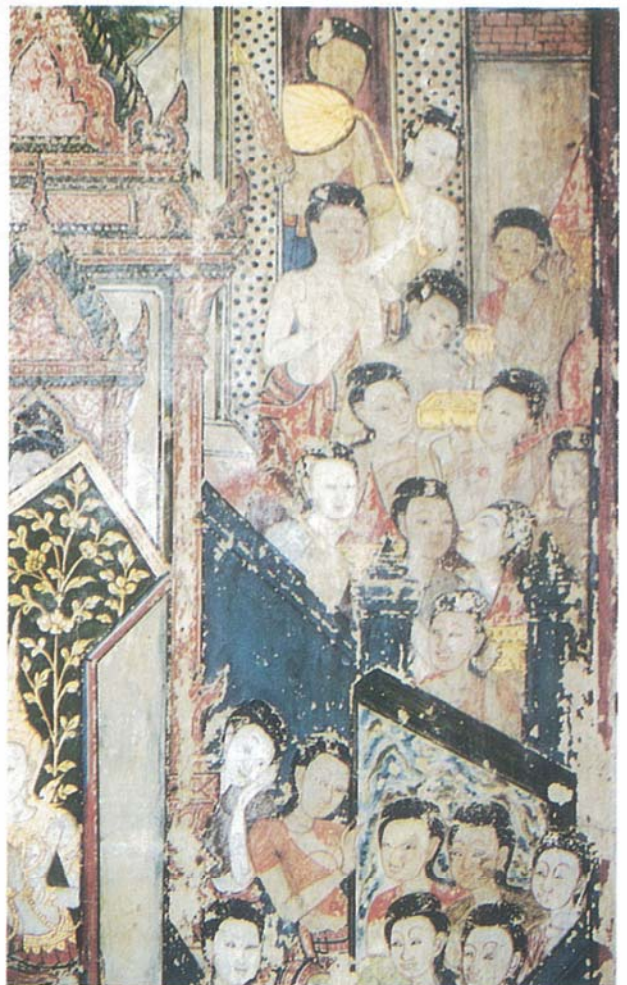

เจ้าหญิงสิริมหาเมษาพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการแต่งกายตามศักดิ์ผ้านุ่งที่เด่นชัด น่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง นอกจากนี้ยังนำผ้ามาตกแต่งเป็นผ้าม่าน และที่หน้าพระแท่น

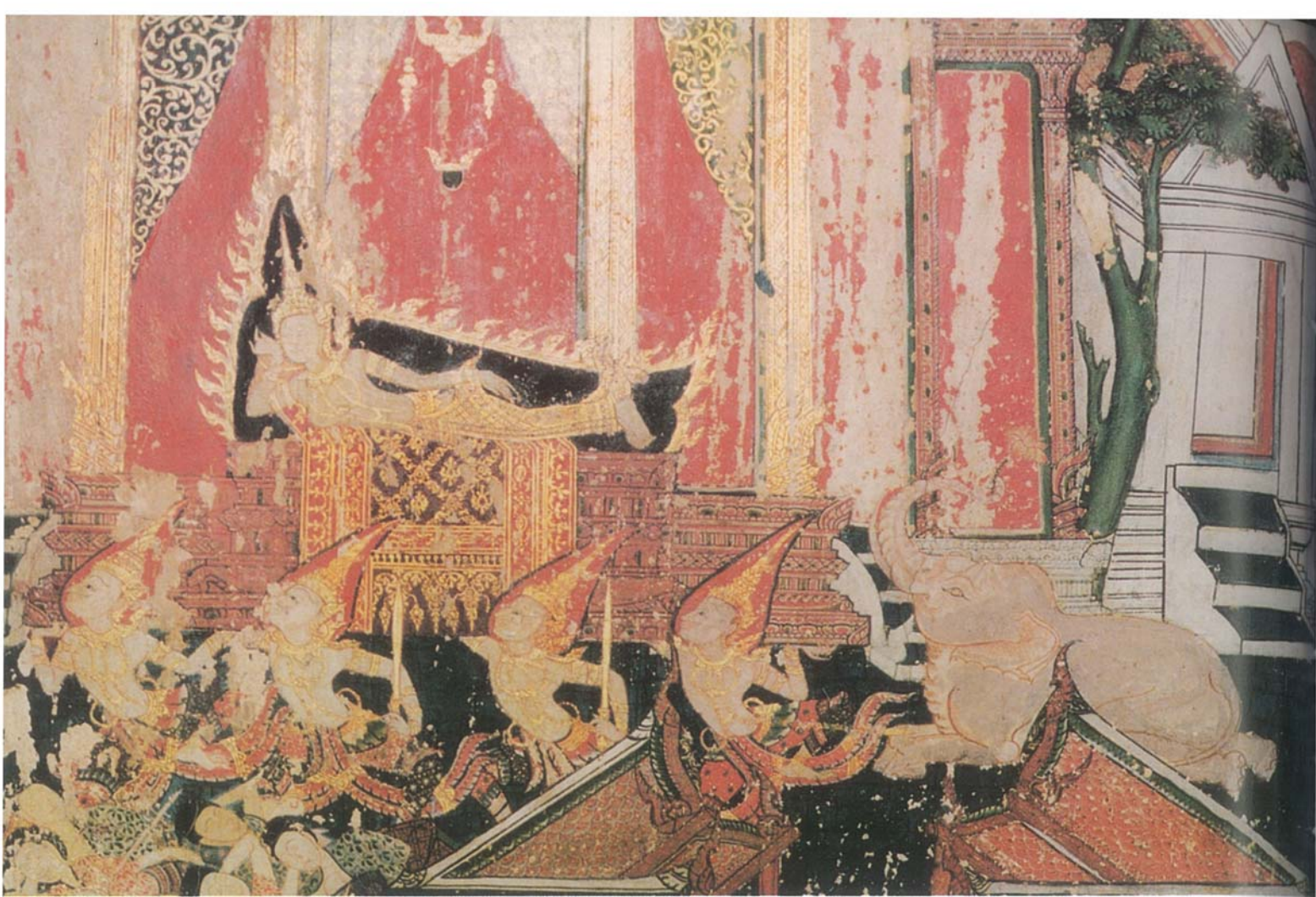

พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายใน (แถวบน) และนักดนตรี (แถวล่าง) วงมโหรีหญิง ล้วนนุ่งผ้าซิ่น ที่น่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง ที่มีเชิงเป็นเครื่องแสดงฐานะ

ล็บแล่นน่าจะเป็นผ้าปักลายช่อดอกไม้

ผนังที่ ๒ ส่วนล่าง พระนางสิริมหามายาทรงพระสุบินนิมิตว่า พระโศภิต์ (เจ้าชายสิทธัตถะ) จะทรงถือปฏิสันธิ ซึ่งแสดงภาพด้วยช้างเผือก ในภาพจะเห็นรูปแบบของการใช้ผ้าพิมพ์เป็นผ้าทรงของเทวดา ผ้าสไบของนางก้านล้นน่าจะเป็นผ้าแพร สำหรับผ้าทรงของพระนางสิริมหามายาน่าจะเป็นผ้าลายเขียนทอง ผ้าห้อยหน้าพระที่เป็นผ้าปักดินทอง เรียก ผ้าสุทนต์ ส่วนผ้าม่านน่าจะเป็นผ้าไหมพัสดร์ ซึ่งเป็นผ้าพิมพ์ลายที่มีเนื้อผ้าหนา

ภาพที่ ๒-๓ เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ

เจ้าชายสิทธัตถะก่อนประสูติ เสวยพระชาติ เป็นเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิต ท้าวสักกะเทวะได้ทูลอาราธนาว่า พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีเป็นเวลาหลายอสงไขยกลับในพระชาติต่างๆ ครบถ้วนแล้ว ถึงเวลาที่พระองค์ จะได้เสด็จไปจุติในมนุษยโลกเป็นพระชาติสุดท้าย เพื่อจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในคืนวันเพ็ญเดือน ๘ ก่อนพระพุทธศักราช ๘๑ ปี เวลาใกล้รุ่ง พระนางสิริมหามายาทรงพระสุบินว่า ท้าวจามุหาราช ทรงยกพระแท่นบรรทมของพระนาง

ไปวางบนพระแท่นทอง มีช้างเผือกเชือกหนึ่งเดินวนเวียนทักษิณาวฏ์รอบพระนาง ๓ รอบ แล้วเข้าสู่พระอุทรด้านขวา

เรื่องตอนนี้แสดงภาพพระนางสิริมหามายาบรรทมอยู่บนพระแท่นในปราสาท มีช้างเผือกหมอบอยู่ที่ข้างพระแท่น พระแท่นบรรทมปูลาดด้วยผ้าผืนใหญ่ ตัวผ้าเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง มีขอบเป็นลาย ๒ ชั้น ชายห้อยลงมา เป็นเชิงยาวเรียกว่า ลายกรวยเชิง ภายในปราสาทตกแต่งด้วยม่านทำด้วยผ้าลายดอกไม้และลายก้านขด ขอบม่านติดห่วงร้อยเชือกจึง พระภุษาที่พระนาง

ผนังที่ ๒ พระนางสิริมหามายา เสด็จโดยสถลมารคไปยังกรุงเทพทระเพื่อประสูติกาลเจ้าชายสิทธัตถะ แต่เสด็จไปถึงสวนลุมพินี
วันก็ประสูติพระราชโอรสที่ได้ต้นสาละ ในภาพจะเห็นนางกำนัลนุ่งผ้าซิ่นยาว เป็นผ้าลาย ส่วนคนหามราชยานซึ่ง
เป็นผู้ชายนุ่งผ้าตาตาราง มีผ้าคาดเอว ขนาคด้วยเจ้าพนักงานเชิญเครื่องสูง นุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาว

สิริมหามายาทรงเป็นผ้าพิมพ์ทรงนุ่งจีบมิได้นุ่งโจงกระเบน
เทวดาทรงพระขรรค์ที่ปรากฏอยู่บนปราสาท ทรงสนับ
เพลามีชายไหวชายแครงที่แสดงว่าเป็นผ้าพิมพ์ลายดอกไม้
ส่วนนางกำนัลและนักดนตรีที่หัดนั้นแสดงให้เห็นว่า
ผ้าสไบที่ห่มเป็นแพรจีน

สำหรับภาพตอนพระนางสิริมหามายาทรงประสูติ
เจ้าชายสิทธัตถะ จะเห็นผ้าทรงลายดอกไม้ ดอกต่าง ๆ
ตามขอบผ้าเป็นเชิง บริเวณที่ประสูติได้ต้นสาละนั้นจะ
กั้นล้อมด้วยผ้าม่านลายดอกทั้งสี่ด้านมีเชือกจึงและตัว
ม่านติดห่วงเป็นระยะ ๆ ไขเชือกสอดเข้าในห่วง

ผนังที่ ๒ จะเห็นว่าภายนอกกำแพงวัง มีผู้คนต่างชาติต่างภาษา อาศัยอยู่ตามทิม ซึ่งมีทั้งชาวลาว เขก และจีน ดังภาพบน เป็นภาพผู้หญิงไว้ผมยาวเกล้ามวย สวมเสื้อแขนยาวเป็นผ้าพื้น นุ่งผ้าซิ่นลายขวาง น่าจะเป็นผู้หญิงชาวเหนือจากล้านนา ส่วนภาพล่าง มีคนนอนหลับ นุ่งหลับ นุ่งผ้าพื้นบ้าง ผ้าตาตารางคล้ายผ้าโสร่ง สำหรับผู้ชายสองคนที่นั่งคุยกันน่าจะเป็นเขก สวมกางเกงขายาว เสื้อแขนยาวและสวมหมวกเล็กๆ รูปกลม

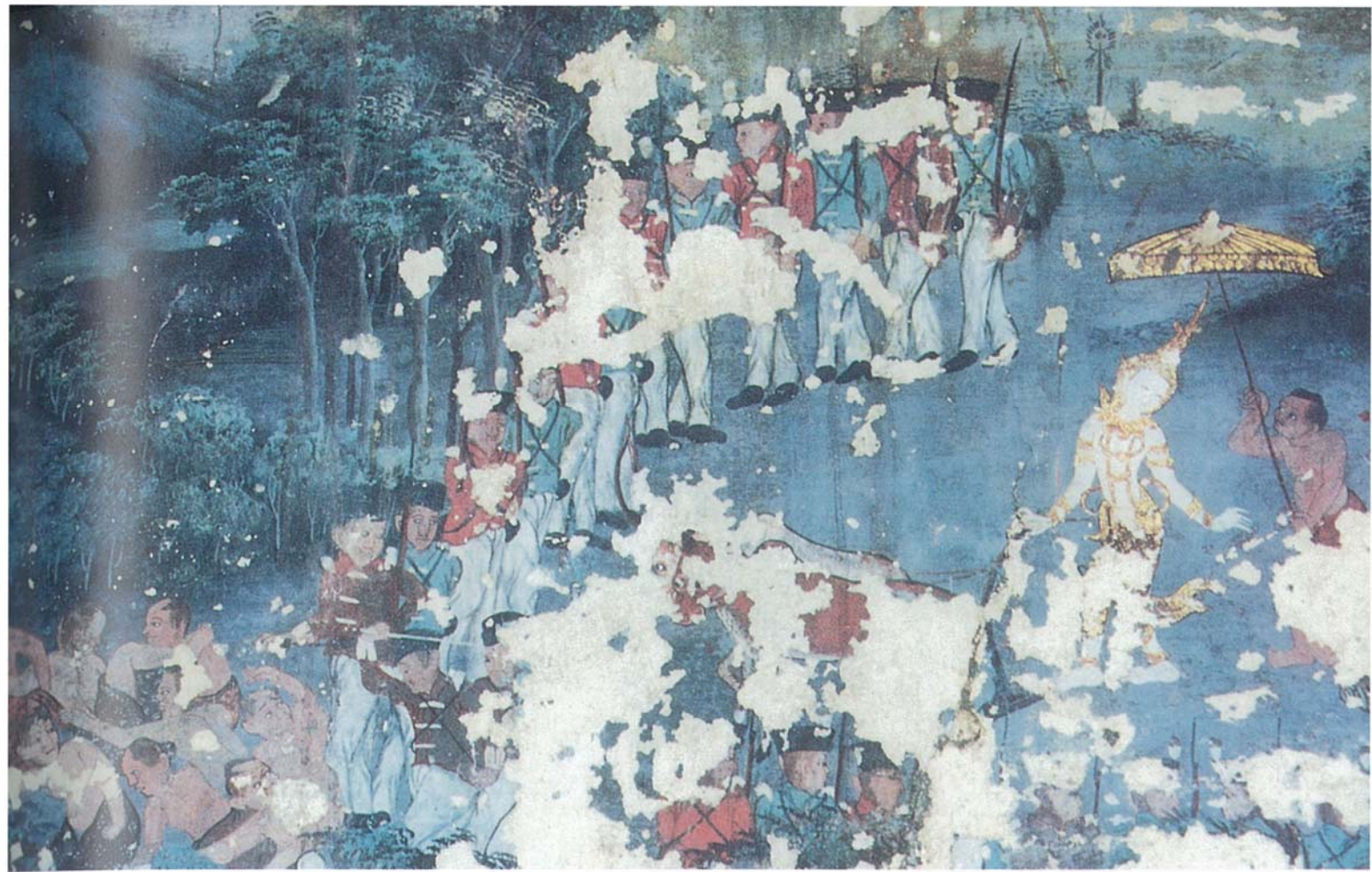
ผนังที่ ๓ เจ้าชายสิทธัตถะประสูติ

ผนังที่ ๓ พระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะ ที่ได้รับไม้สาละ สวมลุมพินีวัน ในภาพ เจ้านายชั้นสูงทรงผ้าพระภูษาลายเขียนทอง สตรีนางในนุ่งผ้าจีนเป็นผ้าพิมพ์ ข้างไทยนุ่งผ้าพื้น นอกจากนี้จะเห็นกลุ่มนักดนตรีที่มาประโคมเมื่อทรงมีพระประสูติกาล คือ ประโคมกลอง เป่าแตร ล้วนนุ่งกางเกงสีแดง สวมเสื้อสีแดงแขนยาว มีคาดผ้าเอว นักเป่าแตรสวมหมวกสีขาว ทุกคนไว้หนวดเครา แสดงให้เห็นว่าเป็นคนต่างชาติหรือแขก

ผนังที่ ๓ พบว่าที่ป้อมบนกำแพงพระราชวัง มีทหารรักษาการดูแลอยู่ จากลักษณะและการแต่งตัวจะเห็นว่าหน้าตาเป็นชาวตะวันตก และจากลักษณะการแต่งกายน่าจะเป็นทหารฝรั่งเศส นุ่งกางเกงร้ว สวมเสื้อแขนยาว ผูกผ้าผูกคอ กำลังหยอก ล้อกับผู้หญิงที่นุ่งผ้าชั้นยาวลายตารางสวมเสื้อแขนยาวกำลังอุ้มเด็กอยู่ส่วนที่หิมดาบมีผู้ชายนั่งล้อมวงจุดไฟอยู่กลางลาน อีกกลุ่มนั่งอยู่ในทิม น่าจะเป็นทหารมาเข้าเวร ทุกคนนุ่งโจงกระเบนผ้าพื้น ไม่สวมเสื้อ มีผ้าขาวคลุมศีรษะและแผ่นหลัง

ผนังที่ ๔ พระเจ้าสุทโธทนะทรงประกอบพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในภาพ จะเห็นเหล่าทหารเดินเป็นแถว คอยถวายอารักขา ซึ่งน่าจะเป็นกองทหารฝรั่งแม่นปืน แต่งกายแบบทหารอเมริกัน ส่วนชาวบ้านที่มาเฝ้าดูถูกทหารไล่ขอสางเสด็จ ต่างก็พยายามถอยห่างออกไป ชาวบ้านนั้นนุ่งโจงกระเบน ไม่สวมเสื้อ

ภาพที่ ๔ เจ้าชายสิทธัตถะในปฐมวัยและ พระเจ้าสุทโธทนะประกอบพระราชพิธี จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

ภาพเทวิลดาบส ผู้บำเพ็ญพรตอยู่ในป่าหิมพานต์ ได้สมาบัติแปด เดินทางมาเฝ้าพระเจ้าสุทโธทนะ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ และได้ทำนายว่าเจ้าชายสิทธัตถะจะทรงตรัสรู้เป็นพระบรมศาสดา และปรากฏการณ์เป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะทรงยืนอยู่เหนือศิระดาบส

ในภาพนั้นนอกจากผ้านุ่ง ผ้าห่มซึ่งมีลักษณะเหมือนกับภาพก่อนๆ แล้ว ยังมีม่านแหวกเป็นผ้าพิมพ์ที่มีท้องผ้าและขอบผ้าเป็นลายก้านแย่ง

อีกภาพหนึ่ง คือ ภาพพระเจ้าสุทโธทนะทรง

ประกอบพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในภาพ จะเห็นพระเจ้าสุทโธทนะทรงไถนา มีทหารยืนเฝ้าแทนเป็นกระบวน แต่กลุ่มทหารนั้นแต่งตัวด้วยเครื่องแบบของทหารอเมริกัน คือ สวมกางเกงขายาวสีเทา เสื้อแขนยาวสีแดง สวมหมวกทรงสูงและสะพานปืน แสดงว่าภาพตอนนี้มีกรเขียนซ่อมใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ส่วนฝ่ายในที่ตามเสด็จออกมาจะนั่งอยู่ในวงผ้าม่านสีแดงลายดอกห่างๆ

ลำดับภาพอีกตอนหนึ่งคือภาพพระราชพิธีอภิเษกสมรส ระหว่างเจ้าชายสิทธัตถะเมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา กับเจ้าหญิงยโสธราหรือพิมพา พระราชธิดาของพระเจ้าพิมพิสาร มีบายศรีตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างเจ้าชายและเจ้าหญิง การใช้ผ้าในตอนนี้ก็คล้ายกับภาพตอนอื่นๆ

ผนังที่ ๔ ภาพเทวิตดาบสท่านายเจ้าชายสิทธัตถะว่า จะทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ในภาพ นอกจากจะเห็นการแต่งกายของกษัตริย์และพราหมณ์แล้ว จะเห็นผ้าทิพย์ซึ่งปูลาดที่นั่งของดาบสเป็นผ้าพิมพ์ไหมพัสตร์แล้ว จะเห็นผ้าม่านลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งซึ่งน่าจะเป็นผ้าไหมพัสตร์เช่นกัน

ผนังที่ ๕ ระหว่างที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ โปรรคให้นายเจ้าชายสิทธัตถะโดยเสด็จด้วย และประทับอยู่ได้ร่มไม้ ด้วยบุญญาธิการปรากฏว่า ร่มไม้ได้ทอดเงาอยู่เฉพาะบริเวณที่เจ้าชายสิทธัตถะประทับ แม้ว่าจะเป็นเวลาบ่ายคล้อยแล้ว ในภาพ จะเห็นว่ามีคนนำผ้ามาทำเป็นม่านกันบริเวณที่เจ้าชายสิทธัตถะประทับพร้อมด้วยพระพี่เลี้ยง ม่านนั้นเป็นผ้าพิมพ์ลายดอกหางๆ กับลายดอกไม้ร่วง ส่วนบริเวณด้านนอกม่านมีพราหมณ์เป่าสังข์และแตร รวมทั้งขุนนางที่หมอบเฝ้า ล้วนแต่งกายนุ่งผ้าพิมพ์ลายเข้มขบ

ผนังที่ ๕ เจ้าชายสิทธัตถะทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตายและนักบวช ซึ่งเป็นภาพเนรมิตของเทวทูตทั้งสี่ และทำให้พระองค์ทรงตัดสินใจออกบวช

ภาพที่ ๕ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม

ในภาพเจ้าชายสิทธัตถะประทับบนราชรถเสด็จประพาสออกนอกพระราชวัง โดยลำพังกับนายฉันทะ มหาดเล็กที่ทำหน้าที่สารดี ก่อนมีการประกอบพระราชพิธีราชาภิเษก ๗ วัน เจ้าชายสิทธัตถะได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักบวช ซึ่งเป็นภาพของเทวทูต ๔ องค์ เนรมิตขึ้น เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสถามนายฉันทะ ถึงสภาพที่ทอดพระเนตรเห็นด้วยไม่เคยทอดพระเนตรมาก่อนเพราะพระราชบิดาป้องกันไม่ให้เห็นความทุกข์ยากในวิถีชีวิตของมนุษย์เลย พระองค์ทรงพบแต่ความสุขสำราญ และเมื่อเสด็จเข้า

พระนครทรงทราบว่าพระนางยโสธราประสูติพระราชโอรส คือ พระราहुล

การใช้ผ้าในภาพนี้ที่แปลกออกไปคือ การใช้ผ้าปูหลังม้า และธงสามชายที่ประดับอยู่เหนือหัวม้า ก็เป็น การใช้ผ้าอีกแบบหนึ่ง

สำหรับการแต่งกายของมหาดเล็กที่ตามราชรถ จะเห็นว่านุ่งโจงกระเบนมีผ้าคาดเอว ฟ้านุ่งเป็นผ้าพื้น ที่ขอบข้อเท้ามีเชิงเล็กๆ ส่วนภาพคนแก่มีผ้าพาดไหล่ นักบวชนุ่งห่มผ้าข้อมผ้าด

สำหรับภาพที่เจ้าชายสิทธัตถะทอดพระเนตรพระมเหสีและพระราชโอรสซึ่งบรรทมหลับ กับทรงพิจารณางพระก้านัลที่หลับไหล ทำให้ทรงปลงสังเวช

ผนังที่ ๕ เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม

ภาพบน เป็นภาพเจ้าชายสิทธัตถะทอดพระเนตรพระราหุลและเสด็จออกจากปราสาท ทรงม้ากัณฐกะ เครื่องทรงจะเห็นว่าผ้าทรงเป็นผ้าลายเขียนทอง ฉลองพระองค์ผ้าเยียรบับ พระยี่ภู่เป็นผ้าพิมพ์ลาย ส่วนผ้าม่านเป็นผ้าลายเครือเถาวัลย์ดอกเบญจมาศ ส่วนเหล่าเทวดาในภาพล่าง ผ้าทรงหน้าเป็นผ้าพิมพ์ภาพล่าง พระยาสวามีออกมาห้ามเจ้าชายสิทธัตถะไม่ให้เสด็จออกบรรพชา

เจ้าชายสิทธัตถะทรงตัดพระเกศาเสด็จออกมหาภิเนษกรรม ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชลา

เพื่อหน่าย เกิดความปรารถนาใคร่จะหลุดพ้นจากสิ่ง
เศร้าหมอง จึงทรงตัดสินใจพระทัย เสด็จหนีออกบรรพชา
หรือเสด็จออกมหาภิเนษกรรม โดยทรงม้ากัณฐกะ
ออกไป มีนายฉันทะมหาเถรเป็นสารถีและท้าว
จตุโลกบาล ทรงรองรับเท้าม้าเพื่อมิให้เกิดเสียงดัง
มีพระอินทร์นำเสด็จ และพระพรหมทรงถือฉัตรและ
บาตร

ภายในปราสาทมีการปูผ้าพระที่ด้วยผ้าพิมพ์-
ลายพื้นใหญ่ และฉากที่กั้นระหว่างพระที่กับบริเวณ ที่
นางพระกำนัลนอนนั้นมีลักษณะเป็นฉากที่ทำด้วยผ้า
พิมพ์ลายดอกไม้ในแนวลายก้านแย่ง

ภาพเทวดาที่เหาะห้อมล้อมเจ้าชายสิทธัตถะ
และภาพพระยาวัสวดีมารมาขัดขวางมิให้เสด็จออก
บรรพชาจะเห็นว่าผ้าทรงเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่างทั้งสิ้น
ฉัตรและธงที่เชิญนำเสด็จมีลักษณะคล้ายธงผ้าที่ปัก
ดินทอง

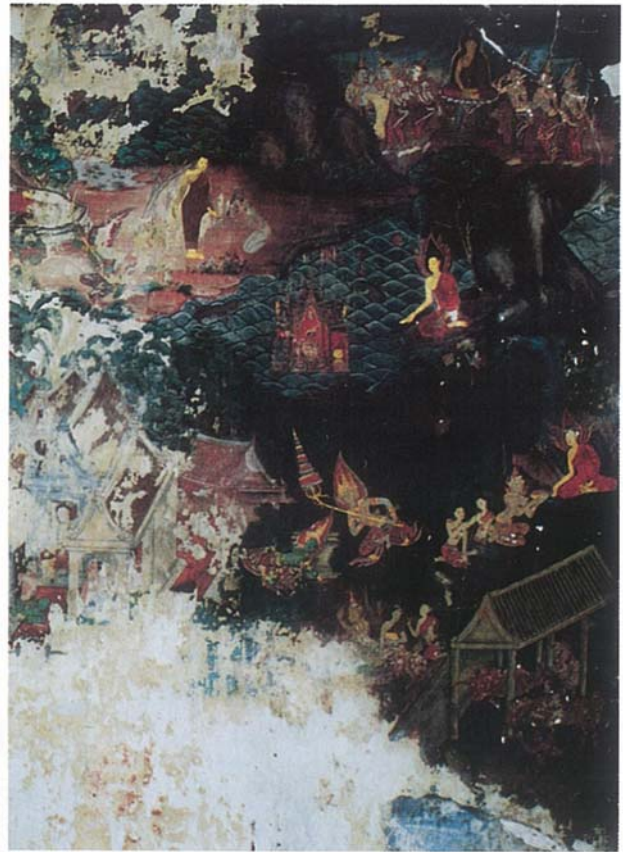
ภาพที่ ๖

พระสมณโคดม ทรงบำเพ็ญความเพียร เพื่อการหลุดพ้น

ในห้องนี้แสดงเหตุการณ์ต่างๆ ระหว่างที่ทรงบรรพชา อาทิตรงไปศึกษาหลักธรรมจากชฎิล ๓ พี่น้องซึ่งไม่บรรลุนิพพานตามที่ทรงปรารถนา จึงเสด็จไปบำเพ็ญเพียรด้วยพระองค์เอง โดยมีพระปัจจุวัคคีย์ ๕ รูป มาเฝ้าปรณินิบัติ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาต่างๆ ซึ่งก็ไม่ทรงสำเร็จพระโพธิญาณ จนพระอินทร์ได้เสด็จมาติดพันทิพย์ ๓ สาย เป็นอุปมาอุปไมยว่าให้ทรงดำเนินสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาที่จะทรงบรรลुพระโพธิญาณได้ พระองค์จึงทรงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา อันเป็นกามสุขลลิกานุกูล ปัจจุวัคคีย์จึงหลีกหนีไป เพราะเข้าใจผิดว่าจะทรงเลิกบำเพ็ญเพียร

ในภาพที่นางสุชาดาได้หุงข้าวมธุปายาสนำมาถวายพระพุทธองค์ด้วยคิดว่าทรงเป็นเทวดา เมื่อเสวยแล้วทรงลอยถาดทองคำ ในแม่น้ำเนรัญชราจากนั้นพระองค์ได้เสด็จประทับใต้ต้นโพธิ์เพื่อบำเพ็ญเพียร โสตถิยะชายตัดหญ้าสกุลพราหมณ์ นำฟ่อนหญ้า ๘ ก้อนมาถวายเพื่อปูลาดเป็น บัลลังก์ ทรงกระทำประทักษิณต้นโพธิ์ ๓ รอบ แล้วประทับบำเพ็ญสมาธิ พระยวสวัตติมารได้ส่งธิดาสามนางไปย่วยวนเพื่อขัดขวางมิให้สำเร็จพระโพธิญาณ แต่พระพุทธองค์ทรงขัยความเฝ้ายวนได้และแล้วธิดาพระยามารที่เคยเป็นสาวงามก็กลายเป็นหญิงชรา

การเขียนภาพในห้องนี้ จะเห็นว่าบุคคลสำคัญ เช่น พระอินทร์ และนางสุชาดานั้น ผ้าจีบที่นุ่งจะมีลักษณะเป็นผ้าพิมพ์ลายก้านแย่ง แต่สาวใช้ของนางสุชาดานั้นจะเป็นผ้าพิมพ์ลายดอกต่างๆ และห่มสไบ ส่วนธิดาพระยามารนุ่งจีบ เป็นผ้าลายประจำยามก้านแย่ง และลายดอกสี่กลีบ หรือลายดอกประจำยาม

ผนังที่ ๖ เป็นภาพพระพุทธประวัติตอน พระมหาสมณโคดม ทรงกระทำความเพียรเพื่อความหลุดพ้น ตอนนิมิตพันสามสาย คือนางสุชาดากวนข้าทิพย์ และทรงลอยถาด

ผนังที่ ๗ พระสมณโคดมถูกพญามารผจญ

ภาพที่ ๗ ตอนมารผจญ

พระยาวัสวดีมารใช้ความพยายามครั้งสุดท้าย มาทำลายสมาธิพระสมณโคดม ไม่ให้ทรงตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดยชี้ช้างคีรีเมขลย์กกองทัพมารมาเพื่อขู่กรรโชกให้พระสมณโคดมเสด็จลุกจากรัตนบัลลังก์ พระสมณโคดมทรงแสดงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญมาในอดีต โดยอ้างแม่พระธรณีเป็นพยาน แม่พระธรณีจึงปรากฏกายขึ้นสยายเกศาบิดมวยผมและน้ำแห่งพระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมาอย่างมากมายไหลออกมาเกิดเป็นน้ำท่วมใหญ่ พัดพากองทัพมารกระจัดกระจายสูญหายไป และเวลารุ่งอรุณของวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปี พระสมณโคดมก็ทรงตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อพิจารณาการแต่งกายของกองทัพมารก็จะเห็นการแต่งกายด้วยผ้าชนิดต่างๆ ลายต่างๆ มากมาย และแสดงถึงการนำผ้ามาใช้ในด้านต่างๆ ทั้งการแต่งกาย ผ้าปูรองนั่ง และนำธงทิว

ส่วนพระยาวัสวดีมารทรงสวมเสื้อนุ่งโจงกระเบนหรือสนับเพลา และมีเครื่องประดับอสังการณ ผ้านุ่งนั้นเป็นผ้าพิมพ์ลาย แต่พวกพลทหาร จะนุ่งผ้าตารางหรือผ้าพื้น สวมเสื้อแขนยาวหรือแขนสั้นผ่าอก มีผ้าคาดเอว ที่ศีรษะสวมมงคหรือโพกผ้า และพลม้าบางคนก็แต่งกายแบบทหารอเมริกันที่สวมเสื้อสักหลาด

ผนังที่ ๗ พระพุทธเจ้าตอนมารผจญ ในภาพจะเห็นเหล่ามารที่จะมาทำร้ายพระพุทธเจ้า กับเหล่าเทวดาที่เหาะมาเพื่อเป็นพยานในผลบุญบารมีของพระพุทธองค์ที่ทรงสั่งสมมา ผ้าทรงของเทวดาและพญามารเป็นผ้าพิมพ์ลายดอกต่าง ๆ ส่วนเหล่าเสนามารแต่งกายนุ่งผ้าพื้นบ้าง ผ้าตาตารางบ้าง สวมเสื้อแขนสั้นบ้าง แขนยาวบ้าง มีผ้าคาดเอว บ้างมีผ้าโพกศีรษะ

กองทัพพญามาร แต่งกายด้วยเสื้อผ้าต่างๆ ตามฐานะและตำแหน่งของขุนนาง กับทั้งจะเห็นว่า ธงนำทัพก็ใช้ผ้าตัดแต่งเป็นธงสามชาย พญามารและเสนาดิจจะสวมเสื้อที่เป็นผ้าเยียรบับ และอัคคีต

ผนังที่ ๘ พระอินทร์ถวายไม้สีพระหนัดและผลสมอ จากนั้นเสวยภัตตาหารมื้อแรกที่ตปุสสะและภัลลิกะ สองพ่อค่านำข้าวมธุมันถะ (ข้าวตู) มาถวาย

ภาพที่ ๘ สีสืบแก้วันแรกภายหลัง การตรัสรู้ เสวยวิมุตติสุข

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ประทับพิจารณาหลักธรรมต่างๆ ทั้งที่ได้ค้นมหาโพธิ์ ได้ค้นอัชฌาณิกโรธ (ตันไทร) ได้ค้นมุจลินทร์ (ตันจิก) เป็นเวลาถึง ๗ สัปดาห์ ท้าวสหัมบดีพรหม ทูลอาราธนาแสดงธรรม เมื่อครบ ๗ สัปดาห์แล้ว พระอินทร์ได้ถวายไม้สีพระหนัดและผลสมอ จากนั้นก็ได้เสวยภัตตาหารมื้อแรกที่ตปุสสะ และภัลลิกะ สองพ่อค่านำข้าวมธุมันถะ (ข้าวตู) มาถวาย แต่พระองค์ไม่ทรงมีบาตรจะรับ ท้าวจตุมหาราช หรือท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ต่างก็ได้นำเอาบาตรทั้ง ๔ ใบมาอธิษฐานรวมบาตรเป็นใบเดียว และพระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นบริวารของตลอดพระชนม์ชีพ

ภาพที่ ๙

พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา

ในท้องนี้ แสดงภาพท้าวสหัมบดีพรหมได้ทูลอาราธนา พระพุทธเจ้าให้แสดงธรรมแก่มวลมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาถึงปัญญาหรืออุปนิสัยมนุษย์ที่เปรียบได้ดังดอกบัว ๓ เหล่า คือ บางดอกอยู่ใต้น้ำ บางดอกอยู่เสมอน้ำ บางดอกอยู่พ้นน้ำ มนุษย์บางพวกสามารถจะเรียนรู้ธรรมของพระองค์ได้ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ที่เคยอุปฐากพระองค์ เมื่อครั้งทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา พระองค์จึงเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ ณ อสิปตนิมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ทรงแสดงปฐมเทศนาพระอริยสัจสี่ และพระธรรมจักรกับปาวจนสูตรจนปัญจวัคคีย์ได้บรรลุอรหัตตธรรม

ในภาพดังกล่าวปรากฏว่าใช้ผ้าลายเป็นผ้าปูลาดพุทธบัลลังก์ เมื่อทรงแสดงธรรมแก่ท้าวสหัมบดีพรหม

ส่วนภาพที่เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ เป็นผ้าข้อมผ้าหรือผ้าคารองอันเป็นผ้าที่ทอด้วยเส้นใยหยาบๆ สำหรับนักพรตพาด ผ้าสไบหรือผ้าคล้องไหล่

ส่วนภาพชีวิตชาวบ้านที่ประกอบภาพพระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาตนั้นได้ให้ภาพการแต่งกายที่แปลกไปจากการแต่งกายของชาววัง คือผู้หญิงจะนุ่งโจงกระเบน และคาดผ้าแถบรัดอก ผู้ชายนุ่งโจงกระเบน มีผ้าคาดเอวและไม่สวมเสื้อ

ผนังที่ ๙ พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์

ผนังที่ ๑๐ พระพุทธสาวกในสมัยเริ่มแรกพุทธกาล
โปรดยสะกุลบุตร และเจ้าชายแห่งแคว้นโกศล

ผนังที่ ๑๐ พระพุทธเจ้าโปรดยสะกุลบุตร และประทาน
บรรพชาแก่เจ้าชายแห่งแคว้นโกศล ๓๒ องค์

ภาพที่ ๑๐

พระพุทธสาวกในสมัยเริ่มแรกพุทธกาล

เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์แล้ว ก็ได้โปรดยสะกุลบุตรแห่งนครพาราณสีจนได้ดวงตาเห็นธรรม ขออุปสมบท และสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้น เช้ารุ่งวันขึ้นพระองค์ได้เสด็จเสวยภัตตาหารที่บ้านเศรษฐีบิดาพระยสะ บริวารของพระยสะอีก ๕๔ คน ก็ออกบวชตามพระยสะด้วย

นอกจากนี้ยังมีภาพที่พระพุทธองค์ได้โปรดเจ้าชายแคว้นโกศล ๓๒ องค์ จนขออุปสมบทเป็นพุทธสาวกเดิมเจ้าชายทั้ง ๓๒ องค์นี้ ได้เสด็จประพาสป่า และหญิงแพศยาที่ตามเสด็จด้วยได้ขโมยเครื่องทรงและเครื่องประดับหนีไปจึงออกติดตามม แต่มาพบพระพุทธเจ้าเสียก่อน

ในภาพปราสาทของยสะกุลบุตร จะเห็นว่ามีการใช้ผ้าม่านกันเบี่ยงหลังพระยสะ ม่านนั้นเป็นลายดอกไม้ ตามขอบผ้ามีลายเป็นแนวขอบ ส่วนบริวารของพระยสะ เนื่องจากเป็นชาวบ้านก็จะเห็นว่าผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน ห่มผ้าสไบ ผู้ชายนุ่งโจงกระเบนมีผ้าคาดเอวไม่สวมเสื้อ

สำหรับเจ้าชายแห่งแคว้นโกศลทั้ง ๓๒ องค์นั้น จะทรงสนับเพลาผ้าพิมพ์ลายอย่าง

พระพุทธเจ้าโปรดยสะกุลบุตร จะเห็นว่า ผ้าทิพย์บุลาคบัลลังก์เป็นผ้าสุจณี ส่วนผ้านั่งของเหล่ากุลบุตร เป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง

เจ้าชายแห่งแคว้นโกศลออกประพาสป่า ถูกหญิงแพศยาขโมยเครื่องทรงไปก็เสียใจโกรธแค้น พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดทำให้บรรลุธรรมและขอบรรพชา

ผนังที่ ๑๐ แสดงภาพส่วนหนึ่งภายในปราสาท
ของยสะกุลบุตร เป็นผู้คนแต่งกาย
ตามฐานะ ถ้าเป็นบ่าวไพร่จะนุ่งผ้าโจง
กระเบน มีผ้าขาวม้าคาดเอว ไม่สวมเสื้อ
ผู้หญิงนุ่งผ้าลายหมี่สไบ หรือคาดผ้า
เคียนนอก

ผนังที่ ๑๑ ท้าวสักกะถวายก้อนหินแด่พระพุทธเจ้า

ภาพที่ ๑๑

ท้าวสักกะถวายก้อนหินแด่พระพุทธเจ้า
และพระพุทธองค์โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง

ในภาพตอนนี้มีผู้ถวายจีวรแด่พระพุทธเจ้า พระอินทร์จึงนำก้อนหินมาถวาย เพื่อให้ทรงใช้ในการชักจีวร ภาพถัดมาเป็นภาพพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง จนแจ้งในพระธรรมและขออุปสมบทเป็นพุทธสาวก

ในภาพนี้ผ้าที่พวกชฎิลใช้นุ่งห่ม ชฎิลหัวหน้านุ่งห่มหนังสือ ส่วนบริวารนุ่งห่มยั้งรัง

ผนังที่ ๑๑ พระพุทธเจ้าโปรดชฎิล ๓ พี่น้อง

ผนังที่ ๑๒ พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดชฎิลดาบสผู้น้อง และเสด็จกรุงลงกาโปรดพญายักษ์

ภาพที่ ๑๒

พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดชฎิลผู้น้อง และเสด็จกรุงลงกา

เป็นภาพตอนชฎิลผู้น้องได้เฝ้าพระพุทธเจ้า ฟังเทศนาและบรรลुธรรมกับภาพตอนพระพุทธเจ้าเสด็จกรุงลงกา โปรดยักษ์ได้จนเมืองลงกาอยู่อย่างสงบ รุ่งเรือง และทรงแสดงธรรมโปรดพระสุมนะ หัวหน้าเทวดา และได้ประทานพระธาตุเมตลี (เส้นผม)

ให้พระสุมนะไว้บูชา ซึ่งพระสุมนะได้บรรจุพระธาตุเมตลีในโกศทองประดับมณีบรรจุไว้ในพระสถูป ตรงที่ประทับแสดงพระธรรมเทศนา

ในภาพจะเห็นชฎิลห่มหนังเสือ บริวารนั้นจะนุ่งผ้าชนิดต่างๆ มีทั้งผ้าพิมพ์เนื้อเลว ผ้าลายริ้ว และผ้าตาตาราง โดยนุ่งแบบหยั้งริ้ว บางคนมีผ้าคาดเอว บางคนก็ขมวดผ้านุ่งเป็นปมรัดที่เอว

ผนังที่ ๑๒ พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดขฤิณผู้น้องและเสด็จ
ไปกรุงลงกา ในภาพที่เสด็จกรุงลงกาจะเห็น
ว่าผ้านุ่งของพวักษัสามัญจะนุ่งผ้าพื้นและผ้า
ตาตาราง

ผนังที่ ๑๓ พระพุทธเจ้าทรงทรมานพระยามหาชมพูหรือท้าวชมพูดี

ภาพที่ ๑๓

พระพุทธเจ้าทรงทรมานพระยามหาชมพูหรือท้าวชมพูดี

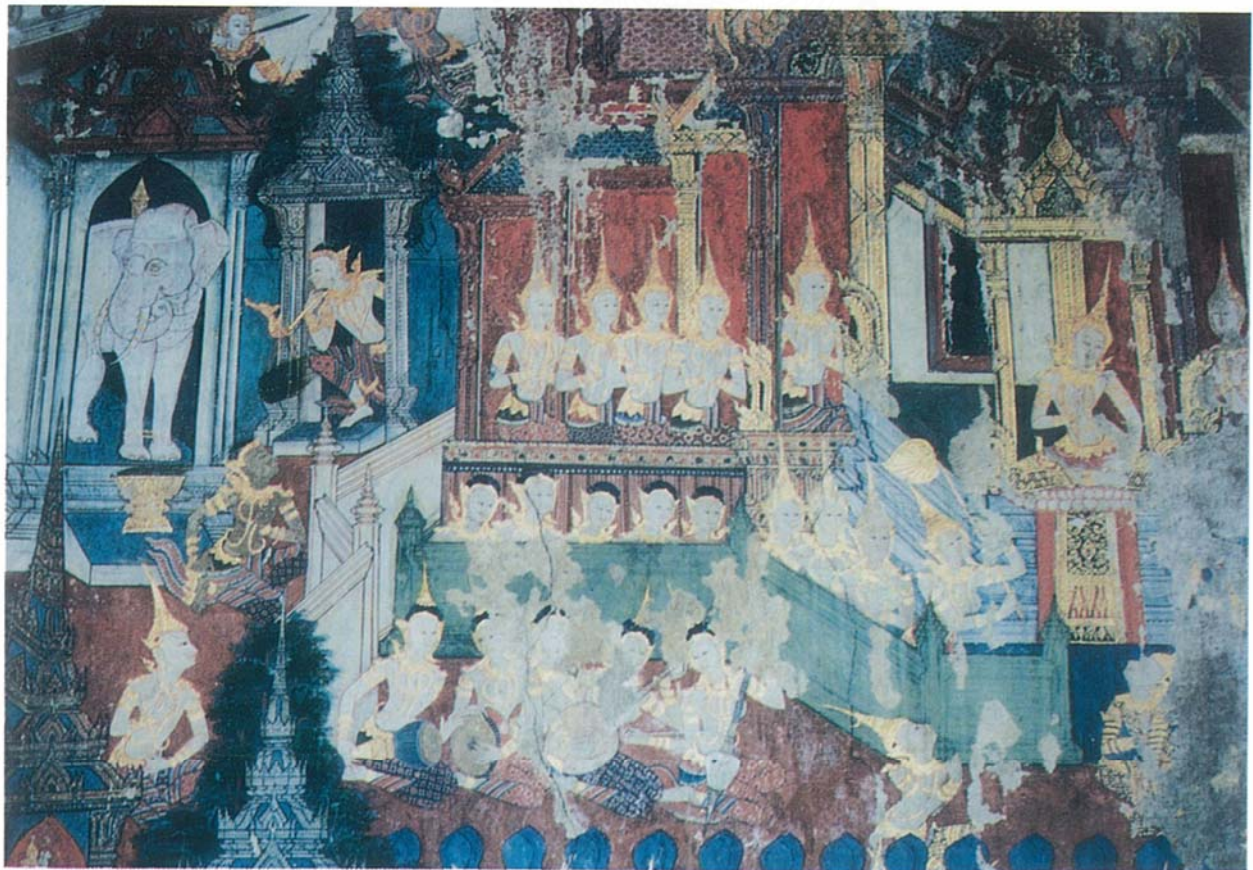
ท้าวชมพูดีทรงเป็นกษัตริย์ที่มีความทะนงตนว่ายิ่งใหญ่ด้วยอำนาจราชศักดิ์ต่าง ๆ เหนือผู้อื่น ไม่ยอมรับฟังพระธรรมเทศนา พระพุทธเจ้าทรงต้องการลดทูลทิฐิของท้าวชมพูดี จึงทรงเนรมิตนครขึ้น จนท้าวชมพูดียอมลดทิฐิ และยอมฟังธรรม จนแจ้งในโลกธรรม และทูลขออุปสมบทและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ในภาพแสดงรูปปราสาทหรือนครเนรมิตมีกำแพงล้อมรอบ พระพุทธเจ้าทรงเครื่องขัตติยภูมิตาภรณ์ประทับอย่างสง่างามล้อมรอบด้วยข้าราชบริพาร และท้าวชมพูดีเข้าเฝ้า มีนักดนตรีและนางรำกำลังฟ้อนรำถวายการแสดง

พระญาติของพระพุทธเจ้าและท้าวชมพูดีเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่างเจ้านายผู้หญิงหรือพวกฝ่ายในจะนุ่งจีบ ในขณะที่เจ้านายผู้ชายจะนุ่งสนับเพลา ฝ่ายกและผ้าพิมพ์ลายอย่างผ้าปูหน้าบัลลังก์ก็เห็นว่าเป็นผ้าสุจหนี่ ส่วนผู้หญิงสามัญชนที่อยู่นอกกำแพงเมืองจะนุ่งผ้าโจงกระเบน

ผนังที่ ๑๓ พระพุทธเจ้าทรงทรมานท้าวมหาชมพูบดี
จะเห็นว่าพระภูษาทรงของพระพุทธเจ้า
ที่ทรงเครื่องกษัตริย์ และของท้าวมหา
ชมพูบดีกับเจ้านายชั้นสูง รวมทั้งผ้าชั้น
ของนักดนตรีเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง
เด่นชัด ส่วนผ้าทิพย์หน้าพระที่นั่งน่าจะ
เป็นผ้าสุจหนี่

ภาพที่ ๑๔-๑๕

ท้าวมหาชมพูดีระรานพระเจ้าพิมพิสาร

ท้าวมหาชมพูดีมีรองเท้าวิเศษเหาะได้ พระองค์จึงทรงเหาะไปเที่ยวดูว่าปราสาทของกษัตริย์ใดจะงามกว่าของพระองค์ ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นปราสาทของพระเจ้าพิมพิสารวิจิตรตระการตา ทรงบังเกิดความริษยาเกิดโทสะจริต ให้พระบาททาลายยอดปราสาทจนเจ็บพระบาทโลหิตไหล และเอาพระขรรค์ฟาดฟันก็ไม่เป็นผล เพราะเทพยดารักษาพระราชวังปกป้องอยู่

ผนังที่ ๑๔ พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

พระเจ้าพิมพิสาร เมื่อทรงถูกท้าวมหาชมพูดีระราน ก็ตกพระทัยเสด็จไปเฝ้าทูลพระบรมศาสดา พระพุทธองค์มีพระพุทธานุญาตสละพระทัยว่า พระเจ้าพิมพิสารมีบุญบารมีเป็นพระอุบาสกในพระพุทธศาสนาย่อมปลอดภัย ผลบุญจะคุ้มครองพระองค์

ในภาพก็จะเห็นการใช้ผ้าทรง ซึ่งมีลวดลายแบบผ้าพิมพ์ รวมทั้งนำมาตกแต่งปราสาทราชวังทำเป็นผ้าม่านและปูลาดผ้าทิพย์บนพระราชบัลลังก์

ผนังที่ ๑๕ ท้าวมหาชมพูดีทรงฟันยอดปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร

ผนังที่ ๑๖ พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรงระงับการวิวาทระหว่างพระญาติที่แย่งน้ำทำการกลีกรรม

ภาพที่ ๑๖ กรณีพิพาทแย่งน้ำทำการกลีกรรม ระหว่างกษัตริย์ราชวงศ์ศากยะ กับราชวงศ์โกลิยะ

ในพรรษาที่ ๑๕ ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นิโครธารามริมฝั่งแม่น้ำโรหิณีใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ กษัตริย์ราชวงศ์ศากยะพระญาติฝ่ายพระพุทธบิดาในนครกบิลพัสดุ์กับราชวงศ์โกลิยะพระญาติฝ่ายพระพุทมารดาในเทวทหนครเกิดวิวาทกัน ด้วยสาเหตุเพราะเกิดฝนแล้งต้องแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี เพื่อใช้ทำนาใน

เขตแดนของตน จนใกล้จะเกิดสู้รบกันขึ้น พระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยพระญาณพิเศษ จึงได้เสด็จไปทรงห้ามให้ยุติการวิวาท

ในภาพจะเห็นพระพุทธเจ้าประทับยืนอยู่ท่ามกลางพระญาติของทั้งสองฝ่าย ผ้าทรงเป็นผ้าลายเขียนทอง ส่วนทหารของทั้งสองฝ่ายจะเห็นว่าชาติต่างๆ ส่วนที่เป็นพื้นเมืองจะสวมเสื้อผ่าอก ศีรษะคาดผ้าหรือโพกผม ส่วนชาติอื่นจะเห็นมีแขก จีน มอญ กะเหรี่ยง ที่แต่งกายสวมหมวก หรือโพกผ้าตามประเพณี และมีทหารชาวตะวันตกขี่ม้า เข้าออกตรงประตูเมือง

ผนังที่ ๑๖ พระพุทธเจ้าทรงระงับวิวาทระหว่างพระญาติในกรณีพิพาทเรื่องแย่งน้ำทำการกสิกรรม ในภาพส่วนหนึ่งจะเห็น กองทหารอาสาชาวต่างชาติ ซึ่งน่าจะเป็นกองทหารฝรั่งแมนปิ่น เพราะจากการแต่งกายน่าจะเป็นชาวฮอลันดาและ เปอร์เซีย

ผนังที่ ๑๖ ส่วนหนึ่งของภาพจะเห็นทหารถือดาบและปืน แต่งกายแบบต่างๆ มีทั้งนุ่งโจงกระเบนแบบหยั่งรัง สวมเสื้อ มีผ้าคาดเอว ผ้าโพกศีรษะ หรือสวมหมวก ฟ้านุ่งมีทั้งผ้าตาตาราง ผ้าไหมดซึ่งเป็นผ้าลายริ้วทางยาว รวมทั้งมี ขาวกะเหรี่ยงสวมเสื้อยาวพื้นขาวลายทางสีแดงถือหน้าไม้ โพกศีรษะด้วยผ้าสีแดง ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเป็นทหารถือดาบ หอก และปืน

ภาพที่ ๑๗

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม

โปรดพระพุทธบิดา

พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณก็ใคร่จะได้เฝ้าพระบรมศาสดา จึงได้ส่งอำมาตย์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ก็ได้ขออุปสมบท แต่ก็ได้ทูลเชิญเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ พระองค์ก็ได้เสด็จมาแสดงพระธรรมโปรดพระพุทธบิดา และพระญาติพระวงศ์ ซึ่งได้ขออุปสมบทเป็นจำนวนมาก แม้ว่าพระเจ้าสุทโธทนะมิได้ทรงผนวช แต่ก่อนสิ้นพระชนม์ก็ทรงเข้าถึงพระธรรม

ในภาพพระพุทธรูปปางปฐมเทศนาด้วยผ้าพิมพ์ลาย เครื่องทรงของพระพุทธบิดาและพระญาติก็คล้ายกับ ห้างอื่น ๆ คือทรงสนับเพลาที่ทรงใช้ผ้าลายอย่าง ส่วน พระกุมารองค์เล็ก ๆ ที่เฝ้าอยู่ด้วย ก็ทรงผ้าลายเช่นกัน

ในภาพถวายเพลิงพระพุทธบิดา จะแสดงภาพ พระพุทธเจ้าประทับยืนอยู่ข้างพระจิตกาธานมีพระญาติ พระวงศ์ชายหญิงนั่งเฝ้าอยู่เบื้องหน้า ทั้งผู้ชายผู้หญิง ทรงพระภูษาผ้าพิมพ์ ลายประจายาม มีนักดนตรีทั้งชาย และหญิงนั่งกันคนละด้าน ผ้าถุงก็เป็นผ้าพิมพ์ ลายอย่าง ลายดอกประจายาม แต่ละฝ่ายเล่นดนตรีที่ประกอบด้วย รำมะนา กระຈប់ปี และซอสามสาย

ภาพที่ ๑๘-๑๙ มี ๓ ตอน

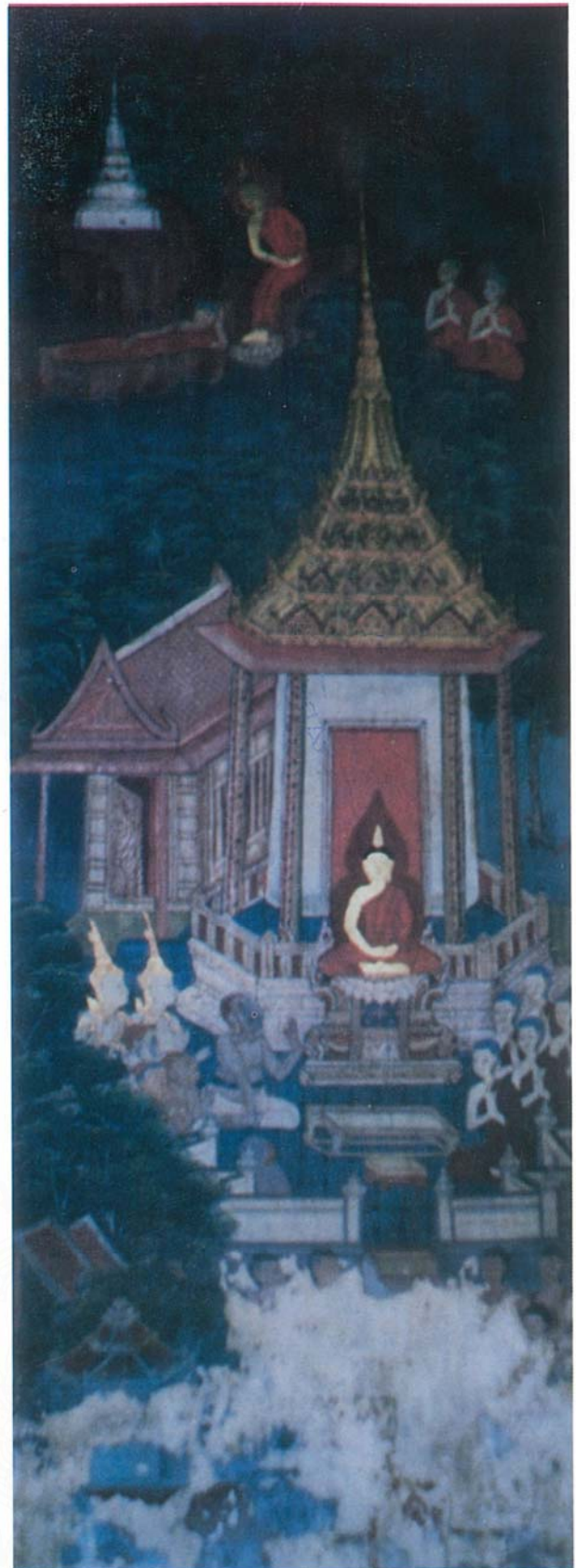
คือ พระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นพุทธอุบาสก
เรื่องสังกะนิครนถ์ กับตอนพระติสสะอาพาธ
และนิพพาน

พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ทรง
เลื่อมใสพระพุทธเจ้าตั้งแต่เมื่อแรกเสด็จออกบรรพชา
เคยรับสั่งถวายราชสมบัติครั้งหนึ่งแด่พระพุทธเจ้า
แต่พระองค์ทรงปฏิเสธ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมากรุง
ราชคฤห์พร้อมด้วยพระปัญจวัคคีย์ พระเจ้าพิมพิสาร
ได้สดับพระธรรมเทศนาแล้วขอเป็นอุบาสกพุทธบริษัท
และทรงถวายเวฬุวันเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าและ
พระสาวก เวฬุวันจึงเป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนา

ในภาพตอนนี้ไม่แสดงการใช้ผ้าพิเศษอันใด

ส่วนในตอนที่เกี่ยวข้องกับสังกะนิครนถ์ ซึ่งคิดว่า
คนมีปัญญามากเต็มท้อง จึงมีชื่อเสียง มีศิษย์มากและ
เกรงว่าท้องจะแตกเพราะปัญญาที่เพิ่มมากขึ้น จึงเอา
เปลือกเหล็กรัดท้องไว้ เมื่อได้เฝ้าและฟังพระพุทธเจ้าที่
ได้แสดงธรรมถึงความไม่เที่ยง สังกะนิครนถ์ก็ยอมรับ
ข้อธรรม ในภาพจะเห็นการแต่งกายจะสังกะนิครนถ์ที่
นุ่งผ้าโสรจี สีขาว

ส่วนภาพตอนพระติสสะอาพาธ และนิพพาน
เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระติสสะเถระบุตรคหบดีเมืองสาวัตถี
เมื่ออุปสมบทแล้วเกิดอาพาธเป็นโรคผิวหนังเป็นที่
รังเกียจ ไม่มีผู้ใดดูแล พระพุทธเจ้าเสด็จไปเยี่ยมชำระ
ร่างกายให้และชักจูงให้ด้วย และเมื่อจะสิ้นลมพระพุทธ-
องค์ทรงแสดงธรรมโปรดจนพระติสสะบรรลुพระอรหันต์
และเข้าสู่นิพพาน พระพุทธองค์จัดจาปน กิจศพและ
นำพระธาตุของพระติสสะบรรจุในเจดีย์ ซึ่งแสดงถึง
พระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าต่อพระสาวก

ผนังที่ ๑๙ พระพุทธเจ้าทรงดูแลพระติสสะที่อาพาธ
และทรงแสดงธรรมกับสังกะนิครนถ์

ผนังที่ ๑๙ พระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นพุทธอุบาสก และถวายเวฬุวันเป็นที่ประทับ

ผนังที่ ๑๗ พระพุทธเจ้าเสด็จงานพระเมรุมาศพระเจ้าสุทโธทนะ พระพุทธบิดาที่กรุงกบิลพัสดุ์ ในภาพจะเห็นพระบรมวงศานุวงศ์ทรงผ้าสนับเพลาที่เป็นผ้าพิมพ์ลาย เช่นเดียวกับผ้าถุงของนักดนตรีก็เป็นผ้าพิมพ์ลายเช่นเดียวกัน

ภาพที่ ๒๐

ตอนทรงพระมานช้างนาพาคีรี ตอนนางจิณ
มานวิกากล่าวใส่ไคล้พระพุทธเจ้าว่า
ทรงทำให้นางมีครรภ์ และเรื่ององคุลีมาล

พระพุทธเจ้าทรงพระมานช้างนาพาคีรี เนื่องจาก
พระเทวทัตพระอนุชาของพระนางยโสธราพิมพาได้อุป
สมบทเป็นพระภิกษุพุทธบริษัท แต่พระเทวทัตต้องการ
เป็นประมุขแห่งพุทธบริษัท คิดหาทางกำจัดพระพุทธองค์
จึงได้ยุยงพระเจ้าอชาตศัตรูราชบุตรของพระเจ้าพิมพิสาร
ให้กระทำปิตุฆาตคือประหารพระราชบิดาแล้วเสด็จขึ้น
ครองกรุงราชคฤห์ และวางแผนปลงพระชนม์พระพุทธ
เจ้าด้วยการปล่อยช้างนาพาคีรีที่กำลังดกมัน ให้ออกไป
ทำร้ายพระพุทธเจ้าขณะเสด็จพร้อมด้วยพระอานนท์
แต่เมื่อช้างได้ยินพระสุรเสียงที่กอร์ปไปด้วยความเมตตา
ช้างก็ละพยศ หมอบลงถวายสักการะพระพุทธองค์

ในภาพจะเห็นภาพปราสาทพระเจ้าอชาตศัตรู
ทรงกำลังฟังพระเทวทัต การใช้ผ้าในตอนนี้จะเห็นทั้งผ้า
ที่เป็นเครื่องแต่งกายที่มีทั้งผ้าพิมพ์ลายอย่างและผ้า
โหมดเทศ ผ้าที่ทำมาเป็นผ้าพิมพ์พื้นขาวลายพุ่มข้าว
บิณฑ์ก้านแย่ง และผ้าทิพย์สำหรับปูลาดเป็นผ้าสุทนต์
ปักหักทองขวาง ส่วนภาพทรงพระมานช้างนาพาคีรีนั้นจะ
เห็นพระพุทธเจ้าประทับยืนอยู่ท่ามกลางพระสงฆ์ มี
พระอานนท์อยู่เบื้องหน้ากำลังยกมือขึ้นลูบหัวช้างนาพาคีรี
และใกล้ๆ มีชาวบ้านกำลังวิ่งหนีช้าง ชาวบ้านผู้ชายนุ่ง
โจงกระเบน ผ้าเป็นผ้าดาดาราสีเขียวแบบผ้าโสร่ง บาง
คนก็นุ่งผ้าพื้นแดง ผู้หญิงนุ่งโจงกระเบน ห่มผ้าสไบ

ภาพตอนนางจิณมานวิกากล่าวใส่ไคล้พระ-
บรมศาสดา เนื่องจากเตยธิดีเยื่อมาจากลาภสักการะ
จึงคิดวางอุบายที่จะทำลายพระพุทธองค์ให้เสื่อมเสีย จึง
ให้นางจิณมานวิกา ผู้หญิงแพศยาสร้างเหตุการณ์ทำ
ประหนึ่งนางเข้าไปอยู่ในคันธกุฎีเดียวกับพระพุทธเจ้า
แล้วแสร้งทำว่ามีครรภ์กับพระพุทธองค์ พระอินทร์ทรง

ทราบจึงให้พระวิษณุกรรมเทพบุตร แปลงเป็นหนูไปกัด
เชือกที่ผูกท่อนไม้ไว้ที่ท้องนางจิณมานวิกา และให้ลม
พัดเล็กผ้าของนาง ท่อนไม้จึงตกลงมาบนเท้านาง ท่าม
กลางพุทธบริษัท นางจึงถูกจับได้และถูกธรณีสูบ

ในภาพจะเห็นผู้คนมาฟังนางจิณมานวิกาเล่า
ใส่ไคล้พระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าประทับอยู่เหนือ
พุทธบัลลังก์ที่ปูลาดด้วยผ้าสุทนต์ ชาวบ้านผู้ชายนุ่งผ้า
โจงกระเบนดาดาราสีเขียวสำหรับผู้หญิงที่เดินมากับเด็กเป็น
สตรีชั้นสูงนุ่งผ้าจีบเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง ห่มสไบคล้าย
ผ้าทรงสะพัก ส่วนเด็กที่มาด้วยแต่งเครื่องประดับ และ
คาดสายสร้อยเอว ห้อยพริกเทศด้วย

ตอนเรื่ององคุลีมาล ซึ่งเดิมชื่ออหิงสกะ เป็น
ศิษย์สำนักเมืองดักศิลา ถูกเพื่อนริษายุยงอาจารย์และ
กล่าวโทษอหิงสกะจนอาจารย์เห็นตาม และแสร้งให้
อหิงสกะหลงกระทำผิดด้วยให้เที่ยวฆ่าคนตัดนิ้วมือ
ให้ได้ ๑,๐๐๐ คน เป็นคำบูชาครู อาจารย์จึงจะให้บูชา
ทำให้อหิงสกะกลายเป็นโจร นำนิ้วคนร้อยเป็นมาลัย

ผนังที่ ๒๐ พระพุทธเจ้าทรงทราบข่าวนางพาคีรี นางจิณฺจมานวิกาถ้าวได้ไคล้พระพุทธเจ้า และพระพุทธเจ้าโปรดองคุลีมาล

คนทั่วไปเรียกว่าโจรองคุลีมาล เมื่อองคุลีมาลมาพบพระพุทธเจ้า และจะฆ่าพระพุทธองค์นั้น องคุลีมาลฆ่าคนมาแล้ว ๙๙๙ คน ยังขาดอีกหนึ่งคน แต่เมื่อได้ฟังธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าเทศน์โปรด องคุลีมาลก็สำนึกผิดและขออุปสมบท

ภาพองคุลีมาลที่กำลังจะฆ่าพระพุทธเจ้า แต่งกายเต็มรูปแบบของผู้ชายในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสืบทอดมาจากสมัยอยุธยาตอนปลาย และสมัยธนบุรี คือ นุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อแขนยาวผ่าอก มีผ้าคาดเอว

ผนังที่ ๒๐ พระเจ้าอชาตศัตรูคิดจะกำจัดพระพุทธเจ้า จึงปล่อยช้างนาฬาคีรีซึ่งกำลังคมน้ำให้มาทำร้ายพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธองค์ทรงทราบจนละพยศ ในภาพจะเห็นกลุ่มชาวบ้านที่กำลังวิ่งหนีช้างนาฬาคีรี ผู้ชายนุ่งโจงกระเบน มีทั้งผ้าพื้นและผ้าตาตาราง มีผ้าขาวม้าคาดเอว ผู้หญิงนุ่งผ้าโจงกระเบนลายดอกห่างๆ ห่มผ้าสไบ

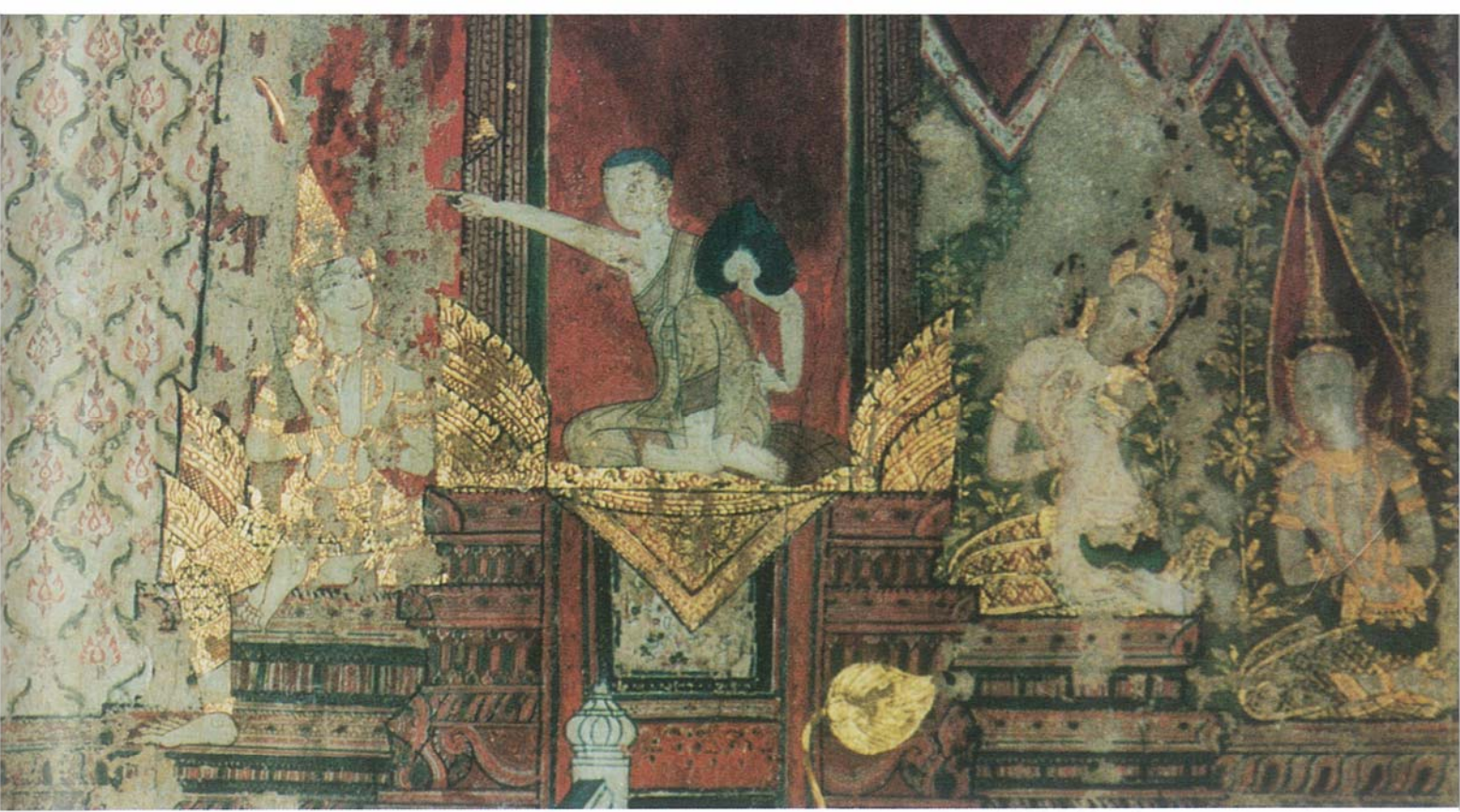
ผนังที่ ๒๐ พระพุทธเจ้าไปรดองคูลีมาล ซึ่งจะทำร้ายพระพุทธองค์ แต่เมื่อได้ฟังพระธรรมก็สำนึกผิดและขออุปสมบท ในภาพจะเห็นองคูลีมาลซึ่งเดิมเป็นกุลบุตร แต่ถูกอาจารย์กลั่นแกล้ง จึงต้องออกมาคนอง คูลีมาลนุ่งผ้าโจงกระเบนเป็นผ้าตาตาราง สวมเสื้อแขนยาวผ่าอกติดกระดุม มีผ้าคาดเอว ถือดาบ คล้องพวงนิ้วมือ

ผนังที่ ๒๐ แสดงภาพสตรีเดินถือดอกบัวมากับเด็กและพี่เลี้ยง เด็กนั้นแต่งตัวด้วยเครื่องทองเต็มตัว แสดงว่าอยู่ในตระกูลชั้นสูง สตรีแต่งกายนุ่งผ้าชิ้นยาวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ซึ่งน่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง ห่มสไบปักอย่างประณีต ในขณะที่ผู้หญิงอีกสองคนนุ่งผ้าลายดอกห่างๆ กับผ้าพื้น และห่มสไบแพรธรรมดา

ผนังที่ ๒๐ ภาพขุนนางที่หมอบเฝ้าพระเจ้าอชาตศัตรู ขณะที่พระเทวทัตกำลังยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูกระทำปิตุฆาตและกำจัดพระพุทธเจ้า จะเห็นว่าบรรดาขุนนางนุ่งผ้าลายริ้วยาว ซึ่งน่าจะเป็นผ้าไหมดเทศ ไม่สวมเสื้อในระหว่างเข้าเฝ้า ขุนนางชั้นสูงสวมลอมพอกซึ่งเป็นเครื่องยศอย่างหนึ่ง

ผนังที่ ๒๐ พระเทวทัตกำลังยุยงให้พระเจ้าอชาตศัตรูกระทำปิณฑา ในภาพแสดงให้เห็นถึงการใช้ผ้าลายเขียนทองเป็นผ้าทรงของกษัตริย์และพระมเหสี ผ้าปูลาดที่นั่งใช้ผ้าพิมพ์ลายซึ่งน่าจะเป็นผ้าไหมพัลลว ปูทับด้วยผ้าลายทองซึ่งน่าจะเป็นผ้าสุจหนี่ ส่วนผ้าม่านเป็นผ้าไหมพัลลวลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง และแผงลายช่อดอกไม้เป็นลัับแลมากกว่าเป็นผ้าม่าน (ด้านขวา)

ผ้าพิมพ์ลายอย่าง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ซึ่งมีลักษณะคล้ายลายผ้าม่านบนผนังที่ ๒๐ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

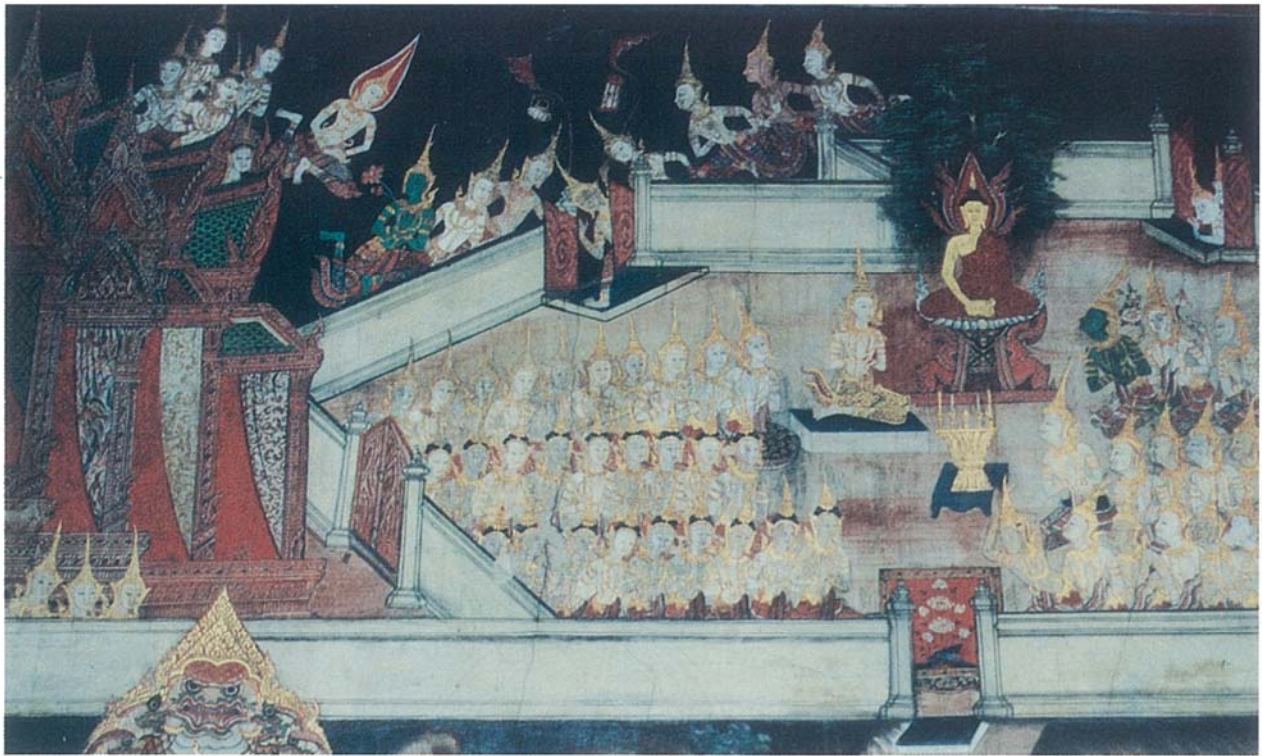
ผนังที่ ๒๑ พระพุทธเจ้าทรงแสดงยมก
ปาฏิหาริย์ โปรดพระพุทธ
มารดาบนสวรรค์ชั้นดุสิต
และทรงปราบพระยานาคนั้น
โทปันทะ

ภาพที่ ๒๑ ตอนยมกปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ตอนโปรดพระพุทธมารดา และเรื่องพระยานาคนั้นโทปันทะ

พระพุทธประวัติตอนยมกปาฏิหาริย์ที่เมือง
สาวัตถีนั้น เป็นภาพพระพุทธเจ้าทรงถูกพวกเดียรถีย์
ระราน พระพุทธองค์ได้ทรงประกาศว่าจะแสดงปาฏิหาริย์
ได้ทันมะม่วง ณ เมืองสาวัตถี พวกเดียรถีย์ขัดขวางโดย
ซื้อสวนมะม่วงบริเวณนั้น แล้วฟันต้นมะม่วงเสียราบเรียบ
พร้อมตั้งเวทีแสดงวิทยากล เพื่อให้ประชาชนเลื่อมใส
พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งให้นายคณทาทะอุทยานบาล ผู้
รักษาพระอุทยานของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล ให้เพาะเมล็ด
มะม่วงที่พระองค์เสวยเนื้อแล้ว ทันทันนั้นต้นมะม่วง
ก็ผุดขึ้นและเติบโตมีผลเต็มต้นสุกร่าม ชาวเมือง

แซ่ซ้องสาธุการและขุนเคื่องพวกเดียรถีย์ พระอินทร์
ทรงเนรมิตลมพายุพัดเวทีของพวกเดียรถีย์ทลายลง
และพระพุทธเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์เสด็จลอยไป
ในอากาศ เนรมิตแบ่งพระองค์ให้ปรากฏประทับนั่งเป็น
สององค์ ประทับสี่หยาสน์เป็นสององค์และทรงยืน
เป็นสององค์ แล้วพระองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนา
โปรดเวไนยสัตว์

ในภาพจะเห็นเวทีของพวกเดียรถีย์ที่ถูก
พระอินทร์ทำลายและเบื้องล่างแสดงภาพชาวบ้านที่
กำลังโกรธแค้นพวกเดียรถีย์ ซึ่งบางคนก็แต่งกายสวม
เสื้อนุ่งผ้าดาโงะหยั่งรัง และมีผ้าคาดเอว แต่ส่วนใหญ่
จะไม่สวมเสื้ออันเป็นลักษณะการแต่งกายของชาวบ้าน
ไทยทั่วไปที่มีมาแต่โบราณเมื่อไม่มีการประเพณีอันใด

ผนังที่ ๒๑ พระพุทธเจ้าประทานเทศนาโปรดพระพุทธรูปมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีพระอินทร์ พระพรหม และเทพบุตร เทพธิดา มาร่วมสดับพระธรรมด้วย ในภาพพระพรหมทรงผ้าพระภูษาเป็นผ้าลายเขียนทอง พระอินทร์และเหล่าเทพบุตรเทพธิดาทรงผ้าภูษาเป็นผ้าพิมพ์ลายต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นลายดอกหาง ๆ ซึ่งเป็นลายที่นิยมมาตั้งแต่สมัยอยุธยา นอกจากนี้จะเห็นการนำผ้ามาทำเป็นผ้าอาสนะ ทำผ้าม่าน เป็นผ้าลายก้านขดซึ่งน่าจะเป็นผ้าไหมมัดดอร์ รวมทั้งทำเป็นธงประดับโคมไฟส่องทางด้วย

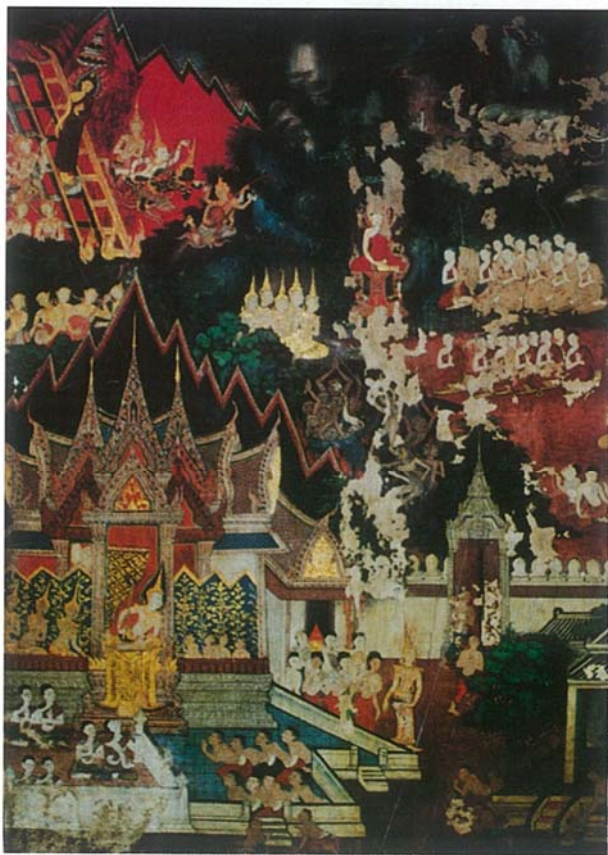
ผนังที่ ๒๑ ในภาพจะเห็นพระอินทร์
เนรมิตให้เกิดพายุพัดร่าน
ที่เดียรถีย์นั่งตกลงมา พระ-
อินทร์ทรงผ้าพิมพ์ลายอย่าง
ส่วนพวกเดียรถีย์นุ่งผ้าตา
ตารางแบบชาวบ้านทั่วไป

ภาพพญานาคและนางนาคออกมาร้ายรำ
และเล่นดนตรี จะเห็นว่า ผ้าทรงของ
พญานาคและผ้านุ่งของนางนาคนั้นเป็น
ผ้าพิมพ์ลายอย่าง นุ่งเป็นผ้าชิ้นยาว คาด
เข็มขัดและชักชายผ้า

หน้าที่ ๒๑ ภาพชาวบ้านที่เป็นศิษย์ของเดียรถีย์ นุ่งผ้าตาตารางบ้าง ผ้าพื้นบ้าง มีผ้าขาวม้าคาดเอว วังหนี่กลุ่มชาวบ้านที่เป็น
 พุทธอุบาสกที่ตามมาจับได้ ที่เป็นคนมีฐานะจะนุ่งผ้าโจงกระเบนเป็นผ้าลาย สวมเสื้อแขนสั้น มีผ้าคาดเอว ที่
 เป็นบ่าวไพร่นุ่งกางเกงขาสั้นไม่สวมเสื้อและมีผ้าคาดเอว

ผนังที่ ๒๒ พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ภาพที่ ๒๒

พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์

ในวันเพ็ญเดือน ๑๑ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปวารณาออกพรรษาแล้ว จึงเสด็จลงจากดาวดึงส์สวรรค์สู่มนุษยโลก ณ โกล้เมืองสังกัสสะ พระอินทร์ทรงเนรมิตบันไดแก้ว สำหรับพระพุทธองค์ บันไดเงินสำหรับทำมหาพรหมและบันไดทองสำหรับพระอินทร์เอง ในภาพปรากฏบันไดทั้งสาม พระอินทร์ พระพรหม อยู่สองข้างพระบรมศาสดา และเทพยดาแวดล้อม

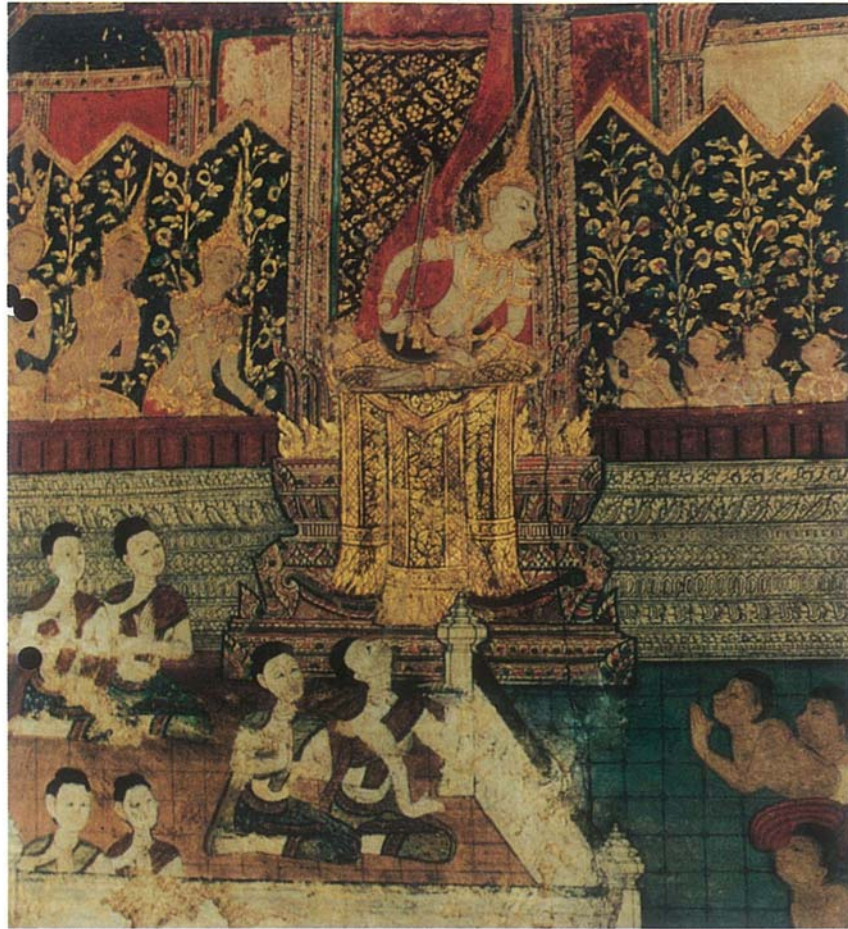
เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์นั้น ด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์บันดาลให้เทวภูมิ มนุษยภูมิ และนรกภูมิ ได้เห็นซึ่งกันและกันโดยตลอด

เมื่อชาวเมืองสังกัสสะทราบความว่าพระพุทธองค์เสด็จลงจากดาวดึงส์ต่างก็พากันมาเฝ้าฟังพระธรรมเทศนา

ในภาพล่างซ้าย มีผู้ทูลกษัตริย์แห่งเมืองสังกัสสะภาพกลางเป็นภาพกษัตริย์ และเจ้านาย สนทนากันลเข้าเฝ้าพระพุทธองค์

ภาพบนขวา พระพุทธองค์ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดพุทธบริษัท

การใช้ผ้าในภาพนี้มีหลากหลาย ทั้งผ้าทรงของกษัตริย์และเทวดา นางฟ้า ทั้งปวง ตลอดจนผ้านุ่งของเจ้านายและนางกำนัล มีลวดลายเป็นผ้าพิมพ์ ผ้ามานใช้ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งอย่างเด่นชัด จากที่กั้นห้องน่าจะทำด้วยผ้าปักเป็นลายต้นไม้ดอกดอกสะพรั่ง ส่วนผ้าลาดหน้าบัลลังก์หรือผ้าทิพย์ น่าจะเป็นผ้าสุททนี้ปักหักทองขวาง

ผนังที่ ๒๒ พระเจ้ากรุงสังกัสพร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ขุนนาง และเจ้านายฝ่ายในร่วมเฝ้าแทน ในภาพแสดง การใช้ผ้า ทั้งที่เป็นเครื่องนุ่งห่ม ผ้าปูลาดพระที่นั่งและผ้าม่าน

ผนังที่ ๒๒ เจ้านายฝ่ายใน พร้อมนางในเชิญเครื่องยศ และมีมหาดเล็กเดินนำเสด็จเจ้านายทรงผ้ายาว เป็นผ้าพิมพ์ลาย สวม รองพระบาทปลายแหลม ส่วนนางในนุ่งผ้าพื้นหม่นสไบ มหาดเล็กนุ่งกางเกง มีผ้าโจงหยั่งรั้งทับและคาดผ้าคาดเอว เป็นลายดอก

ภาพที่ ๒๓

พระโมคคัลลาน์เถระนิพพาน และพระเจ้าสุปปพุทธอุกธรณีสูบ

สำหรับภาพตอนพระโมคคัลลาน์เถระนิพพาน นั้น เนื่องจากมีคนร้ายที่พวกเดียรถีย์ว่าจ้างมารุมทำร้ายและฆ่าพระโมคคัลลาน์ พระโมคคัลลาน์นั้นเป็นพระพุทธรูปสาวกเบื้องซ้ายของพระพุทธเจ้า และมีอิทธิปาฏิหาริย์มาก คนร้ายมาทำอันตรายมุ่งเอาชีวิตของท่าน และท่านได้หนีออกจากช่องหลังคาถึง ๓ ครั้ง ต่อมาท่านระลึกได้ว่าในอดีตชาตินั้นท่านได้ก่อกรรมไว้มากเป็นต้นเหตุให้บิดามารดาถึงแก่กรรม ท่านจึงไม่คิดหนีอีกเพราะต้องการใช้หนี้กรรม จึงยอมให้คนร้ายรุมทุบตีจนกระดูกแหลก แล้วทำปาฏิหาริย์ประสานกระดูก เหาะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลลาเข้าสู่นิพพาน เมื่อพระองค์ทรงอนุญาต พระโมคคัลลาน์กลับกุฏิและดับขันธ ในภาพจะเห็นว่าจะมีกระบวนแห่ศพพระโมคคัลลาน์เถระ และญาติพระโมคคัลลาน์นิมนต์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยภัตตาหาร

ผนังที่ ๒๓ พระโมคคัลลาน์เถระนิพพาน และในงานศพนั้น บรรดาญาติของพระโมคคัลลาน์ ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าเสวยภัตตาหารบนเรือนของคน ในภาพจะเห็นสตรีสูงอายุ ๒ คน ไว้ผมแปลกกว่าผู้อื่น คือ ไว้ผมยาวและเกล้าเป็นมวย นุ่งผ้าชิ้นยาวห่มสไบและสวมคัมพูเป็นห่วงกลมใหญ่ คล้ายกับสตรีชาวล้านนา ซึ่งน่าจะเป็นการให้ภาพของผู้คนที่อยู่ในวังหน้าก็ได้ เพราะตามประวัติศาสตร์มีกลุ่มเจ้านายจากล้านนาและล้านช้างมาเป็นพระชายาและสนมของสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท เช่นเดียวกับเจ้านายจากกัมพูชา และสตรีชั้นสูงจากนครศรีธรรมราช

ผนังที่ ๒๓ พระโมคคัลลาน์นิพพาน และพระเจ้าสุปปพุทธอุกธรณีสูบ

จากภาพพระโมคคัลลาน์เถระถูกคนร้ายทำอันตรายนั้นจะปรากฏชาวบ้านอยู่ ๒ กลุ่ม คือพวกโจรที่นุ่งผ้าหยังรัง และโปกผ้าที่สිරະ กับภาพญาติของพระโมคคัลลาน์ที่กำลังปรนนิบัติถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้า มีผู้หญิงสูงอายุเกล้าผมมวย ๒ คน สวมคัมพูเป็นห่วงใหญ่ นุ่งผ้าชิ้นยาวและห่มสไบ

ผนังที่ ๒๓ ภาพการถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้า ในงานปลงศพพระโมคคัลลาน์เถระ

ผนังที่ ๒๓ ล้างขวา

พระเจ้าสุปปพุทธอุกธรณีสูบ ตามคำทำนายของพระพุทธเจ้า ในภาพจะเห็นขุนนางชั้นสูง แต่งกายเต็มยศ นุ่งผ้าสมปักปุม สวมเสื้อแขนยาวผ้าเยียรบับและอัถลัด คาดผ้าหนาม ขุนนางชั้นต่ำลงมาไม่สวมลอมพอก ส่วนพนักงานเชิญเครื่องนุ่งผ้าลายริ้วซึ่งน่าจะเป็นผ้าไหมเทศ มีผ้าคาดเอว ไม่สวมเสื้อ ทหารยามหน้าประตูแต่งกายแบบฝรั่ง นุ่งกางเกงขาวยาว สวมเสื้อแขนยาว ถือปิ่น ไม่สวมรองเท้า

ภาพที่ ๒๔

พระสารีบุตร และเรื่องของอालกะยักษ

เมื่อพระสารีบุตรซึ่งเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา คู่กับ พระโมคคัลลาน์ผู้เป็นพระพุทธรอัครสาวกเบื้องซ้าย นิพพาน มีเทวดามาแวดล้อมเฝ้าดูการดับขันธของ พระสารีบุตร ภายในแนวกำแพง มีกลุ่มชาวบ้านที่มา เฝ้าดูท่านเช่นกัน ลักษณะการแต่งกายของชาวบ้านจะ เห็นว่าแต่งกายคล้ายกับภาพอื่นๆ ที่กล่าวมาคือ ผู้ชาย นุ่งผ้าโจงกระเบนไม่สวมเสื้อ ส่วนผู้หญิงนุ่งผ้าลายและ ห่มสไบ

สำหรับภาพเรื่องของอาลกะยักษ ซึ่งส่วนหนึ่ง แสดงภาพในพระราชวังที่พระราชาทรงส่งพระราชโอรส ไปให้อาลกะยักษกิน พระราชาทรงอาลัยรักพระราชโอรส ภาพพระราชวังมีการติดประดับผ้า幔ลายก้านแย่งและมีผ้าห้อยหน้าพระที่นั่ง หรือผ้าสุหนี่มีขอบผ้ากว้าง การ แต่งกายของบุคคลต่างๆ ก็เช่นเดียวกับภาพอื่นคือ สตรี นางในนุ่งผ้าซึ่งเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่างและห่มสไบแพร ส่วนผู้ชายถ้าเป็นกษัตริย์ทรงสนับเพลาและพระภุชญาโจง ซึ่งใช้ผ้าลายเขียนทอง ทรงฉลองพระองค์เยียรบับและ ทรงมงกุฏ จุนนางชั้นสูงนุ่งผ้าโจงกระเบนที่เป็นผ้า สมปักไหมสวมเสื้ออัดดัด และสวมลอมพอก พระ-

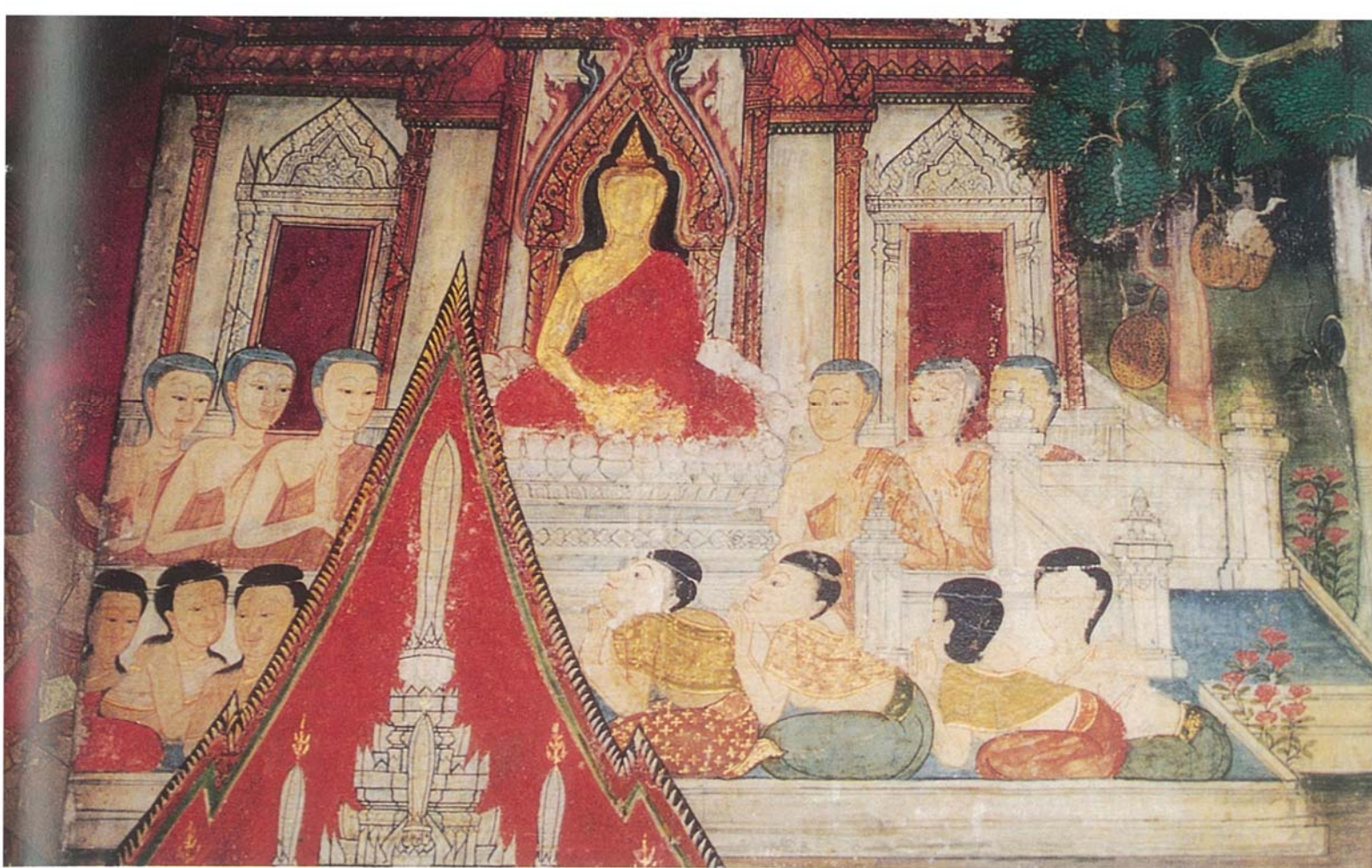

ผนังที่ ๒๔ พระสารีบุตรนิพพาน และอาลกะยักษเข้าถึง พระธรรม

ราชโอรสนั้น ทรงไว้เกล้าจุกด้วยยังทรงพระเยาว์ และ ทรงภุชญาโจง ส่วนผู้ชายสามัญชนนุ่งผ้าโจงกระเบน เป็นผ้าตาตาราง

ผนังที่ ๒๔ เป็นภาพส่วนหนึ่งในตอนที่พระสารีบุตรนิพพาน จะเห็นการใช้ผ้ามาตกแต่งเป็นผ้า幔ซึ่งนิยมใช้ผ้าลายดอกไม้เล็กๆ หรือลายช่อดอกไม้ขนาดใหญ่

ผนังที่ ๒๕ พระนางยโสธรา ในรูปของภิกษุณีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพื่อขอประทานพุทธานุญาตเข้าสู่นิพพาน

ภาพที่ ๒๕

พระนางยโสธรานิพพาน และเรื่องการผูก พยาบาทของพระนางมัลลิกา

พระนางยโสธราเข้าสู่นิพพาน เป็นการกล่าวถึงเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จโปรดพระประยูรญาติ ณ กรุงกบิลพัสดุ์ พระนางยโสธราได้ทูลขอบวชเป็นพระภิกษุณี แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่ประทานอนุญาต พระนางจึงได้แต่ตั้งพระทัยศึกษาพระธรรมและประพฤติพรหมจรรย์ ต่อมาภายหลังเมื่อทรงมีพระพุทธานุญาตให้สตรีบวชเป็นพระภิกษุณีได้แล้ว พระนางยโสธราจึงได้บวชเป็นพระภิกษุณี พระนางยโสธราทรงเป็นสหชาติกับพระพุทธองค์ครั้งพระชนมายุได้ ๗๘ พรรษา ทรงได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขอประทานพระพุทธานุญาตเข้าสู่นิพพาน

การใช้ผ้าในภาพนี้ นอกจากการแต่งกายของบรรดาอุบาสิกาที่มาหมอบเฝ้านั้น จะพบว่ามีกรนุ่งผ้า

หลายชนิดทั้งผ้าพิมพ์ลายอย่าง ผ้าลายริ้วและผ้าพื้น และห่มสบៃคล้ายภาพอื่นๆ ส่วนผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบนมีผ้าคาดเอวไม่สวมเสื้อ

สำหรับภาพการผูกพยาบาทของพระนางมัลลิกา เป็นเรื่องพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพีประทับอยู่ในพระราชวังระหว่างพระมเหสี ๒ องค์ คือพระนางสามาวดี ทรงเป็นพุทธมากะทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มักจะถวายภัตตาหารแด่พระพุทธองค์ และพระนางมัลลิกายัผู้ทำตนเป็นศัตรูต่อพระพุทธองค์ด้วยความเคียดแค้นในเรื่องหนหลังที่พระพุทธองค์ปฏิเสธ ไม่รับนาง เป็นมเหสีเมื่อครั้งที่พราหมณ์บิดาของนางบอกยกนาง ให้พระพุทธองค์ก่อนที่จะมาเป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทน

พระนางมัลลิกาจึงเคืองแค้นผูกพยาบาท เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมากรุงโกสัมพี นางจึงว่าจ้างชาวเมืองให้กลุ่มรุมด่าทอ บริภาษพระพุทธองค์ พระอานนท์

ผนังที่ ๒๕ ล้าง พระพุทธเจ้าเสด็จงานพระศพพระนางยโสธรา

ผนังที่ ๒๕ พระนางยโสธรานิพพาน และการผูกพยายบาท
ของพระนางมาคันทิยา

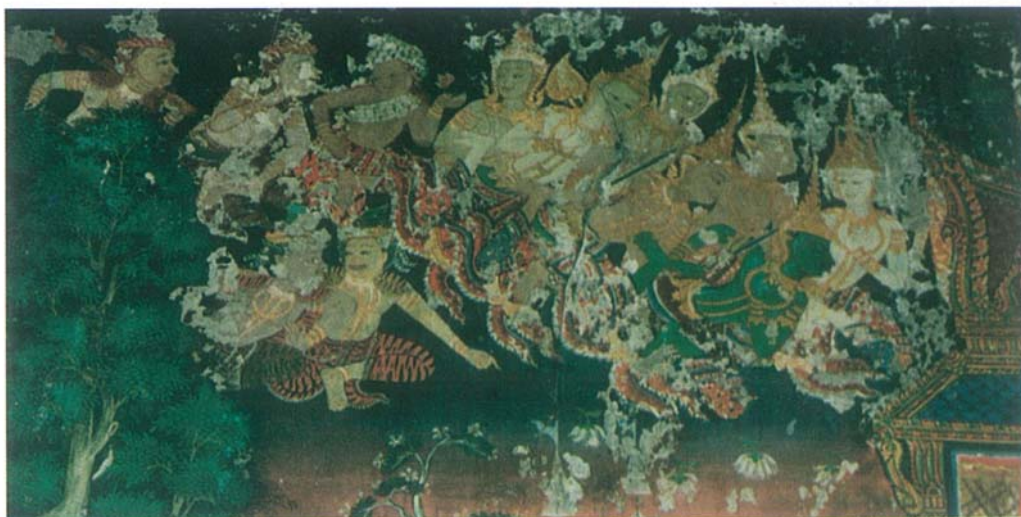
ไม่สามารถจะอดทนได้จึงทูลให้เสด็จไปเสีย แต่พระ
พุทธองค์ทรงมีพุทธดำริว่า เรื่องเกิดที่ใดก็ให้สงบที่นั่น
ดังนั้นจึงควรรอดกลั้นต่อผู้ทูล พระพุทธองค์ได้ประทับ
อยู่ต่อไปจนเรื่องร้ายเลิกราสงบไปเอง

ในภาพจะเห็นกลุ่มสตรีที่มีพระนางสามาวดีนำ
นางกำนัลมาดักบาตรแด่พระพุทธเจ้า และภาพใกล้เคียง
กันก็เป็นกลุ่มสตรีที่พระนางมาคันทิยาว่าจ้างมาให้
ว่าร้ายพระพุทธองค์ การใช้ผ้าในภาพนี้ จะเห็นการแต่ง
กายของสตรีที่พอจะแยกฐานะของสตรีได้ ถ้าเป็นนาง
กำนัลจะนุ่งผ้าซิ่นกรอมเท้าเป็นผ้าพิมพ์ลายก้านแย่งบ้าง
ลายดอกหางๆ บ้าง มีทั้งสีแดง สีเขียวดอกแดง มิได้นุ่ง
โจงกระเบน สะไบที่ห่มแสดงให้เห็นว่าใช้ผ้าแพร ส่วน
สตรีชาวบ้านจะนุ่งโจงกระเบนผ้าพื้นสีม่อๆ

การใช้ผ้าอีกอย่างหนึ่งคือผ้ามานจะเห็นว่า หน้า
ต่างตรงกลางใช้ผ้าพิมพ์ลายอย่างท่าม่านมีขอบผ้าเป็น
แนวบน ส่วนผ้ามานที่หน้าต่างด้านข้างเป็นผ้าปักลาย
ดอกไม้ร่วง

ผนังที่ ๒๕ พระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพีประทับอยู่ในพระราชวังพร้อมกับพระมเหสีสององค์ คือพระนางสามาวดี และพระนางมาคันทิยา พระนางสามาวดีพร้อมกับนางพระกำนัลถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้า ตรงประตูวังมีชาวบ้านที่พระนางมาคันทิยาว่าจ้างมากำลังรุมจ้วงจาบบริภาษพระพุทธเจ้า เนื่องจากทรงผูกพยาบาทที่ในอดีตพระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธไม่รับพระนางเป็นมเหสี

ผนังที่ ๒๕ พระนางยโสธราซึ่งบวชเป็นภิกษุณีนิพพาน ในภาพจะเห็นเหล่าเทวดา ถูยี่นุ่งห่มหนังเสือ ส่วนวิทยากรนุ่งผ้าโจงกระเบน ลักษณะเป็นผ้าพิมพ์ และมีผ้าโพกศีรษะ

ผนังที่ ๒๖ พระพุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้า
ทรงเทศนาโปรดกษัตริย์ลิจฉวี ณ
เชตวันมหาวิหาร ในภาพจะเห็น
กษัตริย์ทรงฉลองพระองค์เยียรบัว
ประทับบนบัลลังก์ มีผ้าทิพย์ปูเสื่อ
ซึ่งน่าจะเป็นผ้าไหมพัสดร์ บรรด
ขุนนางที่เฝ้าแทน นุ่งผ้าพิมพ์ลาย
ดอกใหญ่ห่างๆ ตามลำดับยศ

ภาพที่ ๒๖ พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรด กษัตริย์ลิจฉวี ณ เชตวันมหาวิหาร

เนื่องจากกษัตริย์ลิจฉวีประทับอยู่ในพระราชวัง
ด้วยความเกษมสำราญ เมื่อทรงได้ข่าวว่าพระสัมมา
สัมพุทธเจ้าเสด็จมาประทับที่สวนเชตวันมหาวิหาร
ที่อนาถบิณฑิกะคหบดีแห่งกรุงสาวัตถีสร้างถวาย ซึ่งอยู่
ในแคว้นลิจฉวี กษัตริย์ลิจฉวีจึงทรงเตรียมภัตตาหาร
เครื่องอุปโภค และดอกไม้ธูปเทียนไปนมัสการพระ-
พุทธองค์ เมื่อถวายสิ่งของต่างๆ แล้วก็ประทับดับ
พระธรรมเทศนา และพบว่าเหล่าเทวดาได้มาชุมนุมร่วม
ฟังพระธรรมเทศนาด้วย

ในภาพพระราชวังของกษัตริย์ลิจฉวี จะเห็นว่
มีการใช้ผ้าที่น่าสนใจทั้งการแต่งกายและการประดับ
ตกแต่งห้อง

การแต่งกายก็แบ่งเป็นของกษัตริย์และขุนนาง
สำหรับฉลองพระองค์ของกษัตริย์ลิจฉวีจะเห็นว่าฉลอง
พระองค์ทำด้วยผ้าที่ตกแต่งลวดลายคล้ายลายปัก เป็น
ลายกนกไทยพร้อมทั้งทรงสังวาลย์และปิ่นเท่ง ส่วนผ้
ทรงนั้นเห็นได้ชัดว่าเป็นผ้าพิมพ์ลายเขียนทองเป็น
ลายดอกประจายามก้านแย่ง ส่วนขุนนางชั้นสูงนั้นจะ
นุ่งโจงกระเบนเป็นผ้าปุมหรือสมปักปุมไหม สวมเสื้อ
ครุยผ้าสาฎกปักดิ้นทองเป็นลายดอก และสวมลอมพอก

ผนังที่ ๒๖ พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดกษัตริย์ลิจฉวี ณ เขตวันมหาวิหาร และพบว่าเหล่าเทวดาได้มาชุมนุมร่วมฟังพระธรรมเทศนาด้วย ในภาพจะเห็นผ้าทรงของกษัตริย์ลิจฉวีและเหล่าเทวดา เป็นผ้าคล้ายผ้าพิมพ์ลายอย่างหรือผ้าสมบัติกุ่ม ซึ่งเป็นผ้ามัดหมี่ไหม ส่วนผ้าที่ลาดพระแท่นที่ประทับของพระพุทธเจ้านั้นน่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง

ที่ประดับด้วยดอกไม้ไหม สำหรับขุนนางชั้นรองลงมา หรือมหาดเล็ก จะนุ่งผ้าไหมเทศ แต่ไม่สวมเสื้อ

ส่วนนางกำนัลฝ่ายในที่อยู่ถวายงานพัฒน์เห็นเพียงสไบแพรที่ประดับลวดลายด้วยดินทอง

ผ้าที่ประดับห้องมีผ้าสุทนต์ลาดพระที่นั่งของกษัตริย์ลิจฉวี เป็นผ้าปักดินทองลายก้านแย่งขอบ ๓ ชั้นประดับลายปักพื้นแดงลายก้านขด ลายประจายามก้านแย่ง และลายช่อดอกไม้ ส่วนผ้าม่านที่กั้น ฝ่ายหน้ากับฝ่ายในเป็นผ้าลายเขียนทอง ลายประจายามก้านแย่งขอบม่าน จะเห็นว่าเป็นการเย็บติดห่วง เพื่อร้อยกับราวเป็นม่านผ้า มิใช่เป็นลั่นแล

ส่วนภาพที่กษัตริย์ลิจฉวีกำลังนำดอกไม้ไปบูชาพระพุทธเจ้านั้น พระองค์ทรงพระภูษาโจงผ้าลายเขียนทอง ลายประจายามและเจ้านายผู้หญิง ๓ องค์ ผ้าทรงเป็นผ้าจีบที่เป็นผ้าพิมพ์ลายดอกไม้ดอกห่างๆ อันแสดงอันลักษณะผ้าพิมพ์แบบสมัยอยุธยา ที่คล้ายกับผ้าพิมพ์ที่เป็นผ้าทรงของเทวดาจิตรกรรมฝาผนังที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ส่วนนางกำนัลหรือข้าหลวงนั้นนุ่งผ้าพื้น สไบที่ห่มเป็นผ้าธรรมดา

ผนังที่ ๒๗ พระยาวัสวดีมารทูลเตือนพระพุทธเจ้าให้เสด็จ
ปรีณิพพาน ขณะที่พระพุทธองค์ประจวบที่
กุฎาคารศาลา ปามหาวัน เมืองเวสาลี

ภาพที่ ๒๗

พระยาวัสวดีมารทูลเตือนให้พระพุทธองค์ เสด็จปรีณิพพาน

ขณะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับจำพรรษา ณ บ้านเวฬุคาม ในพรรษาสุดท้ายก่อนเสด็จสู่ปรีณิพพาน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประจวบชราพาสด้วยพระโรคทางเดินอาหาร ทรงอดกลั้นทุกขเวทนาและทรงพิจารณาชราธรรมแล้วพระพุทธองค์จึงเสด็จพุทธดำเนินไปยังเมืองเวสาลี ประทับ ณ กุฎาคารศาลา ปามหาวัน พระยาวัสวดีมาร ได้มาทูลเตือนให้เสด็จปรีณิพพาน พระพุทธองค์ได้ตรัสตอบว่า อีก ๓ เดือน พระพุทธองค์จะเสด็จปรีณิพพาน แล้วทรงมนสิการปลงพระชนมสังขาร

ในภาพจะเห็นผ้าทิพย์ที่ปูลาดบังลังก์พระพุทธเจ้าเป็นผ้าลายประจายาม และผ้าพระยามารเป็นผ้าพิมพ์ลาย

ส่วนในภาพที่พระราชากำลังรับสั่งให้จัดภัตตาหารเพื่อเตรียมถวายพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์

ทรงรับ빈ทบาตรแล้วก็เสด็จออกจากเมือง ทรงหยุดที่ประตูเมืองเวสาลี ผินพระพักตร์ทอดพระเนตรเมืองเวสาลีเป็นปัจฉิมทัศนากการ ด้วยทรงทราบว่ามีได้กลับมาเห็นอีกต่อไป

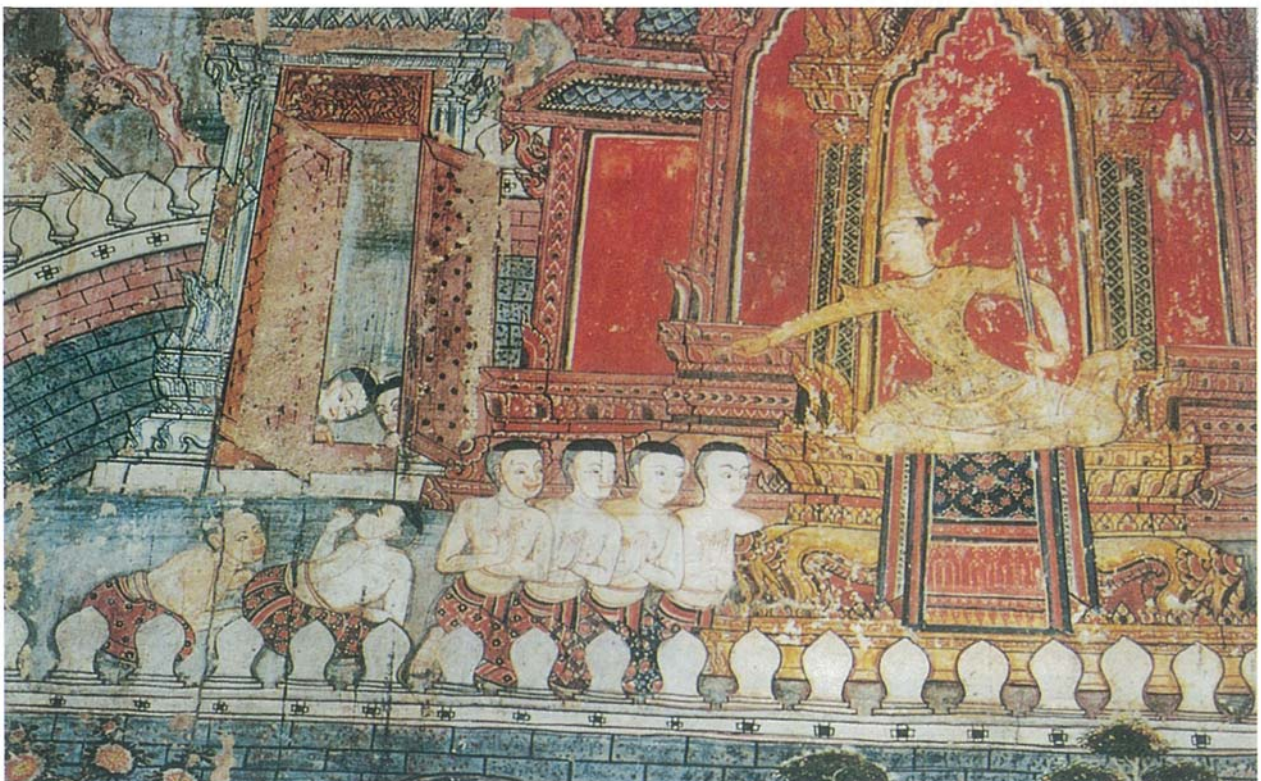
ภาพที่กษัตริย์ลิจจวีรรับสั่งให้จัดภัตตาหารนั้น จะเห็นบรรดาขุนนางนุ่งผ้าโจงกระเบนเป็นผ้าสมปัก ไม่สวมเสื้อ ส่วนกษัตริย์ลิจจวีรลงพระองค์ปักดิน ผ้าทรงเป็นผ้าลายเขียนทอง ส่วนพระมเหสี ๒ องค์ ที่ประทับเบื้องหลัง ก็ทรงจีบเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง

นอกจากนี้ภาพชาวบ้านที่นั่งอยู่นอกกำแพงวัง นุ่งโจงกระเบน มีทั้งผ้าลายดอก ผ้าพื้นสีต่างๆ และผ้าขาว

สำหรับภาพพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประจวบชราภาพ ณ บ้านเวฬุคาม จะเห็นม่านสีแดงที่จีงอยู่เบื้องหลัง คล้ายผ้าอวดลัด อันเป็นผ้าที่ราชสำนักมักจะสั่งซื้อจากอินเดีย

ผนังที่ ๒๗ พระยาสวดีมารทูลเตือนพระพุทธเจ้าให้เสด็จปรินิพพาน ในภาพจะเห็นการประดับม่านกุฎาการ ด้วยผ้าพิมพ์ลายดอก

ผนังที่ ๒๗ กษัตริย์ลิจฉวีมีรับสั่งให้จัดภัตตาหารไปถวายพระพุทธเจ้า ในภาพจะเห็นฉลอมพระองค์เยียบับ ทรงผ้ายกดั้น ผ้าทิพย์ที่ ปลายพระแท่นน่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลายไข่มพัสตร์ บรรดาขุนนางที่เฝ้าแทน นุ่งผ้าโจงกระเบน เป็นผ้าพิมพ์ลายดอก ใหญ่ต่าง ๆ

ผนังที่ ๒๘ พระราหุลนิพพาน

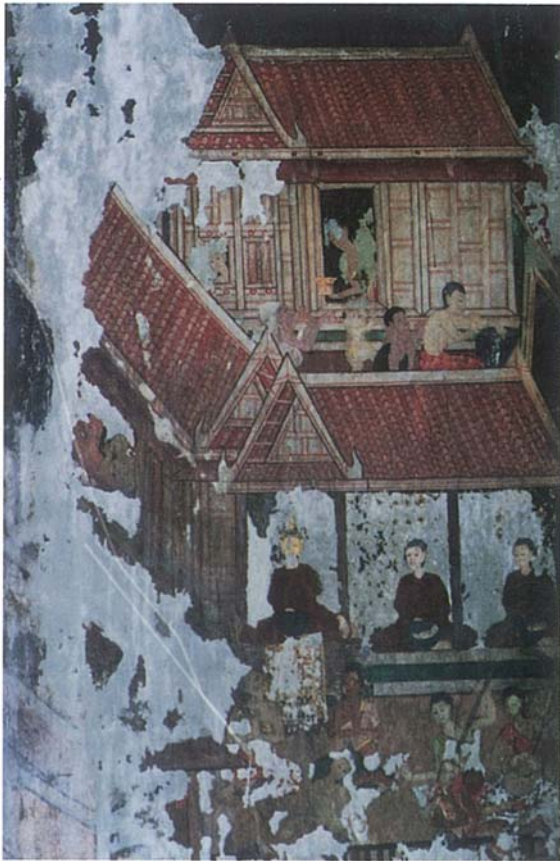
ภาพที่ ๒๘ พระราหุลนิพพาน

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อโปรดพระพุทธรูปบิดาและพระญาติ ขณะที่เมื่อพระพุทธองค์เสด็จออกบิณฑบาตร พระราหุลได้ถวายภัตตาหารและทรงเลื่อมใสศรัทธา และชื่นชมในพระพุทธรูปมีพระมารดาให้ทูลขอราชสมบัติจากพระพุทธองค์ พระราหุลมิได้ปรารถนา และเมื่อพระราหุลเสด็จไปเฝ้ายังพระวิหารนิโครธาราม พระพุทธองค์ก็ให้พระสารีบุตรบรรพชาพระราหุลเป็นสามเณร ซึ่งทรงเป็นพระสามเณรองค์แรกในพระพุทธศาสนา ต่อมาทรงอุปสมบทเมื่อมีพระชนมายุ ๒๗ พรรษา และเข้าถึงพระธรรมบรรลुพระอรหันตผล และเสด็จดับขันธนิพพาน แวดล้อม

ด้วย พระอินทร์ พระพรหม และเหล่าเทวดา

จากภาพพระราหุลถวายภัตตาหารพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะเป็นอุบายที่ตามเสด็จพระพุทธองค์นั้นนุ่งโจงกระเบน ด้วยผ้าลายริ้วเป็นทางยาว มีผ้าคาดเอวไม่สวมเสื้อ พระราหุลทรงพระภุชญาโจงสนับเพลาเป็นผ้าลายเขียนทอง ส่วนบรรดานางกำลังนุ่งผ้าลายหมสไบทั้งนอกกำแพงวัง และในกำแพงวัง

ภาพพระราหุลนิพพาน จะเห็นว่าหมอนที่หนุนเป็นหมอนทรงกลมยาวทำด้วยผ้าพิมพ์ พระอินทร์ พระพรหม และบรรดาเทวดาที่ประทับล้อมรอบพระราหุล ทรงพระภุชญาโจงกระเบนและทรงสนับเพลา โดยใช้ผ้าพิมพ์ลายอย่าง

ผนังที่ ๒๙ ป้างฉิมบิณฑบาตร ที่บ้านนายจุนทะ

ลำดับภาพที่ ๒๙ ป้างฉิมบิณฑบาตร

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อทรงพระชนมายุ ๘๐ พรรชนั้นทรงอยู่ในเพศบรรพชิต เป็นพรรษาที่ ๔๕ ได้เสด็จจำพรรษา ณ เวฬุคาม เขตเมืองเวสาลี เมื่อออกพรรษาได้เสด็จออกโปรดเวไนยสัตว์จนถึง เมืองปาวานคร ได้เสด็จประทับ ณ สวนมะม่วงของนาย จุนทะบุตรช่างทอง ซึ่งมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งได้มาฟัง พระธรรมเทศนา และนิมนต์พระพุทธองค์ให้เสด็จไป ฉันทภัตตาหารที่บ้านของตน นายจุนทะได้เตรียมอาหารที่ เรียกว่าสุกรมัทวะ ถวาย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงทราบด้วย ญาณว่า อาหารนั้นเป็นพิษ เมื่อเสวยแล้วโปรดให้นำไปฝัง ทรงห้ามมิให้ผู้อื่นบริโภค และตรัสอนุโมทนาให้นายจุนทะ

อิมเอบในกุศล เมื่อพระพุทธองค์เสด็จกลับก็ประจวบลง พระโลหิต แต่ก็ทรงห้ามพระอานนท์ติดตามนายจุนทะ

ในภาพแสดงลักษณะบ้านหรือตัวเรือนของนาย จุนทะ ซึ่งนายจุนทะและบริวารกำลังถวายภัตตาหาร แต่พระพุทธองค์ และพระภิกษุรูปอื่นๆ อยู่ อย่างอิมเอบ บรรดาผู้หญิงที่กำลังปรนนิบัติถวายภัตตาหารนั้น นุ่งผ้า ซิ่นเป็นผ้าพื้น และห่มสไบสีต่างๆ

ภาพที่ ๓๐-๓๑

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เสด็จดับขันธปรินิพพาน

แม้ว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะทรงประชวรหนัก แต่ก็ยังคงเสด็จพุทธดำเนินไปยังเมืองกุสินารา ระหว่างทางทรงพักใต้ต้นไม้ใกล้ลำธารจะเสวยน้ำ แต่พระอานนท์ก็ไม่อยากถวายเพราะเห็นว่าน้ำขุ่น อยากให้เสด็จถึงแม่น้ำกุณนที แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ พระอานนท์จึงเอาบาตรไปตักน้ำปรากฏว่าน้ำใสสะอาด เป็นที่น่าอัศจรรย์ ต่อมาเมื่อเสด็จถึงเขตป่าสาละของมัลลกะษัตริย์ นครกุสินารา ก็ทรงให้พระสาวกปูลาดพระที่ระหว่างต้นสาละหรือต้นรัง เสด็จประทับสรีระไสยาสน์ หันพระเศียรไปทิศเหนือ ตั้งพระทัยจะไม่เสด็จลุกอีกทรงแสดงธรรมและได้บรรพชาพระสาวกองค์สุดท้ายคือ สุภัททะปริพาชก เป็นปัจฉิมสาวก แล้วพระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่ญาณเสด็จดับขันธปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ ก่อนพุทธศักราช ๑ ปี พระอานนท์จึงได้ไปแจ้งข่าวแก่มัลลกะษัตริย์ ซึ่งได้เป็นผู้จัดการประกอบพิธีถวายเพลิงพระพุทธสรีระ

ในภาพที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากำลังจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน จะเห็นการใช้ผ้าปูลาดพระที่เป็นผ้าพื้นข้อมสีกรัก และมีการกั้นม่านล้อมรอบพระพุทธองค์ด้วยผ้าพิมพ์ลายดอกไม้วางสีแดงบนพื้นสีขาว ขอบขลิบผ้าสีแดงลายประจำยาม ส่วนสุภัททะปริพาชกนั้นนั่งผ้าโจงกระเบน ผ้าขาวที่มีขอบชายผ้าเป็นลาย ยังมีได้ปลงผม แสดงว่ากำลังขอเข้าเฝ้าพระพุทธองค์และเมื่อทรงผนวชให้แล้ว สุภัททะก็ได้เจริญวิปัสสนาสำเร็จเป็นพระอรหันต์

ส่วนภาพที่พระอานนท์ไปแจ้งข่าวปรินิพพานแก่มัลลกะษัตริย์ จะเห็นผ้าปูลาดที่ห้อยออกมา ซึ่งถ้าเป็นผ้าประดับหน้าฐานพระพุทธรูปจะเรียกว่าผ้าทิพยนันจะมีลักษณะลายเป็น ผ้าพิมพ์ลายเขียนทอง ลายประจำยามก้านแย่ง และม่านที่แหวกอยู่อีกประตูหนึ่งเป็นผ้าปักไหมพื้นดำลายดอกไม้วางสีแดง ซึ่งเป็นผ้าที่นิยมมาก

ส่วนคนที่อยู่นอกกำแพงเมืองส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย บางคนนั่งฝังไฟ และบางคนนั่งบนศาลากำลังสูบยาสูบนั้นจะนั่งผ้าโจงกระเบนเป็นผ้าตาตารางหรือผ้าพื้นสีมอๆ มีผ้าขาวม้าคาดเอว ไม่สวมเสื้อ บางคนก็นั่งเหน็บไว้ไม่มีผ้าคาด

ผนังที่ ๓๐ พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน

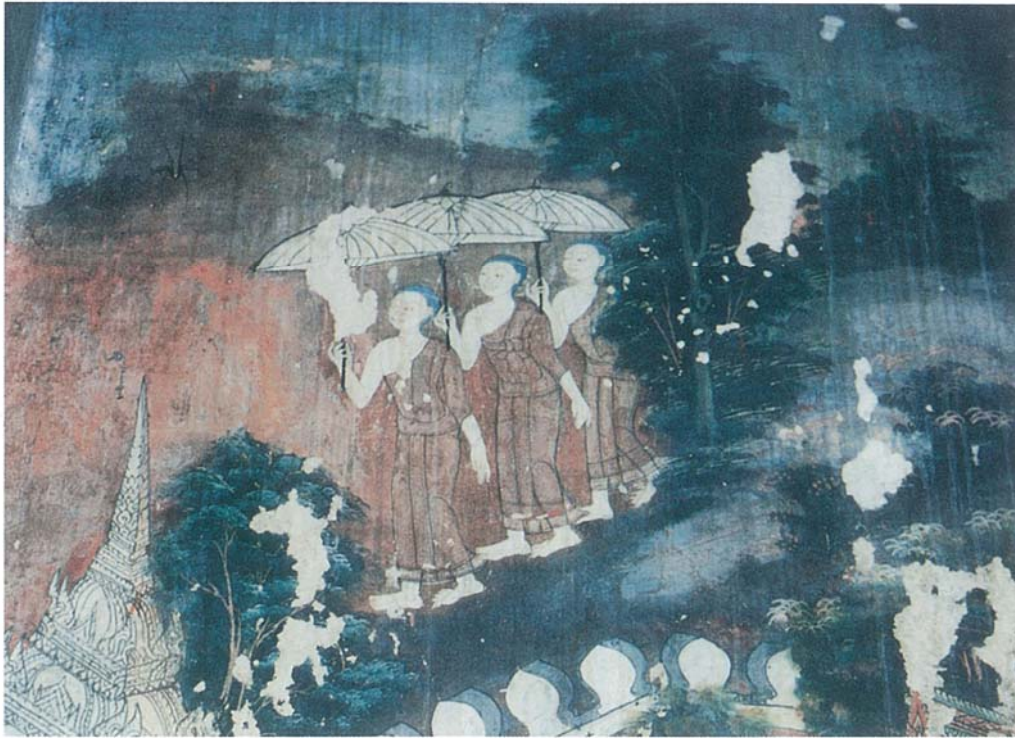
ผนังที่ ๓๑ พระอานนท์แจ้งข่าวปรินิพพานแก่มัลลกะภคิรี

ผนังที่ ๓๐ พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน และโปรดปัจฉิมสาวก ในภาพจะเห็นสุภทัตะ ซึ่งเป็นสาวกองค์สุดท้ายนุ่งผ้าโจงกระเบน สีขาวมาขอบวช ผ้าขาวจึงเป็นสีแสดงถึงความเป็นนักบวช นอกจากนี้จะเห็นว่าการใช้ผ้าทำเป็นม่านล้อมในที่ รโหฐานนั้นเป็นที่นิยม

ภาพของชาวบ้านที่กำลังจับเกวียน พาหนะที่สำคัญในการเดินทาง นอกจากจะเห็นชาวบ้านนุ่งผ้าโจงกระเบนเป็นผ้าตาตารางแล้ว การสวมเสื้อก็ปรากฏให้เห็นด้วย รวมทั้งยังเห็นท่าทางการใช้ภูักในการควบคุมให้วัวเดินให้เร็วขึ้น

ผนังที่ ๓๑ พระมหากัสสปะ และพระภิกษุ กำลังเดินทางไปเมืองกุสินาราเพื่อเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในภาพจะเห็นว่าพระภิกษุครองผ้าสี่เหลี่ยมผืนผ้า และมี ๒ แบบ คือ ครองจีวรห่มเฉียงผ่าเปิดไหล่ขวา สังฆาฏิปล่อยลอย กับการครองจีวรโดยมีผ้าคาดรัดได้อีก นอกจากนี้จะเห็นว่า การใช้รมนั้นพระภิกษุมีใช้กันมานานและสามารถถือเองได้โดยใช้กันทั้งฝนและแดด

ภาพชาวเมืองที่อยู่นอกกำแพงวัง จะแต่งกายนุ่งโจงกระเบนด้วยผ้าพื้น มีผ้าคาดเอว

ภาพที่ ๓๒

ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป

และการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว มัลลกะภคินีได้เตรียมงานถวายพระเพลิงพระพุทธรูป โดยให้มัลลปะโมกข์ ๔ องค์ สรงน้ำชำระพระกายครองผ้าใหม่ แล้วนำเพลิงไปจุด แต่ไม่สามารถจุดไฟติดได้ พระอนุรุทธเถระกล่าวว่าเทพยดา คงจะประสงค์ให้คอยพระมหากัสสปเถระ การพิธีจึงยับยั้งอยู่

จะเห็นว่าบริเวณที่จะถวายพระเพลิง พระพุทธรูปนั้น มีการกั้นเขตโดยรอบด้วยผ้า幔เขียนลายช่อดอกไม้ และด้านหลังข้างประตูพระเมรุมีฉากแล ซึ่งมีลักษณะคล้ายผ้า นามาจึงบนกรอบ ผ้านี้เป็นผ้าลายช่อดอกไม้บนพื้นสีแดง

เมื่อพระมหากัสสปเถระ เดินทางมาถึงพร้อมด้วยพระสงฆ์ ๕๐๐ รูป ระหว่างทางพบชายผู้หนึ่งทูนดอกไม้ทิพย์ไว้เหนือศีรษะ จึงได้ถามถึงพระพุทธรูปก็ทราบจากผู้นั้นว่า พระพุทธรูปเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานได้ ๗ วันแล้ว และได้ดอกไม้เหล่านั้นมาจากสถานที่ปรินิพพาน พระภิกษุทั้งหลายจึงเส้าโศก เว้นแต่ภิกษุชราวมสุกัททะ (คนละรูปกับปัจฉิมสาวก) ที่กล่าวหมิ่นพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการปฐมสังคายนา

ในภาพจะเห็นพระภิกษุที่นั่งพักระหว่างทางขณะที่กำลังสรงน้ำ พาดผ้าสบงจีวรไว้บนราว และวางบาตรที่มีถลกบาตรไว้ที่พื้น ก็แสดงให้เห็นถึงการใช้ผ้าของพระภิกษุว่า นอกจาก สบง จีวร สังฆาฏิ แล้วการนำบาตรติดตัวไปก็ต้องมีผ้ามาทำเป็นถลกบาตรสพายไปจึงจะสะดวก

พระมหากัสสปเถระและพระภิกษุ ๕๐๐ รูป เดินทางมาถึงเมืองกุสินาราได้เข้าไปถวายสักการะ ก็ได้อธิษฐานขอให้พระพุทธรูปทรงรับการแสดงพุทธบูชา

ของตน ทันใดก็ปรากฏพระยคุบาลโผล่พ้นออกมาทางปลายทิวพระบรมศพ เมื่อพระมหากัสสปเถระทราบถวายบังคมแล้ว เพลิงทิพย์ลุกโชติช่วงขึ้นใหม่พระพุทธรูป เหลือแต่พระบรมสารีริกธาตุและก็ปรากฏน้ำทิพย์ผุดขึ้นจากดินดับไฟที่จิตกาธาน มัลลกะภคินีจึงอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุขึ้นประดิษฐานบนสัณฐานการศาลา

ภาพของสัณฐานการศาลาจะเห็นว่ามี การประดับตกแต่งอย่างสวยงาม ตัวศาลาเป็นอาคารคล้ายพลับพลาทรงจตุรมุข ยอดปราสาท พระโกศที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานบนพานทองแว่นฟ้า ที่มีผ้าปูรองแสดงให้เห็นว่าเป็นผ้าพิมพ์ลายเขียนทอง พาดห้อยชายลงมาเป็นผ้าทิพย์ ฉัตรที่ประดับเหนือพระบรมโกศเป็นผ้าลายเขียนทอง ด้านฝ่ายในมี幔ที่ประดับเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่างเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งพื้นขาว และลายดอกบัว ก้านแย่งมีขอบผ้า ๒ ชั้น สีแดงและสีทอง กับสีแดงและสีคราม และลั่นแลลายก้านต่อดอกและลายก้านแย่ง

ส่วนฝ่ายหน้ามีฉากแลและกรุผ้าพิมพ์ลายก้านต่อดอกและดอกไม้ร่วง สีแดงบนพื้นสีดำ มีโถณะพราหมณ์นั่งอยู่พร้อมกับภคินีจาก ๗ นคร ที่เสด็จมาขอแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งก่อนหน้านั้นภคินีทั้ง ๗ ทรงยกกองทัพนมาเพื่อช่วงชิงพระบรมสารีริกธาตุ พระมัลลกะภคินีเจ้านครกุสินารจะไม่ยอมแบ่งให้ แต่ในที่สุดโถณะพราหมณ์ก็เป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ยได้สำเร็จจัดการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุออกเป็น ๘ ส่วน เพื่อยกให้แก่ภคินีทั้ง ๘ ส่วนโถณะพราหมณ์ขอทานที่ใช้พวงพระธาตุไว้ แต่ปรากฏว่า พระอินทร์ทอดพระเนตรเห็นโถณะพราหมณ์ แอบเอาพระทันตธาตุซ่อนไว้ในมวยผม จึงเหาะลงมาจากสวรรค์แอบอัญเชิญพระทันตธาตุจากมวยผมโถณะพราหมณ์ไปประดิษฐานบนสวรรค์

ผนังที่ ๓๒ ถวายเพลิงพระพุทธสรีรังคาร และแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ในภาพจะเห็นโศกะพราหมณ์นั่งหันหน้ามากราบทูลกษัตริย์ทั้ง ๗ ในมือถือเทพาน พระอินทร์หะอยู่ เอาพระหัตถ์เอื้อมมาหิบบพระทันตธาตุไปจากมวยผลของโศกะพราหมณ์ พระอินทร์นั้นทรงผ้าพิมพ์ลายเจียนทอง ม่านที่แหวกอยู่เบื้องหลังพระอินทร์ เป็นผ้าพิมพ์ลายก้านแย่ง ส่วนโศกะพราหมณ์นั่งผ้าสีขาว ดังดูได้จากภาพโศกะพราหมณ์ที่ยืนห้ามกษัตริย์ทั้งเจ็ดที่ทรงยกทัพมานั้นมิให้รบกันกับกษัตริย์กรุงกุสินารา อย่างไรก็ดีพบว่าอีกสิ่งหนึ่งที่ใช้ผ้าประดับตกแต่งได้อย่างดี

คือ ธงนำทัพ ที่เป็นธงสามชายสีแดงมีลวดลายสีทอง

ส่วนทหารที่อยู่ในกองทัพมีทั้งพลช้าง พลม้า และพลเดินเท้า นุ่งผ้าต่างๆ ทั้งผ้าลาย ผ้าตาตาราง และผ้าพื้น มีผ้าคาดเอว บางคนสวมเสื้อแขนยาวลายดอก และบางคนมีผ้าประเจียดคาดศีรษะถืออาวุธ ต่างๆ ทั้งหอก ดาบ ง้าว และปืน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงบทบาทของผ้าที่ศึกษาได้จากภาพพระพุทธประวัติที่เขียนอยู่ระหว่างช่องหน้าต่างภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ในพระราชวังบวรสถานมงคล

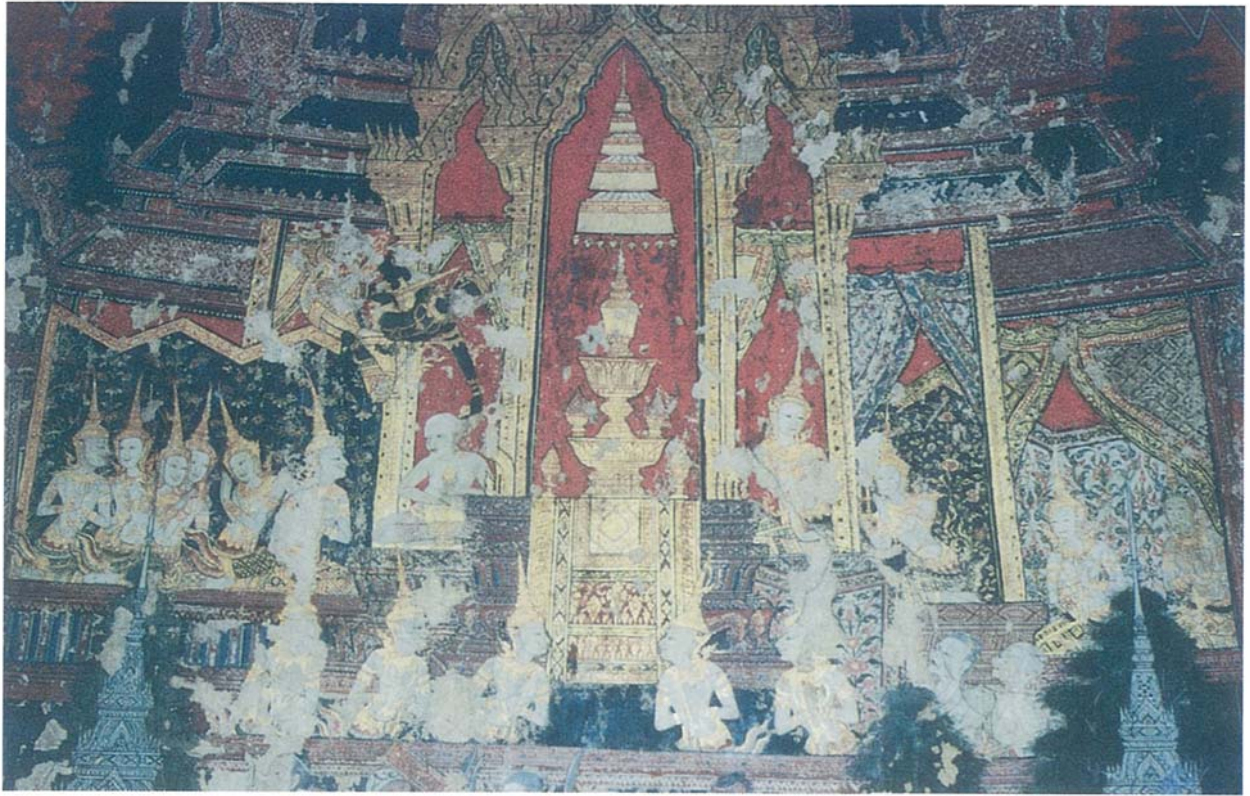
อย่างไรก็ดีจากจิตรกรรมฝาผนังส่วนบนเหนือขอบหน้าต่างซึ่งเป็นภาพเทพชุมนุมคือ ภาพเทวดานั่งพนมมือเรียงเป็นแถวรวม ๔ แถว ตลอดทั้ง ๔ ด้าน นั้นได้แบ่งตามชั้นของเทพ คือ ชั้นสุดหรือชั้นที่ ๔ เป็นชั้นพรหม ชั้นที่ ๓ และชั้นที่ ๒ เป็นเทวดา ชั้นที่ ๑ เป็นเทพชั้นต่ำ เช่น ครุฑ ยักษ์ นาค และเทวดา นั่งสลับกัน เทพทั้ง ๔ แถวนี้จะมีผ้าทรงที่แสดงว่าเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่างที่มีลายสีต่างๆ ทั้งลายดอก และลายก้านแย่งมีทั้งดอกใหญ่และดอกเล็ก ผ้าพิมพ์ต่างๆ นี้ จะเห็นลวดลายได้ชัดเจน คือ รูปทวารบาล ที่ทรงยืนเป็นคู่ เขียนอยู่บนบานหน้าต่างและบานประตู ด้านใน ล้วนเป็นภาพผ้าทรงที่เป็นผ้าพิมพ์ลายอย่างทั้งสิ้น ซึ่งมีผ้าที่เป็นของจริงนั้นส่งมาขายจากอินเดีย ซึ่งเป็นผ้าที่ไทยส่งลายไปสั่งทำมาจากอินเดียโดยตรง ซึ่งเราสามารถศึกษาเปรียบเทียบได้กับผ้าที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

ผนังที่ ๓๒ การถวายเพลิงพระพุทธรีรังคาร และการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุที่เมืองกุสินารา

ผนังที่ ๓๒ พระมหากัสสะกราบนมัสการพระพุทธรีรังคาร ซึ่งประดิษฐานอยู่ภายในสันธาคารศาลา

โทณพราหมณ์กำลังแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่มัลลกะศัตรีย์
ในภาพนอกจากการแต่งกายแล้ว จะเห็นว่ามี การนำผ้ามาปูรองพานแว่นฟ้าและทำม่าน

กองทัพของมัลลกะศัตรีย์ที่ยกมาขอส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

ผนังที่ ๓๒ โทณพราหมณ์กำลังแบ่งพระบรมสารีริกธาตุให้แก่มัลลกะษัตริย์ ในภาพจะเห็นการแต่งกายของทหารและแม่ทัพนายกองของมัลลกะษัตริย์ว่าผ้าถุงมีทั้งผ้าพื้นและผ้าตาตาราง ส่วนกษัตริย์ฉลองพระองค์ผ้าเยียรบับ ขุนทหารสวมเสื้อ มีผ้าโพกศีรษะหรือสวมหมวกกลีบลำควนก็มี นอกจากนี้ยังได้ทราบถึงการใช้ผ้าประดับเป็นพระวิสูตร (ม่าน) มีทั้งลายก้านแย่ง ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ และลายดอกไม้วัว รวมทั้งทำลัณฑ์หรือฉากและธงนำทัพสาม

สรุป

จากภาพจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า ผ้ามีอิทธิพลทางสังคมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นเครื่องกำหนดสถานภาพ กำหนดตำแหน่ง และกำหนดชั้นวรรณะของผู้เป็นเจ้าของเครื่องใช้ เครื่องประดับตกแต่งนั้นๆ ซึ่งสามารถแยกลักษณะของผ้าที่นำมาใช้เป็นประเภทที่สำคัญได้ ๓ ประเภท คือ

๑. เครื่องนุ่งห่ม ผ้าที่นำมาตัดเย็บเป็นเครื่องนุ่งห่ม จะเป็นตัวกำหนดชั้นวรรณะและตำแหน่งในสังคมของผู้สวมใส่ นั่นคือ จากเรื่องพระพุทธรูปประวัติจะเห็นว่า ผู้ที่มียศศักดิ์หรือมีฐานันดรศักดิ์ จะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ตัดเย็บด้วยผ้าชนิดพิเศษ เช่น ผ้าลายเขียนทอง ผ้ายกด้นทอง ผ้ายกไหม ผ้าเยียรบับ ผ้าเข้มนขาบ ผ้าอัดลัด ผ้าดาด และผ้าพิมพ์ลายอย่าง เป็นต้น ลักษณะการแต่งกายนั้นสามารถบ่งบอกถึงสถานภาพของผู้สวมใส่เช่นกัน เช่น กษัตริย์จะทรงสนับเพลา และทรงพระภูษาโจงทับ และคาดทับด้วยบันเหน่ง สวมฉลองพระองค์ และทรงสิราภรณ์ บุษขี้ซึ่งเป็นขุนนางชั้นสูงจะนุ่งโจงกระเบนด้วยผ้าสมปักหรือผ้าปุม สวมเสื้อที่ตัดด้วยผ้าเข้มนขาบหรืออัดลัด คาดทับด้วยผ้ารัดคอกทำด้วยผ้าดาด หรือผ้าหนามขนุน สวมเสื้อครุย และศิระสะวมลอมพอก ส่วนสตรีถ้าเป็นเจ้านายชั้นสูงจะพบว่าในงานพระราชพิธีจะทรงผ้าจีบหน้านางที่ตัดด้วยผ้ายกด้นทอง หรือผ้าลายเขียนทอง ห่มผ้าสะไบแพรทับด้วยผ้าทรงสะพักที่เป็นผ้าดาดทอง หรือผ้าดาดปักปักแมลงทับ หรือผ้ากรองทอง ส่วนสตรีฝ่ายในที่ฐานะต่ำลงมาหรือเจ้าพนักงานจะนุ่งผ้าโจงกระเบน ตัดด้วยผ้าพิมพ์ลายอย่าง และห่มผ้าสะไบแพร หรือมีผ้าคาดรัดอก แต่ถ้าเป็นสามัญชนทั่วไปนุ่งผ้าโจงกระเบนด้วยผ้าพิมพ์ลาย หรือ

ผ้าดาดทอง หรือผ้าพื้นที่เป็นผ้าฝ้ายทอมือ ห่มผ้าสะไบฝ้าย นอกจากนี้ยังปรากฏภาพคนต่างชาติที่มีอยู่ในเมืองไทย ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ซึ่งพบว่า มีทั้งแขก ฝรั่งเศส มอญ กระเหรี่ยง โดยศึกษาจากภาพประกอบในตอนต่างๆ โดยเฉพาะในห้องที่เขียนเรื่องมาณูผจญ คนต่างชาติเหล่านี้จะถูกนำมาเขียนปะปนอยู่ในกลุ่มของกองทัพพญามาร ได้อย่างมีชีวิตจิตใจ

อย่างไรก็ดีภาพเทพชุมนุมที่เขียนเหนือขอบหน้าต่างขึ้นไป ทั้งชั้นเทพต่างๆ และชั้นพรหมจะเห็นว่า ผ้าทรงนั้นเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง ซึ่งเป็นผ้ามีค่าชนิดหนึ่ง ผ้าพิมพ์ลายอย่างเหล่านี้ แสดงลวดลายผ้าของไทยที่ช่างออกแบบสั่งทำจากอินเดียมีจำนวนมาก ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาลายไทยโบราณในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

๒. ผ้าที่ใช้ตกแต่งเครื่องเรือน จากรายละเอียดของเครื่องเรือนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง พบว่ามีการใช้ผ้าในการตกแต่งเป็นผ้ามานซึ่งน่าจะเป็นผ้าพิมพ์ลายอย่าง หรือผ้าปักหรือผ้ายก ส่วนผ้าปูลาดพระแท่นที่ประทับ มักจะเป็นผ้าสุทนต์ ซึ่งเป็นผ้ากำมะหยี่หรือผ้าสักหลาดปักด้นทอง หรือผ้ายกด้น และผ้าปูพื้นน่าจะเป็นพรมจากอินเดียหรือเปอร์เซีย ซึ่งล้วนนิยมตั้งแต่สมัยอยุธยา

ส่วนการประดับธงทิวในกระบวนแห่ต่างๆ ก็ทำด้วยผ้า มักทำเป็นธงสามชายปักด้วยด้นเป็นลายกนกหรือสัญลักษณ์ประจำตัวแม่ทัพนายกองนั้นๆ

๓. ผ้าที่ถวายเป็นพุทธบูชาในพระศาสนา ประกอบด้วยผ้าไตรจีวรถวายพระสงฆ์ ผ้าจีวรห่มพระพุทธรูป หรือเจดีย์ หรือรอยพระพุทธรูป มีทั้งผ้าไหม ผ้ากรองทอง ผ้าฝ้าย และผ้ามีค่าอื่นๆ รวมทั้งนำ

มาประดับเป็นเครื่องเสนาสนะ ทำธงปลูก ธงจรเข้า
ประดับบริเวณรูปพระเจดีย์พระจุฬามณี หรือสอปเจดีย์
สำคัญตามเนื้อเรื่อง

ด้วยเหตุดังที่กล่าวมาล้วนเป็นเครื่องยืนยันถึง
ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ในการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับผ้าโบราณ และลักษณะ
การแต่งกายของคนในสมัยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ได้อย่างดี ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญในการนำมาศึกษา
ค้นคว้าเกี่ยวกับภูมิปัญญาของคนไทยที่สร้างสรรค์เอกลักษณ์
ของชาติมาแต่บรรพกาล อันจะเป็นแนวทาง
ให้อนุชนได้เกิดความภาคภูมิใจ และสนใจนำความรู้มา
พัฒนางานในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมประเพณี
ในมิติที่ลุ่มลึกและเอื้อประโยชน์ต่อการรักษา ความ
มั่นคงของชาติสืบต่อไป

บรรณานุกรม

๑. กฎหมายตราสามดวง (พระนคร กรุสภา, ๒๕๑๕)
๒. คีฤทธิ ปราโมช ม.ร.ว. สี่แผ่นดิน (พระนคร ก้าวหน้าการพิมพ์ ๒๕๑๕)
๓. จดหมายเหตุพระบรมศพครั้งกรุงเก่า (พระนคร โสภณพิพรรฒธนากร ๒๕๕๙)
๔. จดหมายเหตุระวางราชทูตลังกาและสยามครั้งกรุงศรีอยุธยา (พระนคร สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๕)
๕. จิรา จงกล “ผ้าและการแต่งกายของไทย” ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่ม ๕ กรมศิลปากร ๒๕๒๕
๖. จีรวัดน์ จักรพันธุ์ ม.ร.ว. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ (พระนคร สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๕)
๗. ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ ผ้าผ่อนท่อนสไบ ในวารสารเอสโซ่
๘. เฉลิม ยงบุญเกิด บันทึกว่าด้วยขนมธรรมเนียมประเพณีของเงินละ (พระนคร ชวนพิมพ์ ๒๕๑๐)
๙. ชิน อยู่ดี สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย กรมศิลปากร (พระนคร ห้างหุ้นส่วนจำกัด สีพร ๒๕๑๑)
๑๐. ชิน อยู่ดี วัฒนธรรมบ้านเชียง กรมศิลปากร (พระนคร กรุงสยาม ๒๕๑๕)
๑๑. อนุรักษ์ จันทวิช ผ้าโบราณ นิตยสารศิลปากร ปีที่ ๒๕ เล่มที่ ๔-๕ กรมศิลปากร ๒๕๒๔
๑๒. อนุรักษ์ นาวิกชีวิน ลักษณะสถาปัตยกรรมในภาพเขียนบนพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ สารนิพนธ์ ประกาศนียบัตรชั้นสูง สถาปัตยกรรมไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๑๘
๑๓. ดิเรก กุลสิริสวัสดิ์ ความสัมพันธ์ของมุสลิมทางประวัติศาสตร์และวรรณคดีไทย (พระนคร สุทธิสารการพิมพ์ ๒๕๑๕)
๑๔. ดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา และนิสรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา ศาสน์สมเด็จ (พระนคร กรุสภา ๒๕๐๖)
๑๕. ดุลยวิภาควจนกิจ เล่ม ๕ จ.ศ. ๑๒๐๔
๑๖. ดำนันทกรเก่า (พระนคร นิยมอักษร ๒๕๑๕)
๑๗. ทิพากรวงศ์ เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ (พระนคร พระจันทร์ ๒๕๓๗)
๑๘. ธรรมทาสพานิช พนม ทวารวดี ศรีวิชัย (พระนคร สื่อการค้า ๒๕๑๕)
๑๙. นิ่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ โคลงปราบดาภิเษกเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พ.ศ. ๒๕๑๑
๒๐. นันทา สุกุล เอกสารขอล้นดาสมัยกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๑๕๑-๒๑๖๓ และ ๒๑๖๓-๒๑๘๕ (พระนคร กรุสภาลาดพร้าว ๒๕๑๓)
๒๑. นิสรานุวัดติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา บันทึกความรู้เรื่องต่างๆ (พระนคร สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๐)

๒๒. นิศรานวัตติวงศ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา และดำรงราชานุภาพ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา สานัสมเด็จ เล่มที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๐๕
๒๓. นางนพมาศ ดำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ (พระนคร สหกรณ์การขายส่งแห่งประเทศไทย ๒๕๑๑)
๒๔. ปริมาณจิตโนรส สมเด็จ กรมพระ พระปฐมสมโพธิกถา กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๓
๒๕. ประชุมพงสาวดาร เล่ม ๔ (พระนคร คุรุสภา ๒๕๐๗)
๒๖. ประชุมพงสาวดาร เล่ม ๑๒ (พระนคร คุรุสภา ๒๕๐๗)
๒๗. ประชุมพงสาวดาร เล่ม ๑๓ (พระนคร คุรุสภา ๒๕๐๗)
๒๘. ปราณี วงศ์ภูวรักษ์ จิตรกรรมฝาผนังภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (โบราณคดี) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๑๖
๒๙. พญาภิไท ไตรภูมิพระร่วง (พระนคร คุรุสภา ๒๕๐๖)
๓๐. พระรัตนปัญญา ชินกาลมาลีปกรณ์ ศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร แปล พิมพ์ครั้งที่ ๔ ๒๕๑๗
๓๑. พระโพธิรังสี จามเทวีวงศ์ (พระนคร พิมพ์ ๒๕๑๖)
๓๒. ไพโรจน์ เกษแม่นกิจ บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ ๑๗ (พระนคร คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๑๒)
๓๓. ไพโรจน์ โพธิ์ไทย ภูมิหลังของเอเชียอาคเนย์ (พระนคร เพื่ออักษร ๒๕๑๕)
๓๔. มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระ ศกุนตลา (พระนคร คุรุสภา ๒๕๐๔)
๓๕. มหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระบรมราชเจ้า นิราศพระราชนิพนธ์ (พระนคร โสภณพิพรรฒธนากร ๒๕๖๖)
๓๖. มหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระบรมราชเจ้า ขุนช้างขุนแผน
๓๗. เมืองโบราณ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองรัตน์ ๒๕๐๖
๓๘. ยอดฟ้าจุฬาโลก พระบาทสมเด็จพระพุทธ ดาหลัง (พระนคร รุ่งเรืองธรรม ๒๕๔๙)
๓๙. ลิลิตพระลอ (พระนคร คลังวิทยา ๒๕๑๑)
๔๐. เลิศหล้านภลัย พระบาทสมเด็จพระพุทธ อิเหนา (พระนคร อักษรบริการ ๒๕๐๖)
๔๑. ศิลปากร กรม พระพุทธประวัติ จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ๒๕๑๕
๔๒. ศิลปากร กรม ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑ (พระนคร คุรุสภาพระสุเมรุ ๒๕๑๕)
๔๓. ศิลปากร กรม ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๒ (พระนคร ห้างหุ้นส่วนจำกัดสิวพร ๒๕๐๔)
๔๔. สุภัทรดิศ ดิศกุล ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า สภาการณภาคเอเชียอาคเนย์ก่อนพุทธศักราช ๑๘๐๐ ในแถลงการประวัติศาสตร์เอกสารโบราณคดี ปีที่ ๑ เล่ม ๓ (พระนคร สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๑๐)
๔๕. ส่วยและอากรในคำให้การชาวกรุงเก่า (พระนคร คลังวิทยา ๒๕๑๕)

ลายภาพทวารบาลทรงถือคันศร ประดับบนบานประตูด้านในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์
ทรงยืนเหนือแท่นผ้าทิพย์ ลายหน้าสิงห์คาบ

กรมศิลปากร

ถนนหน้าพระธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๑๑๒๐๐
โทร. ๐-๒๒๒๔-๒๐๕๐ โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๙๓๔

